

८२

जामनगर श्रीजैनयात्राकरोदयवापखानासां वायुं.

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ अथ श्रीदर्शनशुद्धीटीका प्रारभ्यते ॥

(सूत्रकर्ता—श्रीचंद्रप्रत्नसूरिः) (टीकाकार—श्रीदेवप्रद्वसूरिः)

अपावी प्रसिद्ध करनार—पंडित श्रावक हीराबाला हंसराज (जामनगरवाला)

नमः श्रीवर्धमानाय । निस्सीमज्ञानचक्रुषे ॥ जितांतरारिवर्गाय । सम्यक्त्वार्थदेशिने ॥ १ ॥
दर्शनशुद्धेर्वसिं । वक्ष्ये प्रयतः समयनीत्या ॥ मंदमतिबोधवृत्तै । स्मरणार्थं चात्मनः सततं ॥ २ ॥
जिनवदनलिनसदना । विबुधासुरमनुजवृंदबंधपदा ॥ सर्वांगसुंदरतनु—वर्षदेवी वसतु मे हृदये
॥ ३ ॥ व्याख्यातुं विषमगमार्थनित्तं गांभीर्यमुद्रांचितं । श्रीचंद्रप्रभसूरिनिर्विरचितं ग्रंथं कुधीः को-
ऽस्यहं ॥ किंतु श्रीविमलाजिधानगणित्रिः शुष्णोऽयमध्वाधिकं । चेतोऽस्मिन्निति माहशामपि पद-
व्यासार्थमुत्कंठते ॥ ४ ॥ इहानादितादात्म्यसंबंधारूढगाढमिथ्यात्वतिमिरांतरितविवेकलोचनमविरत-
प्रवृत्ताविरतिविषधरीविषमविषावेगविहस्तचेतसमुत्कटकदुःकरणोद्ग्रन्ग्रहशासावेषविह्वलमप्रतिमप्रमादम-

दर्शन-

३८

२

द्विरामदमेऽस्मदास्त्रिपदशरीरमानमानेकदुःखजनमुजप्रपाननद्वेननमत्वंनप्रवत्कत्तिकालवश
विबुधमानासुर्वज्जुद्विविनं नव्यभाणिणमवजीरप सशुभप्रमकरुण्यरसरंगगितान्तकरण
स्वपरममयापरापारापरदथा चारिक्मद्वाराजगजधानीप्रमानमूर्तिः सुप्रहीननामधेय श्रीवंदप्रमसू-
रितद्वुप्रदाय नित्यानंदमुपोपाय तनमद्वैतप्रवनार्णवनिर्गंधविद्वक्त्रपतरं दर्शनशुद्धिप्रकरणमुपदिदि-
क्तुः प्रत्युद्व्युत्तापोद्दार्थं शिष्टममयाजुवर्तनार्थं च ज्ञापमंगलप्रतिपादकं श्रीतुजनप्रवृत्तिनिबंधनात्रिधेय-
प्रयोजनसंबंधाभिधायकं च प्रथममेव गाथयुग्मममद्वि—
॥ मूलप्र ॥—पत्तजवर्णवर्तीरं । उद्दवर्तीरं त्रिवंधनरुकीरं ॥ कंचणगोरसरीरं । नमिऊण जि-
णेत्रं वीरं ॥ १ ॥ तुडं तुजमद्वणं । अणुगद्वहं प्रमडजवाणं ॥ नमत्तम मरुवं । संखेवणं निसा-
मेर ॥ २ ॥ व्यान्या—मा च नमुदायन्नंदनात्पर्यवेदान त्रिधा. तत्र तावत् प्रासजगार्णवनीरमित्यादि-
विशेषणविशिष्टं त्रिनेत्रं वीरं नत्वा तुजमनीनां समस्तकव्यानामनुग्रहार्थं सभ्यत्ववस्य स्वरूपं संक्षेपे-
ण वदयामांति नमुदायार्थं. अथ भेदव्याप्यानं मत्तापर्यमुच्यते—नेत्र . पत्तजवर्णवर्तीरंति . प्रास
मुपलब्धं जगार्णवनीरं नंसाशांतोधिजडं येन स तथा नं . उद्दवर्तीरंति . उ खमसानं नदेव दवो

३ खमसानं नदेव दवो

वनबद्धिः संतापसाधम्यति. तस्य निर्वाणकत्वेन नीरमिव नीरं, यथाहि द्रवद्रव्यसंबंधविधुरितास्त्ववः सजलजलद्रव्यव्या विशिष्टां संपदमासादयति, तथा प्राणिनोऽपि रोगजरामरणादिदुःखसंततिसंतसा द्गावदेशनया सततानंदसुखभाजो ज्वंतीति गाथार्थः. 'सिवंबतरुकीरंति' शिवमपवर्गस्त्वदेवाभ्रतरुश्रूतद्रुमस्त्व कीर इव कीरः शुक्रः, तवायमर्थो यथाहि शुक्रः सहकारतरो निर्भरानंदः सदा रमते, तथासौ भगवानपि शिवे इति. 'कंचणगोरसरीरंति' कंचनं स्वर्णं तद्वनैरं पीतवर्णं शरीरं यस्य स तथा तं. अनेन शेषानपि शरीरातिशयांश्च सूचयति.

नत्वा प्रणम्य 'जिणोसरंति' जयंति रागाद्यरातीनिति जिनाः सामान्यकेवलजिनस्तेषु बह्व्यमाणाष्टमहाप्रतिहायीधैश्वर्ययोगादीश्वरो जिनेश्वरस्तं 'वीरंति' विशेषेण विविधं वा ईरयति क्षिप्रस्यष्टप्रकारं कर्मेति वीरः. विदारयति यत्कर्म । तपसा च विराजते ॥ तपोवीर्येण युक्तश्च । तस्माद्दीर इति स्मृतः. इति निरुक्ताद्वा वीरोऽप्यश्रमतीर्थीधिपतिस्तं 'बुहं तुहमर्दणं' इत्यादि, तुहादया गुरुतरशास्त्रबोधाद्यक्षमा मतिर्बुद्धिर्येषां ते तथा तेषामनुग्रहार्थमुपकृतये 'समहजववाणंति' ज्ञान्या मुक्तिगमनयोग्याः प्राणिनः, तदितरेषामुपकारानर्हत्वात्, ततश्च समस्ताश्च ते ज्ञान्याश्च समस्तमन्या-

स्तेषां समस्तग्रहणं च नश्यजंतुष्वनुग्रहंप्रत्यविशेषार्थं. यदिवा समर्थमव्यानां, तेषामेव धर्मोपदेशा-
 नुग्रहेश्विकारित्वात्, यदाह—अथ समर्थः श्राव्हेणापर्युदस्तश्च धर्मोऽभिव्रियते, समर्थश्च ये शुद्धं ध-
 ममनुनिष्ठं पित्रादिभ्यो न विन्यति त इह ग्राह्या. यदाह—हीदु समञ्जो धर्मः । कुणमाणो जो
 न वीहदु परेभि ॥ माद्रुपिद्रुसामिगुरुमाद्—याणधमाणनिष्ठाणंति ॥ १ ॥ . समस्तस्य सख्वंति
 सम्यगित्येतस्य ज्ञाव. सम्यक्त्वं वद्वयमाणवक्रणं, तस्य खख्यं याव्यात्यं, संक्षेपेण समासेन 'निसा-
 मेहति', निसाव्यनाकर्णयत, श्रवणं प्रत्यवह्निगा भवन ? जिय्याभिमुखीःरुणयेतत्, व्यनेन पराद्गु-
 खमपि प्रतिबोधयतो व्याख्यातुधर्मं एवेति ख्यापिनं ज्ञवति. तथा च वाचरु.—
 न ज्ञवति धर्मः श्रोतु । सर्वस्यैकांततो हितश्रवणात् ॥ शुवनोऽनुग्रहदुश्चा । वक्तुस्त्वैकांततो
 भवति ॥ १ ॥ इह च प्रथमगाथाप्रबुवेष्टद्वेवनात्मस्काररूपं ज्ञावमंगदुमुक्तं, द्वितीयाथाया तु 'स-
 म्यतस्य सख्वंति', पदेनाऽनिधयं, तुलमर्दुणं आणुगहलं समञ्जभावाणंति, अवयवनेन गुरोरेतन्तर-
 योजनं च साक्षादभितिनं, तथा शिष्यानंतरप्रयोजनं सम्यक्त्वस्वरूपवगमः, परंपरं तु हयोरेपि निः-
 श्रेयसावाशिरिति विज्ञेयं. संबंधस्तु सामर्थ्यगम्यः, स च साक्षाभिधेययोर्वाच्यवाचकभावः, सास्त्रमयो-

जनयोस्तूपायोपेपलङ्गाण इति. अथ शिवाभ्रतस्कीरमित्यस्मिन् सति प्राप्तवार्णवतीरमिति कथं ना-
 नर्थकमेकार्थत्वात्, कांचनगौरशरीरमित्येतदपि त्रिवपदप्राप्तस्य भूर्तेरसत्त्वेन दुरवगमं, दुःखदवनीर
 मित्येतदपि अशरीरस्य वापयोगाभावेन दुर्घटं, जिनेश्वरमिति विशेष्यपदमपि दुरुपपादं, तत्र सर्वं
 षां समानत्वात्. एतेषु वा सत्सु शिवाभ्रतस्कीरमिति विरुद्धमिति सर्वमसमंजसमिति. तदयुक्तमत्रि-
 प्रायापरिज्ञानात्. इह हि जगवतंश्चञ्चलस्थाद्यवस्थावयेऽपि ग्रंथकर्तुर्नमस्कार. कर्तुमत्रिमतः, ततश्च प्रा-
 पन्नवार्णवतीरमिति तीरासन्नमपि तीरमुपचारात्, यथा गंगासमीपोऽपि देशो गंगेति, तदनेन लक्ष-
 स्थावस्थैव विवक्षिता. यतः प्रतिपन्नानुत्तरविरतिश्रुतावधिमन पर्यवज्ञानसंपन्नः सुतीव्रतरतप संपमानु-
 शानरतिस्तस्यामप्यवस्थायां संसारांभोधितटवर्त्येव वर्तते जगवान्. दुःखदवनीरं जिनेश्वरमित्याख्यां च
 केवलयवस्था सूचिता. तत्र हि निर्जितदुर्जयान्तरारिवार. प्रतिहतवनयातिकर्मा धर्ममुपदिशति, प्राति
 द्वापार्थैश्वर्यं वा शेषजिनेभ्योऽधिकमधिकतिष्ठति. कांचनगौरशरीरमित्यवस्थाद्वयेऽपि तुभ्यमुभयत्रापि
 सशरीरत्वात्. शिवाभ्रतस्कीरमित्यनेन तु सिद्धावस्थेति सर्वं सुस्थं. अन्ये त्वन्यथा समादधाति—प्रा-
 समुपलब्धं पूर्वमसद्ज्ञानक्रियाख्यासाद्गवार्णवतीरं येनेत्यनेनानादिसिद्धमतव्युदासः, तथा दुःखदव

नीरमित्यनेन संहारादिकर्तृपरपरिकल्पितासपरिक्षेपः. शिवाप्रतरुकीरमिति प्रतिनियतसिद्धस्थानोपद-
 र्शनेन यत्कैश्चिदुक्तं—गुणसत्वांतरज्ञाना—त्रिवृतप्रकृतिक्रियाः ॥ मुक्ता सर्वत्र तिष्ठति । व्योमव
 तापवर्जिताः ॥ १ ॥ इत्यादि, नन्निरस्यति, कांचनगौरशरीरमित्यनेन त्वशरीरमुपदेष्टारं प्रत्याचष्टे, त-
 च तस्य वेत्ता । तमाहुष्यं पुरुषं पुराविद. ॥ १ ॥ इति. जिनेश्वरमित्यमुना तु सरागसिद्धस्य प्र-
 तिवंधः, यदाहुः केचन—ज्ञानिनो धर्मनीर्षस्य । कर्तारं परमं पदं ॥ गत्यागंति भूयोऽपि । भवं
 तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥ इति. स्तुतिलक्षणं चैदं, तत्किल स्तोतव्यस्वार्थपरार्थसंपत्ती सोपाये वक्तव्ये,
 तत्र शिवाप्रतरुकीरमित्यनेन स्वार्थसंपत्तिः, दुःखदवनीरमित्यनेन परार्थसंपत्तिः. जिनेश्वरमित्यमुना
 तु द्वयोरुत्तुपायः प्रतिपादित इत्याद्यं विस्तरणेति गाथाद्वयार्थः. ॥ १ ॥ २ ॥ इदानीं संक्षेपेणेति
 यदुक्तं तत्रोपपत्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—युप्रमायरो अपारो । व्याजं शोवं जिघा य द्रुमेदा ॥ तं किंपि सिक्कियवं ।
 जं कक्ककरं च शोवं च ॥ ३ ॥ व्याख्या—श्रुतसागरोऽपर इत्यादिककारणसद्भावत्समस्तप्रवचना-

ध्ययनाद्यसमर्थेन तत्किमपि शिक्षणीयं यत्कार्यकारि च स्तोकं चेति गाथासमासार्थः, अक्षरार्थः पु-
नरेवं—श्रुतमेव सागरः समयमहोदधिर्गाभीर्यसाधर्ष्यादपारोऽदृश्यपरस्कृतः, तथायुर्जीवितं स्तोकमद्वयं
दुःषमानुनावात्, जीवाः प्राणिनः पुनर्दुर्मधसो मंदबुधयो दुःषमानुनावादेव. तथा च दुःषमास्वरू-
पं—विजाण य परिहाणी । पुष्कलानां च जसहीणं च ॥ आत्तयसुयऋत्नीं । संश्राण्चतधम्मा-
णं ॥ १ ॥ ततश्च तत्किमपि शिक्षणीयमन्यमनीयं यत्किंचित्कार्यकारि च, ऐहिकामुष्मिकार्थप्रसाध-
कं. तथा स्तोकमद्वयं च. चकारौ विशेषणद्वयस्य तुल्यकक्षतां लक्षयतः, तदनेन विशेषावश्यकादि-
श्रंशेषु विस्तरतः प्रोक्तेऽपि सम्यक्तवस्वरूपे संक्षिप्तमिदं सुतरां प्रकरणमुपादेयमिति सूचयतीति गाथा-
र्थः ॥ ३ ॥ द्रह च लब्धात्मदानस्य वस्तुनः स्वरूपनिरूपणमुपपत्तिमदिति प्रथमं नावसम्यक्तवला-
नप्रकारमाह

॥ मूत्रम् ॥—मिहचमहामोहं—धयारमुदाण द्रह जीवाणं ॥ पुत्रेहिं कहवि जायद । दुल-
हो सम्पत्परिणामो ॥ ४ ॥ व्याख्या—महांश्रासौ उरुहेदत्वेन गुरुस्थितिकत्वेन च मोहश्च महा-
मोहो, मिथ्यात्वं विपर्ययसहेतुस्तच्चासौ महामोहश्च मिथ्यात्वमहामोहो मिथ्यात्वमोहनीयमिति हृदयं,

स एवांधकारः सदृशीननिरोधकत्वेन, तेन मूढा विवेकविकलास्तेषां जीवानामिति संबंधः. ' इह-
 चि ' इहास्मिन् संसारे पुण्यैः पुण्यप्रकृतिभिः पंचेंद्रियजातित्रसवाहरपर्यासप्रभृतित्रिहृतुयवाभिः, त
 दजावे सम्यक्त्वलात्रायोगात्. कथमपीत्यनेन कष्टप्राप्यत्वप्रकारमाह—तथाहि सप्तानां ज्ञानावरणा
 दिकर्मप्रकृतीनां स्थितौ यथाप्रवृत्तिकरणेन पद्यकादिदृष्टान्ततः कोयकोटैरन्यंतरीभूतायां तद्भाभसंभ
 वात्. यदाह—सत्तएहं पयडीणं । अत्रिंतरत्वं य कोनाकोनीणं ॥ काज्जण सागराणं । जइ ल-
 हइ चउएहमणयरं ॥ १ ॥ जायते जणवते उर्वभो उग्रापोऽनेन कुनअंधिभेदस्याप्यनंतानुबंधिना-
 मुदयनिरोधेनैव तदवाप्तिं सूचयति. यदत्रिहितं—पदमिद्वदुग्राण उदए । नियमासंजोयणाकसाया
 णं ॥ सम्भदंसणदंतं । एवसिद्धियावि न लहंतिति ॥ १ ॥ सम्यक्तवं चासौ परिणामश्च सम्यक्त्व-
 परिणामस्तत्रश्रद्धानाध्यवसायोऽनेनात्मपरिणाम एव सम्यक्त्वमित्युक्तं भवति, एतच्चोपरितनगाथायां
 न्यक्षेण वक्ष्यतीति गाथार्थः ॥ ४ ॥ तदेवाह—
 ॥ मूढम् ॥—देवो धर्मो मरणो । साहू तचाणि चैव सम्भतं ॥ तच्चिवरीयं मिथ्यत—दंसणं
 देसियं समए ॥ ५ ॥ व्याख्या—देवो धर्मो मार्गः साधवस्तत्त्वानि चैव, विषयविषयिणोः कथंचि-

दभेदादेतद्विषयं श्रद्धानं सम्यक्तवं, समवति सम्यगवैपरीत्येनावगाहति देवादितत्वमिति सम्यक्ज्ञान-
 आत्मा, तस्य भावः सम्यक्तवं, सम्यक्तवमोहनीयकर्माणुद्वयद्वयोपशमसमुहान्तंपरिणामरूपं. उत्कं-
 हि—से य सममत्ते पसहसममत्तमोहणीयकर्ममाणुवेयणोवसमस्वयसमुहोवसमसंवेगाश्रित्तिंगे सुहे आ-
 यपरिणामे पष्णत्तेति. चः समुच्चये, एवोऽवधारणे. नस्यैव फलं दर्शयति—‘ तद्विपरीयमित्यादि-
 तेषु देवादिषु विषये विपरीतं, ज्ञावप्रधानत्वात्निर्देशस्य विपर्यासोऽतद्रूपेषु तद्रूपताबुद्धिः, तद्रूपेध्व-
 तद्रूपताबुद्धिश्च, यदिवा तद्विपरीतं देवादिश्रद्धानविपरीतमर्थस्तु स एव. मिथ्यात्वदर्शनं वितथावबो-
 धो देशितं कश्चितं समये सिद्धान्ते. ननु तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यक्तवमित्येतदेव वाच्यं, देवंसाध्वोर्जीव-
 तत्त्वे, धर्ममार्गयोश्च शुभाश्रवे संवरेवांतरज्ञावादिदमेव च ग्रंथांतरेष्वपि सम्यक्तवस्वरूपमुपलभ्यत-
 इति. सत्यं, तथापि देवादीनां धर्मसर्वस्वमृतत्वात् तद्विपर्यासे च सर्वानुष्ठानवैफल्यात् प्रतिदिनपूज्य-
 त्वानुष्ठयत्वाश्रयणीयत्वोपास्यत्वत्कृणोपयोगाच्च पृथगुपादानमिति द्वारागाथासमासार्थः. ॥ ५ ॥ ज्या-
 सार्थं तु समस्तग्रंथेन स्वयमेव वह्यति, तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमं देवतत्वं विवृणोति—
 ॥ मूलम् ॥—चजतीसअद्भसयजुत् । अठमहापाडिहरेक्यसोहो ॥ अठदसदोसरहिन् । सो

देवो नहि संदेहो ॥ ६ ॥ व्याख्या—चतुर्धरिका विश्व चतुर्धरात्, अतिशिष्यते विशेष्यते
 एत्रिरतरशास्तृभ्यो भगवानित्यतिशया उत्कर्षास्तिर्युतः सहितः, तथाऽप्रमहाप्रातिहर्षभृत्तशोच इति,
 प्रतिहारो राजदौवारिकस्तस्य कर्म प्रातिहर्ष्यं, तच्च सततसंनिधानवर्तित्वं, तद्वि यानि देवैर्विधीयंते
 तानि तथा, महान्ति च तानि प्रातिहार्याणि च, ब्राह्म च तानि महाप्रातिहार्याणि च वश्यमाणानि
 एव देव आसो प्रवतीति शेषः, नास्त्यव संदेहोऽस्यैव दृष्ट्याविरुद्धाविसंवादिबचनत्वविश्वसनीयत्व-
 लक्षणासलक्षणयोगादिति गार्थार्थः ॥ ६ ॥ सविभागमतिशयानेव स्तवक्षारेणाह—
 ॥ मूलम् ॥—चतुरो जम्भणत्रिर्द्वे । एकारस कम्भसंखण् जाण् ॥ नव दस य देवजणिण् ।
 चजतीसं अद्रसण् वंदे ॥ ७ ॥ व्याख्या—पाठसिद्धा, न वरं सम्यक् क्रयः संक्षयः सर्वथात द्रव्यर्थः,
 कर्मणां संक्षयः कर्मसंक्षयः, स च यातिकर्मणामेवेति ज्ञेयं. ते चामी—तेषां च देहोद्भवतरूपगंधो
 । निरामयः स्वेदमलोग्भ्रतश्च ॥ श्वासोऽब्जगंधो रुधिरामिषे तु । गोक्षीरधाराधवद्वे श्रुते च ॥ १ ॥
 आहारनीहारविधिस्वदृश्य—श्वात्वार एतेऽतिशयाः सहोच्चाः ॥ क्षेत्रस्थितयोर्जनमात्रकेऽपि । सुदे-

वतिर्यभजनकोटिकोटः ॥ २ ॥ वाणी नृतिर्यक्सुरद्योक्त्रभाषा—संवादिनी योजनगामिनी च ॥ त्रा
मंदलं चारु च मौलिपुष्टे । विम्बिनादर्पतिमंडलशि ॥ ३ ॥

साधे च गव्यूतिशतदये रुजो । वैरेतयो मार्यतिवृञ्चवृष्टयः ॥ दुर्भिक्षमन्यस्वकचक्रतो जयं ।
स्यन्नैत एकादश कर्मघातजाः ॥ ४ ॥ स्वे धर्मचक्रं चमराः सपाद—पीठं मृगेद्रासनमुज्ज्वलं च ॥
छत्रत्रयं रत्नमयध्वजोद्दि—न्यासे च चामीकरणं कजानि ॥ ५ ॥ वप्रलयं चारुचतुर्मुखांगत्रा । चैत्य-
दुमोऽधोवदनाश्च कंटकाः ॥ दुमानतिर्दुर्द्धनिनाद उच्चकै—र्वातोऽनुकूलः राकुनाः प्रदक्षिणाः ॥
॥ ६ ॥ गंधांबुवर्षं बहुवर्णपुष्प—दृष्टिः कचश्मश्रुनखप्रवृद्धिः ॥ चतुर्विधाभार्यनिकायकोटि—ज्वन्य-
त्रावादपि पार्श्वदेशे ॥ ७ ॥ ऋतूनामिंद्रियार्थाना—मनुकूलत्वमित्यमी ॥ एकोनविंशतिर्दिव्या—श्च-
तुस्त्रिंशच्च मीलितः ॥ ८ ॥ श्रुति ॥ ९ ॥ संप्रति प्रातिहार्याण्याह—

॥ मूलम् ॥—कंकेक्षिकुसुमवुद्धी । दिवश्शुणि चामरासणादं च ॥ भावलज्यनेरिद्धतं । जयंति
जिणपादिनेरादं ॥ ८ ॥ व्याख्या—जयंति शेषासमहिमानमधः कुर्वते, कानि ? कंकेक्षिप्रभृतीनि
जिनप्रातिहार्याणीति संबंधः । तत्र कंकेक्षिर्दिनकरकरप्रसरावारकोऽश्रोक्वृद्धः, एतन्मानं च—वतीसं

धणुहाडं । वेद्यरुको ज वरुमाणस ॥ सेसाणं तु जिणणं । समरीग वारसणुणुणं ॥ १ ॥ कु-
 सुमवृष्टि. सुरकरविमुक्ताधःस्थितवृत्तजानुदक्षपंचवर्णसुगंधिपुणवर्षं, दिव्यध्वनिः सुरनरविर्यभंजतुजात-
 स्वस्वभाषणपरिणामरमणीयः, संस्थातीतपरिभ्रम्याणियुगपदनेकसंशयापहारचतुर, क्षीरेक्षुद्राक्षाविक-
 तरमाधुर्यवानायोजनगामी देशानानिनादः. चामरे विभुवनैश्वर्यसंस्त्रके शरच्चंद्रमरीचिनचयगौरे
 प्रकीर्णके, आसनमयेयमहिमाविर्भावकं, समुहलपंचवर्णमणिकिरणकदंबककर्तुरितिगतरं सिंहास-
 नं. भावालयं निर्जितमार्तदमंडलं मौलिपृष्ठप्रतिष्ठितं प्रजाजालं. भेरी पुरतो व्योम्नि शब्दायमान-
 प्रतिरवत्ररितभुवनोदरो दुंडुभिः. छत्रं एकदेशे समुद्रायोपचायाज्जातत्रयैकप्रभुत्वाविर्भावनचतुरं पार्व-
 णचंद्रमंडलनिभातपत्रवयं. इह कंकेद्विरित्यत्र पाशुनवशादित्रिक्रियोपः, त्रावलयभेरीजत्रमित्यत्र स-
 माहारद्वंद्वः शेषं सुगमं. समस्तासमस्तिर्देशश्च बंधानुलोभ्यादेवमन्यत्वापि यथासंभवमूढं, अतिश-
 यान्तगतत्वेऽपि चामीषां पृथगुपादानं प्राविहार्येऽपि व्यपदेशान्तरेणागमे रूढत्वादिति गाथार्थः ॥ ८ ॥
 ॥ मूलम् ॥—अत्राणकोहमयमाण—लोहमायारई य अरई य ॥ निहासोपेयअतिप—वय-

एवोऽस्मिपत्ररमयादं ॥ ए ॥ पाणिबह्वेपमर्कीना—पमंगदात्मा य जस्र दृष्ट दोमा ॥ अह्यरमवि
 पण्डा । नमापि देवादिदेवं तं ॥ १० ॥ व्याख्या—यथास्थिनवस्तुग्राहि ज्ञानं, ततोऽन्यदज्ञानं मं-
 श्यविवर्ण्यादिकं, तत्र क्रिययं स्याणुः पुरुषो वेति संज्ञायः, बुक्तिशक्ये रजतबुद्धिर्विपर्ययः १, क्रो-
 थः प्रतीनः २, मदः कुलवयैश्वर्यांशुपाधिरहंकारः ३, मानो दुर्ननिवेशः ४, लोभो गार्थं, परि-
 दृश्र शक्तिस्वतावत्यादत्रवानंनवनि ५, माया शब्दं ६, रतिरिष्टशब्दादिविषयप्राप्तौ मनःप्रहंसि ७,
 तद्विपरीता लयनिः ८, निद्रा स्यापः ९ शोक दृश्यस्तुविरहममुद्रवश्चित्तमंतापः १०, अतीकवचनं दृ-
 तनिह्वयामद्दोत्रावनविपरीतनापणुनिदानेदात्रतुर्था, तत्र द्रतनिह्वयो नास्त्यात्मेत्यादि, असदद्रुतो-
 ज्ञानं सर्वव्यापी व्यापकनं कुलमावो वेति, विपरीतनापणुं गामश्वं वदनः, निदानवचनं चौरस्व-
 मित्यादि ११, चौर्यं परस्वापहारः १२, मत्सरः परगुणमहिष्णुता देप द्दनि यावत् १३, ययं सप्तवि-
 धं, तत्रथा—
 दृहलोकनयं यन्मनुष्यो मनुष्याद्विवेति १, परलोकभयं यन्मनुष्यः सिंहादेः २, आदानत्र-
 यमादीपते स्वीक्रियत द्यादानं इत्यं, ततो मा ममतत्रौरादयोऽपहरेयु रित्येवंरूपं ३, अकस्माद्भयं वा-

दर्शन-

हानिमित्तमंतरेण

टीका

१४

पदंशकाभादावुपच्यते ४, व्याजीविकात्रयमाजीविका वृत्तिस्ततो वयं, कश्चमहं दु-
र्भिक्षदादौ वार्तिष्ये इति ५, मरणभयं प्रतीतं ६, अश्लोकभयं यद्वहमिदमकार्यमाचरिष्यामि तदा म-
मापसिद्धिर्नाविष्यतीत्येवंरूपं ७—१४, तथा प्राणिवध, प्राणिनो जीवास्तेषां मनोवाक्कायैरतियातनं
१५, प्रेम सेहो राग इति यावत् १६, क्रीडासंगो मेशुनं १७, हासो विस्मयादिषु वक्रविक्रमात्मकः
१८, चः समुच्चये.

इह च यद्यपि मत्सरः क्रोधमानात्मकः, प्रेम च मायात्वोन्नरूपं. तथापि नयोः पृथगुपादानं क-
चित्; निद्रया तु दर्शनावरणस्य, क्रोधादिभिः कृषायमोहस्य, तथेहाज्ञानेन ज्ञानावरणदर्शनमोहनीययोरपगम. सू-
क्ष्मकचौर्यक्रीडाप्रसंगत्वोभैश्चास्त्रिमोहस्य, अस्मीषां चापगोमंतरायस्याप्यवश्यमपगमोऽगणंतव्यः, नस्य
ज्ञानदर्शनावरणान्यामेकसमयेन सह दूषणीयत्वात्, तदियता यातिकर्मणामत्राव इति तात्पर्यं. त-
था चान्यैरपीडमैवेत्यते, यथा—अंतरायदानलाभ—वीर्षजोगोपजोगकाः ॥ हासो रत्नरती त्री-
ति—सुसुप्सा शोक एव च ॥ १ ॥ कामो मिथ्यात्वमज्ञानं । निद्रा चाविरतिस्तथा ॥ रागो द्वेषश्च

नो दोषा—स्तेषामष्टादशाप्यमी ॥ १ ॥ इति.

इत्युद्धेस्वेन यस्याष्टादशापि दोषाः प्रणष्टाः प्रलयं गताः, नमामि नमस्करोमि देवाधिदेवं तं, दीव्यंति वचनगोचरातिक्रांतवैभवातिशयेन श्रीभंतीति देवा उवनपत्यादयस्तेष्वधिक्येन परमानंदवीर्षिज्ञानावाप्या दीव्यति द्योतते शोत्रते इति देवाधिदेवस्तमिति. इह च गुणोत्कर्षं दोषान्नावं च प्रतिपादयन् ये प्राकृतपुरुषनिर्देशेणः प्रबलाज्ञानतिमिरांतरितत्वदृश्यः कोपप्रसादविन्वितजगज्जना अनिरुदाश्रवद्वारा दृष्टानिष्टविषयप्राप्तिनिबंधनदर्षविषादाकुलितचेतसश्चक्रचापशूलगदादिशस्त्राविहस्तहस्तनिष्कारणजगज्जन्मस्येमविरामविहितबाह्यकेलयः शश्वदंगनांगपरिखंगरंगराजो हास्यत्यास्यगीतादिव्यसनवेदितनीचवृत्तयः पशुपक्षिमेषादिवाहनाभ्यासीनवपुषः सन्मार्गस्वल्पनोपजातजगद्विश्रुतवाच्यताविशेषस्ते देवा न भवंतीत्यावेदयतीति गार्थार्थः ॥ १० ॥ एवमवधारितस्वरूपो देव. पुनः किमभिधान इति जिज्ञासायां तन्नामधेयान्याह—

॥ मूलम् ॥—तस्म पुणो णामादं । तिणि जहत्थादं समयत्रणिगादं ॥ अरिहंतो अरहंतो । अरहंतो चावणीयादं ॥ ११ ॥ व्याख्या—तस्य पुनर्वाणितस्वरूपस्य जगवतो यथार्थानि, न पुनर्मे-

इयादिवन्निरन्वयानि, समयप्राणतानि सूत्रोक्तानि त्रीणि नामानि प्रावनीयानि. केनोद्धेस्वेन ? अ-
रिहंता अर्हन् अरुहन्विति, इतिशब्दस्याभ्याहारः, इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ अथ यथार्थत्वमेव व्याचष्टे-

॥ मूलम् ॥—अष्टविहंपि य कर्मम् । अरिद्वयं होदुःसर्वजीवाणं ॥ तं कर्मपरिं हंता । अरि-
रपकृत्यपेक्षया अनेकप्रकारमपि, चशब्दोऽवधारणे विन्नक्रमः, तत्रश्चाष्टविधं कर्मवारिभूतं शत्रुभूतं न-
वति, सर्वजीवानर्थहेतुत्वादिति प्रावः, तत्कर्मारिं हंतारो, यतो व्रंतीत्येवं साधवो हंतारस्तु निश्चये-
पश्चाद् द्वितीयासमासोऽरिहंतारस्तेनोच्यंत इति ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—अरहंति वंदणमं—सणादं अरहंति पूयसकारं ॥ सिद्धिगमणं च अरहा ।

अरहंता तेषु बुञ्चन्ति ॥ १३ ॥ व्याख्या—अर्हति वंदननमस्करणे, तत्र वंदनं शिरसा, नमस्करणं
वाचा, तथा अर्हति पूजासत्कारमत्र वंदैकवद्भावः, तत्र पूजा वस्त्रमाद्यादिजन्या, सत्कारोऽप्युद्बोधना-
दिसंश्रमः. सिद्धयति निष्ठितार्था व्रंत्यस्यां प्राणिन इति सिद्धिर्लोकांतक्षेपलक्षणम्. तथा च प्राव-
रुद्रवाहुस्वामिपादाः—, इह बुद्धिं चद्रसाणं । तत्र गंतूण सिद्धद ॥ ’ तरुमनं च प्रतीति शेषोऽ-

र्हा योग्याः, प्राकृतशैल्या अर्हंतीत्यर्हाः, यदा अर्हंतीत्यर्हंतेनोच्यंते. असकृत्क्रियोपादानं चातिश-
यस्यापनार्थं, दृश्यते चायं न्यायो, यथा—जयद् सुयाणं पभवो । तिह्यराणं अण्डिमो जयद् ॥
जयद् गुरु लोगाणं । जयद् महत्पा महावीरो ॥ १ ॥ इति ॥ १३ ॥ तथा—

॥ मूढम् ॥—अच्वंतं दद्वंमि । वीर्यंमि न अंकुरो जहा होद् ॥ दद्वंमि कम्मवीण् । न रुहद्
नवअंकुरोवि तथा ॥ १४ ॥ व्याख्या—अत्यंतं सर्वात्मना दग्धे बीजे यथांकुरो न नवति, तथा शु-
क्लानानन्देन दग्धे कर्मबीजे न रोहति भवांकुरः. अयमनिप्राय.—दग्धकर्मबीजत्वात्त रोहंतीत्यरो-
हंत इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ संप्रत्यस्यैव नगवतः सर्वथाराध्यवोपदेशमाह—

॥ मूढम् ॥—तं नमह तं पसंसह । तं णायह तस्स सरणमाद्विपह ॥ मा किण्ह कणथमु-
द्वेण । पित्तलं इत्तियं नणिमो ॥ १५ ॥ व्याख्या—तं देवं नमत शिरसा, तं प्रशंसत वचसा, तं
ध्यायत पिंडस्थरूपस्थरूपातीतरूपतया मनसा, तस्येति सुपां सुपो भवंतीति न्यायात् षष्ठ्याः स्थाने
द्वितीया, ततश्च तं शृणोत्याश्रितजनस्य विश्रवातमिति शरणं वातारं, भावसाधनो वा शरणशब्दः,
तदा तु तस्येति कर्त्तरि षष्ठ्येव, आत्मीयध्वमाश्रयध्वं, तस्यैव कर्मशुभसंवत्सजगत्परिवाणैकन्यायत-

त्वात्. अमश्रुतलक्ष्मोपादानं तत्रैव देयत्ववृत्तिविधेयेत्यादरव्यापनार्थं. किमिदमत्रमित्याह—मा क्री-
 णीत्. मा विनिमयञ्च, मा गृहीतेति यावत्, कनकमूद्येन स्वर्णपण्येन पित्तलं प्रतीनमेतावन्नणाम्.
 अयमभिप्रायो—वस्तुनां नामवर्णादिसामर्थेऽपि महदंतरमिति न तत्र त्रांतिव. कनकमूद्यतु व्यनम-
 नप्रशंसन-यानादिभिः पित्तलतु व्यमरागदेवानाराधयतेत्युपदेशसर्वस्वं. तथा च—अक्रसुरहीण छीरं
 । ककरयणाद्रं पत्रयरा देवि ॥ एरुक्कणरुक्का । नरुणो पुण अंतरं गरयं ॥ १ ॥ पंथसरिसा कु-
 ति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अन्यदपि नंप्रति त्रक्तिश्रुत्यामाह—
 ॥ मूलम् ॥—मेखव समुत्तुंगं । हिमगिरिधवलं वसंतधवलधयं ॥ नवणं कारेयवं । विहि-
 णा सिन्धियासयस्स ॥ ३६ ॥ व्याख्या—युगमा, नवरमिदमुत्कर्षाभिधानं समुद्रपेकं, धनरहितस्य
 तु यादृशं तादृशमपि त्रक्या कुर्वन्. पुण्यमेव. यदुक्तं—यस्तुणमयीमपि कुर्वी । कुर्याद्वातश्चैकपु-
 ष्यमपि ॥ भक्त्या परमगुरुत्यः । पुण्योन्मानं कुनस्तस्य ॥ १ ॥ हिमगिरिधवलमिति शेषवर्णोपल-
 क्षणं च, ईड्यत च ' सवरायणमपहि ' इत्यादि. धवलश्चजप्रतिपादनं तु वर्णोत्सुक्यताक्रान्तिरा-

सार्धमिति ॥ १६ ॥ विधिनेत्युक्तमतो विधिमेवाह—

॥ मूलम् ॥—जिणव्रणकरणविहि । सुधा ऋमी दत्तं चकटादं ॥ जयगाणतिसंघाणं । सा-
सयवुद्धी य जयणां य ॥ १७ ॥ व्याख्या—जिनव्रनकरणविधिरयं भवतीति शेषः, तथाहि—शुधा
निर्दोषा ऋमिर्वसुधा, सा च द्रव्यतो ज्ञावतश्च; तत्र द्रव्यतः; शिष्टजनोचितप्रदेशस्थार्थशिवकांगारस्थ्या-
दिशब्दग्रहिता च. ज्ञावतस्तु सकारणाप्रीतिकरणरहिता, ज्ञान्न दोषा हि दुष्टजनोपघातात्प्रतिदिनं वृद्धे-
रसंभवः; साधुनां च चैत्यवंदनार्थमनागमनं, ज्ञागमने तु वेद्याखिलादीनां चेष्टादर्शनवचनश्रवणा-
दित्रिश्चित्तविष्युतेर्धर्मब्रंशः शासननिंदा च ज्ञवति, यथैवंविधा एवैते यन्मद्यापणवेद्यापाठकञ्जत्खे-
लकमत्स्यबंधपाठकादिषु जिनायतनानि विधापर्यंति.

कलहश्च तैः सह संपद्यते, ततश्चात्मनस्तेषां च दारुण. कर्मबंध इति. शिवकादिद्युक्तायां पुन-
रनिवृत्त्यर्थदान्यनार्थापत्तिकार्यासिद्ध्यनुदयादयो बहवो दोषाः पराप्रीतिकयुक्ता वाऽधर्महेतुत्वेन धर्मा-
र्थिना दूरतस्त्याज्याः, यदाह—धम्मडमुक्षयणं । सबस्सापत्तियं न कायवं ॥ इय संजमोविसेज्ज ।
इज्ज य भयवं जदाहरणं ॥ १ ॥ तथा दत्तं चोपादानकारणं, किंभूतं? काष्ठादि दारुणपाणोष्टकाम-

भूति शुद्धमिति प्रथमः, तत्र यदेवतोपवनतद्भवनादेर्नानीतं, तदानयने हि जिनव्रतनस्थानेतुर्वा सा
 प्रद्विष्यते. तथा स्वयं चेष्टकापचनवृत्तहेदादित्रिर्यत्र कारितं, द्विपदचतुष्टयदोषघातलक्षणविधिना च
 यज्ञानीतं, तथाहि—द्वलमिष्टकादि तदपि च । शुद्धं तत्कारिर्गत. क्रीतं ॥ उचितकथ्येण तस्या-
 दानीतं चैव विधिना तु ॥ १ ॥
 तथा भूतकानां सुवकारप्रभृतीनां तर्हेतनापेक्षमनतिसंशानमवंचकं अपि च तत्तेषां दातव्यं. सा
 स्वश्रयस्य श्रोत्रनाभ्यवसायस्य स्वकीयाभ्यवसायस्य वा वृद्धिर्वधनं स्वाश्रयवृद्धिः सा च, यथा—पि-
 ङ्गिस्सं द्रश्य अहं । वंदणनिमित्तमागए साह ॥ कथपुत्रे जगवन्ते । गुणरणनिही महासत्ते ॥१॥
 तथा—पङ्क्तिस्सिंति द्रह । द्रहूण जिण्णंदविंमकळकं ॥ अन्नेवि ब्रह्मसा । कोहिंति तज्ज परं
 ङ्गीकरा ऐया ॥ ३ ॥ तथा यतना च गुरुदोषत्यागोनेतरदोषश्रयेण, सा च शुद्धद्वयग्रहणजलगाढ-
 नादिरूपा, तस्या एव सर्वाक्रियासु प्रधान्यात्, यदाह—जयणा य पयसेण । कायवा पसत्थसवजोणे-

सु ॥ जयणा तु धम्मसारा । जं टणियं वीयरयेहिं ॥ १ ॥ जयणा तु धम्मजणणी । जयणा ध
म्मस पाटणी चैव ॥ तंबुद्धिकरी जयणा । एणांतसुहावहा जयणा ॥ २ ॥ द्दति. द्दह द्दभ्यादीनि
जिनत्रवनविधेरंगानीत्यंगां गिनोरत्रेदोपचाराज्जिनभवनविधि. शुद्धा द्दमिरित्यादि सामानाधिकरण्ये-
नोक्तमिति गाथार्थः ॥ १७ ॥ उत्तो जिनभवनकरणविधिः, तथैतत्केन कारयितव्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—अहिगारिणा द्दमं खलु । कारेयवं विवज्जए दोसो ॥ आणानंगा जच्चिय ।
धम्मो आणाए पन्निवटो ॥ १८ ॥ व्याख्या—अधिकारिणैव वदयमाणस्वरूपेण द्ददं जिनवेदम,
खलुरेवकारार्थो योजित एव, कारयितव्यं, विपर्ययेऽनधिकारिणि कारयितरि दूष्यते, अशुत्रकर्मोपा-
दानेन विकृतिं नीयतेऽनेनात्मेति दोषो दूषणं, कस्मादित्याह—आज्ञाभंगादेव, अङ्घिति स्वस्वत्रा-
वावस्थानात्मिकया मर्यादया अत्रिव्याप्त्या वा ज्ञायंतेऽर्था अनयेत्याज्ञा त्रगवदत्रिहितागमः, तस्या
त्रंग द्दव त्रंगोऽन्यथाकरणत्वात्, अथ कथमाज्ञात्रंगस्य दोषहेतुत्वमित्याह—धर्म आङ्ग्या प्रति
वटो व्यासस्तद्विनाभाविवात्, ततश्च यद्यद्विनाद्भूतं न तत्तद्विना त्रवति, यथात्रिना धूमः, तथा
आज्ञाऽविनाद्भूतश्च धर्म द्दति गाथार्थः ॥ १८ ॥ एतदेव सविशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—तिङ्गाराणा मूलं । नियमाधमस्स तीए वाधाए ॥ किं धमो किमहमो । मू-
 ढा नेयं वियारंति ॥ १९ ॥ व्याख्या—तीर्थकरः शास्ता तस्याङ्गा वणिं तस्वरूपा मूलं मूलकारणं नि-
 यमान्निश्चयतो धर्मस्य यतिश्रवकमेदन्निबस्य, तस्या आङ्गाया व्याघाते व्यतिक्रमे किं धर्मः किम-
 विवेचयंतीति गाथार्थः ॥ १९ ॥ पर्यवसितमेवाश्रमाह—
 ॥ मूलम् ॥—आराहणाए तीए । पुत्रं पावं विराहणाए ज ॥ एयं धम्मरहसं । विज्ञेयं बुद्धि-
 मंतेहिं ॥ २० ॥ व्याख्या—आराधनया श्रद्धानानुष्ठानरूपसेवया तस्या आङ्गायाः किं? पुण्यं, वि-
 राधनया आराधनाविपरीतया पुनः पापं उद्धृतं जायत इति शेषः, आङ्गाया एव धर्मनिमित्ततां प्र-
 ति पुरस्करणायाह—एतदनंतरोक्तमाङ्गाराधनाविशधनारूपं विधिनिषेधद्वारेण धर्मरहस्यं कुशलक-
 र्मयुह्यं विज्ञेयं ज्ञातव्यं बुद्धिमद्भिः, यतः—पारलौकिकेषु विधिष्यज्ञात एव प्रवृत्तिनिवृत्ती भवतः, प्र-
 त्यङ्गादीनां तत्राप्रवृत्तेरनासवचनस्य च व्यन्त्रिचारित्वादिति गाथार्थः ॥ २० ॥ संप्रति प्रस्तुतमधिकार-
 णिणमाह—

॥ मूलम् ॥—अहिगारिञ्जि गिहञ्चो । सुहसयणो वित्तसंजुलं कुलजो ॥ अखुहो धिश्चदि-
 जं । मद्भ्रमं तद्दधमरागी य ॥ ३१ ॥ व्याख्या—अधिकारी तु योभ्यः पुनर्जिनभवन्निविधौ गृह-
 स्थोजारी, न तु साधुः, विशेषप्रतिज्ञारूढत्वात्तस्य, यदुक्तं—अकसिणपवत्तगाणं । विरयाविरयाण
 एस खलु जुत्तो ॥ संसारपयणुकरणो । दधथए कूवदिठंतो ॥ १ ॥ सोऽपि नाविशिष्ट इत्यत आ-
 ह—शुभ्रस्वजनोऽसंक्लिष्टवांधवः, अशुभ्रस्वजनो हि स्वजनानां लोकाधर्मविरुद्धारित्वेन न शुभ्रभा-
 ववृद्धिमवाप्नोति, न च प्रवचनं प्रभावयितुमलं, एतद् इयार्थमेव हि जिनत्रवन्तरंभो विवेकिनां. सो-
 ऽपि वित्तसंशुनो द्रव्यपतिः; अग्निदृशस्य हि तदारब्धमपि न सिद्ध्यति, तदसिद्धौ च स स्वेदभाजनं
 भवति, पराभ्यर्थनाद्वारेण तत्साध्यत्रापि जनहारास्यो ऽवति, अहो जिनत्रवनकरणाव्याजेनायं कुटुंबं
 पुष्पातीति संत्रावनाहेतुत्वात्. सोऽपि कुलजः प्रशस्यकुलजातोऽनिश्चकुलजातो वा, अन्यथाविधेन
 हि विहितं तत्रात्यंतं लोकादेयं स्यात्. सोऽप्यशुद्रोऽकृपणः; कृपणो ह्यौचित्येन द्रव्यव्ययकरणाशक्त-
 त्वात् तत्साधनाय शासनप्रत्रावनाय बालं, अथवाऽकुद्रोऽक्रूरः; क्रूरेण हि परोपतापित्वाज्जनदेष्येण क-
 तं तदायतनं तन्मत्सरेण जनदेष्यं स्यात्. सोऽपि धृतिबलिकः; धृतिर्मेनःसमाधानं तदेव बलं सा-

मर्थं तदस्यास्तीति धृतिवती, धृतिवतीहीनो हि द्रव्यव्यये पश्चात्तापत्र पुण्यत्राजनं त्रवति. सोऽपि मति-
 मान् बुद्धियुक्तः, मतिविहितो ह्यनुपायप्रवृत्तेर्न दृष्टदृष्टफलभाजन्रवति. तथ्येति समुच्चये, सोऽपि धर्म-
 रागी श्रुतचारित्रधर्मानुरक्तः, धर्माननुरागी हि उत्तगुणकलागोपेतोऽपि न जिनत्रवनविधाने पर्वर्त-
 ते, प्रवृत्तावपि नाभिभूतफलसिद्धिभागिति नासावधिकारी. चक्ररो गुरुपूजाकारणत्वाद्दिगुणसंश्राह-
 कः; तथाहि—गुरुपूजाकारणरर्द्ध । सुस्वसाह गुणसंगञ्जं चैव ॥ नायाद्दिगयविहाणस्स । धणियमा-
 णापहाणो य ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ २१ ॥ अधिकारिणा निर्माणिते जिनवेद्रमनि यद्दिधेयं तदाह-
 ॥ मूलम् ॥—निष्पाद्भजण एयं । जिणत्रवणं सुंदरं तर्हि विवं ॥ वहिकारियमह विहिणा ।
 पद्दवज्जा दहुं चैव ॥ २२ ॥ व्याख्या—निष्पाद्य निर्माणैवमुक्तनीत्या जिनभवनं, ततः सुंदरं
 मनोनयनानंददायि तत्र जिनत्रवने विवं मृदुपलापितलरूप्यस्फुरत्वादिमयीं प्रतिमां प्रकमाजिन-
 स्यैव विधिकारितं शास्त्रनीतिविधापितं, विधिश्च यथा—जिणविवंकारणविहि । कात्ते संपूद्भजण क-
 तारं ॥ विददुच्चियमूद्दण्ण—मणद्दस्स सुहेण चावेण ॥ १ ॥ अस्या देशतो व्याख्या—कात्ते तदु-
 चित्तवसरे संपूज्य सन्मानयित्वा कतारं सुत्ताधारं विजयोचितमूढ्यं स्वसमृद्ध्यनुरूपवेतनं अयनव-

स्यानौचित्येन द्रव्याग्राहकत्वेन लोभादिदोषरहितस्य शुभेन चावेनोदारतया प्रवर्धमानप्रशस्ताभ्यव-
सायेनेति. तारिसयस्मान्नावे । तस्सेव हियहमुज्जथो नवरं ॥ नियमेद्द विंभमुद्धं । जं जन्वियं का
लमासज्ज ॥ १ ॥ तादृशस्येत्यनवस्य तस्यैव हितार्थमुद्यतो मा विंभार्थकटिपतरुव्यभक्षणतः संसार-
गर्ते न्यपतदसाविति नियमयति विंभमूढ्यं, यथ्येयता द्रव्येण्यद्धिं विधातव्यं भवतेति, कालमासाद्ये-
ति क्वचिदपि काले कियदपि विंभमूढ्यं स्यादिति.

अथानंतरं विधिना सूत्रोक्तनीत्या प्रतीतियाप्यानुत्तरूपतया तिष्ठत्यास्ते विंभं, ततस्तदधिकारी प्र-
तिष्ठापर्येद्धु शीघ्रं, केव द्वावर्थे द्धनि वचनाच्चेवेत्यवधारणे, यद्धक्तं निष्पन्नस्यैवं खहु जिनविंभोदि-
ता प्रतिष्ठा तु दशादिवसाभ्यंतरत द्धति. प्रतिष्ठाविधिश्च संक्षेपत आह—निष्कन्नस्स य सम्भंतस्स ।
पद्दवणेविही एसो ॥ सठाणे सुहजोगे । अहिवासणमुचियपूयाण ॥ १ ॥ व्याख्या—स्वस्थाने
यत्त तद्भविष्यति, शुभयोगे प्रशास्तचंद्रनक्षत्रलगादिसंबंधे, अहिवासनं प्रतिष्ठाकल्पप्रसिद्धं, जचितपू-
जया विभवानुसारत द्धति, ततश्च—केद्दवंदणशुद्भवुद्धी—उत्सर्गो साहु सासणसुराण ॥ अयसरण-
पूयकाले । ठवणमंगलगुवा ज ॥ १ ॥ व्याख्या—कैत्यवंदना विधेया स्तुतिवृद्धिः प्रवर्धमानस्तु-

तिपाठ इत्यर्थः, कार्पण्येः कार्प्यः, साधु असंभूतया, कस्याः? शासनसुभयाः प्रवचनदेवतायाः, तत्र स्वस्मरणं चतुर्विंशतिसत्त्ववानुचितनं कार्प्यं, ततः पूजा जातिपुण्यादिना जिनविषय, ततः कार्प्यं प्रतिष्ठापनस्याभिमतं श्रेष्ठं स्थापना प्रतिष्ठा मंगलकपूर्वा तु पंचनमस्कारपूर्ववैति. उक्तं च समुद्रा-हमलयेण ॥ १ ॥ सवडत्रावमंगल—पंचनमस्कारपुविया किरिया ॥ पंचनमस्कारेण । असेसपावो-त्रावेण य पशु ॥ २ ॥ विस्तरस्तु ग्रंथतरादवसेय इति गार्थार्थः ॥ २२ ॥ अथ जिनत्रवनस्यैव-निर्माणविधिविशेषकृतो भेदानाह—

॥ मूलम् ॥—अहिगारिणा विहीण । कारवियं जं न साहुनिस्साए ॥ तमनिस्सकमं अथा—
 निर्देशः प्राकृतत्वात्, कारितं विधापितं यत्र साधुनिश्रया यस्याश्रयेण, यदुत विवहृताचार्यपदे प्रति-
 वचमिदमिति, तदनिश्रकृतं जिनत्रवनमिति प्रकृतं, अत्र दृष्टान्तमाह—अष्टापद इव त्रसतचक्रवर्ति-
 कारिताष्टापदगिरिशिखरवर्तिजिनत्रवनवत्, शेषं तूक्तविपर्ययविहितं निश्रकृतमिति गार्थार्थः ॥ २३ ॥

अथ प्रस्तुतविंशस्थापनानंतरं किं विधेयमित्याह—

॥ मूलम् ॥—कुसुमकयध्वेहिं ।

विहा तस्स कायवा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—

शेषेष्वपि योज्यः. अप्ठौ विधाः प्रकारा यस्यां साष्टविधा पूजा, तस्य जिनविंशस्य कर्तव्येति संबंधः. सुंदरशब्दः फलशब्देन सह समस्तोऽपि पूजाप्रकारेषु

काञ्चिः पुनस्तात्रित्याह—कुसुमानि जलस्थलजानि मनोहरपुष्पाणि तैर्विवांगोपगोषु विचित्ररच

नादि कार्यं १, अक्षता अखंनोज्ज्वलाः शालितंजुलादयस्तैर्दर्पणाद्यष्टमंगलालिखनं २, धूपाः प्रचुरप-

स्मितीजारा अगुर्वादिरूपास्तदुक्षेपणं ३, दीपास्तमःस्तोमैकप्रतीपास्तद्धोधेनं ४, वासाः सौरय्यवा-

सिताशाश्रंदनचूर्णादयस्तैर्विचुरणं ५, फलानि माधुर्यपेशलानि नारंगादीनि तद्वैकनं ६, घृतेत्यु-

पलक्षणं सर्वसरससारनैवेद्योपहारः ७, सलिलानि मधुरनिर्मलानि तडपनमनमिति ८. सर्वत्र व्य-

क्त्यपेक्षया बहुवचनमिह च राजप्रथीयोपगंगादिष्वधिका अपि प्रकाराः केचिदुपलभ्यन्ते, ते तु य-

थासंभवमेतेष्वेवांतर्भावयितव्या इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥ इह च केचित्कस्याश्चित्प्रतिमायाः पूजन-

माहुरिति तन्मतमाह—

पूजा ययसल्लिजेहिं । अठ-

दर्शन-

टीका

शुट

॥ मूलम् ॥—गुरुकारियाए केद्र । अन्ने सयकारियाए तं विति ॥ विहिकारियाए अन्ने । प-
डिमाए पूयणविहाणं ॥ २५ ॥ व्याख्या—गुरवो मातृपितृपितामहादयस्त्रैः कारितायाः, केचिदन्ये
स्वयंकारितायाः, विधिकारितायास्तन्व्ये प्रतिमायास्तपूर्वांनिहितं पूजाविधानं बुवंति, कर्तव्यमिति श्रे-
णीयाः, सर्वत्र तीर्थकृदाकारोपलंभेन तद्दुष्करप्रजायमानत्वात्, अन्यथा हि स्वप्रह्वशादर्हादिबेष्यप्यव-
ज्ञामाचरतो दुरंतसंसारपरिभ्रमणत्रकणो बलादंशः समादौकते. न चैवमविधिकृतमपि पूजयतस्तदनु-
मतिद्वारेणाज्ञाभंगलक्षणदोषापरिगमप्रमाणात् तथाहि—निससकडमनिससकडे । वावि चेर्द्रए
अथ पूजागतमेवोपदेशशेषमाह—
॥ मूलम् ॥—सुत्तत्रणिएण विहिणा । निहिणा णिवाणमिहमाणेण ॥ लोपुत्तमाणे पूया ।
निबं चिय होइ कायवा ॥ ३६ ॥ व्याख्या—चिमेत्येवार्थे, यथा सूत्रत्रणितेनैव विधिना, यतः—
समद्रपवित्तसवा । आणावञ्जति त्रवफला चैव ॥ तिहायकहेसेण वि । न तत्र सा तडहेसा ॥ १ ॥

विधिश्च—काले सुदृश्याणं । विसिद्धपुष्पादृषहिं विहिणा ज ॥ सारशुद्ध्योत्तगर्ह । जिणपूया हो-
 द्र विन्नेया ॥ १ ॥ गृहिणैव न त्वनगारेण, तस्यानधिकारित्वात्, एतेनाधिकारी प्रत्यपादि, निर्वा-
 णमेवेजता, यतः— ' नरविबुद्देसरसोक्तं ' इत्यादि, किञ्चार्थात्तरस्यान्यथापि प्राप्यत्वात्, लोकः सा-
 मान्येन द्रव्यसत्वलोकः सजातीयोत्कर्ष एवोत्तमत्वोपपत्तेस्तस्य सकलकल्याणैकनिबन्धनतया द्रव्य-
 त्वज्ञावेनोत्तमा अर्हंतस्तेषां पूजा नित्यमेव भवति कर्तव्येति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ विधिनेत्युक्तमथ वि-
 धिमेव पुरस्कुर्वन्नाह—

॥ मूलम् ॥—ध्यासनासिद्धियाणं । विधिपरिणामो ज होद्र सयाकालं ॥ विहिचान्द अविहि-
 मती । अन्नवजियदूरन्वाणं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—आसना स्वल्पकालप्राप्यतया समीपवर्तिनी सि-
 ङ्घुर्मुक्त्येषां ते तथा तेषामेव विधिः समयद्राषया सर्वक्रियासु सूत्रोक्तो न्यायस्तस्य परिणामो रु-
 चिः, तुरेवाध्यां योजित एव द्रवति. सदाकालमिति लोकरूढ्या सर्वकालार्थं. विधित्सागोऽविधिन-
 क्तिश्चाविधिसेवा, जीवशब्दस्यांते संबन्धाद्भवत्यदूरद्रव्यजीवानां भवतीत्यत्रापि योगः. तत्रान्नव्या सु-
 क्तिगमनायोग्याः, दूरे जगार्धपुनलपरवर्तिपरतो द्रव्यत्वं येषां ते दूरन्नव्या इति गाथार्थः ॥३७॥ तथा

॥ मूलम् ॥—धनाणं विहिजोगो । विहिपकराहणा सया धना ॥ विहिवहुमाणि धना । वि-
 हिपकश्चतुसगा धना ॥ १८ ॥ व्याख्या—धनमर्हतीति धन्यास्तेषां विधियोगस्तदधिगमस्यः संबंध-
 विधिपकाराधका विधिमागांनुद्यायिनः सदा धन्या एव, तेषां हि शिवसुखसाधने मुख्यवृत्तयैव प्रवृत्त-
 तात्. तथा विधिवहुमानिनोऽपि धन्याः, ते हि यद्यव्यत्यंतविषयासक्तया ज्ञानितया वा तदनुष्ठाने
 न प्रवर्तते. तथापि तदनुष्ठानप्रवृत्ति बहुमानतो मार्गानुयातिन, यदाह—जच्चियगुणपट्विती । सब-
 न्नुमयभिः जायद् विसुधा ॥ तच्चिय जायद् वीथं । बोहीए तेण णाएणं ॥ १ ॥ तथा विधिपकारद-
 पका अपि धन्याः, अप्रतिषिद्धमनुमतमिति न्यायेन किञ्चिदक्लिष्टाध्यवसायित्वेन तेषामपि मनागा-
 राधकत्वात्, उक्तं च—विहिअपजसो जेसिं । आसना तेविसुद्धिपत्तसि ॥ खुहगिराणं पुण सुद-
 —देसणा सीहनायसमा ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ १८ ॥ अथ विधिपक्षमुपसंहरव 'पूयाए जवरि
 वंदणं नेयं' इति वचनमनुवर्तमानो वंदनोपदेशमाह—
 ॥ मूलम् ॥—इय आगमविहिपुवं । भत्तिररुद्धिसियवहदरोमंचा ॥ तं भुवणवंदणिज्जां । वं-
 दह परमाए भत्तीए ॥ १९ ॥ व्याख्या—इति हेनोरागमविधिपूर्वं त्किन्नरोद्धिसितवहदरोमांचा

श्यांतरपीत्यतिशयोक्तवद्वत्यपुत्रकास्तं तीर्थकरं प्रस्तुतविं वा भुवनवंदनीयं, वंद्यत्वे हेतुरयं, वंद्यं नमस्कृत भो ज्ञव्या इति शेषः. परमया भक्त्या प्रकृष्टया कायप्रतिपत्त्या, अर्पनेन बहुमानजक्तिवि-
रहेण वंदमानोऽपि द्रव्यवंदनत्वेन न तथाविधनिर्जरात्राभ्रवतीत्यावेदयतीति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ वं-
दनविधियेवाह—

॥ मूलम् ॥—पंचविहात्रिगमेणं । पयाह्णितगोण पूयपुत्रं च ॥ पणिहाणमुद्दसहिया—वि-
हिजुत्ता वंदणा होति ॥ ३० ॥ व्याख्या—पंचविधाभिगमेन प्रदक्षिणाविकेण, पूजार्चा पूर्वा प्रथमा
यस्मिंस्तथा क्रियाविशेषणमिदं, चः समुच्चये, प्रणिधानमुद्राभ्यां सहिता विधियुक्ता वंदना जवति.
इह च प्रदक्षिणाशब्दसंबन्धमपि विकपदं व्याख्यानात्पूजाप्रणिधानमुद्रास्वपि योज्यं, एतावता च
शेषविकषट्कमपि सूचितं, वक्ष्यति च ' तिवि निस्सीहिए ' इत्यादीति गाथार्थः ॥ ३० ॥ पंचविधा-
भिगममेवाह—

॥ मूलम् ॥—द्वबाण सच्चिताणं । विजसरणमच्चिदवमणुसगो ॥ मणणगतीकरणं । अंज-
लिवंधो य दिठिपहे ॥ ३१ ॥ तद्द एणसाडणं । उत्तरसंगेण जिणहरपवेसो ॥ पंचविहोभिगमो-

इय । अहवावि य अन्नहा एस ॥ ३२ ॥ व्याख्या—इत्याणां वस्तुनां सञ्चितानां पुष्पतांबूलादीनां व्युत्सर्जनं परित्यागः, एतत्पुनः पूजोपकरणं विमुच्येति ज्ञेयं, तथा अचित्तद्रव्याणां कटककेशूरादीनामनुत्सर्गोऽपरित्यारः, मकारोऽत्र पाकृतप्रभवः.

तथा एकस्मिन् वस्तुनि अयस्थिततरिणामात्मनार्थकं, तस्य भावस्त्वत्वं, ततो नानावस्तुसंचारित्वेन अनेकत्वस्य सत, एकत्वस्य करणमेकवीकरणं मनस एकवीकरणमिति समासः, अंतःकरणवत्तंत्राविधानमित्यर्थः. तथा अंजलिबंध. शिरशि करकुञ्जलन्यासो दृष्टिपथे लोचनगोचरेऽवतीर्णं जगवतीति शेषः. चः समुच्चये. तथा एकः साटको यत्रासावेकसाटकस्तेन, अनेनानेकब्रह्मनिषेधमाह, उत्तरस्मिन्नुपरितने काये आसंगो ब्रह्मविन्यासविशेषतद्द्वेष. संबंधस्तेन जिनगृहे प्रवेशोऽर्हन्मांदिरांतर्गमनं, एतच्चार्षवशात्समभ्यंतं कृत्वा प्राक्तनेष्वपि चतुर्षु योजनीयं. इह च ' एगसाहएण उत्तरासंगेणंति ' पदं पुरुषस्यैव, स्त्रियास्तु ' विणुत्तणयाणायत्तदीए ' इति पंचममन्निगमपदं दृश्यं, व्यक्तं चैतव. पंचविधोऽत्रि आत्रिमुख्येन प्रस्तावाज्जिनस्य गभ्यते अनेनेत्यन्निगम इति पूर्वदर्शितप्रकारेण जगवतीति शेषः. अपि चेत्यभ्युच्चयेऽथवा अन्यथा विशिष्टपुरुषापेक्षया एणोऽन्निगम

इति गाथाद्वयार्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तमेवाह—

॥ मूलम् ॥—अवहट्टु रायककुहादं । पंच वररायककुहरूवादं ॥ स्वभं छत्रोवाणह—मज्ज
तह चामराजं य ॥ ३३ ॥ व्याख्या—अपहृत्य मुक्त्वा राजककुदानि नृपचिह्नानि, कति ? पंच. किं
सामान्यनृपचिह्नानि ? नेत्याह—वरराजककुदरूपाणि, तान्येवाह—स्वभं कृपाणं, उलोपानन्मुकुटमि-
ति द्वंद्वैकवद्भावः, तत्र उज्जमातपवं, जपानहौ पाडके, मुकुटचामरे च प्रतीते. स्त्रीत्वमव प्राकृतवशा-
त्, राजादेर्जिनगृहप्रवेशे इत्युत्तरक्रियापकमः, चकारः पूर्वाभिगमपरिश्रहार्थ इति गाथार्थः ॥ ३३ ॥
संप्रति पूर्वसूचितदशतिकार्याह—

॥ मूलम् ॥—तिन्नि निसीहिय तिन्नि य । पयाहिणा तिन्नि चेव य पणामा ॥ तिविहा पू-
या य तहा । अयव्हातिय्यावणं चेव ॥ ३४ ॥ तिदिसि निरिक्कणविरुई । तिविहं न्निमिपमज्जाणं चे-
व ॥ वन्नाइतियं मुहा—तियं च तिविहं च पणिहाणं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—सावधव्यापारनिषेधेन
निर्वृत्ता नैषेधिक्यस्त्वास्तिषो द्वारे मध्ये गर्भगृहे च, प्रदक्षिणा दक्षिणहस्तादारभ्य प्रगतं यासु क्रि-
यासु ताः प्रदक्षिणाः प्रतीतास्तिषः, चः समुच्चये, अत्र च सन्ने कचिदनुपलंजादिति प्रत्यपंतः स्थाप-

नार्ह्यद्विणांप्रति विप्रतिपद्यते केचन, तच्चायुक्तं, साक्षादर्हति प्रतिपादितत्वेन तद्विधिवेष्वपि तद्व्यु-
 ष्ठिजनकेषु युज्यमानत्वात्, यदि चागमान्निहितत्वेन न विधीयेरंस्तदा चैत्याश्रयेण पंचविधाऽग्नि-
 मस्याप्यन्निहितत्वात्स्यापि न विधेयतैव स्यात्. किं च जीवाऽग्निमस्रवे विजयदेववक्तव्यतायां प्रति-
 माप्रदक्षिणाया अपि साक्षादन्निहितत्वात्. तथाहि—
 तणुं से विजए देवे चडहिं सामाणिमसाहस्सीहिं जाव अवेहिं य वाणमंतरोहिं देवोहिं दे-
 वीहिं य सद्धिं संपरिवुडे सबढीए सबजुर्दए जाव निभयोसनाइयरवेणं जेणेव सिखाययणे तेणेव
 उवागहइ, उवागहइरा सिखाययणं अणुणयाहिणी करेमाणे करेमाणे पुरहिमिद्वेणं दोरेणं अ-
 णुणविसइत्ति. एतत्त्रयाख्या—ततो देवपरिवृतः सिखायतनमागहति त्रिःप्रदक्षिणां करोतीति. तस्मा
 दविद्वत्सिखांतव्यक्तेरिदं वच इत्युपेक्षणीयमिति. तथा प्रकर्षेण उत्तम्यतिशयेन नमनानि ऋषौ मू
 र्धांश्वेपलक्षणादि प्रणामास्त्रिसौ विधा. प्रकारा यस्यां सा, तथा पूजार्चा वक्ष्यमाणा अथस्यात्रिव-
 द्वावनमपि वक्ष्यमाणमेव, तथा तिस्रश्चोर्ध्वांधस्त्रिर्ध्वलक्षणास्ता दिशश्च तासां निरीक्षणविरतिः, णि
 नविवसन्मुखमेवावलोकनीयमिति हृदयं. तिस्रो विधा वारा लक्षणा यस्य तत्तथा करणयोर्ध्वोत्तरग

सर्वाणि समुच्चयार्थानीति

गार्थादर्थः ॥ ३५ ॥ विधिर्वंदनामुपसंहरंस्तत्कलमाह—

सो पावद्द सासयं द्राणं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरमुपयुक्तो ज्वलितो वर्णितविधावेव सोपयोग-
स्यैव नाववंदनाभ्युपगमेन फलावाप्तेः, यदाह—वंदतो समं चेद्द्रयादं । सुहृन्नाणपगसिं दहद् ॥

ततो य कम्पनासं । पण्डकम्पो य निवाणं ॥ १ ॥ इति ॥ ३६ ॥ अथ पूजा-१ अथस्था २ व-
र्णादि ३ मुद्रा ४ प्रणिधान ५ त्रिकाणि सार्धेन गाथाद्वयेन विवृणोति—

—सिद्धत्वं द्रवणनाहसस ॥ ३७ ॥ वणादतिथं तुपुणो । वसुहृदंबणस्सखं तु ॥ मणवयणका-
यजणियं । तिविहं पणिराणमवि होइ ॥ ३८ ॥ मुहातिथं तु इहं । विनेयं होइ जोगमुहाइ ॥

व्याख्या—पुण्यामिषस्तुतिभेदात् तिविधा पूजा, ननु पूर्वमप्यथा बहुधा च पूजोक्ता, इयं तु त्रिवे-
ति कथं न विरोधः ? उच्यते, तेषु त्रिषु त्रैदेव्यथानामवशिष्टानां च त्रैदानामंतर्जावो विवक्षावशा-

त्, तथाहि—

पुष्पोपादानात् सपनसमालम्बनगंधधूपवस्त्राभरणध्वंगपूजासंग्रहः, आभिषेचनैवेद्यं तच्च तं-
 हुलफलपक्वान्नसंपर्कैरेकजलदीपनृत्यवाद्यस्वस्तिकरंगावतीतोरणाद्यभूपूजोपलक्षणं, स्तुतिग्रहणादे-
 कादिसप्तांतश्लोकाष्टकचतुर्विंशतिकाद्यात्रिंशिकापंचाशिकाष्टोत्तरशतश्लोकबहुविधगीतादिस्त्वनविधिषुः
 श्रिदाः अथस्थाविकं तु त्रवति भुवननाथस्येति योग, किं तदित्याह—अथस्थश्च केवली च सि-
 रुश्च तेषां त्रावस्तत्रं, अथस्थावस्था केवद्व्यवस्था सिद्धावस्था चेत्यर्थः. वर्णादिकं तु, पुनरित्यव्य-
 यं, वर्णार्थावदंबनस्वरूपं, तुरेवकारार्थः, तत्र वर्णां व्याविष्टव्यत्याम्रेडितत्वादिदोषरहितान्यद्काराणि,
 अर्थास्तदन्निधेयं, अर्थांबनं जिनविं, एतानि स्वरूपं यस्य तत्रथा. तथा मनोवचनकायजनितं प्रणि-
 धानमपि त्रिविधं त्रवति, तत्र संवेगरसाजुविष्टमंत करणस्थैर्यं मन प्रणिधानं, प्रतिकुंचितादिदोषरहि-
 तस्तत्त्वोच्चारणं वचनप्रणिधानं, निभृतांगोपांगत्वं कायप्रणिधानमिति. तथा मुद्राविकं पुनरिहं दस्य-
 नुस्वारस्य प्राकृतत्वाद्ब्र चैत्यवंदनायां विज्ञेयं त्रवति योगमुद्रादि, योगमुद्रा सुनरुमुक्तशुक्तिमुद्रा
 लक्षणं. कृतः पुनरिदमित्याशंकायां वरुसम्मत्तमुपदर्शयितुकाम उत्तरार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—हरिन्द्रस्मृतिविरश्य—गंधमि द्रमं जलं भणियं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—सुगामा,
 नवरं हरिन्द्रस्मृतिविरचिते श्रेष्ठे पंचाशकारथ्ये द्रति ॥ ३७ ॥ अथ तद्भणितमेव गाथापंचकेनाह—
 ॥ मूलम् ॥—पंचंगो पणिवान्तं । अथपादो होइ जोगमुद्गाए ॥ वंदणं जिणमुद्गाए । पणि-
 दाणं मुत्तसुत्तीए ॥ ४० ॥ दो जाणु दोन्नि करा । पंचमगं होइ उत्तमंगं तु ॥ संमंसंपणिवान्तं ।
 ते पंचंगपणिवान्तं ॥ ४१ ॥ अन्नोन्नतरियंगुलि—कोमगारेहिं दोहिं हजेहिं ॥ पिट्ठोवरि कुपरसं-
 —ठिणहिं तह जोगमुद्दति ॥ ४२ ॥ चत्तारि अंगुलाइं । पुरत्तं जणाइं जह पडिमत्तं ॥ पाया-
 णं उत्तसगो । एसा पुण होइ जिणमुद्दा ॥ ४३ ॥ मुत्तासुत्तीमुद्दा । समा जिहिं दोवि गण्डिया
 हत्था ॥ ते पुण नित्ताइदसे । लगगा अन्ने अत्तगति ॥ ४४ ॥ व्याख्य—यत्र पंचांगान्येव यथा-
 विवद्वितव्यापारवति यत्र स पंचांगः प्रणिपातः, प्रणिपातदंस्कपाठस्यादाववसाने च प्राणमो भवति
 कर्तव्य द्रति शेषः. तथा स्वपानः भवति कर्तव्य द्रति शेषः. कथेत्याह—
 योगमुद्ग्या बह्यमाणदक्षणा. ननु चतुर्विंशतिस्ववादेरेव पात्रो योगमुद्ग्या विधेयो, न तु
 शक्रस्तवस्य, तं हि समाकुंचितवामजानुर्ध्विन्यस्तदक्षिणजानुर्दालादतट्यदितकरकुक्ष्यलः पठतीति जी-

वाभिगमादिष्वन्निधीयत इति. सत्यं, केवलं नानंतरोक्तविशेषणव्युक्त एव तं पठतीति नियमोऽस्ति,
 पर्यंकासनस्यः शिरोविनिवेशितकरकोरकस्तं पठतीत्यस्यापि ज्ञातार्थमर्कथादिषु दर्शनात्. तथा ह्यरि-
 द्वाचार्येणापि चैत्यवंदनवृत्तौ क्वितिनिहितजानुकरतलो भुवनगुरौ विनिवेशितनयनमानसः प्राणि-
 पातदंडकं पठतीत्यस्य विध्यंतरस्यान्निधानात्, ततोऽस्य पाठे विविधविधिदर्शनास्सर्वेषां च तेषां प्रमा-
 णप्रशोक्तत्वेन निषेधुमशक्यत्वाद्योगमुड्यापि शकस्तवपाठो न विरुध्यते विचित्रत्वान्मुनिमतानां,
 न चैतानि परस्परमतिविरुद्धानि, सर्वेषुपि विनयस्य दर्शिनत्वादिति. तथा 'वंदणति' इत्यनुस्वार-
 लोपो दृश्यः, तेन वंदनं ' अरिहंतचेद्र्याणं ' इत्यादि दंप्तृपाठे जिनिविवादिस्त्वानं जिनिमुद्रयो-
 पदेऽध्यमाणत्वाद्वाक्या, इयं च पादाश्रिता योगमुद्रा च हस्ताश्रितेति उन्नयोर्वंदने प्रयोगः. तथा प्र-
 णिधानं शुभार्थप्रार्थनारूपं, विशिष्टचित्तैकाग्रतागर्भं ' जयवीपराय ' इत्यादिपाठरूपं मुक्ताशुक्त्या
 निर्देह्यमाणमुद्रया कर्तव्यमिति गाथार्थं. ॥ ४० ॥
 अथ पंचांगप्रणिपातादीनां व्याख्या—दे जानुनी अष्टीवंतौ द्वौ करौ हस्तौ, पंचममेव पंचमकं
 भवति वतीते उन्नयानं तु शिर एवेत्यनेन पंचांग इति व्याख्यानं, एतैरेव पंचांगैः सम्यग्भक्ति

तो ऋन्यासतो यः संप्रणिपातः प्रणामोऽसौ ज्ञेयो ज्ञातव्यः पंचांगप्रणिपातः पूर्वोक्तानिर्वचन इति. ॥ ४१ ॥ योगमुद्रास्वरूपमाह—अन्योऽन्येन परस्परैणांतरिता व्यवहिता अंगुल्यः करशाखा ययो-
 स्तौ, तथा तौ च तौ कोशाकारौ च कमलकोरकाकृती उन्नययोजनेन अन्योन्यांतरितांगुलिकोशा-
 कारौ, ताभ्यां द्वाभ्यां हस्ताभ्यां, किंरूताभ्यां? ' पिष्टुति ' उदरस्योपरि ऊर्ध्वत्रागे कूर्परभ्यां क-
 ऋणिकाभ्यां संस्थितौ व्यवस्थितौ यौ तौ तथा ताभ्यां, उदरोपरि कूर्परसंस्थिताभ्यां, तद्येति पंचांग-
 प्रणिपातापेक्षया समुच्चयार्थः, योगो हस्तयोर्योजनविशेष. समाधिर्वा, तत्प्रधाना मुद्रा अंगन्यासवि-
 शेषो विद्वविशेषव्यपोहनसमर्थो योगमुद्रा ढवतीति गम्यते. द्यतिशब्दो योगमुद्रादङ्गणसमाप्तिसंय-
 चक उपप्रदर्शनार्थो वा, इति एवंप्रकारा योगमुद्रेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ अथ जिनमुद्रामाह—चत्वारिति-
 संख्या, अंगुलानि प्रतीतानि तानि च स्वकीयान्येव पुरतोऽप्रतस्तथा जनानि किंचिदूतानि चत्वा-
 र्यवांगुलानि यत्र यस्यां मुद्रयां पश्चिमतः पश्चिमत्रागेषु पादयोश्चरणयोस्तर्ग. परस्परपरित्यागः
 संसर्गात्रावोत्तरमित्यर्थः, एषासौ, पुनःशब्दो योगमुद्रापेक्षया जिनमुद्रया वैदङ्गण्यप्रतिपादनार्थः,
 भवति, जिनानामर्हतां कृतकयोस्तर्गाणां सत्का, जिना वा विद्वजैत्री मुद्रा अंगन्यासविशेषो जि

नमुद्देति ॥ ४३ ॥ अथ मुक्ताशुक्तिमुद्रामाह—मुक्ताशुक्तिरिव मुक्ताशुक्तिर्मुद्रा प्रतीता सा चवतीति
 वाक्यशेषः, समौ नान्योन्यांतरितांशुलितया विषमौ पर्यां मुद्रायां प्रवत. स, गर्शिताविव गर्शिता-
 वुन्नतमध्या, न तु नीरंशौ हस्तौ पाणी, इहैव लक्षणशेषमाह—तौ मुक्ताशुक्तिविधायकौ हस्तौ, पु-
 नःशब्दो लक्षणांतरत्वद्योतनार्थः, ललाटदेशे जाललक्षणे शरीरभागे लभौ संबद्धौ कर्णौ, अन्य-
 त्वपरे पुनराचार्या अलम्बावसंबद्धौ ललाटदेशे इत्येतदाहुरिति शेष इति. ननु प्रणिधानं मुक्ताशु-
 क्त्येत्युक्तं, तच्च किल वंदनांते क्रियते, अत. शेषा वंदना प्रणिधानविरहितैव करणीयेति प्राप्तमि-
 त्यत्रोच्यते—यदेतद्द्वंदनांते प्रणिधानं तत्पार्थनागर्भोपर्योगरूपं, यत्पुनर्वंदनायां तत्तदेकाग्रतारूपम-
 तस्तत्सर्वत्र वंदनायां विधेयमिति गाथापंचकार्थः ॥ ४४ ॥ अथ व्याख्यातशेषत्रिकार्थस्वरूपं निरूप्य-
 तदाचरणफलमाह—
 ॥ मूलम् ॥—पयसो सेसतिथज्ञो । ततो नाज्जण एयतियदसगं ॥ समं समायरंतो । विहि-
 चेद्र्यवंदगो द्दोइ ॥ ४५ ॥ त्याख्या—प्रकटः स्पष्टः शेषत्रिकाणां नैषेधिकीत्रिकादीनामर्थः, तत्र इ-
 ति द्वित्वं प्राकृतत्वात्, ततः पूर्वेषां विवरणादमीषां च प्राकट्याद् ज्ञात्वाधिगम्यैतत् त्रिकदशकं सम्यग्भ-

श्रावत्समाचरन् विदधानो विधिना सूत्रोक्तेन चैत्यानामर्हत्यतिमानां वंदको विधिचैत्यवंदको ज्ञवति.
तदन्यस्तु यथाकथांचिद्धोक्तप्रवाहतो वंदमानोऽप्यविधिचैत्यवंदक इत्यावेदितं ज्ञवतीति गार्थार्थः ॥

॥ ४५ ॥ अथसितश्रैत्यवंदनाविधिः, अथुना सैव कस्य कतिवारा भवतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—साहूण सत्तवारा । होद्र अहोरत्तमश्चरामि ॥ गिहिणो पुण चेद्रवंदण । ति-
य पंच व सत्त वा वारा ॥ ४६ ॥ व्याख्या—सुगामा. अथ कथं यतेः सप्तवाराश्रैत्यवंदनेत्याह—

॥ मूलम् ॥—पत्तिक्रमणे चेद्रयहरे । त्रोगणसमयमिि तद्वय संवरणे ॥ पत्तिक्रमणसुयपदि-
बोह—कालियं सत्तदा जद्रणो ॥ ४७ ॥ व्याख्या—पत्तिक्रमण इत्युक्तेऽपि पत्तिक्रमणांते इति इ-
श्यं, ततश्च पत्तिक्रमणांते प्रातरावश्यकान्ते, चैत्यगृहे जिनमंदिरे, त्रोजनसमये जेमनकादि, तथा
चेति समुच्चये, संवरणे, समयशब्दस्यात्रापि संबंधाद्भोजनोर्ध्वं प्रत्याख्यानसमये विधीयमानमिति
शेषः, तथा पत्तिक्रमणं दिनांतावश्यकं, स्वपनं च शयनं, प्रतिबोधश्चोद्भानं, तेषां कालस्त्वत्र ज्ञवं प्र-
तिक्रमणस्वपनप्रतिबोधकालिकं, इति सप्तथा प्रतेश्रैत्यवंदनं ज्ञवतीति योगः. गृहिणः पुनस्त्रयः पंच
सप्त वा वारा एतद्वथानुसारतोऽवसेयाः, तथाहि—पत्तिक्रमज्ज गिहिणोवि हु । सत्तविहं पंचहा ज्ञ

द्वयस्स ॥ होद जहणेण पुणो । तीसुवि संजासु द्वय तिविहं ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ या-
वत्कवञ्चैत्यवंदना विधेयेत्यत्रिहितं, सा च प्रायो जिनवेदमनि कर्तव्येति संबंधेन तन्नतमेव विधि-
शेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—जिणमंदिरदमीए । दसणं द्यासायणाण वज्जेह ॥ जिणदवन्नकणे रक्क—णे
य दोसे गुणे मुणह ॥ ४८ ॥ व्याख्या—जिनमंदिरभूमावर्हद्गृहमह्यां, द्यायं सम्यक्त्वादिताभं शा-
तयंतीत्याशातनास्तासां दशकं वर्जयत परिहरत ? तथा जिनद्वयन्नकणे रक्कणे च यथासंख्यं दोषान्
गुणांश्चकाराण्डपेक्षणे दोषान्मुणतावबुध्यन्वमिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किं तदाशातनादशकमित्याह—
॥ मूलम् ॥—तंबोलपाणत्रोयणो—पाणहृषीत्रोगसुयणनिदुवणं ॥ मुत्तुच्चारं जूयं । वज्जे
जिणमंदिरस्संतो ॥ ४९ ॥ व्याख्या—तांबूलं च प्रतीतं, पानं च जलादेः, त्रोजनं चान्यवहारः,
उपानहौ च पाडके, स्त्रीभोगश्च मैथुनं, स्वपनं शयनं, निष्टीवनं च खेतश्चेष्माहुञ्जनमिति समाहा-
रः, तथा मूलं च दुरोदरं वर्जयेत्परिहरत् जिनमंदिरस्यांतर्मन्थे. इह चतुरशीत्याशातनाः केचनामनं-
ति. तथाहि—खेतं ? केलि ३ कलिनं ३ कला ४ कुलतयं ५ तंबोल ६ मुग्गीद्वयं ७ । गाती ८

कंशुलिया ए सरीरशुवणं १० केशे ११ नहे १२ लोहियं १३ ॥ जतोसं १४ तय १५ पित १६ वंत
 १७ दसणे १८ विस्सामणं १९ दामणं २० । दंत २१ ह्री २२ नह २३ गंन २४ नासिय २५ सि-
 रो २६ सोय २७ हवीणं मलं २८ ॥ १ ॥ मंतं २९ मीलण ३० लिक्कयं ३१ विजजणं ३२ भंडार
 ३३ दुठसणं ३४ । जाली ३५ कण्ड ३६ दालि ३७ पण्न ३८ वनी ३९ विस्सारणं नासणं ४० ॥
 ४१ अकंदं ४२ विकहं ४३ सरहवन्नणं ४४ तेरिहिसंठावणं ४५ । अग्गीसेवण ४६ रंधणं ४७ परिवणं
 ४८ निस्सीहियात्रंजणं ४९ ॥ २ ॥ जतो ५० बाणह ५० सन्न ५१ चामर ५२ मणोणेणंत ५३ म-
 धंजणं ५४ । सच्चिण्णमत्राय ५५ चायमजिए ५६ दिठीइ नो अंजली ५७ ॥ साडेगुत्तरसंगमं-
 ग ५८ मज्जदं ५९ मोलिं ६० सिरोसेहरं ६१ । हुड्डा ६२ जिंरुहगिडियाइरमणं ६३ जोहार ६४
 ६५ नंइक्कियं ६५ ॥ ३ ॥ रेकरं ६६ धरणं ६७ रणं ६८ विवरणं बालाण ६९ पट्टहहियं ७० । पाज
 ७१ पायपसारणं ७२ पुट्टपुडी ७३ पंकं ७४ रत्तं ७५ मेहुणं ७६ ॥ यूया ७७ जेमण ७८ जुञ्ज ७९
 विज्ज ८० वणुजं ८१ सिज्जं ८२ जलं ८३ मज्जाणं ८४ । एमाइयमवज्जकज्जमुज्जुत्तं वज्जे जि-
 णिंदालये ॥ ४ ॥

न्याख्या—खेतं मुखश्चेत्प्रमोक्षनं १,

केलिमांदोलनजलादिविषयां २, कलित्ति मिथो वाक्यत्वं ३, कलत्ति पाजादिकलाग्रहणं ४, कुञ्जलयंति
 गंधुषं ५, तांबूलं प्रतीतं, स्वादिमाहारोपलक्षणं चैतत् ६, उञ्जालयंति तांबूलनिर्गारसोञ्जनं ७, के-
 लित्ति उच्चिष्टवचनं ८, कंगुलियत्ति मूत्रपुरिषे ९, सरीरशुवणंति केवलजलेन कंठस्नानं १०, के-
 लित्ति द्रव्यकरणं ११, नलित्ति नखपरिकर्म १२, लोहियंति रक्ताकर्षणं १३, मत्तोसंति स्वादिमाहारं-
 सित्ति द्रव्यकरणं १४, पित्तत्ति पित्तहृदिः १६, वंतत्ति अह्नारोहातं १७, दंसत्ति दं-
 १४, तयत्ति पामादिषु लगवयवोञ्जनं १५, पित्तत्ति पित्तहृदिः १६, वंतत्ति अह्नारोहातं १७, दंसत्ति दं-
 त्ति दंतपातनं १८, विश्रामणं अंगसंवाहनं १९, दामनं कुदंनकादिना पशुसंयमनं २०, दंतत्ति दं-
 ताः २१, अलित्ति अक्षिणी २२, नलित्ति नखाः २३, गंडत्ति कपोलौ व्रणानि वा २४, नासियत्ति
 द्राणं २५, सिरत्ति शिरः २६, सोयत्ति श्रवणे २७, लवित्ति त्वक् तासां मलत्ति मलवोञ्जनं २८, मंत्रं
 अथर्म्यमाद्योचनं २९, मीजनं मद्दगणादिमेत्यापकं ३०, देख्यकं पुस्तकादिलिखनमायव्ययादिप्रत्य-
 वेक्षणं वा ३१, विभजनं दायार्थादेर्मिश्रः साधारणवस्तुनां ३२, द्रांडागारं कोशं ३३, छुण्णसनं मंचि-
 कागदिकादि ३४, लणित्ति लणस्थापनं, जलगायनमित्यन्ये ३५, कण्ड ३६, दालि ३७ पण्ड-
 ३८, वनित्ति ३९ प्रतीतानि. नद्विस्वारणं नाशनं द्रयेष्वश्रयणं ४०, अर्कदं ४१ विकश्ये ४२ प्रती-

दर्शन-

टीका

४५

ते. सुरहयन्यांति स्त्रीपकरणघटनं, चैत्योपकरणघटने तु न दोषः ४३, तिर्यक्संस्थापनमथन्नचतुष्य
दधारणं ४४, अग्निसेवन ४५ रथने ४६ प्रतीते. परीक्षणं रूप्यकरनादेः ४७, नैर्षेधिकीर्जन ४८,
लेत्र ४९ ज्ञानत् ५० शस्त्र ५१ चामराणि ५२ प्रतीतानि, नवरमुपानहौ चर्ममयौ. मणोणोगंतति
स्वर्णादेः ५६, दृष्टौ भगवद्दर्शनेजलेखंधनं ५७, एकसाटकोत्तरसंगमं प्रतीतं ५८, त्यागमजीवस्य
द्विगाड्रमणोति कंडुकादिक्रीडा ६३, जोहारति लोकास्थित्या मिथ.पादपतनादि, वंदनकदानस्यैव वि-
हितत्वात् ६४, भंडक्रिया ६५, रेकारो गतार्थः ६६, धरणं चौराधमणादेः ६७, रणं शस्त्राशस्त्रि ६८,
विवरणं वादानां व्यक्तं, केशपरिकर्मापलक्षणं चैतत्, न जुंघादृहासादितः ६९, पर्यस्तिकां ख्यानां,
परिकरबंधाद्युपलक्षणमिदं ७०, पाडुकां काष्ठादिमयीं ७१, पादप्रसारणं व्यक्तं, मुखप्रसारणाद्युपलक्ष-
णं चैतत्, तेन जुंघादृहासादिसंग्रहः ७२, पुडपुडिति सुविदितं ७३, पंकमिति पंकलिषांश्चिगमनं,
अंहितमपंकापनयनं वा ७४, रजश्चरणरेणुप्रमार्जनं, रजस्वलागमनमित्यन्ये ७५, मैथुनं प्रतीतं ७६,

युयंति शूकामत्कुणालुत्साराणं ११, जेमनमशनाहारं १८, युद्धं मन्नादीनां १९, विज्जति वैद्यकं ८०,
वाणिज्यं प्रतीतं ८१, सिज्जंति शयनं ८३, जलं पानाहारं ८३, मज्जनं शिरःस्थानं ८४ एमादयंति
अनस्यंगानां त्रयस्त्वादेवंजातीयाविधयः कति संख्यायंते । उज्जुत्तंति प्रयतो वर्जयेदिति सर्वत्र
जोडयं यथासंभवं, विनाक्तिलोपपरिणामादिकं प्रकृतत्वादिति वृत्तवतुण्यार्थः ॥ ४९ ॥ तथा निष्का-
रणमयत्नतथावग्रहे परिभोगेऽप्यश्रातनैव, दृढमेव विवक्तुस्त्वावदवग्रहस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—सह्यवग्राह तिविदो । उक्कोसजहन्नमक्षिमो केव ॥ उक्कोस सठिहो । जहन्न
नव सेस विचालो ॥ ५० ॥ शास्युपदिशति तत्वमिति शास्त्रा तीर्थकृत्, तस्यावग्रह आनाव्यग्रुप्रदं
शस्त्रिविधस्त्रिप्रकारो नवतीति शेषः, वैविध्यमेवाह—उक्तयो जघन्यो मध्यमश्चैवेति समुच्चये, क-

क्रियानित्याह—उक्तुः पट्टिहस्ती, विनाक्तिलोपजघन्यो नवति हस्तशब्दलोपान्नवहस्तः, शेषोऽन-
योर्मध्यवर्ती विचालोति मध्यम इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—गुरुदेवगाहद्यूमी । पज्जत्तन्न केव दोइ परित्रोगो ॥ दूठफलसाहगो सइ । अ
ण्ठफलसाहगो इयरो ॥ ५१ ॥ व्याख्या—गुरुधर्मोपदेशको देवश्चाहंस्तयो रवग्रहभूमिस्तस्या पल्लत
णिठफलसाहगो इयरो ॥ ५१ ॥

आशातनादीरुतया संदीनांगोपांगत्वदङ्गाणप्रयत्नेन, चेवेत्यवधारणे, परिभोगो वैपावृत्यपूजादिक्रते निषदनोद्धानचक्रमणादिरूप दृष्टफलं निर्धुत्तिप्राप्तिलक्षणं, तस्य साधको न्रवतीति योगः, सश्चिति सदा सर्वकालं यत्नत एव परित्रोग दृश्यनेनैतद्योज्यं. व्यतिरेकमाह—अनिष्टफलसाधको दुर्गतिजनक इतरथाऽयत्नतः. अथ देवत्वविविचारणायां को नाम गुरोरिह प्रस्तावः? सत्यं, अत्रप्रहसाम्भ्यात्, तद्वचनप्रमाणं च—आयत्पमाणमोत्तो । चउद्विसिंहो अत्रगहो गुरुणो ॥ अणुणुषायस्स सया । न कण्ठ तह पविसेउं ॥ १ ॥ इति. एवमप्याराध्यतरत्वेन देवशब्दस्य यथा प्राणुपादानं युज्यते न विवक्षया गुरुणां पूज्यतरत्वात्, न हि सद्गुरूपदेशं विना देवस्याप्यभिगम इति भाव इति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ उक्तमेवार्थं किञ्चित्सविशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—निठीवणाइअकरणं । असकहा अणुचियासणार्दं य ॥ आययणंमि अत्रोगो । इह य देवा उदाहरणं ॥ ५२ ॥ व्याख्या—निठीवनमादिर्यस्य दंतधावनवदनङ्गालनशरीरमलो-न्ननादेस्तन्निष्ठीवदनादि, तस्य अकरणं, क? आयातने जिनवेदमति, तथा असत्यशोन्नना कथास्त्रीभक्तादीनामसक्तथा, तथानुचितासनं तूद्दीगब्दिकापद्यंकाद्यासनं तस्याप्यकरणमितीहापि संबध्य-

अत्र चास्मिन् पूर्वोक्तेश्च देवा नवनपत्यादय उदा-

ते. चः समुच्चये; अत्रोगोऽवस्थानादिपरिहारः, अत्र चास्मिन् पूर्वोक्तेश्च देवा नवनपत्यादय उदा-

हरणं निदर्शनमिति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—देवहरयमि देवा । विसयविसविमोहियावि न कयावि ॥ अह्नरसाहिपि समं ।

हासखिद्वाष्टवि कुणंति ॥ ५३ ॥ व्याख्या—देवगृहकं यस्मिन् देवा. पूर्वोक्ता, विपीदंति धर्मघातेन

नोत्सहंते एषु, विपिणवंति वात्रिष्वजंते जंतव एष्विति विपया, यद्वा आसेवनकात्रे मशुरत्वेन, परि-

णामे चातिकटुकत्वेन विपर्योपमां यांतीति विपया शब्दादयस्त एव विपं, तेन विशेषेण नितांत

द्योद्वपत्वत्करणेन मोहिता अपि मूर्धिता अपि कदाचिदपि न कुर्वंतीति संबंधः, किं? हासखिद्वाष्ट-

पि, आस्तां तत्संज्ञोगादि, तत्र हासपूर्वं खिदं हासखिदं कैतुकादिकरणं, कात्रिः? आप्सरोभिरेपि

समं देववेद्यादिभिः सहापि. इदमत्र हृदयं—यदि तावदयंतविषयिणः सतताविरताश्च देवा अ-

प्यसंवेष्टापरिहारेण संवृतात्मानो जिनत्रवनादौ तिष्ठंति, तदा विरताविरतैः सुतरां नत्परिहारेण तत्र

स्थातुं युज्यत इति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ आशातनादशकं वर्जयेतेति व्याख्यातं अधुना जिनद्रव्यभ-

क्षणेत्यादि व्याचिख्यासुः श्लोकं गार्थादयं चाह—

॥ मूढम ॥—नरकेद जो जवकेद । जिणदवं तु सावजं ॥ पनाहीणो नवे जो ज । छि
 पद पावकम्मुणा ॥ ५४ ॥ आयाणं जो भंजद । पन्निवन्नं धणं न देद देवसस ॥ नस्संतं समुवे-
 कद । सोवि हु परिजमद संसारे ॥ ५५ ॥ चेदयदवं माहारणं च । जो दुहद मोहियमर्दंजं ॥
 धम्मं व सो न जाणद । अहवा वठाजुं नरण ॥ ५६ ॥ व्याख्या—नरकयति भुनक्ति यः श्राव-
 कः, श्रावकग्रहणं चास्य जानतो नरकणे गरीयान् दोष इति ज्ञापनार्थं, यावता अन्त्योऽपि पापकर्म-
 णा लिप्यत एव, बह्यमाणतुशब्दस्य समुच्चयार्थस्येह संबंधाद्भेदकते वान्यैर्विद्युपमानं, किमेतैः स्व-
 जनादिजिर्मम विरोधितैरित्युदास्ते, किमित्याह—जिनस्य स्थापनार्हतो इव्यं पूजार्थनिर्माद्याक्यनि-
 विश्वरूपं. तथा तुशब्दोऽपिशब्दार्थो जिन्नक्रमश्च. ततः प्रज्ञाहीनोऽप्यल्पेन बहुना वार्थेन कार्यसिद्धि-
 मजानानो मंदमत्तितया यथाकथंचिद् उच्यव्ययकारी लेख्यकृत्श्च यो नवेत्, यत्तदोर्नित्यसंबंधात्
 स लिप्यते पापकर्मणाऽशुभप्रकृतिरूपेण लिप्यत इत्यनेन च तज्जानितकर्मणो दृढबंधत्वमाहेति. ॥
 ॥ ५४ ॥ तथा ' आयाणंति ' आयादानं, प्रकृतत्वाद्यलोपः, राजामात्यादिवतीर्णक्षेत्रग्रहदृश्रामा-
 दि यो जनक्ति कुंपति, तथा प्रतिपन्नधनं, भ्रियमाणे पिबादौ स्वयं वा धर्मनिमित्तमेतावहास्यामीति

कल्पितद्रव्यं न ददाति न वितरति देवाय, चतुर्थ्यर्थं षष्ठीयं, तथा नश्यदायदानादिकमेव प्रतीयमानं तच्चितकत्राक्षणादिना केनचित्प्रकारेण, यो यत्करिष्यति सः तत्फलमवाप्स्यतीति बुद्ध्या समुपेक्षते, न प्रतिजागर्ति सामर्थ्यं सतीत्यभ्याहार्यं, सोऽपि, न केवलं तद्गत्कादयः, हुरेवकारार्थः, परिब्रमत्येव संसरत्येव संसारे चतुर्गतिके, अप्रतिषिद्धमनुमतमिति न्यायतस्तस्याप्यनुमतिप्रसंगादिति ॥ ५५ ॥ तथा चैत्यद्रव्यं प्रतीतं, साधारणं च जीर्णचैत्योच्छारादिनिमित्तमेकत्रमीलितं ससक्षेत्रोपयोगि वा, यः पापकर्मां डुह्यति तद्गपति, वाशाब्दोऽप्यर्थः, धर्ममपि सर्वङ्गप्रणीतं स न जानाति, न खलु तीर्थप्रवृत्त्यादिहेतुचैत्यादिद्रव्यरक्षाप्रतिपादकं तद्गत्काणां उत्तेपकाभिधायकं च जिनवचनं विदंत एवं प्रवर्तते. ननु विदितवचना अप्येवं प्रवर्तमाना दृश्यंत एवेत्याह—अथवा भङ्गणकादात् प्राग्ब्रह्मायुक्तो नरके, स हि जानन्नपि फलमहत्यात्र विरमतीति रूपकत्रयार्थः ॥ ५६ ॥ आस्तां श्रावकः, साधुनापि तद्विनशो नोपेक्षा विधेया, यतः—

॥ मूढम् ॥—चेद्व्यदवविणसे । तदवविणसेषो डविद्वेषे ॥ साहू उविक्रमाणो । अणंत-
संसारिञ्च भणिञ्च ॥ ५७ ॥ व्याख्या—चैत्यं पंजथा, साधर्मिकचैत्यं यथा साध्यादीनां, मंगलचैत्यं

गृहद्वारदेशादिनिक्षुद्रितप्रतिमारूपं, शाश्वतं नदीशरादिव्यवस्थितं, भक्तिकैवल्यं प्रकृत्या कृतं जिनायत-
 नं, तच्च साधुनिश्रया कृतं निश्चाकृतं, तदनिश्रया कृतं त्वनिश्चाकृतं. द्रह तु सामान्येन जिनायतनं
 गृह्यते, तस्य द्रव्यं हिरण्यसुवर्णादिरूपं, तस्य विनाशो जायमाने, तथा तद्द्रव्यविनाशने तस्य चै-
 त्यस्य द्रव्यमुपकारकं दारूपलेष्टकादिवस्तु तस्य विनाशने संपद्यमाने, द्विविधप्रदे नूतनलघोरपादि-
 विनाशरूपद्विप्रकारप्रदे. मूद्योत्तरभेदादा, तत्र मूद्यं स्तंभकुंजानादि, उत्तरं तु वादनादि, स्वपरपद्मज-
 नितविनाशद्विविधाद्वा द्विविधप्रदे, यदाह—जुगं अर्द्धयभावं । मूद्युत्तरभावज् अहव कठं ॥ जा-
 णाहि दुविहजेयं । सपरकपरपक्षमार्द वा ॥ १ ॥ स्वपद्म. श्रावकादिः, परपद्मो मिथ्यालयादि. साधु-
 र्गतिरुपेक्षमाणश्चैत्यद्रव्यादिविनाशभेवानंतसंसारिको प्रणितस्तीर्थैकरूपधरैरिति. अथ विधाप्रत्या-
 ख्यातसावद्यस्य यत्तेश्चैत्यद्रव्यादिविचितायां को नामाधिकार इति चेदुच्यते—यदि राजामात्यावर्थन-
 पुरस्सरं गृहहृद्भ्रामादिकायदानादिविधिनानवतरमुत्पादयति तदा प्रवति भवद्विवाकितार्थसिद्धि, य-
 दा तु केनचिद्विधाप्रदकादिना धर्मार्थं प्रावितीर्णमन्यद्वा जिनद्रव्यं विबुध्यमानं रक्षति तदा ना-
 र्युपेतार्थदानिरपि तु पुष्टिरेव, सम्यग्जिनाङ्गाराधनात्, यथाहि जिनप्रवर्तनं नवमकारयतोऽपि पूर्वकृतं

तु तत्प्रतिपंथिनिग्रहेणापि रक्षतो न प्रायश्चित्तं, नापि प्रतिज्ञासंग इति. ज्ञानमोक्षमेव व्यवस्थि-
तः, यदाह—

वोएद चेदद्याणं । खेचद्विश्लेष्य गामगावाणं ॥ द्रुपंतस्सज्ज जइणो । तिगरणसोही कइं तु
दवे ॥ १ ॥ द्राएइ इह्वविभासा । जो एयाइं सयं विमगोज्जा ॥ नस्स न होई सोही । अइ
कोइ हरेज्जा एयाइं ॥ २ ॥ तज्जकसंतुच्चं । सा जा भणियाज्ज तिगरणविमोही ॥ सा य न होइ
अभतीय । तस्स तइहा निवारेज्जा ॥ ३ ॥ सब्बामेण तदिं । संवेणय होइ द्वागिगवं तु ॥ सच-
रित्तअचरितीण य । सेवेसिं होइ कज्जं तु ॥ ४ ॥ इति गाथार्थं ॥ ५ ॥ इह च प्रेक्षावत्प्रवृत्तेः
फलेष्वाव्याप्तत्वात् जिनद्रव्यप्रभावातिरेकेण पुरस्सरं भक्षणरक्षणवर्द्धनफलोपदर्शनाय गाथान्नप्रमाह-
॥ मूत्रम् ॥—जिणपवयणवुद्धिकरं । पन्नावगं नाणदंसणगुणाणं ॥ रक्कतो जिण-
अणंतसंसारिजं होइ ॥ ५८ ॥ जिणपवयणवुद्धिकरं । पभावगं नाणदंसणगुणाणं ॥ बडुंनो
दवं । पस्सिसंसारिजं होइ ॥ ५९ ॥ जिणपवयणवुद्धिकरं । पभावगं नाणदंसणगुणाणं ॥ बडुंनो
जिणदवं । तिहयरत्तं दइइ जीवो ॥ ६० ॥ व्याख्या—जिनप्रवचनमार्हतशासनं, तस्य बुद्धिकरं

तत्संतानाव्यवहितहेतुतया, तथा प्रज्ञावकं दीपकं ज्ञानदर्शनगुणानामुपलक्षणत्वाच्चारित्रगुणानां च, न खलु जिनप्रवचनबुद्धिर्जिनवेदमविरहेण ज्ञवति, न च तद् द्रव्यव्यतिरेकेण प्रतिदिनं प्रतिजागरयितुं, जीर्णं विशीर्णं वा पुनरुद्धर्तुं पार्यते, तथा तेन पूजामहोत्सवादिषु श्रावकैः क्रियमाणेषु ज्ञानदर्शनचारित्रगुणाश्च दीप्यन्ते. यस्मादज्ञानिनोऽप्यहो तत्त्वानुगामिनी बुद्धिरेतेषामित्युपबृंहयंतः क्रमेण ज्ञानदर्शनचारित्रगुणलाभज्ञाजो ज्ञवंतीति गार्थीर्थः. ततश्चैवावधं जिनद्रव्यं ब्रह्मयन्ननंसंसारिको ज्ञवति, तीर्थोद्धेदकत्वेन ज्ञानादिसकलगुणघातकत्वादिति. शेषं सुगमं, नवरं 'परित्तसंसारिर्जति' परिसमंतादितः खंडितो जिनद्रव्यरक्षणपरत्वेनोपगृहीतप्रवचनत्वादासाधितज्ञानादिगुणत्वञ्च, स चासौ संसारश्च, स विद्यते यस्य स परित्तसंसारिकः. तथा 'वहंतुति' उचितसंप्रद्वेषादिना कलांतरप्रयोगादिना वा बुद्धिमुपनयन तीर्थंकरत्वं लज्जते जीव, अर्हद्वात्सत्याडित्तन्यायेन प्रवचनप्रभावकत्वाच्च, यदाह—चेदयकुलणसंवे । उवयरं कुणइ जो अणसंसी ॥ पत्तेयबुद्धगणहर । तिल्लयरो वा तज्जं होइ ॥ १ ॥ जिनप्रवचनेत्याद्यालापकस्य वासकुररणं गमिकमूत्रत्वादिति गार्थार्थः ॥ ६० ॥ इति श्रीदेवभद्राचार्यविरचिते दर्शनशुद्धिप्रकरणविवरणे प्रथमं देवतत्वं समाप्तं ॥ श्रीस्तु ॥

व्याख्यातं लेशतो देवतत्वं, इदानीं मूलाकारायाः क्रमप्राप्तं धर्मतत्वं विवियते, संबन्धश्चास्य प्रा-
 न्येन प्राग्देवस्वरूपं न्यक्षेण विवक्षे, स चासौ देवः स्वयमधिगताशेषसमीहितव्योऽपि जंतूनां हि
 ताय यथा यथावस्थितं धर्ममुपदिदेश तथोच्यते. तत्तादौ गाथा—

॥ मूलात् ॥—जीवद्वयसञ्चयणं । परधणपरिवज्जाणं सुसीतं च ॥ खं नीपंचेदियनिग—हो
 य धम्मस्स मूलाद्दं ॥ १ ॥ व्याख्या—जीवितवंतो जीवंति जीविष्यंति च जीवाः, चेतनादिद्विगणव्यं-
 न्याः पृथिव्यादयः प्राणिन. तेषु दया कारुण्यं, सत्यवचनं भूतहिता वाक्, परे ज्ञातव्यनिस्कारस्ते-
 षां धनं हिरण्यादि तस्य परिवर्जनं परिहारः, सुष्ठु शोचनं शीतं, च. समुच्चये, क्रांतिः क्रोधनिग्रहः,
 उपलक्षणं चेदं श्रेयकपायनिग्रहस्य, पंचेति पंचसंख्यानीडियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रलक्ष-
 णानि करणानि, तेषां निग्रहो निरोधः, स्वविषयवृत्तावपि रागद्वेषाकरणं, यदुक्तं—न शक्यं रूपम-
 दृष्टुं । चक्रुर्गोचरमागतं ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र । तौ बुध. परिवर्जयेत ॥१॥ इति. इह पंचेद्वियनि-
 ग्रहस्य मनोनिग्रहपूर्वकत्वात्तन्निग्रहोऽपि वेदितव्यः. च. समुच्चये, धारयति दुर्गतौ निपततो जीवानि-
 ति धर्मः, तथा च वाचकः—

प्राप्तो कविं दुसारे । सर्वाङ्गरसंनिपातपरिणतितः ॥ धृञ्भरणार्थं धातु—स्वदर्शयोगाद्भवति ध-
र्मः ॥ १ ॥ दुर्गतिजयप्रपाते । पतंतमजयकरदुर्लभवाणे ॥ सम्यक् चरितो यस्मात् । धारयति ततः
स्मृतो धर्मः ॥ २ ॥ तस्य मूला नीव मूलानि तत्प्रतिष्ठत्वात् धर्ममहामहीरुहस्य, संमतश्चायमर्थः सर्वा-
स्त्रिकवदिनां तथा चहु—अहिंसा सत्यमस्तेयं । त्यागो मैथुनवर्जनं ॥ पंचैतानि पवित्राणि । सर्वे-
षां धर्मचारिणां ॥ १ ॥ तथा—कषाया यस्या नोह्विता । यस्य नात्मवशं मनः ॥ इंद्रियाणि न गु-
प्तानि । दर्शनं तस्य जीविका ॥ १ ॥ एवं सर्वसंमतं धर्ममुपदर्श्य स्वसमयप्रसिद्धविधिना गृह्यति ज्ञे-
दतस्तमन्निधितुरन्यस्तगृह्धिर्मं प्रायेण यतिधर्मयोग्यो ज्ञवतीति न्यायाद्गुणस्थानकक्रममाश्रित्य वा
तावद्गृह्धिर्ममाह—

॥ मूलम् ॥—सम्मतमूलमणुवय—पणमं तिन्नि च गुणवया हुंति ॥ सिक्कावयाद् चजरो ।
वारसदा होद्र गिह्धिर्मो ॥ २ ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वं प्राग्वर्णितस्वरूपं तन्मूलमादिर्यस्य तत्तथा,
अनेन सम्यक्त्वलाभव्यतिरेकेण व्रताभावं दर्शयति. यदाह—सम्मतंमि च लक्षे । पत्यपपुहुत्तेण
सावज्ज होद्र ॥ चरणोवसमखयाणं । सागरसंखंतरा हुंति ॥ १ ॥ चारित्रोपशमश्रेणिकपकश्रेणीनां

संख्यातसागरोपमाण्यंतरं चवति. अणुनि तथूनि महाव्रतापेक्षया व्रतानि, अणोर्वा पत्यपेक्षया गु-
 संख्यातसागरोपमाण्यंतरं चवति. अणुनि तथूनि महाव्रतापेक्षया व्रतानि, अणोर्वा पत्यपेक्षया गु-
 हस्यस्य व्रतानि, यद्विद्या अन्तु पश्चान्महाव्रतप्रतिपत्यसमर्थस्य कथनीयानि. ' जद्र धम्मसमभे ।
 जुज्जद्र तद्देसणंपि साहूणं ॥ ' इति वचनत्. अणुव्रतान्यनुव्रतानि वा तेषां पंचकमनुव्रतपंचकमे-
 व. उत्तरपदस्यतुशब्दस्यैवकारार्थस्येह संबंधात्तेन नामूनि मध्यमती शब्धापि महाव्रतानीव चत्वारि, य-
 तः शैलकक्षाते शैलकस्राजो नेमिनाथशिष्यस्यांतिके पंचाणुव्रतिकं श्रमणोपासकधर्म प्रतिपन्न इत्य-
 त्तिहितमिति.

त्रीणि त्रिसंख्यानि गुणायानुव्रतानामुपकाराय व्रतानि नियमा गुणव्रतानि, पुंस्त्वं तु प्राकृते
 त्रिगमतंत्रामिति वचनत्, भवंति क्रियापदं चैतद्वचनव्यत्ययेन पूर्वबोत्तरत्र संबध्यते. शिक्षा अभ्या-
 सस्तप्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि, पुनः पुनरासेवार्हाणीत्यर्थः. चत्वारि चतु संख्यानि, इतिशब्द-
 स्य द्रुप्तस्येह दर्शनादित्यु क्तीत्या द्वादशधा चवति, गृहं स्वामित्वेन विद्यते यस्य स गृही श्रावक-
 स्तस्य धर्म इति गार्थः ॥ ३ ॥ द्वादशभेदः श्रावकधर्मो चवतीत्यभिहितमथ तानेव नामग्राहमाह-
 ॥ मूढम् ॥—पाणिवहमुसावाए । अदत्तमेहुणपरिगहे चेव ॥ दिसिन्निगदंइसमस्य ।

तह पोसहविव्रानो ॥ ३ ॥ ज्याख्या—प्राणिनो जीवास्तेषां वधो हिंसा प्राणवियोजनमित्यर्थः, मृ-
षावादोऽसत्यद्राषणं, अदत्तमदत्तादानमवितीर्णग्रहणं, एवमुत्तरत्वापि यथासंभवं दृश्यं, मैथुनमब्रह्म-
सेवनं, परिश्रहो गार्ह्यं, द्रह च मूचनात्सूत्रमिति सर्वत्र विरमणशब्दो दृश्यः, चैवेति समुच्चये, दिसि-
त्ति दिक्परिमाणव्रतं, जोगत्ति जोगोपजोगपरिमाणकरणं, दंडत्ति अन्वर्थदंडविरतिः, समश्नत्ति सूत्र-
नात्सामायिकं, देसेत्ति देशावकाशिकं, तथा तेन व्रतस्वरूपलक्षणप्रकारेण, पौषधं पौषधव्रतं, विज-
त्तिलोप एकारश्च यथासंन्नवं सर्वत्र प्राकृतत्वादित्यक्षणमनिका, विजागाश्चैवं, तद्यथा—

उपामकः स्थूलनिरपराधजीवान्जिसंधाय द्विविधत्रिविधादिना भंगजालेन न हंतीति प्रथमा-
णुवतं, तत्र स्थूला द्विविचतु.पंचैद्रियास्तद् ग्रहणात्पृथिव्यादयो निरपराधग्रहणात्सामाध्याश्रयादयः,
अभिसंधायेति जणनादारंजसंज्ञवद्धथाश्च, न व्रतविषयाः, भंगजालं च द्विविधत्रिविधेनेत्येको भंगः,
द्विविधं कृतकारित्तजेदं वधं, त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन च, एवं च ज्ञाधनावधं न करोत्यात्मना
न कारयत्यन्यैर्मनसा वचसा कायेन चेति. अत्रुमतेस्तु सर्वत्र न प्रतिषेधोऽपत्यादिपरिश्रहसङ्गवात्,
तैर्हिंसादिकरणे च तस्यानुमतिप्राप्तेः १. द्विविधं द्विविधेनेति द्वितीयः, द्विविधमिति प्राग्धत् द्विविधेन

मनसा, यद्वा मनसा कायेन, यद्वा वाचा कायेनेति २, द्विविधमेकविधेनेति तृतीयः, द्विविधं त्रा-
 वितवत्, एकविधेन मनसा यद्वा वाचा यद्वा कायेन ३, एकविधं त्रिविधेनेति चतुर्थः, एकविधं
 करणं यद्वा कारणं त्रिविधेनेति पूर्ववत् ४, एकविधं द्विविधेनेति पंचमः ५, एकविधमेकविधेनेति

षष्ठः ६, यद्वाह—

दुविहितिविहेण पदमो । दुविहं दुविहेण वीयन्तं होद ॥ दुविहं एगविहेणं । एगविहं चैव ति-
 विहेणं ॥ १ ॥ एगविहं दुविहेणं एगोविहेण उच्यते होद ॥ एते च त्रंगाः करणत्रिकेण योग-
 त्रिकेण च विशेष्यमाणा एकोनपंचाशद्भवन्ति । तथाहि—हिंसां न करोति मनसा १ वाचा २ काये-
 न ३ मनसा वाचा ४ मनसा कायेन ५ वाचा कायेन ६ मनसा वाचा कायेन च ७, एते करण-
 कारणान्यां सप्त, एवं करणानुमतिभ्यां, करणकारणानुमतित्रिंशत् सप्त सप्त, एवं सर्वे मीळिता एकोन-
 पंचाशद्भवन्तीति । यद्वाह—सेयात्वं भंगसयं । पञ्चकाणमि जसस उच्यते ॥ सो खलु पञ्चकाणे ।
 कुसलो सेसा अकुसलात् ॥ १ ॥ एते अहिंसाव्रतमाश्रित्योक्ता व्रतांतरेष्वपि दृष्टव्या इति । १. क-
 न्यागो ब्रह्मतीकन्यासापहारकृतसाहयत्वाद्वाणेभ्यः स्थूलासत्येभ्यो विरतिर्द्वितीयमणुव्रतं, तत्र कन्याती-

कं कन्यां सदोषामध्यदोषां विपर्ययं वा वदतः, सर्वद्विपदातीकोपलक्षणं चैतत्. गवातीकं गामद्विपदाती-
 रामपि बहुद्वीरां विपर्ययं वा वदतः, इदमपि चतुष्पदातीकोपलक्षणं. भूम्यतीकं शुवं परसत्कामभ्या-
 त्मादिसत्कां विपर्ययं वा वदतः, एतदपि पादपाद्यपदव्यतीकोपलक्षणं, न च वाच्यं द्विपदचतुष्पदा-
 पदग्रहणमेव कस्मान्न कृतमिति. .

कन्याद्यतीकानां लोकेऽतिगर्हितत्वेन रूढत्वात्, अत एव हि न्यासापहारकृशसाहच्ये अपि त्रेदेनो-
 पात्ते, न्यासापहारो न्यासीकृतसुवर्णाद्यपलापः, कृशसाहच्यं प्रमाणीकृतस्य लंबामत्सरादिना कूटं वदतः, ए-
 तानि पंच द्विपदाशयसमुहत्वात्स्थूलासत्यादीनि १. सच्चित्ताचित्तमिश्रभेदाच्चौरव्यपदेशानिवंधनस्थूलाद-
 तपरस्थाद्विरतिस्तृतीयमण्डवतं, सूक्ष्मं तृणजलधनदंतशोधनं नात्रावरुष्यते ३. स्वदारसंतोषः परदारव-
 र्जनं वा चतुर्थं, परदाराः परकलवाणि नारीदेवीतिरश्चिरूपाणि, तेषां वर्जनं, स्त्रियास्तु स्वभर्तृव्यति-
 रित्कसर्वपुरुषवर्जनमिति ४. क्षेत्रवास्तुरूप्यस्वर्णधनधान्यद्विपदचतुष्पदकुण्डलक्षणस्य नवविधपरिशुद्ध-
 स्य परिमाणकरणं पंचमाण्डवतं ५. क्षेत्रं शस्योत्पत्तिभूमिः, तत् त्रिविधं सेतुकेतूभयनेदात्, सेतु य-
 दरघट्टादिजलेन सिच्यते, केतुर्क्षेत्रमाकाशोदकनिष्पाद्यशस्यं, उभयमुभयजलनिष्पाद्यशस्यं. वास्तु

गृहादि ग्रामनगरादि च, गृहादि त्रिविधं, खातं द्युमिगृहादि, उत्सृतं प्रासादादि, खानोत्सृतं भूमि-
 गृहादि त्रिविधं, खातं द्युमिगृहादि, उत्सृतं प्रासादादि, खानोत्सृतं भूमि-
 गृहस्योपरि गृहादिसन्निवेशः २. रूयस्वर्णं स्पष्टे ४. धनं गणिमथरिमभेयपरीक्षात्क्षणं ५. उत्कंच-
 गणिमं जार्द्धकृतफुफ्—लाड्यधरिमं च कुंकुमगुहाद ॥ मेयं चोष्णतलोणाद । रणणपत्राद
 परिच्छिन्नां ॥ १ ॥ धान्यं व्रीह्यादि ६, द्विपदं कलत्रत्रदासशुकादि, ७, चतुष्पदं गवाश्यादि ८, कूर्प्यं
 स्थालकचोत्पद्यंकादिसर्वो गृहोपस्करः ९, एतानि पंचाणुव्रतानि मूलगुणा नुच्यंते श्रावकधर्मत-
 रोर्मुलकल्पत्वात्. दिव्रतादीनि तु गुणव्रतशिक्षाव्रतानि शाखाप्रशाखाकल्पत्वाद्भ्रतरगुणाः. तत्रोर्ध्वध-
 स्तिर्योविद्यगमनपरिमाणकरणं दिग्विसरत्तव्रतं ६, दोगोपभोगयोः शक्त्या परिमाणकरणं दोगोपत्रो-
 गव्रतं, तत्र सकृन्नोपखांबूलान्नखणादिर्दोगः, पुन.पुनर्भोगो वस्त्रांगनाभवनादिरूपत्रोगः, द्दं च
 भोगोपभोगव्रतं, भोक्तुं योग्येषु परिमाणकरणेन तदितरेषु च वर्जनेन त्रवति. वर्जनीयानि च य-
 था—मद्यं मांसं नवनीतं । मधुद्वंवरपंचकं ॥ अन्नतकायमद्भ्रात—फलं रात्रौ च भोजनं ॥ १ ॥ जंतु-
 ज्ञापगोरससंपृक्त—द्विद्वलं पुष्पितौदनं ॥ दध्यहर्दितयानीतं । कुश्रितान्नं च वर्जयेत् ॥ २ ॥ जंतु-
 मिश्रं फलं पुष्पं । पत्र वान्यदपि त्यजेत् ॥ संधानमपि संसिक्तं । जिनधर्मपरापण ॥ ३ ॥

फलं मध्वकवित्वादेः, पुष्पमरुणिशिगुमध्वकादेः, पत्रं प्रावृषि तंरुत्तीयकादेः, द्रव्यं च त्रोगोप-
 द्रोगकरणं, धनोपार्जनमपि त्रोगोपत्रोग उपचारात्तत्परिमाणमपि त्रोगोपत्रोगव्रतं, यतः श्रावकस्य
 स्वकर्मपरिहारेणाजीविका, एतच्चातिचारप्रक्रमे वक्ष्यते. अर्थाय शरीरादिकृते दंभो मनोवाक्कायैः प्रा-
 णिनां पीननमर्थदंढो न तथानर्थदंढः, स चतुर्था, तद्यथा—अर्तौ रौद्रमपथ्यान । पापकर्मोपदेशि-
 ता ॥ हिंसोपकारिदानं च । प्रमादाचरणं तथा ॥ १ ॥ नद्विरतस्तृतीयं गुणव्रतं. तत्रापथ्यानं वैरि-
 गणदेशघाताय नृपस्वैचरत्वादिप्रार्थनारूपं मुहूर्तारिपरो वर्जनीयं, पापोपदेशं च वत्सतरदमनकर्षणा-
 दिकं पुत्रस्वजनादीन् विहायान्यत्र त्यजेत्, यं वशस्त्राग्निहः मुशलादूषलादीनि हिंसवस्तूनि च दा-
 द्दिष्यविषयादन्यस्मै न दद्यात्. प्रमादाचरितं च द्युतमयादिव्यसनं, कुतूहलातीतनृत्नतटादिनिरी-
 क्षणं, दोलाजलादिकेतिरनुवक्रकषयः सकलां रात्रिं स्वापो विकथा चेत्यादिकं वर्जयेदिति गुणव्र-
 तानि P. अथ्य शिक्षानामवसरः, तत्रोद्दिश्यमनःसमाहितस्य द्विविधविविधं त्यक्तसावद्ययोगस्य मुहूर्ते
 समभावस्थितिः. सामायिकव्रतं, अत्र च प्रतिपन्ने श्रावकोऽपि यतिरिव ज्ञवति. यदाह—सामाध्यंम
 त्त कए । समणो द्यव सावन्तं हवद् जम्हा ॥ एएण कारणेणं । बहुसो सामाध्यं कुज्जा ॥ १ ॥

इह च श्रावकः सामायिकं कुर्वन्नतुर्षु स्थानेषु करोति, जिनग्रहे साधुसमीपे पौषधशालायां स्वग्रहे वा, यत्र वा विश्राभ्य निर्व्यापरो वास्ते तत्र च. स च प्रतिपत्ता द्विविधः, ऋद्धिमान् अर्नुद्धिक्श्च. तत्र ऋद्धिमान् साधुसमीपे यदा करोति तदायं विधिः—

यदि कस्मादपि ज्ञयं नास्ति, केनचिद्वादी नास्ति, ऋणं वा न धारयति, तदा स्वग्रहेऽपि सा सामायिकं कृत्वा पंचसमितिसमितस्त्रिगुप्तिगुप्त. साध्वाश्रयं गत्वा साधून्नमस्कृत्य सामायिकं करोति 'करोमि ज्ञंते सामाश्रयं सावर्ज्जं जोगं पञ्चस्काभि, जाव साहू पञ्जुवासामि, दुविहंतिविहेणं' इत्यादि. एवं कृतसामायिकं दर्श्यापञ्चिकायाः प्रतिजम्य पश्चादागमनमाद्योच्य यथाज्येष्ठमात्रार्थादीन् वंदते, पुनर्गुरुं वंदित्वा प्रत्युपेक्ष्य निविष्टः शृणोति पठति पृहति वा. एवं जिनत्रवनादिष्वपि, केवलं तत्रागमनं नास्ति, यस्तु महार्थिकः सोऽकृतसामायिक एव सर्वविभूत्या तीर्थी प्रभावयन् जिनालयं साधुवसतिं वा गहति. ज्ञागतश्चासौ सामायिकं करोतीत्यादि पूर्ववत्. स च सामायिकं कुर्वन् मुकुटं कुन्दले नाममुद्रां पुष्पं तांबूलं पावरकादि व्युत्सृजतीति ६.

द्विष्वत्प्रतिपन्नस्य दिक्प्रणिमाणस्य दिवासात्रौ प्रहरादौ च संक्षेपणं देशावकाशिकं, शेषव्रतवि-

षयसंक्षेपणमप्यत्र दृष्टव्यं, तत्संक्षेपस्याप्यवश्यं कर्तव्यत्वादिति १०. अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमामावास्यासु देशतः सर्वतो वा आहारशरीरसत्काराब्रह्मचर्यकुंव्यापारपरिहारः पौषध्वतं, तत्राहारपौषधो देशतो विवक्षितविकृतेरविकृतेराचामाभ्यस्य वा सकृदेव द्विरेव वा योजनामिति. सर्वतस्तु चतुर्विधस्य अहोरात्रं यावत्प्रत्याख्यानं. शरीरसत्कारपौषधश्च देशतः खानादेः शरीरसत्कारस्यैकतरस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वस्यापि, अब्रह्मचर्यपौषधोऽपि देशतो दिवैव रात्रावेव वा, सकृदेव द्विर्वा-स्त्रीसेवां मुक्त्वा ब्रह्मचर्यकरणं, सर्वतस्तु अहोरात्रं. यावद्ब्रह्मचर्यपालनं. कुंव्यापारपौषधस्तु देशत एकतरस्य कस्यापि कुंव्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषामपि गृहकर्मार्दीनामकरणं.

दृष्ट च देशतः कुंव्यापारनिषेधं यदा करोति तदा सामाधिकं करोति वा न वा, यदा तु सर्वतः करोति तदा नियमात्करोत्येव, अकरणे तत्फलेन बन्धते. सर्वतः पौषधं च पौषधशालादौ त्यकमौक्तिकमणिसुवर्णाद्यलंकारो व्यपगतमाद्यवित्तेपनवर्णकः परिहृतप्रहरणः प्रतिपद्यते ११. न्यायगतानां प्रासुकैषणीयानामभानपानत्वाद्यस्वाद्यानां वस्त्रपात्रोपाश्रयादीनां चातिथेः साधोः संगतो देशकालश्रद्धासत्कारादिक्रमयुक्त आत्मानुग्रहबुद्ध्या विद्यागो दानमतिथिसंविद्यागो द्वादशं व्रतं. यदुक्तं

साहूण कण्णिज्जं । जं नवि दिन्नं कहिंवि किंच तहिं ॥ धीराजहतकरी । सुसावगा तन्न भुंजं
 ति ॥ १ ॥ वसहीसयणासणत्त—पाणनेसज्जवहणपयार्ह ॥ जइवि न पज्जत्तथणो । श्रोवावि हु
 शोवयं देइ १२.

एतानि सात्त्विकानि न सम्यगित्यमीषु त्रोगोपत्रोगवत्तवर्जं पंचपंचात्त्रिभारः परिहर्तव्याः, त्रौ-
 गोपत्रोगवते तु विश्रुतिः, तत्र प्रथमव्रते तावदमी—श्रुतिक्रोधादित्रिर्वधो वधश्च विहेदोऽतिचाररोपणं
 रक्तपापानिरोधश्चेति. तत्र क्रोधाहंधो गोमनुष्यादीनां प्राणापहाणनिरपेक्षं रज्जुद्रामनकादिना नि-
 यमनं, न पुनर्यत्पुत्रादीनां विनयग्रहणार्थं चतुष्पदानां च रक्षार्थं यत्तनया क्रियते १. वधो लकुट-
 कशादिना निर्दयतादनं क्रोधादेव, न पुनर्यद्ब्रतसापेक्षं शिक्षार्थं यत्तनया पुत्राश्वादीनां द्विपदच-
 कादिना समृद्धं द्वित्रिवर्षां ताडनमिति. २. लविस्त्वक् शरीरं वा, तस्यां वेदः क्रोधात्त्रोगाद्वा द्विपदच-
 तुष्पदानां हस्तपादकर्णनाशिकावेदकर्णपादनपृष्ठकर्तनादि, न पुनश्चिकित्सार्थं गंडपादवल्मीकोपहत-
 पादाद्विहेदनमिति.

ऋधिकस्य वेदुमशक्यस्य भास्यारोपणं क्रोधात्त्रोगाद्वा, गोकरत्रासत्रामनुष्यादेर्वहनाय यात्रं

तमेव सपरमक्रमं वोढुं कृमस्तावानेव नारोऽध्यरोष्य द्रव्यर्थः. भक्तादिनिरोधश्च क्रोधाच्चिर्दयं भृत्याय-
मर्णादीनां, ज्वरितादीनां तु रोगचिकित्साहेतुत्वाच्च दुष्यतीति ५. ननूपासकेन हिंसैव प्रत्याख्याता
ततो बंधादौ क द्रव दोषः? सत्यं, हिंसाहेतुत्वतस्तेऽपि प्रत्याख्याता एव. न चैवं सति व्रतभंगा एव,
यतो द्विविधं हि व्रतमंतर्वृत्या बहिर्वृत्या च. तत्र यदा कोपाद्यावेशाच्चिर्दयं बंधादौ प्रवर्तते तदा वि-
रत्यनपेक्षप्रवृत्तेरंतर्वृत्या व्रतभंगो हिंसाया अत्रात्राच्च बहिर्वृत्या पातनमिति देशस्य व्रजनाहेतस्य
पातनाच्चातिचारव्यपदेशः. एवमुत्तरेष्वपि ज्ञावना, बंधाद्यश्चेहोपलक्षणमतिचारमंत्रतंबप्रयोगादयोऽ-
प्यतिचारतया ज्ञेया एते प्रथमव्रते ? . मृषावादे तु सहसा न्याख्यानं रहोऽप्याख्यानं स्वदासमंबजेदो
मृषोपदेशः क्लृप्तोत्सकरणं चेति. सहसा अनाद्योच्यान्याख्यानमसदोषाध्यरोपणं, यथा चौरस्त्वं पार-
दारिको वेत्यादि ? , सहसा एकांतेन हेतुव्रतेनान्याख्यानं रहोऽप्याख्यानं, द्रवमुक्तं ज्ञवति—रहसि
मंत्रयमाणान् वीक्ष्यासत्संभावनयैवं वदति यदेते हीदं राजविरुद्धादिकं मंत्रयंते, एतच्च ह्यास्यक्रीडा-
दिना ब्रूते, न त्वभिनिवेशेन, तथा सति हि व्रतभंग एव. यदाह—

सहसाभक्ताणार्द्ध । जाणंतो जद्र करेज्ज तो भंगो ॥ जद्र पुण्णामोगा—द्रहिं तो हीद्र

अद्भ्यारो ॥ १ ॥ स्वदाराणां मंत्रो विश्रंभाषणं, तस्य त्रेदं प्रकाशनं, दारग्रहणं मित्राद्युपलक्षणं.
 अत्र चानुवादरूपेण सत्यत्वेऽपि मंत्रप्रकाशनेन लंकादितः कलत्रादेर्मरणादिसंज्ञेन तत्रतोऽस-
 त्यात्वादतिचारता. मृषोपदेशो विवादादौ स्वयं परेण वान्यतरातिसंस्थानोपायोपदेशः, इह स्वयमेव व-
 दतोऽन्यं शिक्षयतः किञ्चिद्ब्रतसापेक्षत्वादतिचारता ४. कृत्स्नसङ्घतं तस्य लेख. कृत्स्नेख, इह चा-
 सत्यभणनमेव प्रत्याख्यातमिदं तु लेखनमिति ब्रतसव्यपेक्षत्वेनातिचार इति ५. अथ तृतीयव्रते
 स्तेनाहतादानं १, तस्करप्रयोगः २, विरुशाल्यंगमनं ३, कूट्प्रमानकरणं ४, तत्रप्रतिरूपव्यवहारश्चेति ५.
 स्तेनैराहतं कुंकुमवस्त्रादि तस्यादानं, तद्विकाणकप्रयेण मुधा वा कुर्वन्श्चौर इति व्यपदिश्यते, यदाह—
 चौरश्चौरापको मंत्री । त्रेदङ्गः काणककयी ॥ अत्रदः स्थानदश्चैव । चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥ १ ॥
 इहं व्रतमंगादाण्ड्यमेव करोमि न चौरिकामित्याशयेन व्रतसव्यपेक्षत्वादभंग इति त्रंगात्रांखणो
 ऽतिचारः १ तस्करप्रयोगश्चौराणां हरणक्रियायां प्रेरणा, यथा किमथुना यूयं निर्व्यापारास्तिष्ठ १ य-
 दि वो जकादि नास्ति तदाहं तद्दामि, जवदानीतमोषस्य यदि विक्रयको नास्ति, तदाहं विक्राभ्या-
 मीत्यादि, अत्रापि भंगसापेक्षानाभ्यामतिचारता ज्ञावनीयेति ३.

विरुद्धो निजदेशस्वामिनः परिपंथी, तस्य राज्यं देशः कटकं वा, तत्र स्वस्वामिनो निर्षेधशासनमुद्धृत्य गमनं, इह च यद्यपि—सामीजीवादत्तं । तिहयरेणं तहेव य गुरुहिं ॥ एयससा उ जा विरई । अदिबदाणस्स सा विरई ॥ १ ॥ इत्यदत्तादानदक्षणेणात् तत्कारिणां च चौर्यदंभयोगेन व्रतभंग एव, तथापि वाणिज्यमेवेदं मया कृतं, न चौर्यमिति भावनया व्रतसापेक्षत्वाच्चोके च चौर्योऽयमिति व्यपदेशान्नावांशदतिचारता ३. मानं कुडवादि पलादि हस्तादि, तस्य कूटवं हीनाधिकवं, हीनमानेन ददात्यधिकेन च गृह्णाति ४.

तस्य प्रस्तुतस्य ब्रीह्यादेः प्रतिरूपं सदृशं, यथा ब्रीहीणां पतिजिः, घृतस्य वसा, तैलस्य मूत्रं, जाल्यसुवर्णकर्पूरादीनां युक्तिमुवर्णकृत्विमकर्पूरादि, तेन व्यवहारः, ब्रीह्यादिषु पलंज्यादि प्रक्षिप्य तद्विक्रीणीत, एतौ च वंचनातः परधनग्रहणाद्भंगावेव, केवलं स्वात्तननादिकमेव चौर्यं प्रसिद्धं, इयं तु वणिक्त्वैव मया कृतेति ज्ञावनातोऽतिचारविति ५. यदिवा पंचाप्यमी व्यक्तचौर्यरूपा एव, केवलं सहसानामोगातिक्रमव्यतिक्रमादिनिर्बंधीयमाना अतिचारतया व्यपदिश्यंते. ३.

मैथुने पुनरपरिशुद्धीतागमनमित्त्वरपरिशुद्धीतागमनमनंगक्रीनापरविवाहकरणं कामे तीव्राञ्जिदा-

पश्यति १. अपरिण्हीतायामप्यकुलांगनायां गमनं, तस्या लोके परदारतया रूढेस्तत्कल्पनया परस्व-
 न्तुर्नानवेनापरदारत्वाच्चातिचारः १. द्यस्वकादं या परेण त्राड्यादिना परिण्हीता वेभ्या नस्यां ग-
 मनं, कश्चिपरदारत्वात्तस्या लोके परदारत्वाख्येश्च द्वितीयोऽतिचार. २. एतौ च परदारवर्जिन एव,
 न स्वदारसतोषिणः, शेषस्तु द्वयोरपि. यदाह—परदारवज्जिणो पंच । हुंति तन्नि न सदारसंतु-
 ॥ दृष्टीए तन्नि पंच च । भंगविणपेहिं नायवा ॥ १ ॥ अनंग कामस्तरंभञ्ज क्रीडा अप्रभदश-
 नादिगनकुचरपशीदिका, निशुवनमेव व्रतविषया नैषेति रावनया स्वदारसंतोषिणो वेभ्यादौ, पर-
 दारवर्जिनः परदारेष्वनंगक्रीडामाचरतोऽतिचारता ३.
 दारवर्जिनः परदारेष्वनंगक्रीडामाचरतोऽतिचारता. स्नेहसंबन्धानां परिणयनविधानं, एव.
 प्सेषां स्थापत्यत्यतिरिक्तानां विवाहकारणं, कन्याफलद्विभया म्नेहसंबन्धानां परिणयनविधानं, एव.
 द्रुदं च द्विविधं त्रिविधेन प्रतिपन्नस्थूलमैशुनव्रतस्य परविवाहकरणेऽर्थतो मैशुनकरणाद्ब्रतश्रंग एव.
 किंतु तद्ब्रती मन्यते विवाह एव मया तु विधीयते न मैशुनं कार्यते इति सापेक्षात्वादतिचारता.
 न च वाच्यं स्थापत्यविवाहेऽपि समानमेतदिति, यनस्वदकरणे तेषां स्वहंदचारित्वेन शासनोपयाना-
 दयो दोषाः स्युस्ति. कामे तीव्रात्रिलापस्यक्तान्यकृत्यस्याहर्निशं तदेकाग्रता सुरतावसरे च तीव्ररा-

गतया विविधाः कुचेष्टाः, श्रावको हि वेदोदयोपशान्त्यर्थमात्रं मैथुनं सेवते. मैथुनमात्रादेव चोपशान्तौ संनवत्यां तीव्रकामान्निद्राणोऽर्थतः प्रतिषिद्धोऽतः प्रतिषिद्धाचरणान्नाङ्गाः, नियमानन्वाधया चात्राङ्गद्वित्ति त्र्यङ्गात्र्यङ्गरूपोऽतिचारः ५.

स्थियास्तु स्वपुरुषसंतोषपरपुरुषवर्जनयोर्न दोदः, स्वपुरुषव्यतिरेकेणान्येषां परपुरुषत्वात्, अत्रं-गर्भान्नादयस्तु त्रयः स्युः पंच वा, कथं ? तत्राद्योऽतिव्र.मादिना परपुरुषमन्निसरंत्या, द्वितीय. सप-त्तीवारके स्वपतिं परिभ्रंजानायाः, शोषाः प्राणवदिति ४. परिग्रहवते तु योजनात् क्षेत्रवास्तुप्रमाणाति-क्रमः १, प्रदानाद्बुध्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमः २, बंधनारुनधान्यप्रमाणातिक्रमः ३, कारणाद् द्विपदचतु-ष्यदप्रमाणातिक्रमः ४. भावात् कुप्यप्रमाणातिक्रमश्चेति ५. तत्र कृतक्षेत्रवास्तुप्रमाणाधिकतराभि-द्राषे व्रतत्र्यङ्गत्रयात् प्राक्तनकौत्रादेरासन्नमपरं गृहीत्वा तस्यैकत्वकरणाय सोमाद्यत्तिवरंन्नाद्यपनयनेन तत्रैव योजयतः प्रथमातिचारः १. चतुर्मासाद्यवधिकृतस्वर्णरूप्यप्रमाणस्य कुतश्चिदधिकसंपत्तौ पूर्णोऽ-वधौ पुनर्गृहीष्यामीति बुद्ध्या व्रतसापेक्षत्वादन्यस्मै ददतो द्वितीयः २. प्रतिपन्नधनधान्यप्रमाणस्य त-दधिकद्रान्नसंनवते व्रतत्र्यङ्गभयाद्गृह्यगताधनादि विक्रये कृते गृहीष्यामीति भावनया बंधनान्मूढका-

दिरुपात्सत्यंकारदानादिरुपाद्वा स्वीकृत्य परस्यैव गृहे स्थापनतस्तृतीयः ३.

अंगीकृतद्विषदचतुष्पदप्रमाणस्य गोमहिषीवड्यादेर्विदितकालादर्वागेव प्रसवे अधिषयाद्ब्रत-
 न्गः स्यात्, इति क्रियत्यपि कात्रे गते गर्भस्य कारणार्द्रस्थगवादिभ्यावेन वहिस्तदभ्यावेन च क-
 थंचिद्ब्रतातिव्रमाच्चतुर्थः ४. कुप्यस्य या संख्या यथा किल दश कञ्चोत्कानि मुक्कलानि, तस्या-
 द्याधिक्यसंज्ञवे ब्रतभंगत्रयाद्भावेन पर्यायांतरेण नृजयित्वा बहुत्रिषुपि दशैव कारयत. संख्यापूर्णा-
 त्स्वात्ताविकसंख्यावाधनाच्च पंचमः ५. द्रव्यणुब्रतातिचाराः. द्दानीं गुणब्रतेषु, तत्र दिविरतिव्रते ऊ-
 ष्वर्थाथस्तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमाः ३ क्षेत्रदृष्टिः ४ रम्युत्तर्धानं चेति ५. द्याद्यास्त्रय सुबोधा एव, न-
 वरसुःर्वादिदिशां गमनमाश्रित्य प्रमाणातिक्रमोऽतिचारोऽनात्रोगादिनातिक्रमादिना वा ३. क्षेत्रदृ-
 ष्टिश्चैवं—

किल केनचिसर्वदिक् योजनशतं दिग्ब्रतमंगीकृतं, कदाचिच्च प्राच्यां वाणिज्यादिनासौ योज-
 नशतमगमत, ततोऽपि परतः प्रभुतलाभो न्वितेत्यपरस्यां नवतिं यास्यामीति विकल्प्य दशयोजना-
 नि पूर्वस्यां वर्धयतो ब्रतसापेक्षस्यातिचारः ४. रम्युत्तर्धानं विरम्युत्तर्थाया पूर्वस्यां योजनशतं दिक्परि-

माणं केनचित्कृतं, गमनकाक्षे च स्पष्टतया न स्मरति, किं शतं परिमाणं कुतमुपंचाशत्, तस्य चै-
वं पंचाशतमतिवामतोऽतिचारः, शतमतिव्रामतो भंगः सापेक्षान्त्रिरपेक्षान्त्रेति ५. जोगोपजोग
व्रते, तत्र जोगव्रते तु-जोजनतस्तावदमी पंच. तद्वथा—सचित्ताहारः सचित्तप्रतिबन्धाहार, अप्रक्यौ-
षधिमक्षणं चेति. एते च प्रत्याख्यातसचित्ताहारस्यैव दृष्टव्याः. तत्र सचित्ताहारः कंदमूलफलादिः,
तर्जिस्तस्याहारोऽनाजोगादिना, इत्यथा बीजं तद्वथापि कदाहं तु चक्रपिण्यामि, तस्याचेतनत्वादि-
ति बुध्या पक्वं स्वर्जुगादिफलं मुखे पक्षिपतोऽतिचारः २.
अप्रकाया औषधेः कणिकादिरूपायाः संभवत्सचित्तावयवाया अपि पिष्टत्वादचेतनेयमिति सं-
भावनया चक्रणं ३. दुःप्रकाया वह्निना पक्वापक्वनेन संभवत्सचित्तावयवाया औषधेः पृथुकादर्भक-
णं ४. तुलास्तथाविधतुल्यजनकत्वेनासारा औषधयः कोमलमुजानि फलीरूपास्तासां चक्रणं. आ-
ह—यद्येताः सचित्तास्तिर्हि प्रथमातिचार एव, अथाचित्तास्तदा किं विरुद्धं? सत्यं, तद्वक्रणो तथावि-
धतुल्यजनकत्वेन निरर्थकं जीवधातस्यैवावशिष्यमाणत्वाद्चेतनीकृत्याप्यासां चक्रणमर्थतः प्रतिषिद्धं.

ततः प्रतिषिद्धाचरणान्नियमाबाधनाच्चातिचारः. एवं रात्रिनोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वप्यनाज्ञोगादिक्रमा-
दिभिरतिचारता ज्ञावनीया ५. एते पंच नोजनतः. कर्मतस्त्वमी—कर्मादानसंज्ञाः पंचदश श्लोकैः

कथ्यंते, तद्यथा—
ततः प्रतिषिद्धाचरणान्नियमाबाधनाच्चातिचारः. एवं रात्रिनोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वप्यनाज्ञोगादिक्रमा-
दिभिरतिचारता ज्ञावनीया ५. एते पंच नोजनतः. कर्मतस्त्वमी—कर्मादानसंज्ञाः पंचदश श्लोकैः

अंगार १ वन २ शकट ३—भाटक ४ स्फोटजीविका ५ ॥ दंत ६ लाक्षा ७ रस ८ केश ९

—विपवाण्डज्यकानि च १० ॥ १ ॥ यंत्रपीडं ११ निर्दांजन १२—मसंतीपोषणं १३ तथा ॥ द्रव-

दानं १४ सरःशोष १५ । द्रति पंचदश त्यजेत् ॥ २ ॥ तत्र—अंगारत्राष्टक्रणं । कुंत्राय स्वर्णकारि-

ता ॥ ठाररवोष्णिकापाका—विति ह्यंगारजीविका ॥ ३ ॥ शकटानां तदंगानां । यदनं स्वेटनं तथा ॥ वि-

कणानां ददनोत्पेषाद् । वृत्तिश्च वनजीविका ॥ ३ ॥

क्रयश्चेति शकट—जीविका परिकीर्तिता ॥ ३ ॥

शकटोद्बृहत्तायोषः—स्वाश्वतरवाजिनां ॥ भारत्य वाहनाद्बृत्ति—र्नवेद्भाटकजीविका ॥ ४ ॥

सरःक्षुणादिवनन—शिलाकुट्टनकर्मत्रिः ॥ पुष्टिव्यारंभसंभूतै—जीवनं स्फोटजीविका ॥ ५ ॥ दंत-

केशनखास्थिरवग्—रोमणां ग्रहणमाकरे ॥ त्रसांगस्य वण्ड्यार्थं । दंतवाण्ड्यमुच्यते ॥ ६ ॥ ला-

द्वाभनःश्रितानीती—धातकीटकणादिनः ॥ विक्रय. पापत्यसनं । लाक्षावाण्ड्यमुच्यते ॥ १ ॥ न-
 वनीतवसाक्षौर—मद्यप्रभृतिविक्रयः ॥ द्विषाच्चतुष्पाद्विक्रयो । वाण्ड्यं रसकेशयोः ॥ ८ ॥ विषा-
 खद्वयंत्रायो—हस्तालादिवस्तुनः ॥ विक्रयो जीवितधस्य । विषवाण्ड्यमुच्यते ॥ ९ ॥ त्रितेकु-
 सर्षपैरुं—जलयंत्रादिपीदनं ॥ द्रवतैलस्य च कृति—यंत्रपीना प्रकीर्तिता ॥ १० ॥ नाशावेषोक-
 नं मुष्क—हेदनं पृष्णालनं ॥ गोकर्णकंबलहेदो । निर्दालनमुदीरितं ॥ ११ ॥ सारिकाशुकमार्जा-
 र—शुकभुकुटकलापिनां ॥ पोषो दास्याश्च वितार्थ—मसतीपोषणं विदुः ॥ १२ ॥ व्यसनात्पुण्य
 बुद्ध्या वा । दवदानं प्रवेद् द्विधा ॥ सरःशोषः सरःसिंधु—इदादेरुंसंयत्वः ॥ १३ ॥ दिग्भावं चेदं,
 एवंजातीयानां सावद्यकर्मणां न तु परिणाममिति. एतानि चानात्रोगादिना ज्ञानिचारा, आकुट्या
 क्रियमाणानि तु भंगा एव.

द्रह चैवं विश्रुतिसंख्यातिचाराभिधानं व्रतांतरेष्वपि पंचातिचारसंख्याया तज्जातीयानां विविधा-
 नां संप्रह द्रति द्वापनार्थं. तेन स्मृत्यंतर्धानादयो यथासंभवं सर्ववर्तेषु दृष्टव्याः १. अन्वर्थदंनविरतौ
 तु कंदर्पः कौकुच्यं मौख्यं संयुक्ताधिकरणात् त्रोगोप्रयोगाधिक्यं चेति. कंदर्प. कामः, तर्धेतुस्तस्य

धानो वाक्प्रयोगोऽपि कंदर्पः, इह सामाचारी—श्रावकेण स्वस्य परस्य वा मोक्षोद्दीपकं न वाच्यं. कौकुब्धं वून्यनोष्टनाशाकरचरणमुखविकारैरनेकप्रकारा भंग्नादिक्रिया, एतौ द्वावपि प्रमादाचरित-
 स्यात्तित्चारौ ३. मुखरो वाचाटस्तस्य कर्म मौख्यर्मसत्यासंबन्धप्रत्नापिबं, अप्यं च पापोपदेशस्याति-
 चारः ३. अथिकरणं ह्रतोदूखलशकट्यादि संयुक्तं फलादिसंयोगेन प्रगुणीकृतं तद्भाव, तथा श्रावकेण
 हि तरसंयुक्ताधिकरणं न धारणीयं, तथा सति हि यः कश्चिद्वाचते, अन्यथा तु सुखेन परः प्रति-
 पेधयितुं शक्यते, हिंस्रप्रदानस्य चासावतिचारः ४. भोगोपजोगाधिक्यं स्नानीयतैत्नामत्तकज्जोजन-
 चंदनकुंकुमकस्तूरिकावस्त्राचरणदीनामातिरिक्तानामारंजः, प्रमादाचरितस्यायमतिचारः ५. सर्वेऽयमी-
 ध्यनागोगादिनैव क्रियमाणा अतिचाराः, आकुट्या तु भंगा एव ८. इति गुणवतातिचाराः. अथ
 शिक्षावतेषु, तत्र तावत्सामायिके मनोवाक्कायद्व्यःप्रणिधानानि ३ स्मृत्यकरणमनवस्थितकरणं चेति.
 तत्र मनःप्रभृतीनां द्व्यःप्रणिधानमनागोगादिना सावदाचित्तादिषु प्रवर्तनं ३ स्मृतेरकरणं प्रवत्प्रमादो-
 नैवं स्मरति यदुतास्यां वेलायां सामायिकं कर्तव्यं कृतं न कृतं वेति, स्मृतिमूढं च मोक्षानुष्ठानं ४.
 अथनवस्थितकरणं परकरणांतरमेव त्यजति. यथाकथंचिद्वा अनाहतः करोति ५. ७. देशावकाशि-

के पुनरानयनप्रयोगः प्रेष्यप्रयोगः शब्दानुपातो रूपानुपातो बहिःपुञ्जप्रक्षेपश्चेति. तत्र स्वयं गमने व्रतभंगः स्यादिति धिया परेण नियमितकैत्राहहिःस्यस्य पदार्थस्यात्मसमीपे प्रापणमानयनप्रयोगः १. स्वयं गमने व्रतभंग इत्याशयाद्विवक्षितकैत्राहहिः प्रयोजनाय प्रेष्यस्य व्यापारणं प्रेष्यप्रयोगः; देशावकाशिकव्रतं हि माभूजमनादिभिः प्राणियात इत्याशयेन गृह्यते, स तु स्वयं कृतोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित्काले विशेषः. प्रत्युत स्वयं गमने ईर्ष्यापथविधेरुण इति २. नियमविषयकै-
लाहहि. स्थितं कंचन नरं दृष्ट्वा व्रतद्रांगभयादाह्लातुमशक्नुवन् यदा स्वकीयकाशितादिशब्दश्रावणनि-
जरूपदर्शनव्याजेन तमाकारयति तदा शब्दानुपातरूपानुपातौ. ४. व्रतविषयकैत्राहहिर्विवक्षितजना-
कारणार्थं पुञ्जलस्य लोघादेः क्षेत्रणं बहिःपुञ्जलक्षेपः. इहाद्यौ द्वावव्युत्पन्नस्य, अंत्यत्वं तु मायावि-
नः, इह च दिग्ब्रतसंक्षेपणवत् व्रतांतराणामपि संक्षेपकं देशावकाशिकं, किंतु प्राणानिपातादिसंक्षे-
पेषु वधबंधाद्य एवातिचाराः, दिग्ब्रतसंक्षेपे तु संक्षिप्तत्वात्, क्षेत्रस्यानयनप्रयोगादय इति ४८.

पौषधव्रते पुनरप्रत्युपेक्षाप्रज्ञ्य च स्थंडिलद्युवमुच्चारणप्रश्रवणस्त्रेलसंधाणकादीनामुत्सर्गः १. अ-
प्रत्युपेक्ष्याप्रज्ञ्य पीठफलकादीनामादाननिक्षेपौ २. अप्रत्युपेक्षाप्रज्ञ्य च संस्कारकन्यासः ३. स्मृत्य-

करणमनवस्थितकरणं चेति ५. रण्यश्चैते, नअरं प्रत्युपेक्षणं चक्षुषा निरीक्षणं, प्रमार्जनं रजोहरण-
 वस्त्रप्रानादिना विशुद्धिकरणं. द्रह चाप्रत्युपेक्षणेन दुःप्रत्युपेक्षणं अप्रमार्जनेन दु प्रमार्जनं च
 संयह्यते. नअ. कुत्सार्थस्यापि दर्शनादिति ११. अतिथिसंविज्ञावर्तते तु सच्चित्तनिर्द्वेष, स-
 चित्तपिधानं काटातिषमः परव्यपदेशो मत्सरश्च. सच्चित्ते पृथिव्यादावदित्तया साधुदेयस्य वस्तुनो
 निर्द्वेष स्थापनं १. सच्चित्तेन कुष्माण्डफलादिना पिधानं स्थापनं २. कालस्य साधुचिन्तित्कासमय-
 स्यातिक्रमोज्जागतमेव त्रिङ्काकालं लंबयित्वा वा प्रोजनकरणमित्यर्थ. परस्यान्यस्य संबंधीदं गुण-
 खंडादि, न मदीयामिति व्यपदेशो व्याजः ४. मत्सरोऽसहनं साधुचिन्तित्तस्य क्रोपनमथवा स क-
 श्चिदंक्रमान्नोऽपि ददाति, अहं तु किं ततोऽपि हीन इत्यहंकारो वा मत्सर इति ५. अनाप्रोगाति-
 क्रमादिभिश्चैतेऽतिचाराः, अन्यथा तु व्रंगाः. इत्युक्तो लेशतः सातिचारव्रतविषयः विस्तरस्त्वावश्य
 कादिद्र्योवसेय इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ अथ यतिधर्ममाह—

॥ मूलम् ॥—खंती य महवज्जव—मुत्ति तवसंजमे य बोधवे ॥ सच्चं सोयं व्याकिं—चणं च
 व्रतं च जद्रथमो ॥४॥ व्याख्या—क्वांतिः क्रोधनिग्रहः, चकार उत्तरपदसमुच्चयार्थं, 'खंतिण्ति' पाठे-

सहार्थे तृतीया, मार्दवमस्तब्धत्वं, श्यार्ज्वमकौटिल्यं, मुक्तिनिर्लाभता, तद्विद्यता रागद्वेषात्पाव उक्तः, यद्वाचि वाचकेन—मायालोभकषणय—श्रेत्येतद्भागसंज्ञितं बंदुं ॥ क्रोधो मानश्च पुन—दूँ इति समास निर्दिष्टः ॥ १ ॥ ततश्चानेन सामाधिकमुक्तं भवति, रागद्वेषानावरूपत्वात्तस्य. यदाह—जो समो सबभूणसु । तसेसु श्रावरेसु य ॥ तस्स सामाश्यं होइ । इइ केवलित्तासियं ॥ १ ॥ तपो ह्यदशविधमनशनादि, तदाभ्यां गाथान्यामवसेयं—श्राणसण्णुणोयसिया । वित्तिसंखेवणं रसच्चाज्ज ॥ कायकिलेसो संलीण—या य वञ्चो तवो होइ ॥१॥ पायह्वित्तं विण्णज्ज । वेयावच्चं तदेव सञ्जाज्ज ॥ जण्णसगोवि य । श्यभिंतरण्ण तवो होइ ॥ १ ॥ विनेयानुग्रहयानयोः किंचिद्व्याख्यानमुच्यते—

तवानशनमाहारत्यागः, तच्चैत्वरं यावत्कथिकं च, तत्रैत्वरं चतुर्थादिषुमासांतं, यावत्कथिकं तु भक्तपरिर्ङ्गिगिनीपादपोषणमनजेदात् विधा, तत्वाद्यं सप्रतिकर्मात्रिविधचतुर्विधाहारत्यागनिष्यन्नं, द्वितीयं त्वप्रतिबद्धकर्मचतुर्विधाहारत्यागनिष्यन्नाभिगितदेशे चंक्रमणायपरिहारवत्, तृतीयमपि तथैव, नवरं सर्वथा परिसंपदवर्जवत्. जनोदरिका, इह ह्यत्रिशत्कालिकमाहारप्रमाणं, तत एकैनापि कवत्सेन न्यूनमूनोदरता, तथाहि—वतीसं किल कवत्ता । आहारो कुह्विपूरज्ज जण्णिज्ज ॥ पुरिसस्स महि-

लियाए । अत्राः भव कवला ॥ १ । अत्र २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

लियाए । अत्राः भव कवला ॥ १ । अत्र २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

लियाए । अत्राः भव कवला ॥ १ । अत्र २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

पुढविद्गात्रगणिसामर्थ्य—वणससद्वितिवजपण्डिद्व्यज्जीवे ॥ पेक्षोपेक्षपमज्जण—परिवरणमणोव-
 र्द्धं काए ॥ १ ॥ अस्या अर्थः—पृथिव्यादिपंचैन्द्रियांतानां जीवानां मनोवक्रार्थैः करणकारणात्सुम-
 तितः संबद्धानपरितापनोपद्रवणपरिहाररूपो नवविधः संयमो जवति ८. अजीवसंयमस्तु पुस्तकामत्यु-
 पेक्ष्य दुःप्रत्युपेक्ष्यदुष्यन्तुणवर्मपंचकहिरण्यादीनामग्रहणरूपः, तत्र—गंभीकन्नविमुठी । संपुनकत्व-
 ए तद्वान्निवादीय ॥ एयं पुत्रयपण्यं । वक्राणमिणं जवे तस्स ॥ १ ॥ बाह्यपुहुत्सेहिं । गंभीपुहो
 ज तुह्यगो दहो ॥ कन्नवि अंते तणुड । मज्जे पिहुत्तो सुण्यवो ॥ २ ॥ चजरंगुलदीहो वा । व-
 द्वागिश्मुठिपुह्यगो अहवा ॥ चजरंगुलदीहोच्चिय । चजरंसो होइ विनेज ॥ ३ ॥ संपुनमो दुगमा-
 र्द्धं फलगावुहं विवानिमित्ताहे ॥ तणुपत्तूसिपरवो । होइ विवानी बुहा विंति ॥ ४ ॥ दीहो बाह-
 द्धो वा । जो पिहुत्तो होइ अण्यवाहद्धो ॥ तं मुणिय समयसारा । विवाद्धियुसं जणंतीह ॥ ५ ॥ अ-
 ण्णन्दित्तेहीय दूसे । नूत्ती श्रवहाणं च नायवं ॥ गंभुवहाणादिंगणि । मसरए चेव पुत्तमए ॥ ६ ॥
 पद्धविको य विपवार । नवतपहनयदादिगातीय ॥ दुण्णन्दित्तेहियदूसे । एयं वीयं भवे पणं ॥
 ॥ १ ॥ पद्धवित्तवज्जणं । नोपमत्तं एतन्निन्दं ॥ अण्णन्दित्तेहियदूसे । नोपमत्तं

नेया ॥ ८ ॥ अत्र वृहत्संप्रदाय —

दृढच्युरणं सुरणं सुरसं १ कोयवज्वरुटिगा २ पावारोसतमपडजं ३ नवज्जीणं ४ दृढगा-
 दीधोतपुती सत्सववृत्ति चाणियं होइ ५. तणपणं पुण चाणियं । जिणेहि कम्मटांतिमहणेहि
 ॥ सा दीवीहीकोइव—राटगरतेतणाइं च ॥ ९ ॥ अथएतगाविमहिनी । मिगाणमजिणं च पं
 चमं होइ ॥ तटिगाखड्ढावप्ये । कोसगहुतीपवीयं तु ॥ १० ॥ ग्रहणेऽपि संयम एव, यदाह—
 डुण्डित्तेहियपणं । अट्ठाणाईं विवित्तगिहत्ति ॥ विपद पुडयपणं । कातियनिज्जुत्तिकोसडा
 ॥ ११ ॥ अथवादतस्तु पुस्तकपंचकादि १०. प्रेक्षासंयम. प्रत्युपेह्य प्रसृज्य च स्थाननिपदनादिवि-
 थानं ११. उपेक्षासंयमस्तु द्विधा व्यापारे अज्यापारे च. तत्र व्यापारोपेक्षासंयमो यत्सांचौगिकसा-
 ध्वन् सीदत इतरांश्च प्रावचनिककार्येषु प्रेरयति, अज्यापारोपेक्षासंयमस्तु यत्साव्यवकर्मसु सीदंतं गु-
 हस्यमुपेक्षते १२. प्रमार्जनसंयमः पुनर्यत्सागारिकसमकं पश्चि गजन् वसतौ वा प्रविशन् पादौ न
 प्रमाटि, नदभावे च प्रमाटि १३. परिष्ठापनासंयमस्तु जीवसंसक्ताधिकानेपणीयक्षेत्रकालातिक्रान्तजक्त-
 पानकादेस्त्रारप्रश्रवणनिर्षिवनादेश्च विधिना त्यागः १४. मनःसंयमः पुनस्तस्यैवाकुत्रातरण निरोधः.

कुशलस्य चोदीरणं १५. एवं वाक्संयमोऽपि १६. कायसंयमस्तु सति कार्ये उपयोगतो गमनागम-
नादिविधानं, तदज्ञावे संवृत्तकरकरणाद्यवयवस्यावस्थानमिति १७.

अथ प्रकृतमभिधीयते—इह च केषुचित्पदेषु प्राकृतवशाद्विनाक्तिलोपो दृश्यः, यद्वा संय-
मशब्दांतः समाहारो इह, मुक्तिशब्दस्य च दीर्घत्वं प्राकृतप्रत्ययं बोधव्यं, इत्यग्रेऽपि संज्ञोत्स्यते. स-
त्यं सम्यग्वाद., शौचं द्रव्यतो निर्दोषता, भावतोऽनवद्यसमाचार. स चेह प्रस्तावादस्तेयलक्षणः. किं-
चिनं द्रव्यमुच्यते, नास्य किंचनमस्तीत्यकिंचनस्तस्य भाव आकिंचन्यं निर्गम्यतेत्यर्थः. अथ मुक्ति-
शब्देनैव गतार्थमिदमिति चेन्न, संयमार्थं निर्दोषस्य वस्त्रपात्रकंबलादि धारयतोऽपि आकिंचन्यप्र-
तिपादनार्थत्वादस्य, यदाह—जंषि वडं व पायं वा । कवटं पायपुंड्रं ॥ नंषि संजमलच्छा । धा-
रिनि परिहरंति य ॥ १ ॥

न सो परिगहो वुत्तो । नायपुत्तेण ताश्रणा ॥ मुहापरिगहो वुत्तो । इइ वुत्तं महसिणा ॥

॥ २ ॥ ब्रह्म ब्रह्मचर्यं नवब्रह्मणुसिसनाश्रब्रह्मचर्यपरिपालनमित्यर्थः, चकारः समुच्चयार्थः. यत्तेरनगार-
स्य धर्मो यतिधर्मो बोधव्यः. इह च संयमादिभिः पदैर्महाव्रतप्रतिपादनेन सकलसावज्ञव्यापारप्रत्या-

यतिधर्मः प्रोक्तो भवति,
संपूर्णो यतिधर्मः ॥ ४ ॥ म-

दर्शन-

टीका

८३

ख्यानमित्युक्तं भवति, ततः सामाधिकपुरस्सरमहाव्रतप्रतिपादनेन

तपःप्रतिपादनात्तु पूर्वार्जिताशुभ्रकर्मनिर्जराशुचिश्चिहितेति कृतं प्रसंगेनेति गाथार्थः ॥ ४ ॥ वि-
ह्यतित्रेदाद् द्वेषाद्युक्तो धर्मोऽधुना तद्वायकग्राहकयोरल्पत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—रणञ्छिणो वि शोवा । तद्वायरो य जहेव लोगमि ॥ इय सुठधमरपण—

जिदायगा ददयरं नेया ॥ ५ ॥ व्याख्या—रतानि वैरुर्गादीनि. तान्यर्थयंते ते रतानि. स्तोका इति योगः. वि-
ह्यत्पा, तत्रयोजनमूढ्यपुण्यवतामल्पत्वात् तेषां रतानां दानारो विक्रनार. स्तोका इति योगः. वि-
निमयाद्यावात. अपिशब्दा परस्परसमुच्चये. यथैव लोके प्रजासु. इत्यनेन प्रकारेण शुद्रः सर्वज्ञप्र-
णीतवेनाश्रुयतासद् द्रवत्वपूर्वापरविरोधित्वादिकृतंकरहितः, स चासौ धर्मश्च, स एव सकलसमी-
हिनाश्रिसाधकत्वात्तं चिंतामणिस्तस्यार्थिनो दायकाश्च दहनरमत्स्यर्थं स्तोका इति योगो ज्ञेया बोध-
व्या. इदमत्र हृदयं—यथा तृणेष्वनकणत्ववणाद्यसामान्याणां ग्राहका दानारश्च प्रदत्ताः प्राप्यंते, त-
स्याश्वरनायामलन्पत्वात्. तथैव कुर्मस्य ग्राहिणो दायिनश्च प्रभृततमा. तथाविधत्रवाचिनंदिनां भू-

यस्त्वादिनि गाथार्थः ॥ ५ ॥ अथ धर्मरत्नयोगं निरूपयन् गाथात्वममाह—

॥ मूलम् ॥—धमरणस्स जोगो । अखुदो खवं पणदसोमो ॥ लोयण्णिण्ण अकरो । जी-
 रू असवो सुदक्खिओ ॥ ६ ॥ लज्जावुण्णं दयाव् । मज्झो सोमदिडि गुणरागी ॥ सक्ह सुपक्-
 जुत्तो । सुदीहदंसी विसेसन्नु ॥ ७ ॥ वड्ढाणुणो विणीण्णं । कयण्णुणं परहियहकारी य ॥ तह चैव
 लळलको । द्धावीसगुणेहिं संजुत्तो ॥ ८ ॥ व्याख्या—धर्मरत्नस्य योग्य जचितोऽद्भुतवैकविंशति-
 गुणैर्व्युक्तो भवतीति समुदायार्थः, तत्र क्षुद्रस्तुब्धो, न तथा, गंभीरशय इत्यर्थः, तस्य हि अत्यन्ध-
 मभ्यर्त्वेन धर्मप्रति क्रोभयितुमशक्यत्वात् ? रूपवानहीनपंचेंद्रियः सुप्रमाणसर्वावयवसंपन्नो वा तस्या-
 पि धर्मप्रज्ञावकत्वात्, तथा च—

धम्मोदण्ण ख्वं । करेति ख्वस्सिणोवि जद धम्मं ॥ गण्वण्णं य सुखो । पसंसिमो तेण रू-
 वंति ॥ १ ॥ गण्वण्णं ग्राहवाक् २. प्रकृतिसोमः स्वरावेनैव सुधांशुवदानंदकारी ३. लोकानां वि-
 शिष्टजनानां विनयादिगुणैः प्रियो वज्रत्रः, को हि गुणवतःप्रति प्रीतो न जवति ? यस्तु न लोक-
 प्रियः स न केवलमात्मानं, स्वस्य धर्मानुष्ठानमपि परैर्दूषयन् परेषां बोधिलान्भ्रंशहेतुर्भवति ४. कू-
 रो दूरभिसंधिर्न तथा अडोहक इत्यर्थः ५. भीर्त्सनापवादात्प्रापेत्थो वा जयवान् ६. शत्रो माया-

वी, न तथा, सरलाश्रय इत्यर्थः ७. सुष्टु दाक्षिण्यस्य सुदाक्षिण्योऽयंनोपरोधश्रील ८. लज्जा वै-
 यात्यात्रावः सा विद्यते यस्य स लज्जाह्य, स हि प्राणप्रहाणेषुपि न पतिङ्गामुपजहाति. यदाह—
 लज्जां गुणैषजननी जननीमिथयां—मयंतशुटहृदयामनुवर्तमानाः ॥ तेजस्विनः सुखमसूनपि सं-
 त्यजंति । सत्यस्थितिव्यमनिनो न पुनः प्रतिङ्गां ॥ ६ ॥ ए. दया इ खिनजंतुत्राणात्रित्वाप, सा
 विद्यते यस्य स दयाह्य. धर्मस्य दया मूलमिति ह्यामनंति सूरय. १०. मभ्यस्य व्यापव्ययतुलनेन
 समयोचितकारी. यदिया रागद्वेषपोरंतराले तिष्ठतीति मभ्यस्य. तस्यैव धर्मयोग्यत्वात्. यदाह—स्तो
 डटो मूढो । पुढिं कुष्णाद्विजं य चत्तारि ॥ एष धमममणरिहा । अरिहो पुण होइ मप्रहो ॥ १ ॥
 सोमे शांते परशुटिदर्शनेऽप्यदृष्टविकारे दृष्टी लोचने यस्य म तथा. न परशुटिवटमत्सर इति १२.
 गुणेषु सौजन्योचित्यादिषु गणी. रागस्तु बहुमानप्रशंभासाहास्यकरणादिनानुक्रान्ता प्रवृत्तिः. गु-
 णानुरागिणो हि जीवा अत्रंभ्यपुण्यवीजनिषेकेणोद्दामुव च गुणग्रामनंपदमारोहंति १३. सती शोभ-
 ना पर्यपरिधादात्मोत्कर्षरहिता कथा वचनपटुत्तिः सत्कथा. शोचानः प्रत्यक्षलोकाद्याविरुटः पद्मः प्रति
 ज्ञा सुपद्मः; तात्यां युक्तः ममेन. १४. सुनराभतिशयेन दीर्घकालभाविन्वाहीर्षमर्षमनर्थं च पर्यति

पर्यालोचयतीत्येवंशीलः सुदीर्घदर्शी १५. वस्त्ववस्तुनोः कृत्याकृत्ययोः स्वरयोश्च विशेषमंतरं जाना-
तीति विशेषकः, अविशेषको हि पुरुषः पशोर्नातिरिच्यते, अथवा विशेषमात्मन एव गुणदोषाधि-
रोहणलक्षणं जानातीति विशेषकः, यदाह—प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत । नरश्चरितमात्मनः ॥ किं नु मे प-
शुन्निसुख्यं । किं नु सत्युरथैरिति ॥ १ ॥ १६. वृक्षाः शीलज्ञानाभ्यां गुरवस्ताननुगृह्णाति सेवांजद्व्या-
सनदानाभ्युत्थानादिन्निराशयतीति वृक्षानुगाः, ते ह्येवमनुगम्यमाना नियमात्कल्पतरव इव सद्रूपदे-
शादिभिः फलंति. १७.

विनीतः पूर्वोक्तविनयसंपन्नः, स चाणर्वितया सदैव गुरुषु विनयं प्रयुंजानोऽनुतरां श्रुतादिसंप-
दमासादयति, उत्कं च—विणयात् नाणं नाणात् । दंसणं दंसणात् चारिसं ॥ चरणाहिंती मु-
रको । मुक्के सोरकं अणवाहं ॥ १ ॥ १८. कृतं जानातीति कृतकः, स एव कृतकः, स हि स्तो-
कोपकारकारकमपि बहुमन्यते १९. परेषां हितार्थं समीहितप्रयोजनं तत्करोतीति परहितार्थकारी,
परोपकारपरो हि पुमान् सर्वस्य नेत्रामृताननं २०. चः समुच्चये, तथा तेन गुणस्वरूपलक्षणप्रका-
रेण, चैवेति समुच्चये, लब्धलक्षः प्रत्यासन्नमुक्तिगणनत्वेन सकलसत्क्रियासु प्राप्तकौशलः २१. गुण-

गुणिनोरन्वेदोपचारविवक्षयेऽं द्रैतकविंशतिगुणशुक्ती धर्मरत्नयोगो द्रवतीति योजितमेव. इह च ध-
र्मलोकावाधया एकद्वित्रयादिगुणान्नावेऽपि धर्मयोग्यत्वमुन्नेयमिति गाथात्पर्यः ॥ ८ ॥ इति श्रीदेव-
राज्ञाचार्यविरचिते दर्शनशुक्तिप्रकरणविवरणे द्वितीयं धर्मतत्त्वं समाप्तं ॥ श्रीस्तु ॥

व्याख्यानं द्वितीयं धर्मतत्त्वं, अप्रथ मार्गतत्त्वस्यावसरः. अस्य च पूर्वेण सदायं संबंधः—पूर्वं गु-
ह्निधर्मो यतिधर्मश्च प्रत्यपादि, तत्र गृह्निधर्मोऽन्वयस्त्वमार्गानुपानी. यतिधर्मश्च द्वावस्त्वमार्गानुपानीति
प्रस्तावाद्भवस्वमपि मार्गं प्रतिपादयिषु श्रृंखलया तत्प्रस्तावनमाह—

॥मूलमा॥—इत्यहं गुरुकृष्माणं । जीवाणं शुद्धधम्मवुदीवि ॥ तीए सुगुरु तंमिवि । कुमग्गतिद्वसं-
कलाभंगो ॥ १ ॥ व्याख्या—इत्थंभा उ.प्रापा, गुरुणि क्लिष्टाध्यवसायजनितत्त्वेन स्थित्यादिचिर्महां-
ति कर्माणि दर्शनचारित्रमोहनीयादीनि येषां ते. तथा तेषां जीवानां प्राणिनां, कामौ ? शुद्धधर्मवु-
द्धिरपि, तत्र शुद्धः प्रबलमोहावृत्तप्राणिनिस्त्वारकोऽसत्यवृत्तिकलंकरहितः, स चासौ धर्मश्च, तत्र वु-
द्धिरत्रिलापः. शुद्धधर्मवुद्धिः, आस्तां कारयेनानुष्ठानमित्यपेक्षः, अथ कथंचिन्नवितव्यतायोगाज्जा-

तायामपि तस्यां ' धम्मणु धम्मकत्ताप ' इत्यादिवक्ष्यमाणलक्षणः सुगुरुर्दुर्लभ इति सर्वत्र संबंधनी-
यं. तदज्ञात्वे तस्या अपि निष्कलत्वात्, अथ कुतोऽपि कर्मविवरात्स्मिन्नपि गुणवपि प्राप्ते इत्यर्थः, कु-
त्सितः शिवपुराप्रतिपञ्चित्वेन मार्गः पंथा तस्य स्थितिव्यवस्था, सैव संसारचारकनिर्गमननिरोधकत्वेन
संकला लोहमयबंधनं कुमार्गस्थितिसंकला, तस्या भंग इव भंगोऽतिलंबनमित्यर्थः.

इदमत्र हृदयं—यद्यपि कश्चिद्विशिष्टकर्मद्वयोपशमात्सद्गुरुसंप्रयोगाच्च समुद्रासितविवेको विशु-
द्धधर्मोत्साहवान् प्रवर्तते, तथाप्यत्यंतगुरुकर्मप्राप्तारारम्भततया प्रवाजिनंदिनिर्गौरववितन्यप्रतिबद्धैः प्रव-
र्तितस्याभिप्रेताचाररागमप्रतिपञ्चिन्निस्तथाविधमूढजनैः सदाचारविमुखप्रवृत्तजनमेतन्नेन बलादप्यसौ
कुमार्गो व्यवस्थाप्यत इति गाथार्थः ॥ १ ॥ प्रस्तावनापूर्वं कुमार्गमेवाह—तथाहीति निपातसमुदा-
योऽयमुपप्रदर्शने.

॥ मूलम् ॥—जिणप्रवणे अहिगारो । जइणो गिहिणोवि गहणडिबळा ॥ जह तह देयं
दाणं । सुबिहियपासे वयनिसेदो १ ॥ जिणप्रवणविंबपूया—करणं कारावणं जइणं ॥ आगम-
परंमुहेहिं । मूदेहिं पख्विजं मगो ॥ ३ ॥ शुभं ॥ व्याख्या—जिनप्रवनेर्द्धन्मंदिरे, उत्तरपदस्थ-

स्यापिशब्दस्येह संबंधाद्यतेरपि त्रिधा नियमितसकलसावद्यव्यापारस्य साधोरपि, न केवलं गृहिणो-
 ऽधिकारः, तन्निवासान्तकर्मद्रव्यादिवितकत्वदक्षण आणमपराह्यमुखैर्मुदैः प्ररूपितो मार्ग इति द्वितीय-
 गार्थात् संबंध, एवं सर्वत्र, गृहिणोऽपि सर्वारंजगजो गृहस्था अपि, न केवलं साधवः, किं? गृह-
 प्रतिबन्धा विवक्षितान्यार्थसंतानवशवर्तिनः, यद्यातथा येन तेन कृतश्रीनाहनादिदोषवतापि प्रकारेण
 पात्रापात्राविचारणेन वा देयं दातव्यं दानं पिन्वस्त्रपात्रादि यन्निभ्य इति गण्यं. सुष्टु लोकानामा-
 वाधितं विहितमनुष्ठान चेपां ते सुविहिता सुमाववस्त्रेषां पार्थिवके व्रतनिषेधश्चारितप्रतिपत्तिव-
 धः, ते हि चैत्यनिवासानद्द्रव्यादिप्रभुत्वसामर्थ्येन राजवदाक्रम्य सहृदयमपि लोकं मुक्तमर्यादा य-
 जा जस त्विद् जा जसस । संतद्ग पुत्रपुरिसकप्रमेरा ॥ सो तं अशकमंतो । अणंतसंसारिज्जि होइ

॥१॥ व्याख्यास्या—या यस्य साधोः स्थितिःप्रव्रजनकात्रे उपस्थापनकात्रे वा, आचार्योपाध्यायादि-
 व्यवस्थाबंध इत्यर्थः. तथा या यस्य संतानि. संतानो वैरशाखाचांद्रकुटादिः, तथा पूर्वपुरुषैश्चिरंतनगी-
 तार्थैः कृता विहिता या, यस्येत्यत्रापि संबंधः, मेरति मर्यादा इत्यक्षेत्रकालगावपुरुषप्रतिषेधरूपा, सं-

हनश्चाद्यपेक्ष. कारणतः स्रजतिरिक्तो जीतकल्पणदिव्यवहारः, स तां रागादिकञ्चुषितनया अति-
 ब्राम्भनतसंसारिको जगत्प्रेव, तां च संयतव्यवस्थां सर्वारंभप्रवृत्ते गृहस्थेषु मूढा. संबंधयतीति कुत-
 प्रपंचेन, प्रकृतं प्रस्तुमः ॥ ३ ॥ तथा जिनानां जवनं च गृहं विषं च प्रतिमा पूजा चार्वा जिनभ-
 वनविषयूजास्तासां करणं स्वयं स्वद्रव्येण परद्रव्येण वा निवर्तनं कारणं श्रुतत्वादेतासामेवान्यैर्व-
 धापनं यतीनामपि, न केवलं गृहिणां, आगमपराद्भुवैः सिद्धांतप्रतिकूलैर्भूतैर्विषयकणयाकुलितम-
 गमपराद्भुवैः प्रखिपतः प्रतिपादितो मार्गः स्वबुद्ध्या धर्मपथ इति गाथादयार्थ. ॥ ३ ॥ अथ कथमा-
 ॥ मूढम् ॥—समणाणं को सारो । लज्जीवनिकायसंजमो एयं ॥ वयणं द्रवणगुरुणं । नि-
 होन्मिं पयड्खवंति ॥ ४ ॥ व्याख्या—श्राम्यंति तपस्यंतीति श्रमणाः साधवस्तेषां किं सारं किं प्र-
 धानं रहस्यमिति यावदित्याह—परुजीवनिकायसंयमः, पद् च पृथिव्यपूजेजोवायुवनस्पतिवसतङ्क-
 णास्ते जीवनिकायाश्च तेषां संयमो रक्षा, एतदिति प्रत्यङ्गपरामर्शं वचनं समयरूपं भुवनगुरुणामर्ह-
 तां निहोन्तिमधःकृतं, प्रकटरूपमपि स्पष्टस्वभावमप्ययमर्थ. ते हि सर्वप्रकारैर्जिनमंदिरेत्यापारमनुति-

दंतो ज्येष्णीयं व्रतप्रणानादि च गृहंतो गृहस्थांश्च मरुहीया एते इति ममीकुर्वतो ज्येदपि ज्योति-
षनिमित्तमंतवतंवादि प्रयुंजानाः परुजीवनिकायमुपमुद्रंतः कथं व्रणवद्वचो नाधःकुर्वतीति गाथार्थः ॥
॥ ४ ॥ अथ सुप्रहीतनामधेयैर्यर्यरिक्तैरनुज्ञातत्वच्चैत्यनिवासस्य कथ्यमाणमपराङ्मुखपरूपिनो ज्यम
भिधीयत इत्येतदनुद्य समाधिमाह—

॥ मूढम् ॥—मंत्रंति चेदयं अज्ज—रिक्किण्हिं मणुनायमिह केइ ॥ ताणमयं मयवज्जं ।
जम्हा नो अ्यागमे भणियं ॥ ५ ॥ व्याख्या—मन्यंते अभ्युपगच्छंति केचिदाचार्याजासा इति संबं-
धः, किं तत्र ? चैत्यमार्यरिक्तैरनुज्ञातमिति वाक्यं कर्म, क ? इह यत्तज्जनविषये निवासयेति प्रक-
मः, तेषामेव वादिनां मतमभ्युपगमो मताज्जिनशासनाद्बाह्यं बहिर्द्वं, यस्माद्धेतोरागमे सिद्धांते न
व्राणितं चैत्यनिवासानुज्ञानमिति प्राकृतमिति गाथार्थः ॥ ५ ॥ तर्हि किं व्राणितमित्याह—

॥ मूढम् ॥—एयं व्राणियं समए । इंद्रेणं साहूजाणणनिमित्तं ॥ जक्खुहाए दांरं । अणमु-
हं जावियं तइक्का ॥ ६ ॥ व्याख्या—एतदभिधारयमानं भणितमुक्तं समये अ्यावश्यकनिर्युक्तिचूर्णी-
दिरूपे, किं ? इंद्रेण सौधर्माधिपेन साधूनामार्यरिक्तशिष्याणां ज्ञापननिमित्तं यदनुहाया व्यंनर-

निवासरूपाया द्वारं मुखमन्यस्यां दिशि मुखं स्थापितं विहितं, न पुनश्चैतस्य, तदा तस्मिन् काये य-
दा तैस्स्यां वसतिः कृतेति गार्थः ॥ ६ ॥ माभूतेषामनुज्ञा परं आधाकर्मादिदोषरहिते तत्र नि-
वसतां का कृतिरित्याह—

॥ मूलम् ॥—दुर्गंधमलीणवह्नस्स । खेतसिंधाणजह्नजुत्तस्स ॥ जिणजवणे णो कण्ठ ।

जद्रणो आसायणहेज्ज ॥ १ ॥ व्याख्या—दुर्गंधान्यखानशरीरमलसंपर्कं मलिनानि बाह्यरज.सं-
गाहस्त्राणि यस्य स तथा तस्य, खेतश्च निष्टीवनं. सिंधानश्च नाशिकामलं, जह्नश्च देहमल जपल-
क्षणलादन्येऽपि तथाविधा वातनिसर्गादयो मनुष्यशरीरधर्मा अब्रह्मन्ते तैर्युक्तो यः स तथा तस्य
यतेर्जिनप्रवने न कल्पते स्थातुमिति गभं, कुतः? आशातनाहेतोरश्रातनालक्षणकारणात्, जक्तं
च—दुग्धिगंधमलस्सावि । तणुरप्येसएहाणि या ॥ इहज्ज वाहावावि । तेण तंति न चेद्दए ॥
॥ १ ॥ जश्वि न आहाकमं । भत्तिकयं नह विवज्जयंतेहिं ॥ जत्ति खहु होइ कय—इहारासा-
यणा परमा ॥ २ ॥ आसायणमिह्वत्तं । आसायणवज्जणाइ सम्पत्तं ॥ आसायणानिमित्तं । कुवइ
दीहं च संसरं ॥ ३ ॥ न च वाच्यं भावार्हतां समीपे साधूनामवस्थानात्, स्थापनार्हत्समीपावस्था-

नमपि न विरुध्यते, यस्मादन्य एव भावार्हतां कल्पोऽन्य एव स्थापनार्हतां, तथाहि—भावार्हतां सर्वसंवररूपदीक्षांगिकारात् सर्वमेव तत्कृत्यं यतिभिरेव कार्यं, न गृहस्थैः, विरतिविराधनामंभवात् म ज्ञानमात्रारोपादि च सावद्यं तेषां न विधीयते, तद्गृहस्थेन पाकादि च न किञ्चित्क्रियते. स्थापना-
ऽवस्थान्तव्यमिति गार्थार्थ. ॥ ७ ॥ इहमुत्पथमुन्मथ्य परतुनमार्गं परूपयन्नाह—
॥ मूलम् ॥—जावडयदेवडय—स्वो सिवंपंथमडवाहेण ॥ मवड्डणा पणीत् । डविही मथगो-
सिवपुरम ॥ ८ ॥ व्याख्या—जाव परमार्थ शुभाभ्यवसायो वा, तेन तद्गुणो वा स्वव. स्तोतव्यपूज-

नमाराधनमिति हृदयं, जावस्त्वव. डव्येण द्रव्यरूपो वा, जावस्त्वकारणदत्तः स्ववः प्रागवत डव्यस्त्वव,
अनयोर्द्वैतः तन्नस्तौ रूपं स्वभावो यस्य स तथा. शिवस्य मोक्षस्य महापुरस्य वा पंथा मार्गस्त्वस्मि-
न् सार्थवाह इव सार्थवाहस्तेनशिवपथसार्थवाहेन, तस्य स्वरूपमाह—सर्वज्ञेन सर्वविदा, तदन्यप्रण-
यन् विमंवाददर्शनात्, प्रणीतः परूपितो द्विविधो द्वौ विधौ जणितस्वरूपौ प्रकारौ यस्य स तथा, मु-
यते परमसुखाश्रित्वापिन्तिरन्वियते, मुड्यते वा कर्ममलापनयनादिशोभ्यतेऽनेनात्मेति मार्गः शिव

शिवपुरस्य मोक्षनगरस्य, अथमाश्रयः—परप्रयोजननिष्पत्तौ ज्ञावस्थैवालंबनं मरुदेवास्वामिनीवत्, यच्च विदिततत्त्वस्य अविदिततत्त्वस्य वा ज्ञावेन क्रियास्तु प्रवर्तनं वैरस्वामिमापनुषादिवत्, स द्विविधोऽपि ज्ञावस्तवमार्गः, तथा यद् द्रव्यत एवांतःकरणशून्यतया गोविंदवाचकादिवत्सदनुष्ठानं, यच्च द्रव्येण भरतादिवज्जिनजवनादिकरणं, स द्विविधोऽपि द्रव्यस्तवमार्ग इति गाथार्थः ॥ ८ ॥ अथ ज्ञावस्तवद्रव्यस्तवयोः स्वरूपमेव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—ज्ञावज्जीवं ज्ञागम—विहिणा चारितपात्रणं पदमो ॥ नायज्जिगद्वेणं । वी-
जुं जिणजवणकरणादं ॥ ९ ॥ व्याख्या—यावज्जीवं यावत्पात्रणधारणं, न परपरिकल्पितदादशवर्षा-
दिकात्तावधिनेत्यर्थः. ज्ञागमो गणधरादिरचिता शास्त्रपद्धतिस्तस्य विधिस्तेन सूत्रोक्तन्यायेनेत्यर्थः,
अनेन स्वशचिरचितानुष्ठानस्य निष्फलत्वमावेदयति. चारित्रं मूलोत्तरगुणानुरूपं तस्य पात्रनं रक्षणं
सम्यग्विबधानमिति यावत्, प्रथमं ज्ञाद्यो ज्ञावस्तवो जवतीति क्रिया. न्यायः स्वामिदोहविश्वसितवंच-
नचौर्षादिगह्वार्थोर्षार्जनेनोपायञ्जतः स्वस्ववर्णानुरूपः सदाचारस्तेनार्जितं यद् द्रव्यं तेन न्यायार्जितवध-
नेन जिनजवनादिकरणमेव श्रेयस्करं, न चान्यायार्जितेन धनेन जिनजवनादिकरणं मार्गानुयायी-

दर्शन-

ति सूचयति.

७४

द्वयत्न एव क्रियासु प्रवर्तनं द्रव्यस्त्वथ, तयोर्नात्रिधानं तुलत्वादिति-गाथार्थः ॥ ९ ॥ अथ जिनज-
वनकरणादिरिति पदं विवृणोति—

॥ मूलप्र ॥—जिणञ्चवणविवावण—जसापूयाद् सुतत्तं विहिणा ॥ द्रव्यव्यति नेयं । ना-
वजयकारणत्तण ॥ १० ॥ व्याख्या—जिनस्यार्हणो जवनं च महं, विवं च प्रतिमा, स्थापनं च प्र-

पुष्पाद्यर्चनं, अर्चिर्गम्य जिनशुणगानर्तनवाद्यवादनादं, तज्जिनञ्चवणविस्थापनायात्वापूजाद्विद्रव्य-
स्त्व इति ज्ञेयमिति योगः, तत्र न यथाकथंचित्त्वाह—सुवत आगममाश्रित्य, तदपि विधिना
'जहरहद्द तह सम्मं' इत्यादिना विधानेन द्रव्यस्त्वो ज्ञावस्त्वकारणद्वय इति हेतुं. केन हेतुने-
त्याह—ज्ञावस्त्वकारणत्वेन चरणप्रतिपत्तिरूपज्ञावस्त्वहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥ १० ॥ इह च कां-
श्चित् माञ्चानामाप् द्रव्यस्त्वेषुपि प्रवर्तमानानुपलब्ध कस्यचिदधिकारिशंका मा भूदिति द्रव्यस्त्व-
स्य सावद्यत्वमाविर्जायन् प्रवर्तनधिकारिनामाह—

॥ मूलम् ॥—उहं जीवनिकायां । संजमो जेण पावए भंगं ॥ तो जइणो जगणुरणो ।
 पुफार्दियं न इहंति ॥ ११ ॥ व्याख्या—षष्ठां जीवनिकयानां संयमस्त्रिधा व्रतविरतिर्येन कारणेन
 प्राप्नोति व्रजते भंगं व्रंशं, ' तोत्ति ' ततो हेतोर्येतरनगारस्य जगजुरवस्तीर्कृतो नेहंति नानुजा-
 नंति पुष्याद्यादिर्द्यस्मिंस्तपुष्यादिकमर्चनं, यद्विवा पुष्यादिकं पूजार्थं हस्तेन गृहीतुमिति शेषः, स-
 क्यद्रव्यस्त्वोपद्रवणं चेदं, उक्तं च—उज्जीविकायसंजमो । दव्वहविसोविरुद्धं कसिणो ॥ तो क-
 सिणसंजमविज्ज । पुफार्दियं न इहंति ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ ननु सर्वंवरूपसंयमवता-
 पि दर्शनशुक्तिर्विधेया, सा च तीर्थकूपूजातो विशेषतः संभवति, तत्कथमसौ निषिध्यते ? अत आह—
 ॥ मूलम् ॥—तं नहि शुवणमग्ने । पूयाकम्मं न जं कयं तस्स ॥ जेणेह परमव्याणा । न सं-
 निया परमदेवस्स ॥ १२ ॥ व्याख्या—पूर्वार्धे सुगमं, न वरमग्ने येनेति प्रयोगात्तेनेति संबध्यते, ये-
 न किं ? येनेह ज्ञावस्तवविचारणायां परमा चासावाङ्गा च मनोवाकायशुश्र्या सकलसत्वसंरक्षणपरा
 परमाङ्गा निरुपमाशिवसुखसाधकत्वान्न खंडिता नोद्धिता परमदेवस्य देवाधिदेवस्य तीर्थकृतः, इद-
 मैदंपर्यं—यद्यपि साधुः पुष्यपूजादौ न प्रवर्तते तथापि सर्वप्रतिपत्तिमूलसर्वङ्गाङ्गापालनात् पूजादि-

विषये च देशनाद्वारेणोचितोपदेशादनुमोदनाच्चासौ दर्शनशुद्धिमान् नवत्येवेति गार्थार्थः ॥ १२ ॥
 तद्व्यता द्रव्यस्त्वान्नावस्तवो गरीयानिति निश्चितं, परमनयोः क्विपदंतरमित्याह—
 ॥ मूढम् ॥—मेरुस्स सरिसवस्स य । जित्तिमिसं तु अंतरं होइ ॥ भावहयदव्वहयाण ।
 कृतप्रभवमिति ॥ १३ ॥ व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं, भावहयदव्वहयाणति—

॥ मूढम् ॥—उक्तोसं दव्वहयं । अारोहिय जाइ अच्चुयं जाव ॥ जावहएण पावइ ।
 मुहुत्तेण निवाणं ॥ १४ ॥ व्याख्या—प्रतीतार्थं, नवरमपेर्णम्यमानत्वाङ्कर्ममपि, तवोक्कयत इत्यु-

त्कर्पसं, पर्यंतसंखनासंपन्ननिरतिचारदादशव्रतपरिपालनवक्षणं, उक्तं चात्र—उक्त्वात् सावगाण
 स्येति गार्थार्थः ॥ १४ ॥ एवं च सति—
 ॥ मूढम् ॥—मोत्तुणं जावहयं । जो दव्वहए पवइए मूढो ॥ सो साहवत्तजो । गोयमं अ
 जत्त अविजत्त य ॥ १५ ॥ व्याख्या—युगमैव, केवलं मूढः कृत्याकृत्यविवेकविकल, गौतम इति

रुगवान् वर्धमानस्वामी गौतमसगोबिन्द्रश्रुतिमामंत्रयते, अनेन चैतन्महानिशीध्रसूत्रं सूत्रयति, त-
थाहि—उपयं जे भावह्वयं गह्वीय दवह्वयं कुञ्जा से किमात्रवेजा? गोयमा । असंजण्ड वा अ-
विरण्ड वा अपण्डिहयपञ्चकायपावकम्पेड वा निरुम्पेड वा उरुण्डनेड वा देवन्नण्ड वा देवभोण्ड
वेत्यादि. अयतः षट्कायविराधनेन संयमत्रंशादविरतः, श्रावकोऽपि न लिङ्गधारित्वात्, मार्गद्वयाद्-
ह इति हृदयमिति गाथार्थः ॥ १५ ॥ मूढ इति यदुक्तं तद् दृष्टान्तेन हृदयब्राह्—

॥ मूलम् ॥—मंसनिवितिं काञ्चं । सेवइ दंतिक्रयंतिथण्णियेया ॥ इय चऊणारंभं । परव-
एसा कुण्ड बाळो ॥ १६ ॥ व्याख्या—मांसं पिशितं, तस्य निवृत्तिं कृत्वा कश्चिद्विवेकात्सेवते त-
देव, कथं? 'दंतिक्रयमिति' 'अनिशेदाह्वन्दनेदेन, इय एवं त्यक्त्वा अपारंभं, एकग्रहणे तज्जाती-
यग्रहणापरिग्रहग्रहणं च परव्यपदेशाहेवादिव्यपदेशेन करोति यतो बाळोऽह्, तदुक्तं—चऊणय
वरवासं । अपारंभपरिगहेसु वट्टंति ॥ जं सन्नानेणणं । एयं अपविवेगसामहं ॥ १ ॥ यतः—पयर्शए
सावज्जं । संतं नणु सवहा विरुद्धं तु ॥ अणियेयमि वि महुरग—सीयत्तगाश्च लोयमि ॥ १ ॥ इ-
ति गाथार्थः ॥ १६ ॥ ननु कथमसौ बाळः? स हि धर्माश्रितया चैत्यादिविंतायां प्रवर्तत इति यो

दर्शन-

मन्यते

तमनुशासितुमाह—

टीका

८८

॥ मूलम् ॥—

विहयस्वदेसेण वि ।

सिद्धिदिक्क न संजमं सुगाइमूलं ॥ विहयरेणवि जम्हा ।

समयंमि इमं वण्णिट्ठं ॥ १७ ॥ व्याख्या— तीर्थकरोद्देशेनायास्तामन्यथा, न शिञ्चितयेन्न हास-
येत्संयमं चारिञ्जं सुगतिमूलं प्रधानमपवर्णकारणं, किमिति ? यस्मात्तीर्थकरेणापि समये सिद्धांते इ-

दं वदयमाणमर्थतो विनिर्दिष्टं कश्चित्मिति गाथार्थः ॥ १७ ॥ तदेवाह—

॥ मूलम् ॥—सवरयणमण्डिं । विभुसियं जिणहरेहिं महिवलयं ॥ जो कारिक्क समणं ।

तज्जि वि चरणं महद्वीयं ॥ १८ ॥ व्याख्या—रत्नैरंकादिजिनैर्धुत्तानि रत्नमयानि, सर्वाणि च सक-

लानि तानि रत्नमयानि च सर्वरत्नमयानि, यद्विना सर्वरत्नैर्निर्धुत्तानि सर्वरत्नमयानि, दीर्घत्वं प्राक्-

तथात्, एतैर्जिनैर्गृहैर्विधुत्तं मंरुत्तं महीवलयं, प्रतिग्रामं प्रतिनगरं च धरतादिपृथ्वीपीतं य. क-

श्चिदतिशायिसंपन्नकिणुण्यप्रामभारोपेतश्चक्रवर्त्यादिः कारयेत्समग्रं परिपूर्णं, ततोऽपि तस्मादपि सर्वो-
त्तमद्रव्यस्त्वच्चरणं सर्वविभरतिस्वजावं महद्विकं मेरुसर्षपेणमया गरीयः, आह च—कंचणमणिमो-
वाणं । अंजमहस्सुसियं सुवन्नतलं ॥ जो कारिक्क जिणहंरं । तज्जि वि तवसंजमो व्यह्विज्जं ॥ १ ॥

अतस्तादृशद्वयस्ववाराधका अपि सर्वसंवररूपं भावस्त्वमाराध्यैवान्निद्रषितार्थसाधका उच्यन्ति. ननु
जिनयात्रामहोत्सवामारिषोषणमहादानादिप्रवृत्तिहेतुत्वेन प्रवचनप्रज्ञावनाप्रधानत्वाद् द्रव्यस्व ए-
व महर्षिकः, यतः प्रवचनप्रज्ञावनेव दर्शनसर्वस्वम्, तदुक्तं—

इदं दर्शनसर्वस्वम् । इदं दर्शनजीवितं ॥ सामर्थ्येन यदर्शनेन । क्रियते शासनोन्नतिः ॥ १ ॥ इ-
ति, अत्रोच्यते—प्रवचनप्रज्ञावनांगान्यपि जिनयात्रादीनि, षट्क्रायोपमर्दपुरस्सरं विधीयमानानि न
तथाविधफलसाधनाय उच्यन्ति, षट्क्रायहितमेव चार्हन्तः प्रतिपादयन्ति. उत्कृष्टतपश्श्रुतचारित्रधारिण-
श्च परमार्थतः प्रवचनप्रभावकाः, तदुपदेशादेव च जिनशासनोन्नतयः सर्वाः प्रवर्तन्ते, नस्मादनिपुण-
मतेरयमन्निप्राय द्रयुपेक्षणीयः. उक्तं च—द्ववहज्जं भावहज्जं । द्ववहज्जं बहुशुणोत्ति बुद्धिसिया ॥
अनिजणमद्वयणमिणं । उज्जीवहिणं जिणं विंति ॥ १ ॥ तस्मात्—अकसिणपवत्ताणं । विर-
याविरयाण एस खड्डु जुत्तो ॥ संसारपयणुकरणो । द्ववहण् क्वदिठंतो ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥
॥ १८ ॥ यद्येवं कथमागमे क्वचिद्वृत्ताद्यपनयनं साधोरनिहितमित्याह—
॥ मूढस्र ॥—अनाज्ञावे जयणाए । मग्गनासो ह्वेज्ज मा तेण ॥ पुव्वकयापयणाइसु । इ-

दर्शन-

सिंशुणसंभवे

टीका

१००

माभूत्तेन कारणेन पूर्वकृतानयनादिषु चिरंतनजिनवनेषु.

नवरूपया च दूनाद्यपनयनादिकं विधेयमिति शेषः. यदुक्तं—

संता ॥ १ ॥ व्याख्या—इतरे चैत्यवासिनस्ताम् साधवः प्रेरयति तंवादिषु दूनापनयनादिषु विषये, कथं? शीलयत सज्जयत मंत्रफलकान्याजीविकाहेतुत्वसाभ्याजिनविवादि, इत्येवं स्वशक्तिषु स्वाजी-
विकास्वयिजयति. यदा तु ते नेहति तदा परैरदृश्यमानाः स्वयमव्यपनयन्ति दूनादीनि. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—चैश्यकुलगणसंवे । आयरियाणं व पवयणसुए य ॥ सर्वेषुवि तेण कयं । त-
वसंजमज्जमंतण ॥ १० ॥ व्याख्या—चैत्यकुलगणसंवेपु तथाचार्याणां च, तथा प्रवचनश्रुतयो-
श्च, किं? सर्वेषुपि तेन कृतं कृत्यमिति गम्यते, केनेत्याह—तप.संयमयोक्त्वहता साधुनेति, तत्र

विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-

विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-
विकारादित्येवमिति सवित्तिसु । अण्डिकेनदी-

चैत्यान्यहैश्रुतिमाः, कुलं चांद्रादि, गणः कुलसमुदायः, संघः समस्त एव साध्यादिसंघातः, आचार्याः प्रतीताः, चशब्दाद्गुणाध्यायपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थं, प्रवचनमर्थः, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकनेदसूचकः. एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्त्व.संयमोन्नमवान् वर्तते. इयमत्र ज्ञावना—अयं हि नियमाद् ज्ञानदर्शनसंपन्नो भवति, अयमेव च गुरुत्वावयवमात्रोच्येत्यादिकृत्येष्वपि सम्यक् प्रवर्तते, यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽविवेकादकृत्यमेव संपादयतीति गाथार्थः ॥ १० ॥ अथ शठजनप्ररूपणामुन्नीयं निराकुरुते—

॥ सूत्रम् ॥—केद्र जणंति भण्ड । सुहुमविचारो न सावगाण पुरो ॥ तं न जञ्ज अंगाद्द-
सु । सुवद्द तवषणा एवं ॥ ११ ॥ व्याख्या—केचिद्भवाभिन्नंदिनो जणंति प्रतिपादयंति, किमि-
त्याह—न भण्यते न कथ्यते सूक्ष्मविचारो द्रव्यस्त्वत्रावस्तवाधिकारविवरणादिरूपः; कथं पुरोऽयतः;
केषां? श्रावकाणां, ते हि विदितसकलसमाचाराः कलिकालवत्यावद्भुसशक्तिकं प्रमादपरवशं यतिज-
नमवलोक्य मंदधर्माणो भाव्यन्विति, तदेतन्न, यतोऽंगादिष्वंगोपांगादिषु श्रूयते तेषां श्रावकाणां व-
र्णना गुणोत्कीर्तनं स्वरूपकथनमिति यावदेवं वक्ष्यमाणप्रकारेणेति गाथार्थः ॥ ११ ॥ तथाहि—

॥ मूलम् ॥—लठञ्च गहियठ य । पुहियठ विण्हियठ य ॥ अहिगयजीवाइया । अच्चा-
 लणिजा पवयणञ्च ॥ ३२ ॥ तह अठि अठिमजा—गुरायरा जिण्णदपणत्तो ॥ एमो धम्मो अ-
 ठो । परमठो सेसगमणठो ॥ ३३ ॥ सुत्ते अहे कुसला । उस्सगववर्द्धए तहा कुसला ॥ ववहार-
 नावकुसला । पवयणकुसला य उह्याणा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—तत्र लब्धार्था निरंतरश्रवणतो, गृही-
 तार्थाः सम्यग्बोधधारणतः; प्रश्रितार्थाः क्वचित्संशये सति विनिश्चितार्था एदंपर्यायोपलंभात्, चकार-
 विशेषणसमुच्चये.

अधिगताः स्वस्वरूपेण विदिता जीवादयः, आदिशब्दादजीवपुण्यपापश्रवसंभवादयो दंभको-
 त्ताः पदार्थायैस्ते तथा, अत एव अचालनीयाः क्लोमयितुमशक्याः प्रवचनार्जनेद्रशासनात् ॥ ३२ ॥
 तथास्थानि चास्थिमज्जानि च तद्दर्शनेण, अनुसारेण प्रस्तावाज्जिनमतप्रेम्णा रक्तानीव रक्तानि
 वासनासाधर्म्यात्, अस्थ्यस्थिमज्जान्यनुरागरक्तानि येषां ते तथा, क्तांतरयेह परनिपातेऽन्निधाना-
 त्, कथमित्याह—एष साक्कानिपेव्यमाणो जिनप्रहसो धर्मोऽर्थो वस्तुरूपतयोपादेयः, परमार्थस्त्व-
 भूतः परमगतिहेतुत्वात्, शेषकः शिवशाक्यकपिलादिप्रणीतो, विनक्तिलोपो मकारश्चेह प्राकृतत्वात्,

अनर्थोऽवस्तरूपः, नदियता द्रगवत्यंगाद्युक्तदंडकोऽर्थतः संसूचितः, स चायं—अहिणयजीवाजीवा-
 लवलरुपुन्नपावासवसंवरनिङ्कारकिरिया अहिणरणबंधपमुखकुसला असहिजा देवासुरनागसुवन्नज-
 करकसकिन्नरकिंपुरिसिगरुदगंधवमहोरगाद्येहिं देवगणेहिं निगंधान्न पावयणान्न अङ्गानिगं-
 धे पावयणे निसंक्रिया निकंस्त्रिया निवित्तिगिह्ला लरुटा गहियटा पुहियटा अहिणयटा विणिच्चि-
 यटा अद्विमिंजपेमाणुरागरत्ता अपमानसो निगंधे पावयणे अयं परमठे सेसे अणठे कुस्मियपदि-
 हय्यबंधुयड्वारावियतंतैलरयरपवासा बहुहिं सीलवयगुणवेरमणपन्नकाणपोसहोववासेहिं चाञ्जह-
 सदमुद्वह्युत्तिमासिणीसु पन्निपुत्रं पोसहं समं अणुपात्रेमाणा समणे निगंधे फासुणं एसणि-
 ज्जेणं असणपाणखाडमसादमेणं वलपदिगहकंबलपायपुह्यणेणं पीढफुदगसेज्जासंधारणं पन्नि-
 लात्रेमाणा अहापन्निगहिएहिं तवोकम्मोहिं अण्णाणं द्रावेमाणा विहरंतित्ति ॥ ३३ ॥

तथा कुशलशब्दभ्योऽन्यत्वापि संबंधात् पदवाक्यादिविभेदप्रथानोद्घातादियोषविशुद्धारखलितत्वा-
 दिगुणोपेतसूत्रोच्चारणपरिज्ञानात् सूत्रे कुशलाः, सुगुरुनंप्रदायतः स्वसमयपरसमयनिश्चयवह्नारन-
 यादिविज्ञानेन सूत्रान्निधेयस्थापनादर्धे कुशलाः, सामान्योक्तोविधिरपवादः, यथा पुढ्वाद्सु आसेवे-

त्यादि वक्ष्यमाणं, ततश्च तयोर्नैवमौत्सर्गापवादिकं कार्यमिति शेष, तत्र तथापरिज्ञानप्रकारेण कु-
 शाला . व्यवहारश्चतुर्धा धर्मार्थकामलोकत्रेदात्, तत्र धर्मं गृह्येनविषं विक्रयेण न जीवति, देवद-
 व्यं च स्वर्णादिग्रहणकर्मन्तरेण न वर्धयति, नात्मनायंगोष्ठारकेण गृह्णाति न च देवद्वय्याधिगत्वे-
 नाधमर्णान् शरीरेण शक्यवतीवर्दादिना वा वेष्ट्यादि कारयति. अर्थस्वभ्रमलदायकनिरवशक्या-
 णकसंग्रहः कामे गृहमेधिन्या मार्दवेनानुवर्तनं, सदा हृदयानर्पणं च. लोके राजकुलगमनतद्विरु-
 वर्तनप्रधानसंसर्गजन्मश्रुतजात्यावृद्धसेवनादि.

एवंविधे व्यवहारे कुशाला दक्षा. लावकुशाला, गालानरचेष्टान्निप्रियापण्डिज्ञानपूर्वमन्त्रिनवध-
 मर्णां स्थिरीविधायिनः, लोकेऽपि परान्निप्रयाकैराद्यात्सामपरानावाधया सर्वत्र प्रवृत्तिकारिणः, इति-
 शब्दाध्याहारोदित्येवं परस्थानात्, पष्ठां स्थानानां समाहारः परस्थानं, तदाश्रित्य लक्ष्मिणे पंचमी,
 प्रवचनकुशाला ज्ञवति. च प्राग्दर्शनापेक्षया समुच्चये, अनेन च प्रवचनकुशाला ज्ञवति. चः प्राग्-
 णनापेक्षया समुच्चये, अनेन च प्रवचनकौशलेन कृतवतपरिकर्मतादीन्यपराण्यपि पंच पदान्युपल-
 ह्यन्ते, तथा चाह—कप्रवयकर्मप्रभावो । सीलत्तं चैव तद्वय गुणवत्तं ॥ रिजमयववहरणं चिय ।

गुरुसुस्ससा य बोधवा ॥ १ ॥ पवपणकोसद्धं पुण । न्हं ताणं तु होइ णायवं ॥ नटाणणुणेहिं जु-
 ज् । जकोसो सावगो होइ ॥ २ ॥ एतथ्याख्या तु षट् स्थानकादवसेया, तदेवमुपासकानां सूक्ष्मा-
 र्थविचारनिपुणतायाः सूत्रेऽन्विधानात् सूक्ष्मविचारस्तेषां न कथ्यत इति यदुक्तं तदपास्तमिति गाथाव-
 यार्थः ॥ २४ ॥ एवं च सति ये सिद्धांततत्त्वमपहृत्स्योन्मार्गमुपदिशंति सुसाधुनिंदां च कुर्वंति तेषां
 विश्वस्तथातित्वमाह—

॥ मूढम ॥—पुढंताणं धम्मं । तंपि य न परिकिञ्चं समन्नाणं ॥ आहारमिचञ्चुळा । जे ज-
 म्मणं जवइसंति ॥ २५ ॥ सुगइ हणंति तेसिं । धम्मियजणणिंदणं करेमाणा ॥ आहारपसंसा-
 सु य । णयंति जणं उगगइं बहुयं ॥ २६ ॥ व्याख्या—प्रज्ञतां धर्मं ग्रहियतिभेदज्ञिनं, तमपि च क-
 थ्यमानं धर्मं परीक्षितुं विवेक्तुमसमर्थानां मुग्धबुद्धित्वात्, अन्तर्ने तेषामत्यंतानुकंपनीयतामाह, म-
 व्यप्राणिमिति गम्यते, आहारोऽश्नादिः, उपदत्तकणं चैतद्वस्त्रपात्रपूजादीनां, तन्मात्रे सिद्धिसुखविमु-
 खतया बुद्ध्या गृह्या ये यथातदादय जन्मार्गमुत्पथमशुद्धदानादिरूपमुपदिशंति कथयंति, मा ममैते,
 विवेकिनः संत आधकर्मादिदोषदूषितमाहारादि न दास्यंतीत्यनेन च तेषामतिक्रिष्टतामाह, यदुच्यते—

जह् सरणमुवगयाणं । जीवाण न किं तर्हसिरोजाज ॥ एवं आयरिजिवि हु । उरसुतं पन्न-
 वंतोति ॥ १ ॥ ३५ ॥ यत्तदीनित्यसंबंधात्ते किमित्याह—सुगतिं स्वर्गापवर्गादिकां तेषां पृथक्कानां
 भ्रंति बाधंते उन्मार्गस्थापितानां तेषां सुगतिहानेस्तन्मूलत्वात्तथा ते धार्मिकजनस्य कलिकात्तेषुपि
 यथाशक्तियतमानस्य विशुद्धाहारवस्त्रपात्रोपाश्रयग्राहिणो निंदनं हीलनं कुर्वाणा यश्चैते बकवृत्तयो
 विप्रतरका देयग्राहकादिशुध्विज्यजेन साधूनां दानं च निवारयति, अतो नैतद्वच श्रोतव्यमिति.
 आहाराय प्रशंसा आहारप्रशंसाः कलिकात्कल्पद्रुमा पुरुषा जवंतो जवदीयमानेनैवं तीर्थ-
 प्रवर्तते, एषणीयानेषणीयविचारणं च कार्पण्यलक्षणमित्येवंलक्षणा आहारदानमेवोत्तरमित्यादिरूपा
 वा, तान्निः, सप्तमी चैयं तृतीयार्थे, चः पूर्वोत्तरसमुच्चये, नयंति प्रापयंति दुर्भाति नैरयिषयादिकां ज-
 नं लोकं बहुकं प्रवृत्तमिति गाथाद्वयार्थः ॥ ३६ ॥ अद्भुता यः शरीरसामर्थ्यादिविरहात् क्रियाशिथि-
 लो मानाक्शुब्धचित्ततया परलोकाभिमुखश्च, तस्योपदेशमाह—
 ॥ मूलम् ॥—हुज्ज हु वसणपत्तो । सरिरीदोव्वञ्जयाए अस्समहो ॥ चरणकरणे अस्सुद्धे । सु-
 ङ्गं मग्गं परवेज्जा ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हूर्वाक्यालंकारे, जवत् स्यात् व्यसनप्राप्त आपन्नत दंदिद्या-

ध्यांशक्तो वा, वा शब्दाध्याहारार्थकरोगादिकृतया शरीरदुर्बलतया, लकारस्य द्वित्वं प्राकृतत्वात्, अ-
समर्थो वा स्वाध्यायप्रतिलेखनादिक्रियां कर्तुमशक्तः, ततः किं कुर्यादित्याह—चरणं च व्रतादि, क-
रणं च पिंडविशुद्ध्यादि तस्मिन्नशुद्धेऽभिहितनीत्या अतिचारमलकबुधिवे आत्मानं निंदन् शुद्धं यथा-
स्थितं मार्गं ज्ञानादिरूपं प्ररूपयेदुपदिशेत्, स हि सिद्धांतानुरागादात्मानं निंदन् मार्गानुपगती ऽवति. उ-
क्तं च—उसन्नो वि विहारे । कर्मं सिद्धयेद् सुलह्योहीत ॥ चरणकरणं विमुद्धं । उवबृहंतो पर-
वंतो ॥ १ ॥ इति-गाथार्थः ॥ २९ ॥ एतद्विपर्यये दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—परिवारपूयहेतुं । पासन्नाणं च आणुवित्तीण ॥ जो न कहेद् विमुद्धं । तं उ-
द्धह्योहियं जाण ॥ ३७ ॥ व्याख्या—परिवारश्च परिहृदः साध्यादिः, पूजा च वस्त्रपत्रादिभिः स-
त्कारः, तयोर्हेतुं निमित्तं, हस्वत्वं प्राकृतत्वात्. पार्श्वे ज्ञानादीनां समीपे तिष्ठंतीति पार्श्वस्थास्तेषां, उ-
पलक्षणं चैतद्वसन्नादीनां, अनुवृत्त्या तच्चित्तवर्जनार्थं, चकाराद्योक्तयात्वाद्यर्थं च, यः कश्चिद्व्युद्धो
न कथयति न प्ररूपयति विशुद्धं मार्गमिति गभ्यं, इदमव हृदयं—मनाक् शुद्धात्मापि यः शिथि-
लपरिवारत्रयाद्विज्ञातैषणीयनैषणीया. श्रावका वा वस्त्रपत्रादिभिर्मे पूजां न विधास्यति, पार्श्वस्थाद्

दर्शन-

टीका

१०८

यो वा कृपिताः संतो ग्रामादेर्निष्कासयिष्यंतीति कृत्वा विशुद्धं न कथयति, तं उर्ध्वजोधिकं, बोधिं प्रेत्यजिनधर्मावाप्तिः सा उर्ध्वभा यस्य सभ्यभर्गालोपात्, स तथा तमनंतसंसारिकमित्यर्थः, जानीहि बुध्यस्व हे शिष्य इति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ ननु यत्रैवं गरीयान् दोषस्तत्कथमन्यथा कथयंतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—मूहमहुरं परिणद्—मंगुलं च गेहंतिते दंतिते जवणसं ॥ मूहकडुयं परिणद्—सुंदरं च विरलात्रिय जणंतिते ॥ ३९ ॥ व्याख्या—मुखे प्रारंभे जचारकाले मधुरं प्रियः श्रोतुयाह—पिप्रदावर्धवात्तमप्युपदेशं गलंतिते श्रोतारो, ददति चाचार्यादयो बहवः. मुखकटुकं श्रवणाप्रियं परिणतिसुंदरमप्युपदेशं गलंतिते श्रोतारो, ददति चाचार्यादयो बहवः. मुखकटुकं श्रवणाप्रियं पुरुषा राज—त्रपथ्यप्रियवादिनः ॥ अत्रियस्य तु पथ्यस्य । वक्ता श्रोता च उर्ध्वजः ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ अथ मुखकटुकपरिणामसुंदरवादिनो वक्तुः परमोपकारितामाह—

॥ मूलम् ॥—त्रवगिहमत्रंमि । पमायजलणजदियंमि मोहनिहाए ॥ जठवद् जो सुयंतं ।

सो तस्म जणो परमबंधू ॥ ३० ॥ व्याख्या—एव एव गृहं जीवावस्थितिसाधर्माद्भवगृहं, तस्य मध्य-
 मंतस्त्र, किं विशिष्टे ? प्रमादोऽप्यथा, तद्यथा—अज्ञानं संशयश्चैव । मिथ्याज्ञानं तथैव च ॥ रागो
 द्वेषोऽनवस्था च । स्मृतेर्धर्मेष्वनादरः ॥ १ ॥ योगड्प्रणिधानं च । प्रमादोऽप्यविधः स्मृतः ॥ स एव
 ज्वलनः संतापकर्त्वेन, तेन ज्वलिते प्रदीपे, द्रव्यं च ज्वस्थेषु प्राणिष्वपि स्थितः प्रमाद उपचर्यते.
 मोह एव चैतन्यतिरोधायकत्वाद्भिद्रा, तथा स्वपंतं शयानं जीवमिति गम्यं, ज्ञानापयति प्रबोधयति यः
 स जनो गुर्वादिसस्य स्वतु. परमबंधुरात्यंतिकैकान्तिकस्वजन इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ अथुना प्रा-
 क्परूपितं शुद्धपरूपकमेवोपबृंहयति—

॥ मूलम् ॥—जद्वि हु सकम्मदोसा । मणयं सीयंति चरणकरणेसु ॥ सुद्धपरूपवगा तेण ।
 द्वावज्जं पूयणिज्जांति ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यद्यपि हुरेवकारार्थः, स चांते योद्ध्यते. स्वकर्मदोषान्निविद-
 चारिजावरणीयकर्मोदयलक्षणान्मनाकिंचित्सीदंति मंदायंते चरणकरणयोर्वह्यमाणस्वरूपयोः, तथापी-
 त्यथाहारः, शुद्धपरूपका यथास्थितमार्गप्रदर्शकस्तेनैव शुद्धपरूपकत्वलक्षणेन गुणेन भावतो निरु-
 पचारं पूजनीयाः सत्कारार्हाः, इति प्रस्तुतप्रक्रमसमासाविति गाथार्थः, ॥ ३१ ॥ इहं मार्गशुद्धौ प्रित-

पादितयां विवेकिनो यः कुर्वीति तदह—

॥ मूलम् ॥—एवं जिया ज्ञागमद्विद्विद्व—सुत्रायमग्ना सुहमगलभगा ॥ गयाणुगामीण जणण मग्गे । लभंति नो गड्डुरिगपावाहे ॥ ३१ ॥ व्याख्या—एवमुक्तन्यायाज्जीवा भव्यप्राणिन ज्ञागम एव सन्मार्गदर्शकत्वेन दृष्टिर्लोचनं तथा दृष्टो विद्वोक्तिः सामान्यरूपेण, सुज्ञानो विशेषेणोत्सर्गापवादतो मार्गो वैस्ते तथा शुभमार्गत्वञ्चा सम्यगनुष्ठानाः, न लभन्ति न गहंति, क ? गता-नुगामिनां जनानां मार्गो वैस्ते तथा शुभमार्गत्वञ्चा सम्यगनुष्ठानाः, न लभन्ति न गहंति, क ? गता-हे मार्गो ? गड्डुरिकास्तासां प्रवाहो नैरंतर्यश्रेणमनं स इव तस्मिन् यथा हि गड्डुरिकायामेकरस्यां का-पि प्रस्थितायां विचारश्चन्यमन्यास्तामेवानुव्रजति, एवं केचिदपरीक्षितत्वाः प्रवृत्तिप्रधानलोकप्रवृत्तमेव मार्गमनुयांति, विवेकिनस्तु तत्वमेवानुसरन्तीति वृत्तार्थः ॥ ३३ ॥ अथ महाजनो येन गतः स पंथा-इति न्यायाल्लोकप्रवृत्तिरेव श्रेयसीति ये मन्यन्ते तस् किञ्चापि तुमाह—

॥ मूलम् ॥—नेगंतेणं चिय लोण—नाप्रयारेण इह्व होयवं ॥ बहुमुंडाइत्रयणल्ल । ज्ञाणा-इतो इह्व पमाणं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—एकान्तैनैव नैव कचिदलोकव्यवहारस्यापि पुरस्करणीयत्वं, यतो

नाप्रयारेण इह्व होयवं ॥ बहुमुंडाइत्रयणल्ल । ज्ञाणा-इतो इह्व पमाणं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—एकान्तैनैव नैव कचिदलोकव्यवहारस्यापि पुरस्करणीयत्वं, यतो

महाजनो येन गतः स पंथेति लोकन्यायसारेण व्यवहारैणैवाव नैकांतेन जवितव्यं. बहुमुंनदि-
 वचनतो यदि हि लोकप्रवृत्तिरेव बलीयस्यजविष्यत्तदेदमागमवचनमपि नात्रविष्यत्, तथाहि—क-
 ल्हकरा न्मरकरा । अस्माहिकरा अनेच्युश्करा य ॥ होहिति त्ररहवासे । बहुमुंडे अथसमणे-
 या ॥ १ ॥ इत एतस्माद्धेतोः सावधारणत्वादाहैव तीर्थकृद्ध कमेवेह प्रमाण्यविचारे प्रमाणं तत्त्व-
 मिति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ अथ गतानुगतिकप्रक्रमेवाह—

॥ सूत्रम् ॥—बहुजणपवित्तिमितं । दृढंतेहिं दृह लोदृढं चैव ॥ धर्मो न लक्ष्यवो । जेण
 तहिं बहुजणपवित्ती ३४ ॥ व्याख्या—बहवश्च ते जनाश्च तेषां प्रवृत्तिः स्वस्वविरचितमनुष्ठानं, त-
 देव बहुजनप्रवृत्तिमात्रमारामधनविरामधनविमर्शरहितमित्यर्थः, दृढद्विरत्रिदृषद्विरहि धर्मविचारे, लोकाः,
 शैवजनमुनिप्रभृतयस्तेषामयं लौकिकः, स एव धर्मो नोक्षितव्यो न मोक्तव्यो, यतस्त्वस्मिन् बहुजन-
 स्य राजामात्यादः प्रवृत्तिः, न चासौ मुच्यते इति तस्मादसंगत एवायं पदं इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥
 एवंस्थिते कृत्यमेह—

॥ सूत्रम् ॥—ता आणणुणयं जं । तं चैव बुहेण सेवियवं तु ॥ किमिह बहुणा जणेणं ।

हंदि न से व्यङ्गिणो बहुया ॥ ३५ ॥ व्याख्या—यस्मात्कारणात् बहुजनप्रवृत्तिरादंबनीया तस्मात्
 दाहानुगतमागमानुपाति यदनुष्ठानं भवति, तदेव बुधेन विवेकिना सेवितव्यमाचारितव्यं, तुशब्दा-
 तद्विसंबादि वर्जनीयमित्यर्थः. किं^१ न किंचिदित्यर्थः, इह धर्मविचारणायां परलोकचिंतायां वा ब-
 हुना जनेन, हंदीत्युपदर्शने हेतौ वा, न नैव से तस्यानुगतधर्मस्याधिर्नोऽत्रितायुक्ता. श्रेयोऽर्थ-
 नो वा मोक्षकाङ्क्षिणो बहवः प्रभूताः, किंत्वद्या एव संप्रतिकाले, बहवो मुंसा व्यत्याश्र श्रमणा इ-
 ति वचनादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ इहमनेकधा विधिमार्गसमर्थनमाकर्ण्य महापोहोपहतबुद्धयो य-
 द्दंति तदाह—

॥ मूलम् ॥—दूसमकात्ते डवहो । विहिमगो तमिि त्रेव कीरंते ॥ जायइ निहुडेज । के-
 सिंवि कुगहो एसो ॥ ३६ ॥ व्याख्या—ऊ पमावसर्पिण्या पंचमोऽरकः, स चासौ कात्तश्च ऊ पमा-
 कात्तस्सिस्स डव्हो ड्वापः, स्वकीयक्लिष्टकर्मपरिणतेरुन्मार्गप्रवृत्तलोकत्वा विधिमार्गः शास्त्रानुसारि-
 नविबुधभिर्जायते, शास्त्रोक्तानुष्ठानस्य प्रायेण कर्तुमशक्यत्वात्, इतरस्य चापार्गस्वरूपत्वात् साक्षात्वि-

रूपितः केषांचिदतववेदिनां कुश्लः कदभिप्राय इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ कुश्लत्वमेव तेषां प्रकटयति.
 ॥ मूढम् ॥—जभ्दा न मोक्षमग्ने । मुत्तूणं ज्ञागमं इह पमाणं ॥ विज्जइ जजमहाणं ।
 तभ्दा तत्थेव जइयवं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—मुणमा, केवलं करणाधीनज्ञानिनां स्वर्गापवर्गमार्गादौ
 प्रत्यक्षादिप्रमाणाविषयत्वेनागमस्यैव प्रामाण्यं, तथाहि—न तावत्तत्र प्रत्यक्षं प्रगट्नतेऽदिव्यापारा
 गोचरत्वात्, नाप्यनुमानं साध्याविनाज्ञाविनो दिंगस्य कस्यचिदनुपलंजत्. ज्ञागमस्त्वामोपज्ञत्वाद-
 व्याहृतप्रचार एव, ततस्तं विमुञ्चान्यथा समाचरतां कुश्ल एवावशिष्यत इति ॥ ३७ ॥ न्ययोऽपि कु-
 मार्यसन्मार्गौ भंग्यंतरेणह—

॥ मूढम् ॥—गिहिटिंगकुटिंगियदव—टिंगिणो तिन्रि हुंति भवमग्ना ॥ मुजइसुसावंग
 संविण्ण—पक्किणो तिन्रि मोक्कपहा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—गृहमेव टिंगं येषां ते गृहटिंगा गृहस्था
 एव, कुत्सितं च संसारकारणत्वात्तद्विगं च, तद्विद्यते येषां ते कुटिंगिकाश्चरकादयो, डव्यटिंगं भा-
 वविकटानां साधुनेपथ्यधरणं तद्विद्यते येषां ते डव्यटिंगिनः पार्श्वस्थादयः, ज्ञाधारे ज्ञाधेयोपचा-
 रात्तदनुष्ठानानि, तयस्त्रिभंग्याः किं जवंति ? भवमार्गाः संसारपथाः. अथ गृहटिंगिकुटिंगिनौ नव-

ता ससारपथा, र दारणमुखव स्रकादिजगवद्विगधारिणस्तु कथं ? अर्बोच्यते—सभ्यज्ञानादिवि-
 कलेन दिगमात्रेण न किञ्चित्त्राणं. तथाच—संसारसागरंम एं । परिजमतेहि सवजीवेहि ॥ ग-
 हियाए य मुक्काए य । अणंतसो दवदिगगि ॥ १ ॥ किंच—अन्यादिगहनं पापं । जिनदिगे-
 न शुक्वति ॥ जिनदिगहनं पापं । बज्जलेपोपमं मतं ॥ २ ॥ इति. शोत्रनं सर्वसंवरप्रतिपत्तितः,
 यतते गतिद्वेखनादिसामाचार्याशुचलतीति सुयतिः सुसाहु. शोत्रनं श्रद्धानज्ञानवचया सुयतिभ्यो-
 जिनवचनं श्रुणोतीति सुश्रावकः, तथा चोक्तं—संपचदंसणाइ । पइदियहं जइजणाउ सुणेई ॥
 सामायारिं परमं । जो खलु तं सावगं विंति ॥ १ ॥
 संविआ मोक्ककांकिणः सुसाधवरतेपां पक्कः परिह. स विद्यते वेपां ते संविअपक्किण. पूर्ववत्
 वयो मोक्कमागां, ननु पूर्वं मोक्कमार्गं द्वैविध्यमेवोक्तमनुना तु त्रैविध्यमिति कथं न विरोध. ? सत्यं,
 नृतीयमार्गस्याप्राधान्यत्वाद्दृष्टत्वात्कादाचिकत्वाच्च तत्र न विवक्षा, अत्र तु संसारमार्गत्रैविध्यप्रस्तावा-
 तद्गणनमित्यविरोधः, तद्वक्ष्यं चैतान्यो गाथान्योऽवसेयं, तथाहि—
 जइ न तरसि धारेउं । मूदणुणनरं सज्जणुणं च ॥ मोत्तण तो तिभूमिसु । सावगतं वर-

तरागं ॥ १ ॥ अच्चाणुरतो जो पुण । (दिग्गधारणेऽत्यनुरक्तो मनाक् सशकश्च) न मुयद् बहुसो
 वि पन्नविज्जांतो (इव्यदिगं) संविगणपक्रियतं । करेज्ज त्थिन्द्रहिसि तेण पदं ॥ ३ ॥ तथा—
 संविगणपक्रियाणं । त्थकणमेयं समासत्तं त्थणियं ॥ उन्नन्नचरणकरणावि । जेणं समं विमोहेति ॥
 ॥ ३ ॥ सुद्धं सुसाहुधम्मं । कहेद्द निंदद्द य निययमायारं ॥ सुत्तवरिसयाण पुत्तं । होद्द य सवो
 मरायणित्तं ॥ ४ ॥ वंदद्द न वंदावद्द । किद्दकम्मं कुणद्द कारवे ने य ॥ अत्तठा न वि दिक्कद्द ।
 देव सुसाहूण बोहेत्तं ॥ ५ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३७ ॥ अथ कथं सुयत्यादयो मोक्षमार्गं त्रवंत्यपरे
 च नेत्याह—

॥ मूत्तम्म ॥—सम्मत्तनाणचरणा । मग्गो मोक्कस्स जिणवस्सद्धिठो ॥ विवरीत्तं उम्मग्गो ।
 णायवो बुद्धिमंतोहिं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वज्ञानचरणानि, पुंस्त्वं प्राकृतत्रयं, मार्गो मोक्षस्य
 जिनवरादिष्टः सर्वविदारयतोऽनेन मार्गस्याविसंबादित्वमाह, तानि च सर्वथावैव सुयत्यादिषु, न गृ-
 ह्णित्तिगादिष्विति । विपरीतो मिथ्यात्वज्ञानाविरतिस्वरूप उन्मार्गं उत्पथो ज्ञातव्यो बुद्धिमच्चिरिति
 गाथार्थः ॥ ३९ ॥ ज्ञानादीनामेव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—सत्राणं वस्तुगत् । बोद्धो सद्दसणं च तत्सर्द ॥ सञ्चरणमणुठाणं । विधिपद्मि
 सेहाणुणं तह ॥ ४० ॥ व्याख्या—वस्तूनि जीवादयः पदार्थास्तेषु गतः स्थितो वस्तुनुरूपः संशय
 विपर्ययरहित इत्यर्थः, बोध. संवित्. किमित्याह—तत्सम्पन्नज्ञानं सद्ज्ञानमुच्यते इति शेषः. तथा
 तत्वेयु जिनप्रज्ञास्ये रुचिरभिलाषः, किं? सदर्शनं सम्यक्त्वमित्यर्थः. तथानुष्ठानं क्रियाकलापः, किं-
 चारित्रं. तत्रोति व्याख्यात्रमार्थं इति गाथार्थः ॥ ४० ॥ सञ्चरणमनुष्ठानमित्युक्तमनुना सुयतिसुश्रा-
 वकविविधितया तदेव दर्शयन्नाह—
 ॥ मूलम् ॥—जीवमवहहुम अत्तियं जंणु । म अणुं अणुहु कंदणु ॥ म हरुहु म करहु
 परिग्गहु । एहु मणु सग्गहु अपवग्गहु ॥ ४१ ॥ पूया जिणंदेसु रद्द वणुसु । जुतो य समाइयपो-
 सहेसु ॥ दाणं सुपत्ते सवणं सुत्तिहे । सुसाहुसेवा सिवलोपमग्गा ॥ ४२ ॥ व्याख्या—आखं वंद-
 नकं नाम तंदः सुग्गं, नवरमनेन प्राणिवधविरमणादीनि पंचमहाव्रतान्युक्तानि, व्यतिक्रमभणनं तु
 ह्यननुलोप्यादिति ॥ ४१ ॥ तथा पूजा पूर्वोक्तश्रावदार्थां जिनैर्देवनेनानन्यसामान्यतीर्षकज्ञत्विनः

सम्पत्त्वशुद्धिर्गोविता. रतिरासक्तिस्तद्विषयविष्णुविचाराणुष्ठानसुशीलतेति यावत्, वनेषु स्थूल-
 प्राणानिपताविरमणादिषु द्वादशसु, यत्नश्च सामायिकपौषधयोः, अन्नयोश्च व्रतार्तान्तर्वेदेषु पृथगुपा-
 दानं सावद्यव्यापारपरिहाररूपत्वेन प्रधानमोक्षांगत्वात्, दानं पूजानुग्रहबुद्ध्या विनरणं, सुपत्रं ज्ञान-
 दर्शनचारिवाधारः साधुः, तस्मिन्, अन्नेन पत्रे दानमनर्षफलमेवेति सूचयति, यत्कं प्रज्ञात्यां—
 समणोवासागस्सणं भंते तहाखवं असंजय अविश्य अपदिहयपच्चकायपावकम्पं फासुएण वा अफा-
 सुएण वा एसणिजेण वासाणपाणखाडमसाडमेणं पन्दितात्रोमाणस्स किं कज्जइ? गोयमा एणंत
 सो पवोक्कम्मे कज्जइ, नत्थि से कावि निज्जरा कज्जइत्ति. एवं तदिं दीनादीनां दानं न देयमित्या-
 पत्रं, असंगतं चैतत्, अर्हतापि सांत्सरिकदानस्य पात्रापात्रविचारविरहेण प्रवर्तितत्वात्, सत्यं. गु-
 णबुद्ध्या दानमाश्रित्यायं विधिरक्तः, कृपादानं तु न कापि जिनैर्निवारितं, आह च—
 सवेहिं पि जिणेहिं । उज्जयजियरणदोसमोहेहिं ॥ सत्ताणुकंपणठा । दाणं न कइहिं पि पडि-
 सिद्धं ॥ १ ॥ तथा श्रवणमाकर्णनं धर्मस्येति गम्यते, क^० सुतीर्थं, सुष्टु सुखेन वा तीर्थते भवो-
 दधिरनेनेति सुतीर्थं, सम्पद्ज्ञानक्रियासंपन्न. साधुः, अन्नेन क्रियाविक्रमे धर्मश्रवणनिषेधमाह, यदा-

ह—चारित्र्येण विहीनः । श्रुतवानपि नोपजीव्यते सद्भिः ॥ निर्मलजलसंपूर्णः । कुलजैश्रान्तालक्ष्य
 इव ॥ १ ॥ सुसाधुः वर्णितस्वरूपस्तस्य सेवा पर्युपास्तिः, ध्यनेनासाधुसंसर्गनिषेधमाह, यतः—अं-
 वरस य दिवसरस य । कुएहंपि समागयाइं मूलाइं ॥ संसग्गीइ विनड्डी । अंओ दिवत्तणं पत्तो ॥
 ॥ १ ॥ अयं शिवलोकमार्गो प्रवतीति रूपकद्वयार्थः ॥ ४१ ॥ इहमनेकथा शास्त्रेषु सन्मार्गप्रतिपा-
 दनेऽपि रागाद्युपहतचेतसां बहुतरजीवानामुन्मार्गगामित्वमवलोक्य सस्वेदं रागादिमाहात्म्यमाह—
 ॥ मूलम् ॥—रागोरगगरलभरो । तरलइ चित्तं तावइ दोसग्गी ॥ कुएइ कुमग्गपचित्तिं ।
 महामईएणंि हा मोहो ॥ ४३ ॥ व्याख्या—राग एव दाहणं मरणहेतुवाङ्मरगारलं सर्पविषं तस्य
 एर उत्कर्षः, किं? तरलयति विधुरयति चित्तं मनः, तथा तापयति डुनोति प्रस्तुतत्वात् चित्तमेव,
 द्वेष एव संतापकत्वाद्भिर्दोषाभिर्मत्सरानलस्त्रथाकरोति विधत्ते, कां? कुमार्गप्रयत्तिं कुदर्शनप्रह्वमिश्रया
 त्रिनिवेशावितथप्ररूपणानुष्ठानादिरूपां महामतीनामपि, आस्तां सुभधुत्तिनां, हा इति स्वेदे मोहोऽ-
 ज्ञानं, एतेन रागद्वेषमोहोपहतानां तत्रोपदेशनानर्हत्वमाहेति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ तथा च—
 ॥ मूलम् ॥—अन्नाएण मिजत्त—मोहिया कुमहुग्गगह्णाहिया ॥ मग्गं न नियंति न सइ-

—हंति चेठंति न य ल्चियं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—अंधा द्रवांधा अज्ञानेनांधा; तथा मिथ्यात्वेन मोहिता ब्रमिताः, तथा कुप्रहोऽस्मदन्ननिवेशः स एवोप्रहो नृतादिस्तेन गृहीता आविष्टास्ते, किं? यथासंख्यं न नियंतिसि न पश्यति मार्गमात्मना, न श्रद्दधति न बहुमन्यंते परोपदिष्टमपि मार्गमेव, न च चेष्टंते व्यवहरंत्युचितमनुरूपं, मार्गस्यैव क्रियाविशेषणमिदं, तथाहि—अज्ञानोपहृतात्मनामंधानामिव सत्वानां तत्त्वावलोकनविमुखी सेमुषी, मिथ्यात्ववासनाविपर्यस्तबुद्धिनां दिग्भूदानामिव तत्त्वश्रद्धानबहिःप्लवा मनोवृत्तिः, कुदेवादिप्रहावेशवशंवदानामुन्मत्तानामिव सर्वतो हारयहेतुरसमंजसा चेष्टेति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ दृढमवगतसम्पन्नज्ञानादिमोक्षमार्गः सुदुर्जयरगादिदोषजाताडिद्विजमानः समुद्रासितवीर्यः कश्चिद्भावमार्गमेव प्रतिपद्यते, तदशाक्तिमांश्च प्रतिपन्नद्रव्यस्त्व. सर्वविरतिदालसः खदु देशविरतिपरिणाम इति वचनात् सर्वविरतिदालसत्वं यथा प्रावयति तथैह—

॥ मूलम् ॥ —ता कश्या तं सुदोणं । सा सुतिही तं जवे सुनक्तं ॥ जमि सुगुरुपरंतो ।
 चरणन्नरथुरं धरिस्समहं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—यस्मादेव रागादयो विजुंजंते तत्तस्मात् कदा कस्मिन् काले तत्सुदीनं प्रसन्नदिगादि, सा सुतिथिर्नदादिका, तत् सुनक्तं पुण्यादि जवेदित्याशिषि सप्तमी,

सुंदरवं चैतेषां सकलकल्याणनिबंधनचरणप्राप्तिहेतुत्वात्, यस्मिन् दिने तिथौ नक्षत्रे वा सुगुरुपर-
 ल. सुंदरधर्माचार्यायन, शोचनत्वं चास्य—धर्मज्ञो धर्मकर्ता च । सदा धर्मपरयण ॥ सत्वानां ध-
 र्मशास्त्रार्थ—देशको गुरुभ्यते ॥ १ ॥ इत्यादित्कणयोगात्, तत्परवंत्रतजणानेन च गुर्वीयताः
 सर्वसंपद् इत्यावेदयति, यतोऽभिहितं—णामस होइ जागी । थिरयरत्तं दंसणे चरिते य ॥ ध-
 ना आवकहाए । गुरुकुलवासं न मुंचति ॥ १ ॥ अन्यच्च—उड्डमदसमडवा—लसेहिं मासह-
 मासत्वमणेहिं ॥ अकरतो गुरुवयणं । अणंतसंसारिणं होइ ॥ २ ॥ चरणमेव उर्वहत्वसाभ्याद्ग-
 वतस्तुतिगर्भसंबोधनेन मध्यमंगलमाविष्कर्त्तुं मुग्धजनप्रवादातिरस्कारमाह—
 ॥ मूलम् ॥—सवह् अडि धर्मो । जा सुणियं जिण न मासणं तुभ्ह ॥ कणगाजुराण क-
 णां व । मसिययमत्तत्रमाणं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—सर्वत्र सर्वेषु कपित्तशैवशाक्यादिविधिमतेषु
 अस्ति विद्यते धर्म इति विवेकविकलानामभ्युपगमो वर्तते यावत् किं? यावन्न सुणिनं नाधिगतं हे
 जिन विगलितारोषरागादिदोष । जातौ चात्रैकवचनं, शासनं दादशाणं तुम्हत्ति गुष्माकं वक्क्यपेक्का-

जातिव्यक्तयोः कथंचिद्भेदमाह, किमिव कुव केषामित्याह—कनकावुराणां हृत्पूरकफलचूर्णजावितात्मनां कनकमिव सुवर्णमिव सर्वं बेषकाकाष्टपाषाणादिवस्तीत्यभ्युपगम इति हश्यं, किंविशिष्टानां तेषां? सह सितया शर्करया वर्तत इति ससितं, तच्च तल्पयश्च ऊर्ध्वं तदलभमानानामप्राप्तुवतामपिबतामिति तत्पर्यमिति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ इति श्रीदेवन्नद्वारिविरचिते दर्शनशुद्धिप्रकरणविरणे मार्गतत्वं तृतीयं समाप्तं ॥ श्रीस्तु ॥

व्याख्यातं मार्गतत्वमधुना मूढद्वारागाथाक्रमप्राप्तं साधुतत्वं विवियते—संबन्धश्च पूर्वेण सहस्य मार्गतत्वमन्निहितं, तच्च सुतीर्थमुवाह्यते त्वयं, सुतीर्थं च साधुरिति प्रस्तावात्साधुतत्वमत्रान्विधीयते, तदादौ गाथा—

॥ मूढम् ॥—द्वारस जे दोसा । ज्ञापारकहाए वन्निया सुते ॥ ते वज्जंतो साहू । पन्नतो वीयाणहिं ॥ १ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं, सूत्रे सिद्धांते सामान्येन विशेषतस्त्वाचारकथायां द-शवैकालिककण्ठस्थयने. तथा साधयति पौरुषेयीत्तिर्विशिष्टक्रियात्रिरपवर्गमिति साधुर्यतिरिति ॥ १ ॥

दर्शन-

के

टीका

११२

के एतेऽष्टादश दोषा इत्याह—

॥ मूलम् ॥—पठं वयणञ्जकं—

। सिण्णसोहाविवज्जाण्यं ॥ १ ॥ व्याख्या—प्रथममिति क्रमार्थं, व्रतानां प्राणिवधविरमणादीनां
राक्षिभ्योजनविरमणावसानानां, षट् परिमाणस्य फट्कं, इह च व्याख्यानद्वव्रतानां विराधनानि प्र-
त्येकं दोषत्वेनावसेयानि, एवं कायषट्केऽपि कायानां, पृथिवीकायादीनां षट्कं कायषट्कं. अथाद्य-
वतविराधनात्राणनेनैव कायषट्कविराधनमुक्तार्थमिति केरसत्वं, विशेषरूपतयास्य भणनात्, विशेष-
णां तु सामान्याक्त्यां चिद्विन्नरूपत्वात्तत्रसंख्याहानिरपि. अकटपो द्विविधः, शिङ्कस्थापनाकटपोऽ-
कटपस्थापनाकटपश्च, तत्र शिङ्ककस्थापनाकटपोऽजधीतपिंडनिर्मुक्त्यादिना आनीतमप्याहारादि न
कटपत इति, उक्तं च—अणहीया खड्डु जेषं । पिंडेसणसेज्जवहया एसा ॥ तेणाणियाणि ज-
इणो । कथंति न पिंडमार्शेण ॥ १ ॥ उववदंपि न अनत्ता । वासावाससु दोवि नो सेहा ॥
दिक्किज्जांती सेह । उवणाकणो इमो होइ ॥ १ ॥ अकटपस्थानादकटपं तु स्वयमेव वहयति. दो-
पत्वं चैतस्य विपर्ययासेवनात्. गृहिणो ब्राजनं गृहित्राजनं स्थालकरोटकदि, त्रीजनावर्धमासेव्य-

मानमिति गभ्यं. उक्तं च—

कंसेसु कंसपाणसु । कुंभोणसु वा पुणो ॥ हुंजंतोसणपाणार्द्ध । आयास परित्रसस्र ॥ १ ॥
 कांस्येषु करोटकादिषु, कांस्यपात्रेषु तलिकादिषु, कुंडमोदेषु हस्तिपादाकारेषु मृन्मयादिषु. इह ज-
 कारलोपः प्राकृतत्वात्, समाहारत्वाच्चैकत्वमेवमुत्तरत्रापि. पद्यंकः प्रतीतः, शयनासनविषयीक्रियमाण-
 मिति गभ्यं, उपलक्षणं चैतत् खट्वाभंचक्रास्यंदिकादीनां. यदाह—आसंदीपलियंकेसु । मंचमासा-
 लयेसु वा ॥ अणायथिमझाणं । आसदन्तु सदन्तु वा ॥ १ ॥ आस्यंदपर्यंकमंचाः प्रतीताः, आ-
 सादकः समंगकसमन्वित आसनविशेषः, शृणित्वं चैतेषु दोष, निषदनं निषयाः समयप्रसिद्धा त्रि-
 द्वागतस्योपवेशनक्रिया, यदवाचि—

गोयरगणपिव्हस । निसिज्जा जसस कण्णद ॥ इमेरिसमणायारं । अब्बज्जद अब्बोहियं ॥ १ ॥
 इत्यादि, अपिचेति समुच्चये, स्थानं मज्जनं देशतः सर्वतो वा, उपलक्षणत्वात्कल्करोधादित्रिरुद्धत्वं-
 नं च. तथा च—वाहिज्ज वा अरोणी वा । सिणणं जो उपहण् ॥ मुक्कंतो होइ आयारो । ज-
 ह्णो जवद संजमो ॥ १ ॥ इत्यादि, शोभा विद्मथा दशनवर्षणनखघटनरोमकल्पनकेशसमारचनानाका-

दर्शन-

टीका

११४

लवस्त्रप्रकृतनादिरूपा, तस्या विवर्जनमेव विवर्जनकमनुष्ठीयमानमिति गम्यं. यतः—निगिणस्स
वावि मुंडस्स । दीहरोमनहंसिणो ॥ मेहुणान्वसंतस्स । किं विञ्जसाए कार्शिं ॥ १ ॥ विञ्जसाव
त्थिं चिरव्वु । कम्मं बंधइ चिक्खणं ॥ संसारसागरे घोरे । जेणं पन्इ उत्तरे ॥ १ ॥ विञ्जसाव
इह शेषदोषाणां मुञ्जानत्वादकल्पस्थपनाकल्पदोषे तु सति शेषदोषाणामपि संनवात्सप्रतिपङ्कतद्वि
षयविभागस्य च उर्झानत्वादकल्पस्थपनाकल्पदोषे तु सति शेषदोषाणामपि संनवात्सप्रतिपङ्कतद्वि
॥ मूलम् ॥—पिंमं सेज्जां वडं । पत्तं चारित्तरकण्ठाए ॥ अक्खणं वज्जेज्जा । गिएहेज्जा क-
प्पियं साहू ॥ ३ ॥ व्याख्या—पिंमं समयपरिज्ञापया चतुर्विधमाहारं, शय्यां वसति, वडमंतरकल्प-
दि, पात्रमलांवादि, अकल्पमकल्पनीयं वर्जयेत्परिहरेत्, कस्सै ? चारित्तरज्ञाणार्थाय नियमपरिपाल-
नप्रयोजनाय, तथा गृहीयाड्पाददीत श्रुतत्वापिंडाद्येव, किंविशिष्टं ? कल्पितमाधाकर्मादिदोषपरहितं
साधुरिति गार्थार्थः ॥ ३ ॥ इह च पिंमदीनामाधाकर्मादिदोषकल्पत्वमिति तान् विज्जाणिषुः प्रस्ता-
वनामाह—

॥ मूलम् ॥—जीवा सुखेसिणो तं । सिधंमि तं संजमेण सो देहे ॥ सो पिंडेण सदोसो ।
 सो पन्दिक्कठो द्दमे ते य ॥ ४ ॥ व्याख्या—जीवाः प्राणिनः सुखैषिणः शर्मांत्रिटाषिणः, यद्वाचि-
 —सर्वेवि सुककंती । सर्वेवि हु ड्ककनीरुणो जीवा ॥ सर्वेवि जीवियपिया । सर्वे मरणात्तु वीहंति
 ॥ १ ॥ तत्पुनः सुखं तात्त्विकं शिवे एव सर्वकर्मांत्रावमोक्षे एव, तत्पुनः शिवं संयमेन पूर्वोक्तेन, स-
 पुनः संयमो देहे आह्वरभूते, शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनमिति वचनात्, स पुनर्देहः पिंडेन पूर्वोक्ते-
 न, सह दोषैः सदोषः स पुनः पिंन्ः प्रतिक्कुष्टः प्रतिषिद्धः सर्वाजनैरिति गम्यते, द्दमे अत्यन्तरमेव व-
 द्यमाणतया प्रत्यक्कास्ते पुनर्दोषाः, च पुनरर्थे, सर्वेष्वपि च तहहन्देषु योज्यते, तेनोचितं चैतदि-
 गाथार्थः ॥ ४ ॥ प्रस्तावितपिंन्दोषाणां सविजगसंख्यामाह—

॥ मूलम् ॥—सोलस उग्गमदोसा । सोलस उष्णपण्णए दोसा तु ॥ दस एसण्णए दोसा
 । बायात्तीसं ड्ह हवंति ॥ ५ ॥ व्याख्या—षोडशोद्गमनमुद्गम उत्पत्तिः प्रजव इति यावत्, प्रस्तावा-
 रिपिंन्स्य, तं दूषयंतीत्युद्गमदोषाः, तथा षोडशोत्पादनोपार्जना निवर्तनेति यावत्, पिंन्दस्यैव, तस्यामपि
 दोषास्तुरप्यर्थः, तथा दश एषण्णयां गवेषण्णयां दोषाः, सर्वमीदने यस्यात्तदाह—द्विचत्तरिंशदि-

त्येवमुक्तनीत्या भवंतीति गाथार्थः ॥ ९ ॥ तत्र तावदुत्तमदोषानाह—

॥ मूलम् ॥—आह्लाकमधुहैसिय—पूयीकर्म य मीसजाए य ॥ तवणापाहुनियए । पाब्ज्य
रकीपणामिच्च ॥ ६ ॥ परिपट्टिए अत्रिहहु—अत्रिने मातोहडेद य ॥ अह्निज्जे अणुसिद्धे । झोपर

एय सोल्लसिमे ॥ ७ ॥ व्याख्या—आधाय विकल्प्य यतिं मनसि कृत्वा सचित्तस्याचितीकरणमचि-
तस्य वा पाको निरुक्तादाथाकर्म १. जहेशः साध्वर्थं संकल्पः, स प्रयोजनमस्येत्यौद्देशिकं, झोपर
कर्म, शुद्धस्याप्याथाकर्मिकावयवनेन दध्यादिना गुप्तपाकेन च संस्कुर्वतो भवति २. पूतं पवित्रं तस्य
धर्मैकवचनांतो दध्यः, चः समुच्चये ३. यदात्मार्थं साध्वर्थं चादित एव मिश्रं जातं पाकजावमुपगतं
तन्मिश्रजातं ४. साधुदानार्थं किंचित्कालं कीरादेः स्थापनं स्थापना ५. कालान्तरजाविन आह्लाग-
देरिदानीं सन्नहिताः साधवः संति, तेषामप्युपयोगो ज्ञवत्विति बुद्ध्या द्दानीमेव करणं, समयपरिजा-
पया प्राभृतिकासन्निकृष्टस्य वा विवाहादेः कालान्तरे साधुसमागमं संचित्योत्कर्षणं वा, एकारः पा-
दपूरणे ६.

अंधकारव्यवस्थितस्य बह्विप्रदीपमण्णादिना, त्रित्यपनयनेन वा बह्विनिष्कास्य ड्यवधारणेन वा प्राडःकरणं प्राडःकारः, इत्यता ङंदोवशात् ७. साध्वर्थं मूढ्येन क्रीयतेस्मेति क्रीतं ८. साध्वर्थमुद्यत-
कं गृहीत्वा यदन्नादि दीयते तत्पामित्यकं, इह च क्वचिद्विजक्तिलोपः प्राकृतत्वादिति ९. ॥ ६ ॥ त-
था स्वरुच्यमर्पयित्वा परड्यं तत्सदृशं गृहीत्वा यदीयते तत्परिवर्तनं १०. गृहशमादेः साध्वर्थमा-
नीतमभिहतं ११. कुतपादित्यस्य धृतादेर्दानार्थं यन्मुक्तिकाद्यपनयनं तद्भिन्नं १२. मात्वात्प्रसिद्धात्,
उपत्यक्षणं चैतद्दुग्धाह्यताया, तेन शिकादेर्दुमिगृहञ्च अपहृतमानीतं साधुदानाय मात्वापहतं १३.
इतिवर्षिक्यसमासौ, यदाह्विय परकीयं द्वाद्गृहीत्वा स्वामी प्रदुश्चौरो वा ददाति तदाहेवं १४. गो-
पीजत्कादि सर्वैरदत्तमननुभतं वा एकः कश्चिददाति तदनुत्सृष्टं १५. स्वार्थमधिश्रयणे सति साधुस-
मागमश्रवणात्तदर्थं पुनर्यो धान्यावापः सोऽध्ववपूरकः, चः समुच्चये १६.

षोडश उरुमदोषा इति प्रकृतं, इह च दोषप्रक्रमेऽपि क्वचिद्दोषवतोऽत्रिधानं, तयोर्भेदविवक्त-
णादेवमुत्तरत्राष्यवसेयं, एते च गृहस्थसंज्ञाः साध्वर्थं तेन विधायमानत्वादितिगाथाद्वयसमासार्थः ॥
॥ ७ ॥ अथोत्पादनादोषानाह—

- ॥ मूलम् ॥—धाईदृष्टनिमित्ते । आजीववणीपमेतिगिहाय ॥ कोहे माणे माया । लोचे य
 द्धंति दस एण ॥ ८ ॥ पुढे पहा संश्व । विजांमंते य चुन्नजोगे य ॥ जणपणए दोसा । सो-
 लसमे मूलकमे य ॥ ९ ॥ व्याख्या—आलस्य कीमजनमंडनकीमनांकारोपणकर्मकारिण्यः
 धाव्यः एतासां कर्म त्रिकार्थं कुर्वतो मुनेर्धात्रीपिं. १. मिथ. संदेराकथनं दृतीत्वं, तत्कुर्वतो त्रि-
 कार्थं दूर्वापिं २. अतीतानागतवर्तमानकालेषु तातातासादिकथनं निमित्तं, तद्विकार्थं कुर्वतो त्रि-
 निमित्तपिंडः ३. जातिद्वयगणकर्मजिह्वादिप्रधानेभ्य आत्मनस्तद्वृणारोपणं धिकार्थमाजीवपिंडः ४.
 श्रमणब्राह्मणश्रमणानिश्चिश्चानादिभक्तानां पुरतः पिंनार्थमात्मानं तत्तद्वक्तं दर्शयतो वनीपकापिंडः
 ५. वमनविरचनवस्त्रिकर्मादि कारयतो वैधुन्नपज्यादि वा सूत्रयतः पिंडार्थं चिकित्सापिं. ६. विद्या-
 तपःप्रज्ञावज्ञापनं राजपूजादिव्यापनार्थं श्लोथपल्लवर्जनं वा त्रिकार्थं कुर्वतो वनीपकापिंडः
 लक्षिभ्रशंसोत्तानस्य परेणोत्साहितस्यावमतस्य वा गृहस्थादिमानमुत्पादयतो मानपिंडः ८.
 नानावेषभाषणपरिवर्तनं भिक्षार्थं कुर्वतो मायापिं. ९. अतिलोत्राद्भिक्षार्थं बहु पर्यटनो लोभपिंडः
 १०. भवंति स्युर्दशैतेऽननरोक्ता जत्यादानादोपा इति योगः ॥ ८ ॥ तथा पूर्वसंस्तवं जननीजनका-

द्विद्वारेण, पश्चात्संस्त्वं श्वश्रुश्वशुराद्विद्वारेणात्मपरवयोऽनुरूपं संबंधं त्रिद्वार्थं वदयत. पूर्वपश्चात्संस्त्व-
 पिंडः ११. विद्यां मंत्रं चूर्णं योगं च त्रिद्वार्थं प्रयुंजानस्य चत्वारो विद्यादिपिंदाख्या दोषा, तत्र ज-
 पद्वोमादिसाध्या स्त्रीदेवताधिष्ठाना वा विद्या १२. पाठमात्रसिद्धः पुरुषाधिष्ठानो वा मंत्रः १३. चूर्णा-
 नि नयनांजनदीन्यंतर्धानादिफलानि १४. पादप्रत्येपादय. सौभाग्यदौर्भाग्यकरा योगः १५. चश-
 व्दौ समुच्चयार्थौ, उत्पादनायाः पिंनोपार्जनस्य दोषा दूषणान्येते पंचदश, षोडशः पुनर्गर्भस्तंभग-
 र्जाधानप्रसवस्वपनमूलरक्षाबंधनादि भिन्नार्थं कुर्वतो मूलकर्मपिंडः १६. चः पुनरर्थः प्रयुक्त-
 एव. एते च साधुप्रजवा आहारद्वन्द्वेन तेन क्रियमाणत्वादिति गाथासमासार्थः ॥ ७ ॥ अ-
 शैषणादोषानाह—

॥ मूलम् ॥ —संक्रियमक्रियनिरुक्त—पिहित्यसाहस्रियदायगुग्मभीसे ॥ अपरिणयदित्तबहुषि ।
 एमणदोसा दस द्वांति ॥ १० ॥ व्याख्या—आधाकर्मोदिरांकाकद्वुषितो यदनाद्यादते तत् शक्तिं,
 यं च दोषं शंकते तमापद्यते १. सृष्टिं पृथिव्यादिना सचेतनेन सुराशुच्यादिना वाचेतनेनापि
 गार्हितेन सृष्टं करादि, तेन दीयमानं ज्ञत्काद्यापि तथोच्यते २. निक्षिप्तं पृथिव्युदकतेजोवायुवनस्प-

तेषु त्रसेषु च यदचित्तमपि स्थापितं, विहितं स्थगितं सचेतनफलादिना ४. दानभाजनस्थमयोर्भयं
 सचित्तेषु शुचिभ्यादेषु निक्षिप्य तेनैव राजनेन ददनः संहतं ५. बालवृद्धपंडकवेपमानज्वरितांथाव्य-
 क्तमतोन्मत्तवरचरणनिगन्निपाडुकारुत्कंनकपेपकूर्जककर्नकालोचकविस्मृषिजकदलकव्याल्लोड
 एभ्यो अत्रादि गृहीतुं साधोर्न कल्पते ६. देयद्रव्यं संडादि सचित्तेन कृणादिना मिश्रं ददत ज-
 मिश्रं ७. देयद्रव्यमचित्तावेनापरिणामदपरिणतं ८. लिप्तं लेपवहध्यादि. किलैतदपि कारणं विना न
 ग्राह्यं, यदाह—चिन्तव्यमलेवकर्म । लेवकडे माहु पल्लकमार्द्ध ॥ अत्रोपवतो गुणमाह—नयरसगोहि
 पसंगो । न य भुत्ते वंनपीडा य ॥ १ ॥ ७. धृतादि उर्दयन् यद्दाति तन्नार्दितं, उर्दमाने धृतादा
 तवस्थस्यागंतुकम्य वा सर्वस्य जंतोर्भुविद्विदाहरणेन विराधनागंनवात् १०. एषु च प्रथमैकवचनां-
 तता सर्वत्र दध्या. एषणदोषा एते दश भवन्ति, एते गृह्णिमाधुप्रजवाः तथैव संजवात्, तथेहाहु-
 त्ता अपि पंच प्राप्त्यणदोषा शिष्यहितायाभिधीयन्ते—संयोजना. प्रमाणातिरिक्तता अंगारो. धू-
 मः कारणलावश्च. तव रसत्वोत्पाद द्रव्यस्य संनकादेर्द्वयान्तरेण संडादिना वसतेर्बहिरंतर्वा योज

नं संयोजना १. धृतिबलसंयमयोगा यावता न सीदति तावदाहारप्रमाणं, अधिकाहारस्तु वमनाय मृत्यवे व्याधये वेति तत्परिहारात् प्रमाणातिरिक्तत्वाद्दोष. २. स्वाह्वनं तदाहारं वा प्रशंसन् यद्भुंके स रागाधिनो चारित्र्येधनस्यांगरीकरणादंगादोषः ३. निंदन पुनश्चारित्र्येधनं दहनधूमकरणाधूमदोष. ४. शुद्धदनाया व्यसहनं, क्षामस्य च वैयावृत्त्याकरणं दर्शयामितेश्चुद्धिः, प्रेक्षोपेक्षादेः संयमस्य चापालनं, शुदातुरस्य प्रबलाभिज्जदयात् प्राणप्रहाणशंका, ध्यातिरौद्रपरिहारेण धर्मध्यानास्थिरीकरणं चेति द्रोजनकारणानि, तदत्रावे भुंजानस्य कारणभावो दोष. ५. एवं सर्वमीदने सप्तचत्वारिंशद्भवंति. एतद्विषयविभागप्रतिशेदादिविस्तरार्थिना पिंडनिर्मुक्त्याद्यन्वेषणं विधेयं, इह तु ग्रंथगौरवप्रयत्न कृत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ उक्तदोषविशुद्धस्यैव पिंस्य ग्राह्यतां तद्विशुद्धिविषये विशेषं चाह—

॥ मूलम् ॥—यद्दोषविमुक्तो जर्दण । पिंडो जिणेहणुषाण्ड ॥ सेसक्रियाविगाणं । एसोपुण ततज्ज नेज्ज ॥ ११ ॥ व्याख्या—एतद्दोषविमुक्त उक्तस्वरूपद्विचत्वारिंशद्दूषणरहितो यतीनां पिंडो नक्तादिर्जिनैरनुज्ञातो ग्राह्यतयेति प्रक्रमः, एष पुनर्विशुद्धः पिंस्रत्त्वतः परमार्थवृत्त्या, शेषक्रियास्थितानां पिंडविशुद्ध्यपेक्षया या शेषक्रियाः स्वाध्यायप्रत्युपेक्षादिकास्तासु ये स्थिता आश्रिना-

स्ते तथा तेषां श्रेयः न तु नद्विक्रवास्तुतदोपपरिहारमात्रवतां, मूलात्रावे
नि प्राव इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ ननु गृहस्थेन चत्किविहितमाधाकर्म गृहंस्त्रिधा शुद्धस्य साधो.
को दोष इत्याह—

॥ मूलस्य ॥—जसस्यश्चात्प्राहरो । आरंजो तस्य ह्योद नियमेण ॥ आरंजे पाणिवहो । पा-
णिवहे ह्योद वयमंगो ॥ ११ ॥ व्याख्या—यस्य साधोरर्थार्थं निमित्ताय आहारोऽनश्नादि पञ्च-
इति शेष. आरंभः खंजनपेपणादिसंशुद्धाणादिव्यापारस्तरय चवति नियमेन, चस्य गम्यमानत्वाद्दरं
भे च पाणिवध, पाणिवधे च चवति वनत्रांगः, अयमर्थः—यद्यपि साधो. पचनादौ न व्यापारस्त-
थापि मम निमित्तं निष्पन्नमिदमिति जानतो नि शक्यतया भुंजानस्य कथमिव विकरणशुद्धि. स्या-
त ! तत्परिजोगतस्तस्यानुमतत्वादिति गाथार्थः ॥ ११ ॥ इहमुपदिष्टेषु पत् क्रिष्टकर्मां आधाकर्म
निःशक्यतया भुंक्ते तस्यानाराधकत्वमाह—
॥ मूलस्य ॥—दुंजद आहाकर्मं । समं न जो पडिकमद् बुद्धो ॥ सबजिणाणाविमुहसस ।
तस्य आराहणा नडि ॥ ११ ॥ व्याख्या—दुंक्तेऽभ्यवहरति यः साधुराधाकर्म वर्णिनस्वरूपं, सम्य-

न्यावशुच्या न च नैव प्रतिभामति प्रायश्चित्तप्रतिपत्या तद्भोजनात् प्रतिनिवर्तते, किञ्चिद्विद्विष्टः सन्^१ लुब्धो रसनादांपटः, अग्नेन यः कथञ्चित् सकृद्भुक्तवापि सम्यक्प्रतिक्रामति, यश्चाद्बुद्ध्यो ग्लानादिक्रारणे भुंक्ते तयोराशयकवमाह—तस्य द्रव्ययतेः सर्वे च राशैरवनविदेहजास्ते जिनाश्च तेषामाज्ञा द्वादशांगी तस्यां विमुख प्रतिकूलस्तस्याराधना परलोक्त्वं नास्तीति गाथार्थः ॥ १३ ॥ यद्येवं तर्हि कथमागमे दुर्निद्राग्लानाद्यागाद्वप्योजने व्याधकर्मदिप्रहणमनुज्ञातमित्याह—

॥ मूलम् ॥—संशरणमि अस्तु छंदं । उदाहवि गेएहंतदितयाणहियं ॥ व्याजरादठंतेण । तं चेव हियंति निदिठं ॥ १४ ॥ व्याख्या—संशरणे संस्तरणे प्रसुकैषणीयाहारादिनैव निर्वाहे सत्यशु-
 रुमनेषणीयं गृह्यमाणं दीयमाणं चेति गम्यते, दयोरपि, नैकस्य कस्यापि, गृहितृदात्रो. साशुश्राव-
 कयोरहितमनर्थहेतुत्वात्पथ्यं स्यादित्येष उत्सर्गः. अपवादतस्तु आतुरो रोगी तस्य दृष्टांत उदाह-
 रणं, तेन, यथा हि रोगिणः कस्यामप्यवस्थायां पथ्यमपथ्यं, कस्यांचित्तु पुनरपथ्यमपि पथ्यं स्या-
 त्, तथा च भिषक्शास्त्रं—

उपपद्यते हि सावस्था । देशकालामयान् प्रति ॥ यस्यां कार्यमकार्यं स्यात् । कर्मकार्यं तु वर्ज-

गोत्रसंस्तरणेऽनिवाहे उर्ध्वकिश्यानाद्यवस्थायामित्यर्थः. अग्रमन्निशय — यद्यपीदमथाकर्मज्ञानं गाय-
 वयाञ्ज । पुणो विमोही नयाविरुद्धे ॥ ६ ॥ काहे अहिति अ दुवा अहीहे । तवोवहाणेषु य उ-
 ज्जमित्तं ॥ गणं वीर्द्धय मारवित्तं । सात्वंसर्वीममुवेद मोक्तं ॥ ७ ॥ सात्वंणो पन्तो । अ-
 षाणं उगमेवि धारेद ॥ इय सात्वंणसेवा । धारेदज्ज उमदभावं ॥ ८ ॥ अर्पण बहुमिभि-
 ज्जा । एवं पंडियत्तकणं ॥ सुवासु पन्तिसेवासु । एवं अटावयं विज्ज ॥ ९ ॥ नवि किंचि अणुणा
 य । पन्तिमिद्धं गावि जिणवदिदंदि ॥ एसा तेमि आणा । कज्जे सव्वेण होयवं ॥ १० ॥ इत्याद्याग-
 माजिज्ञैर्यथावसरं बहुतरणुणानाकांक्षया गृह्यमाणं दीयमानं च न दोषयेति गार्थार्थः ॥ १४ ॥ अ-
 निवाहे अन्नपणीयपरिजोगोऽपि दिनार्येति प्रतिपादितं, तत्किं यथाकथंचिदेव नैत्याह—
 ॥ मूत्रम् ॥—मायुष्यमणिणदि । मायुष्यज्जहामिणदि कि णदि ॥ पूरुए मीसएण य । आ-
 हाकर्मण जयणण ॥ ६९ ॥ व्याख्या—प्रगना अश्रवो येत्यस्तानि प्राशुकानि, नान्येष्येपणीया-

न्याथाकर्मादिममस्तदोषरहितानि, तैः प्रथमं तावदिति शेषः, तद्व्याज्जे प्राशुक इव त्राणितैरवत्राणितं समयसंज्ञया याचितं, एतदसंपत्तौ च क्रीतैः, तदसंपन्नवेद्येण पूड्येति वचनस्यातंत्रवात् पूतित्रि, एवमुत्तरत्राणि, तदप्रासावपि मिश्रकैः, ततोऽप्याथाकर्म्मिन्निः, इह चकारोऽनुक्तसमुच्चये, ततस्तत्र विधिक्षुल्लेन याचनादोषमवाधिं कृत्वाऽल्लुतमल्लुतरत्नत्वादिदोषाश्रयणेन तावद्भवेषणीयं यावत्पूतिमिश्राथाकर्माणि, तैरन्नपानादिभिरातुरस्य शरीरसंधारणा कार्येऽयुत्स्कारः, तत्रापि यतनया ज्ञानागादप्रयोजने समस्तक्षेत्रे परित्रमणेन यथान्यदोषपुष्टस्यालान्ने उत्तरोत्तरदोषदृष्टस्य ग्रहणरूपया, ज्ञाणादे तु यथाकथंचित् सहस्रैव ग्राह्यमिति दाव इति गार्थार्थः ॥ १५ ॥ नन्वाथाकर्म्मभोजिनः पूर्वमाज्ञाभंगः प्रतिपादितः, सांप्रतं पुनर्यतनावत्स्तदेवानुज्ञायत इति कथं न व्यञ्जिचरतीत्याह—

॥ भूदम ॥—उत्समगोण निस्त्रिहाणि । जाणि द्वाहाणि संशरे जइणो ॥ कारणजाए जाए । अथवाए ताणि कर्णंति ॥ १६ ॥ व्याख्या—उत्सर्गः सामान्योक्तो विधिस्तेन निषिद्धानि निवारितानि यानि द्रव्याणि सचेतनाचेतनादीनि संस्तरे द्रव्यापदादिविरहे यतेः साधोस्तानि, किं कारणजाते द्रव्यापदादिहेतुसमूहे जाते समुत्पन्ने सति अथवादे द्वितीयपदे कट्पंते संयमोपकाराय भवंति.

दर्शन-

तंका

२३६

तदयमभिप्रायः—पूर्वैरुवाण्युत्सर्गविषयाणि

एतद्युनरपवादविषयमिति चिन्तविषयत्वात् विरोधमिति

गात्रार्थः ॥ ६६ ॥ अथपवादः किस्वरूपे

नवनतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—पुत्रवाङ्मय

आसेवा । जपने कारणंमि जयणाए ॥ मिगरहित्यस्य त्रियस्स । अ-

ववाज्ज हांइ नायवो ॥ ६७ ॥ व्याख्या—पृथिव्यादिषु,

पृथिससम्योरर्थं प्रत्ययेदात् पृथिव्यपूर्तेजोवा-

शुवनस्यनिवसार्दीनामुत्पन्ने कारणे

अणितस्वरूपे यतनया गुरुदोषत्यागेन तद्वृद्धोपाश्रयणरूपया. आ-

संवा परिजोगोऽपवादी नवनानि

ज्ञानव्य दानि मंडकं. कस्य सेवास्थितस्य, मूलोत्तरगुणेषु दशविध-

कल्पे वा वर्तमानस्य साधोरिति

गमयते. किंविशिष्टस्य मृगा अज्ञा अगीनार्था इत्यर्थ. ते रहितस्य,

त हि तदासेवापवतीवयानिपरिणामकत्वाभ्यामतिप्रमंगं

धर्मव्रंशं वा तजेरिति गात्रार्थ ॥ ६७ ॥

अथुना बहुविषयोलगापवादपरिज्ञानत.

कृत्योपदेशमामह—

॥ मूलम् ॥—बहुविधरसुरसमंगं ।

बहुविद्विद्विद्वमववायविहरणं ॥ एां लंवेज एतविदि । व-

हुणुजुतं करेजाहि ॥ ६८ ॥ व्याख्या—पूर्वाहं

सुगमं, नवरं ज्ञात्वा निश्चिथादिप्रथेद्य, लंघयि-

त्वा विगात्वात्पवहुणत्वे तुल्यत्वेति

यावत्. ज कंविधिसुत्मारककट्याचिहितन्यायं बहुगुणपुस्कं प्र-

वत्. ज कंविधिसुत्मारककट्याचिहितन्यायं

बहुगुणपुस्कं प्र-

अतगुणसंपन्नं कुर्याः, कृत्यमिति गभ्यते, अत एवोक्तमागमे—जावकीवं गुरुणो । सुखमसुखेण ही-
 द् नायवं ॥ वसहे वारसवीसा । अठारस जित्युणो मासा ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्त-
 मप्रसंगण्डविचारः, संप्रति शय्याशुद्धिमाह—

॥ मूत्रम् ॥—मूत्रोत्तरगुणसुखं । शीपसुपंडगविवज्जिभं वसहिं ॥ सेविजा सवकादं । विव-
 जाए हुंति दोसालं ॥ १९ ॥ व्याख्या—गुणशब्दस्य प्रत्येकमद्विसंबंधान्मूत्रगुणोत्तरगुणशुद्धां
 स्त्रीपशुपंडकविवर्जितां वसतिं सर्वकादं सेवध्व, विपर्यये पुनर्नवंति दोषा इति संक्षेपार्थः ॥ १९ ॥
 तत्र मूत्रगुणाः—

॥ मूत्रम् ॥—सडीवंसो दोधार—णाल चत्तारि मूत्रवेदील ॥ मूत्रगुणे हुववेया । एसा उ
 अहगाडा वसही ॥ २० ॥ व्याख्या—तत्र षष्टिवंशो मोत्र इति लोके यः प्रतीतः, दे धारण्यौ यत्
 प्रतिष्ठितौ, असावेव, चतस्रो मूत्रवेलयश्चतुःषु कोणेषु निधीयंते, एते सषापि मूत्रगुणास्त्रैश्च साधु-
 माधाय कृतेरुपेता शुक्ता एषा, तुशब्द एवकारार्थः, आधाय कृता आधाकार्मेकयेव वसतिरिति. उ-
 त्तरगुणाश्च द्विविधाः, मूत्रोत्तरगुणा उत्तरोत्तरगुणाश्च, तत्र मूत्रोत्तरगुणाः—वंसग १ कन्णु २ कं

वण ३ । तायण ४ लेवण ५ उवार ६ त्रमीए ७ ॥ सण्णरिक्कमा वसही । एसा मूत्तोत्तरणुणेषु ॥
 ॥ १ ॥ अत्र वृष्टमंप्रदायः—वंसगति दंडका, कनणंति कथादिनि. कथ्यकरणं. उक्कंयणंति दं-
 डकोपरि उन्नयणमिति प्रतीनं, तायणं दर्नादिभिराज्ञादनं. लेवणंति विकक्षेण कुड्डाणदिपणं, दुया-
 रति गृहद्वारम्य बाह्यकरणमन्यस्य वा विधानं, भूमिति त्रुमिकर्म. विममाए विममीकरणंति बुत्तं-
 द्रोह. एसा परिक्रमा वसही मूत्तोत्तरणुणेषुत्ति मूत्तोत्तरणुणेष्वित्यर्थः.
 एते च पृष्टिंशादयश्चतुर्दशायविकोधिकोदि, अर्मा पुनरुत्तरोत्तरणुणा विशोधिकोदिस्थिता व-
 सतेरुपधातकरास्तद्यथा—दमिप ध्रुविपवासिप । उज्जोविपवलिकनञ्जवताप ॥ सिताममहाविप ।
 विसोदिकोदिं गया वसहो ॥ १ ॥ अत्रापि वृद्ध्याख्या—दुमियमिति उद्धादया सेदिकादिभि. सं-
 मृष्ट्युक्तं भवति. ध्रुविपत्ति उर्ध्वावाद्युरुप्रभुनिनि वागियत्ति वासिता. पुटथासकुमुपादिनिः, उ-
 द्योतिता रत्नधरीणादिभि. प्रकाशिता. वलिकनत्ति कनकरादिवलिविधाना, अत्रत्ति उगणसुत्तिकायां
 जत्तेन चोपल्लिप्तमिति लया. सिक्का केवलोदकेनादिङ्गिता समुद्रा प्रमार्जिता, माध्वर्थेति सर्वत्र प्र-
 त्तम. विशोधिकोदि गयात्ति अविशुद्धकोदो न चवनीत्यर्थं इति. एतदनुसारश्चतु शालादिष्वपि मू-

लोत्सुणविनागो ज्ञावनीयः, साक्षात्दत्तणं तु प्रायेण यतीनां ग्रामेषु विहारः, तेषु चैवंविधवसते

दर्शन-

टीका

१३९

दोत्सुणविनागो ज्ञावनीयः, साक्षात्दत्तणं तु प्रायेण यतीनां ग्रामेषु विहारः, तेषु चैवंविधवसते

संज्ञावदिति. अन्ये चापी वसतिदोषाः—

कात्यायनः १ वटाणा २ । अत्रिकंत ३ मणभिकंताय ४ ॥ वज्जाय ५ महावज्जाय

६ । सावज्जा ७ मह ८ अणकिरिया य ९ ॥ १ ॥ मासे चतुर्मासे वा पूर्णे तत्रैव वसतां

कालातिव्रानता, मासकल्पे वर्षाकल्पे वा पूर्णेऽन्यत्र विहस्य द्वावष्टौ च मासत् पूरयित्वा तस्यामेव

गह्वतामुपस्थापना ज्ञवति, यावदर्थिकार्थं निष्पन्नान्यैश्चरकादिपाखंडिनिर्गृहस्थैर्वा निषेवित्वातिव्रानता,

तदनासेविता त्वनतिव्रान्तेतिः ज्ञात्सार्थं कृतां साधुज्यो दत्वा स्वयमन्यां कुर्वतो वज्या. यदाह—

अत्रलकमं दाडं । जर्दणमन्नं करेद् वज्जा ७ ॥ जम्हा तं पुवकमं । वज्जेद् तन्नं भवे व-

ज्जा ॥ १ ॥ तथा श्रमणब्राह्मणादीनां पाखंडिकानामर्थीय कृता महासावद्या, आह च—पासंनकारणा ख-

श्रमणानामर्थीय कृता सावद्या, जैनमुनीनामर्थीय कृता महासावद्या, य साह्वणं ॥ १ ॥ इमेऽष्टौ

दु । अग्रंभो अहिणवो महावज्जा ॥ समणद्धा सावज्जा । महासावज्जा य साह्वणं ॥ १ ॥ इमेऽष्टौ

दोषाः. या तु समस्तोक्तदोषवर्जिता स्वार्थं जिनविषयतिष्ठार्थं वा कारिता साटपक्रिया शुद्धैर्त्यर्थः, अ-

दर्शन-

दीक्षा

१४०

चं तु दोषपक्षतिपठितोऽपि गुणोऽप्यशब्दस्याभाववाचकत्वादिति. तथा स्त्रीवर्जिता यत्र स्त्रियो मिथ
कथादितिः स्थानं न विदधति, यस्यां च स्थिते स्त्रीणां ध्वनिर्न श्रूयते, ता अपि साधुमथुरस्वाभ्या-
यध्वनिं नाकर्णयतीति अत्र गाथा—श्रीवज्रियं विद्याणह । इहीणं जह्वाणरुवादं ॥ सहा य न
सुयंति । तावि य तेसि न पेडंति ॥ १ ॥ ताणं चेदंति जहिं । मिहो कहाशहिं नवरपिही ज ॥
वोणे नियमाख्वं । सिय सहो जेण तो वज्जे ॥ २ ॥ विप्रकृष्टे कदाचिहवदो न स्यादपीति स्या
दित्युक्तं—

चंक्रमिभयं विद्र मोडि—यं च विपिक्रियं च सावित्तास ॥ सिगारे य बहुविहे । द्रुं एतेयरे
दोसा ॥ ३ ॥ मोडियंति केतिकतांचितमित्यर्थः; इत्तेयरत्ति इत्काइत्कनागयोर्दोषा. स्मृतिक्कृतहता-
दयः, जह्मलपंक्रियाणवि । लावणसिरी ज जहसि देहाणं ॥ सामणेवि सुखा । सयगुणिया ध्य-
सि गिह्वासे ॥ ४ ॥ गीयाणि य पठियाणि य । हसियाणि य मंजुदे य जज्ञावे ॥ वूसणसहे रा-
ह—स्मिण् य सोजण जे दोसा ॥ ५ ॥ गंभीरमहुक्कडविसय—गाहो सुस्सरोसरोजहसि ॥ स
अयस्स मणहारा—गेयस्सणु केरिसो होक्कत्ति ॥ ६ ॥ तथा पशुवर्जिता गोगर्दनीवत्त्वादिपशुस्त्री-

तत्पुरुषरहिता, तथा पंक्तवर्जिता नपुंसकरहिता, विपर्यये दोषा दूषणानि, ते च व्यक्ता एव. तत्र मूलोत्तरगुणादशुद्रायामाधाकर्मादयः, स्त्रीसहितायां तु ब्रह्मव्रतागुल्यादयः, यदाह—
 वंनवयसस अगुत्सी । लज्जाणासो य पीड्युद्धी य ॥ साहु तवोवणवासो । निवारणं तिहहाणी

य ॥ १ ॥ लज्जानाशोऽसकृत्परस्परदर्शनेन, पीतिबुद्धिश्च नित्यमालापविश्रंभकस्यादिसंज्ञवात्, साधु-
 तपो वनवास इति लोके तीर्थहानिर्लोकप्रवृत्तितः, इति पशुपंडकसहितायामपि चित्तदोत्रान्निवाता-
 दयः, अशुभधापि च—पशुपंडगोमुखिविद्वहं—मोहानलदीवीयाण जं होइ ॥ पायमसुहा पविती । पु-
 व्नवप्रासजं तह्या ॥ १ ॥ अज्ञादयश्च दोषा. सर्वत्रापि समा एव, तस्माद्धकदोषवर्जितैव वसति-
 रासेव्या, यदाह—तस्मा जहुरदोसेहिं । वज्जियं निम्मसो निरासंसो ॥ वसाहिं सेविज्ज जर्दं । वि-
 वज्जएयाणर्दणित्ति ॥ १ ॥ इति गार्थार्थः ॥ १९ ॥ अथ क्रमप्रासां वस्तुशुद्धिमाह—

॥ मूलम् ॥—जं न तयइ कयीं । ने य वूहं गहियमन्नेणं ॥ आहन्पामिच्चं व—ज्जिऊण
 तं कण्ण व्हं ॥ २० ॥ व्याख्या—यन्न तदर्धं प्रस्तावात्साधुनिमित्तं क्रीतं मूढ्येन गृहितं, नैव व्यूत-
 मातानवितानादितंतुक्रियया निवर्तितं, नैव गृहीतमन्येन वस्त्वन्तरेण परिवृत्येत्यर्थः, पंचम्यर्थे वा तृती-

या, ततश्चान्यस्माद्भूत्यादेशाद्विद्येत्यर्थः, साध्वर्थमितीहापि गभ्यं, तद्ध्रस्वं कल्पत इति योगः, प्रस्तावा-
 शतानां किंश्रवा ? वर्जयित्वा. किं ? आहतप्रामित्यं विशेषणोन्मयपदकर्मधारयश्चात्र, इह च षिडवडु-
 रुमोःपदानपणादयोऽपि दोषा यश्चासंभवमवसेयाः. यत्तु क्रीतादिदोषमणनं तद्बाहुल्येनामीषां संन्यात-
 इह मूलोत्तरगुणविजागश्चैवं—तणविणसंजयटा । मूलगुणा उत्तरा य पाणसयणत्ति ॥ पू-
 वार्थं, अस्य व्याख्या—तननवितननादयो मूलगुणा अविशोधिकोदि, पानसज्जनादयश्चोत्तरगुणा-
 विशोधिकोदिरिति. अत्र तानवितानयोस्सावद्यत्वाडुत्तरगुणत्वं पानसज्जनयोश्च सावद्यत्वानमूलगुण-
 त्वं युक्तमिति पर, आचार्य. ग्राह—अत्तद्वियतंरूहि । समणठ तत्तु अण्डयत्तुत्तं य ॥ किं सो न
 होद् कम्पं । फारूणवि पज्जिउं जो उ ॥ १ ॥ फारूणविति स्वार्थविहितेनापीत्यर्थः. जडपज्जणं
 तु कम्पं । इयरमकम्पं सकण्ण उ भोउ ॥ अह भोउवि न कण्ड । तणणं विणणं च तो कम्प-
 ति ॥ १ ॥ इहं मूलोत्तरगुणशुद्धमौर्णिककर्पासिकादिजेदन्नं यद्ध्रस्वं दायकेनोपदौकितं जवति,
 तद् द्वयोरप्यंतयोर्गृहीत्वा सर्वतो निरीक्षणीयं, मा तत्र गहिणां मणिर्वा सुवर्णं वान्यदा रूपकादिद्द
 व्यं निवद्धं स्यात्, ततः सोऽपि गृहस्थो जणते निरीक्ष्य एतद्ध्रस्वं सर्वतः, एवं च तेन यदि म-

एषादि दृष्टं ततो लष्टं, अथ न पश्यति ततः साधुरेव दर्शयति एतमपनयेति. आह—गहिणः क-
थिते कथमधिकरणं न भवति ? उच्यते—कथिते स्तोत्रतर एव दोष, अकथिते तुङ्गाहादिर्महात्
दोष इति. तथा—नवरागकण्णण । पदमं वहं करिञ्ज जोयंति ॥ णाजण फळावसेसं । नि-
एहंति अहव वज्जंति ॥ १ ॥ चत्तारि देविया दागा । दुवे भागा य माणुसा ॥ आसुरा य दुवे
भागा । मग्गे वहस्स रक्कमो ॥ २ ॥ अंजणखंजणकहम्मत्तिने । मूसगत्ताक्किय अणिगिददेह ॥ तु-
ण्णिय कोट्टिय पज्जवतीदि । होइ विवागो असुहो सुहो वा ॥ ३ ॥ देवेसु उत्तमो दाजो । मा-
णुसेसु य मग्गमो ॥ आसुरेसु य गेत्तवं । मग्गे मरणमाइसे ॥ ४ ॥ इति सप्तसंग इति गाथार्थः
॥ २० ॥ अथ पात्रशुद्धिमाह—

॥ मूलम् ॥—तुंवपदारुमट्टिय—पत्रं कर्माद्दोसपरिमुक्तं ॥ उत्तममञ्जहहं । जर्दण न-
णियं जिणवरेहिं ॥ १ ॥ व्याख्या—तुंवकमलांबुः, दासकं काष्टं, मृत्तिका पृथ्वीविशेषः, एतेषां द्वं-
द्वः, तासां पात्रं त्रिकाभाजनं, किंविशुष्टं ? कर्मादिदोषपरिमुक्तं, सूत्रकवात्सूत्रस्य, आधाकर्मादिदूष-
णजालविकलं, यतीनां त्रणितं जिनवरैस्तीर्थस्नानैः, एतदेकैकं किंविशुष्टमित्याह—उत्तममध्यम

जघन्यं, तत्रोत्तमं पतद्ग्रहः मध्यममात्रं जघन्यमोढककादि, अन्ये पुनस्तुंबकमयादीनां यथासंख्य सुत्तमादिविभागं कल्पयति. पुनरेकैकं यथा कृताल्पकर्मपरिकर्मसपरिकर्मरूपतया त्रिधावसेयं. इह च पूर्वपूर्वस्यालाभे उत्तरस्योत्तरस्य ग्रहणं विधेयं. मूलोत्तरगुणविभागश्च तुंबकमाश्रित्येवं—मुहुकरणं मूलगुणा—णए निकोरणं तु इयरेवं ॥ इति गाथादत्तं सुगममेव. दाहमयादिषु तु स्वयम-
रगुह्यः तच्च गृह्यन्तुं विधिं प्रयुंक्ते—

दाह्णिकरेण कोणे । धेतुत्ताणेण वाममणिवंधं ॥ खोडेइ तिननि वारे । तिननि तले तिननि
रुमीए ॥ १ ॥ ततश्च—ते सवीयाइं दहुं । न गेएहइ गेएहइं य द्यादिहे ॥ गहणंमिं उ परिमु-
रु । कण्णइ दिठेहिं विवज्जाहि ॥ १ ॥ उत्तरार्धस्यायं जावार्धः—ग्रहणकाले परिशुद्धे पश्चाद्यदि ब-
हून्यपि बीजानि पश्यति तथापि गृह्यायेव, न परिष्ठापयति प्रत्यर्पयति वा, किंतु यत्नया तान्येव
रुकेद्वयति यत्र न विराध्यंते तत्र च क्षिपतीति गार्थार्थः ॥ ११ ॥ चतुष्टयशुद्धिमधुनोपसंहरेत्तामनु-
तिष्ठन्नेव साधुर्नैवतीत्याह—

॥ मूलम ॥—एसा चउक्कसोही । निदिठा जिणवरेहिं सवेहिं ॥ एयं जहसतीए । कुणमाणे

व्रण ए साह ॥ ३२ ॥ व्याख्या—व्यक्तार्था, नवरं सर्वैरिति समस्तक्षेत्रकालभावित्रिः, अग्नेन सकल
सर्ववित्सम्मतत्वेन व्रततत्वमसावेत्यावेद्यति. यथाशक्तीत्यनेन तु क्वचित्कारणमाश्रित्याशोधयत्यापि
शुक्र इति सूचयतीति ॥ ३२ ॥ यदनुष्टयी यतिस्तदुक्तमशुना यथा न व्रवति तथाह—

॥ मूलम् ॥—जिह्विकमं श्रुंजद । लकायपमहणो वरं कुरणद ॥ पञ्चस्कं च जज्ञगए । जो
पिपद कहन्नु सो साह ॥ ३३ ॥ जे संकलितचित्ता । मायहाणंमि निचं तद्विह्वा ॥ आजीवगजय-
वह्वा । मूढा नो साहुणो हुंति ॥ ३४ ॥ व्याख्या—जिह्विमुद्देशः साध्वपेक्षा, तेन कृतशुद्धिष्टमाधा-
कर्मादि, तद्श्रुंक्तेऽभ्यवहरति आकुट्टिकया, तथा षट्कायमर्दनो यत्र क्वचन पुथिव्याशुपमर्दको गृहं
करोति, संजवत्येव एषणीयात्ये मूर्धया वसतिं नाटकगृहं वा देवादिव्याजतो वा. तथा प्रत्यक्षं चो-
पत्यभ्यमान एव जलगतांस्तोयाश्रितानात्कायिकादीन् यः पिबत्युपजीवत्याकुट्टिकया, कथं नु स साधु-
र्नैव भावयतिरिति ॥ ३३ ॥ तथा ये केचन बहुश्रुता अपि संकष्टचित्तास्तीव्रगर्देषोपहतचेतसो गु-
णैवैवपि मत्सरिणः क्वचिद्दोषेष्यनुरागिणो मातृस्थाने बहिस्तत्क्रियानेपथ्यजापणादिके परवंचने
नित्यं सर्वकालं तस्मिन्नेव परवंचने लिप्सवो ब्रह्मातिसंभयः, आजीविकामयप्रस्ता वृत्तित्यवबेदधीरवो,

दर्शन-

टीका

३५६

ह्रस्वत्वं

प्राकृतत्वात्,

अत एव

मूढाः

प्रबलमोहवशवर्तिनो

नो नैव

साधवो

व्रवंतीति

गाथाव्यर्थः ॥

॥ ३५ ॥ साध्वसाधुस्वरूपमभिहितमधुना पुनः साधुत्वं प्रतिपादयन्नुपदेशमाह—

॥ मूढम ॥—सीढांगाण सहसा । अठारस जे जिणेहिं पत्रता ॥ जो ते धरेइ समं । गु-

रुढी तमि कायवा ॥ ३५ ॥ व्याख्या—अकारार्थः सुगमो, नवरं, शीघ्रतेऽप्यस्यते विधिप्रतिषे-

धरूपतयेति शीढं चारिडं, तस्यांगान्यंशस्तास्तसमुदायरूपत्वात्तस्य, तेषां सहसाण्यथादश, कथं पुनरे-

कविधस्य शीढस्यांगानामथादशसहसाणि ? उच्यते—जोगे करणे सणा । इंदिय जोमाइ सम-

एधममे य ॥ सीढांगसहसाणं । अडारसगस निष्पती ॥ १ ॥ व्याख्या—योगः करणकारणानुम-

तिरूपस्त्रिधा, तस्मिन् विषयवृत्ते करणं मनोवाकायरूपं विधा, तत्र संज्ञादीनि चत्वारि पदानि द्वंद्वै-

कत्ववन्ति, तत्र संज्ञा आहारमयमैशुनपरिग्रहस्वरूपाश्चत्सः, तस्यु इंदियाणि श्रोत्रचक्षुर्बाणरसनस्य-

शीनलक्षणानि पंच, तेषु द्यमिरादिर्यस्य गणस्य दूर्यादिः, पृथिव्यमेजोवायुवनस्पतिद्विविचतुःपंचे-

द्विपजीवरूपो दशपदस्त्वपेदशपदस्त्व श्रमणधर्म. क्वांनिमार्दवार्जवसुक्तिपःसंयमसत्यशौचाकेंचन्य-

ब्रह्मरूपो दशविधः, तस्मिंश्च शीढांगसहसाणामथादशकस्य निष्पत्तिः, तथाहि—न हंति मनसा

आहारसंज्ञासंवृतः श्रोत्रोद्भिद्यसंवरणः पृथिवीजीवान् क्रांतिसंपन्नः, इत्येकं शीलांगं, एवं मार्दवादिप-
दयोगेनापि पृथिवीकायाः त्रिधापेन दश शीलांगविकल्पाः स्युः. एवमकायाश्च त्रिधापरिपि दशदश-
मीलितं जातं शतं, एतच्च श्रोत्रोद्भिद्येण लब्धं, एवं प्रत्येकं चक्षुरादित्रिरपि, जातानि पंच शतानि,
एतानि आहारपदेन गुण्यमानेन लब्धानि, एवं त्रयादिसंज्ञाक्रांतात्रिरपि जाते द्वे सहस्रे, एतावच्च
मनसा लब्धं, एवं वाक्कायाभ्यामपि, जातानि षट् सहस्राणि, एतानि स्वयं करणेन, एवं कारणानु-
मतिभ्यामपि, प्रत्येकं षट्षट् सहस्राणि, सर्वमीदृशेन जातान्यष्टादशसहस्राणि स्युः, यदा तु द्यादिसं-
योगजन्या इह क्लिष्यंते त्रेदास्तदा बहवोऽपि स्युः, तथाहि—

एकव्यादिसंयोगेन योगेषु सप्त विकल्पाः, एवं करणेषु संज्ञासु पंचदश, इंद्रियेष्वेकात्रिशत्,
ब्रूयादिषु त्रयोविंशत्यधिकसहस्रं, एवं कृमादिष्वपि, इत्येषां च परस्परान्यासे द्वे कोटीसहस्रे, त्रीणि
कोटीशतानि, चतुरशीतिकोटीनामेकपंचाशद्विंशति, त्रिषष्टिसहस्राणि, द्वे शते, पंचषष्टिश्रुति, अंक-
तोऽपि ३३८४५१६३३६५. ततः किमष्टादशैव सहस्राण्युक्तानि ? उच्यते—यदि श्रावकधर्मवदन्यत
रभंगकेन सर्वाविरतिप्रतिपत्तिः स्यात्तदा युज्येत तद्गणनं, न चैवमेकतरस्यापि, शीलांगभंगकस्य शे

दर्शन-

टीका

१४८

पसद्भाव एव भावात्, अन्यथा सर्वविरतिरेव न स्यात्, अन्यथापि च-इह इमं विवेयं । अर्क्षं प
जांतु बुद्धिमतेहि ॥ एककंपि सुपरिबुद्धं । सीदंगं सेससप्रावे ॥ १ ॥ तथा—एको वायपणसो-
॥ १५ ॥ अत एव च—
॥ मूलम् ॥—जणत्तं न कयाद्वि । माणसंखं इमं तु अहिगिच्च ॥ जं एयधरा सुत्ते । नि
हिठा वंदणिजा ज ॥ १६ ॥ व्याख्या—जनत्वमेकादहिनिनत्वं नैव कदाचिदपि दुःषमादावपि
तेषां शीटांगानां संख्यां परिमाणप्रिमाभेतामथादशसहस्रलक्षणां, तुरेवकारार्थो योजित एव, अथि-
कृत्याश्रित्य, कुत्र एतदित्याह—यथासादेतद्वारतु अथादशशीटांगसहस्रधारिण एव सूत्रे प्रतिक्रम-
णारव्ये निर्दिष्टा ज का वंदनीया नमस्कारार्हाः, नान्ये ' अष्टारससहस्रसीटांगरहस्रधरा ' इत्यादिव-
चनप्रामाण्यादयमपि, तुशब्द एवकारार्थः प्राण्योजितश्चेति गाथार्थः ॥ १६ ॥ जकमेवार्थं किंचिद्वि-
शिष्टमाह—

॥ मूलम् ॥—पंचविहायारत्तं । अठारससहस्रगुणणोवेत्तं ॥ एस गुरु मह सुंदर । ज

णिजं कर्ममहमहणेहिं ॥ १९ ॥ व्याख्या—पंचविधः पंचप्रकार आचारो व्यवहारः, स च ज्ञानदर्शनचाञ्चितपौर्वीर्यविषयः, तत्र रतः सक्तः स्वयमासेवनतोऽप्योपदेशतश्च. प्रागचिहितशीलांगत्वकृष्णप्रदशसहस्रगुणगणोपेतः, एवंविशिष्टे गुरौ जातहर्षः शिष्यंप्रत्याह ग्रंथकारः, हे सुंदर गुणानुरागप्रधान एष गुरुर्मम चाणितः कर्माष्टमथानैजिनैः, इह विशेषणनिपतः प्राकृतत्वादिति गाथार्थ. ॥ १९ ॥ तदियता सामान्येन साधुस्वरूपमुपवर्ण्य सांप्रतं विचित्रषट् त्रिंशिकाजिराचार्यगुणाञ्चिस्त्सिया गाथाकदंबकमाह—

॥ मूलम् ॥—अथविहागणिसंपय । चञ्जगुणा एवरि हुंति बत्तीसं ॥ विणजं य चञ्जभेजं । त्तीसगुणा इमे तस्स ॥ १७ ॥ व्याख्या—गणः समुदायो गुणानां साधूनां वा यस्यास्ति स गणी, अतिशायी वाचार्यस्तस्य संपत्समृद्धिर्जावैरुपा गणिसंपत् अष्टविधाष्टप्रकारा, आचारश्चतसरीरवचनवाचनामतिप्रयोगमतिप्रग्रहपरिज्ञाभेदात्, नवरं केवदं चतुर्गुणाः प्रतिभेदं चतुर्गिराहता द्वाविंशद्भवंति सूत्रिगुणा इति योगः. तत्राचरणमाचारोऽनुष्ठानं, स एव संपद्धिभूतिस्तस्य वा संपत्संपत्तिराचारसंपत्, सा चतुर्धा, तद्यथा—

संयमश्रुवयोग्युक्ता चरणे निरयं समाश्रुयुक्ततेत्यर्थः १. अयंप्रग्रह आत्मनो जात्याद्युत्सेक-
 रूपग्रहवर्जनामिति यावः २. अनियतवृत्तिरनियतविहार इत्यर्थः ३. वृक्षाशीलता वपुर्मनसोर्निर्विकार-
 तेति यावदिति ४. एवं श्रुतसंपत् सापि चतुर्था, तद्यथा—बहुश्रुता युगप्रधानागत्यर्थः १. परि-
 चितरसूत्रता उल्लसकमवाचनादिभिः स्थिरसूत्रता २. विचित्रसूत्रता स्वसमयादिभेदात् ३. योषविशु-
 द्धिकरणता उल्लतादिविज्ञानादिति ४. शरीरसंपञ्चतुर्था, तद्यथा—आरोहपरिणाहयुक्ता, उचितद्वै-
 र्घ्यादिविस्तरतेत्यर्थः १. अयनपञ्चप्यता, अलज्जनीयांगतेत्यर्थः २. परिपूर्णद्विपता, अनुपहृतचक्षुरादि-
 करणता ३. स्थिरसंहननता, तपःप्रभृतिषु शक्तियुक्ततेति ४. वचनसंपञ्चतुर्था, तद्यथा—

आदेयवचनता १. मधुरवचनता, सरसवाक्यता २. अग्निःसुतवचनता. गद्यस्थवचनतेत्यर्थ. ३.
 अयसंदिग्धवचनता, परिस्फुटवचनतेत्यर्थः ४. वाचनासंपञ्चतुर्था, तद्यथा—विदित्वोद्देशनं, परिणामिकादि-
 कं शिष्यं ज्ञात्वेत्यर्थः १. विदित्वा समुद्देशनं २. परिनिर्वाप्यवाचना, पूर्वदत्ताद्यापकानधिगमय्य, शि-
 ष्यं पुनः सूत्रदानं ३. अर्थानिर्वापण, अर्थस्यपूर्वापरसांगत्येन गमनिकेति ४ मंसिंपञ्चतुर्था, शि-
 था—अथग्रह. १ । ईहा २ । अपाय ३ धारणा ४ भेदादिति. प्रयोगमत्सिंपञ्चतुर्था, तद्यथा—इह

प्रयोगो वादमुद्रा, तत्रात्मपरिज्ञानं वादादिसामर्थ्यविषये १. पुरुषपरिज्ञानं, किं नयोऽयं वादादि १. क्षेत्रपरिज्ञानं किमिदं मायाबहुलमन्यथा वा, माधुभिर्जावितमत्रावितं वेति विमर्शनं ३. वस्तुपरिज्ञानं, वस्तु वादकाले राजामात्यादिरिति ४. संग्रहपरिज्ञा, संग्रहः स्वीकरणं, तत्र परिज्ञा ज्ञानं, व्यष्टीसंपञ्चतुर्धा, तद्यथा—वादादियोग्यक्षेत्रविषया १. पीठफलकादिविषया २. यथासमयं स्वाध्यायप्रिक्ताविषया ३ यथोचितविनयादिविषया चेति ४. तथा विनयश्चतुर्भेदः, स च—आपारे सुप्रविण १. विक्रवणे चैव होद्र बोधे ॥ दोसस्स य निग्घाए । विणए चउहे एस् पन्निवत्ति ॥१॥ इत्येतद्गथातोऽवसेयः, तत्र आचारविनयः संयमतपोगणैकाकिविहारविषयचतुर्विधसामाचारीस्वरूपः, तत्र पृथ्वीकायरङ्गादिसप्तदशपदेषु स्वयंकरणान्यकरणसीदत् स्थीकरणयतमानोपबृंहणात्मिका संयमसामाचारी १. पादिकाष्टमीचतुर्दश्यादिसु द्वादशाविधतपसि स्वपर्योर्व्यापाररूपा तपःसामाचारी २. प्रत्युपेक्षणादिसु बादाभ्यानादिसु वैयावृत्यादिसु च विषीदरूपप्रवर्तनस्वयमुद्यमनस्वभावा गणसामाचारी ३. एकाकीविहारप्रतिमायाः स्वयमंगीकरणान्यंगीकारणलक्ष्यैकाकिविहारसामाचारीति ४. ॥१॥

श्रुतिविनयः—सूत्रग्राहण १ अर्थश्रावण २ हित ३ निःशेषाचनात्मकश्च ४, हितं योग्यतानु-

सारेण वाचयतो नि. श्लेषमापन्मिमांसे; श्लेषं स्पष्टमिति ॥ २ ॥ विक्षेपणाविनयश्च—मिथ्यात्वविक्षेप
 णानिमिथ्यादृष्टेः स्वसमयस्थापनं १. सभ्यगृष्टेस्त्वारंजविक्षेपेण चारिवाध्यासनं २. च्युतधर्मस्य धर्म
 स्थापनं ३. प्रतिपन्नचारित्र्यस्य परम्यात्मनो वा अपनेपणीयादिनिवारणेन हितार्थमभ्युत्थानं ४. इति त्र-
 क्ताणः ॥ ३ ॥ तथा दोषनिर्घातविनयः—कुरुस्य कोषापनयनं १. उष्टस्य विपयादिदोषवतो दोष-
 पनयनं २. कांक्षितस्य परमपयादिकांक्षावतः कांक्षावेद ३. स्वतश्चोक्तदोषविरहादात्मगच्छिधानं ४. इति त्र-
 इति स्वरूपः ॥ ४ ॥ एवं हि आत्मानं परं च विनयतीति विनयः; इति द्विभवावभिदं, विशेषस्तु
 व्यवहारनाप्यादवसेय इति. इमे मीलिताः परविशदुष्णास्तस्य गणितो जवंतीति गार्थार्थः ॥ २८ ॥
 तथा—

॥ मूलप्रश्नः ॥—ययवकाई अक्षर—सैव आयागवाद् अद्वैत ॥ पायङ्गितं दसहा । मूरिगुणा हुं-
 ति उचीमं ॥ २७ ॥ व्याख्या—वनपरकादयोऽष्टादशैव वर्णिनस्वरूपा, अमीषां चाचार्यगुणत्वमेत-
 द्दणगवेषु मय्यक्यायश्चित्तपरिज्ञानतः जायप्रत्ययस्य बुधत्वादाचारवत्त्वादायोऽष्टावैव, ते चापी—आ-
 यागव १. मयहागव २. । ववहाग ३. वीज ४. पडुव्वीय ५ ॥ निज्जव ६. अयायदंमि ७ । अणरिस्सामी-
 ति उचीमं ॥ २७ ॥

य बोधवो ॥ ८ ॥ अस्याश्चार्यः—आचारवान् ज्ञानसेवान्यां पंचप्रकाराचारयुक्तः, अयं हि गुणत्वे-
न श्रद्धेयवाक्यो भवति १. अत्रधार आलोचकोक्तापरधानामवधारणं, तद्वान्, स हि सर्वापरार्थेषु
यथावच्छुद्धिदानसमर्थो ऽवति २. ववहारति मतुष्पोपाध्यवहारवानागमश्रुनाज्ञाधारारणाजीतलक्षण
पंचप्रकारव्यवहारान्यतरयुक्तः, स हि यथावच्छुद्धिकरणसमर्थो भवति ३. लज्जादिनातिचाराननालो-
चंतमुपदेशविशेषैरपत्रीनयंति विगतलज्जं करोतीत्यपत्रीनकः, स ह्यालोचकनवोपकरणग्रहणं सक्रो-
शयोजनारपरतो गमनवर्जनमित्यादिकः, मध्यमतीर्थेषु तु नैवं, यतः—

दोसा सद् मझिमगा । अहं ति उ जाव पुवकोनीवि ॥ इहश उ न मासंण्हु । एवं खु वि-
देहजिणकणी ॥ १ ॥ इह चैतेभ्य एव दशभ्यः पदेभ्यो मथादमीषु पदेषु पदेषु मध्यमतीर्थिका-
नां सततमासेवनादस्थितकल्पो ज्ञेयः, तथाहि—आचेद्धुक्कुहेसिय । पडिक्रमेण रायणिन्मासेसु ॥
पज्जुसणाकणम्मि य । अट्ठिकणो मुणेषवो ॥१॥ शेषेषु चतुषु तेषामपि स्थित एव, जचितं चैत-
दिति कृतं प्रसंगेन. प्रकृतं प्रस्तूयते—इादश तर्णासि तपोचेदाः प्रागजिहितस्वरूपाः, पनावश्यकानि
सामायिकादीनि प्रतीतान्युभयव विभक्तितोपः प्राकृतत्वात्, सूत्सिणा मीळिता. पद विंशद्भवंतीति

गाथार्थः ॥ ३० ॥ आथाचारसिद्धिर्नदः स्वयमाह—

॥ मूलम् ॥—आचारसुखसरीरे । वयणे वायणमर्द्धजगर्द्धे ॥ एणसु संपया खलु । अणमि-

या मंगहपरिणाम् ॥ ३१ ॥ व्याख्या—एतदर्थश्च प्राग्वाख्यान एव, ॥ ३१ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—विगहा कमपयमणा । पिने ज्वसमगद्वाणसामर्द्ध्यं ॥ ज्ञानाधम्मो एण । च-

उणुणिया हुंति मस्सिणा ॥ ३२ ॥ व्याख्या—विरुटा मंथमवाधकत्वेन कथा वचनपटनिर्विकथा

र्थावस्थादि, तत्र स्त्रीभवंधिनं जातिकुलरूपनेपथ्यानां प्रशंसा निदा वा, तत्र जातिर्वाह्यादिका, य-

था—धियत्रासणीधवाभावे । या जीवंति मृता इव ॥ धन्या मन्ये जने शूदीः । पतिलक्षेण्यनिदि-

ताः ॥ ३ ॥ कुलमुग्धादि, यथा—अहो चैच्छुक्यपुत्रीणां । साहसं जगतोऽधिकं ॥ पस्युर्मुख्ये विश्रंक्ष-

न्नो । या प्रेमरहिता अपि ॥ ४ ॥ स्वं शरीरसंस्थानं, यथा—चंद्रवक्रा मरोजाङ्गी । तुंगपीनवचनस्स-

नापी ॥ किं लार्था नो मता मास्य । दवानामपि उर्द्धभा ॥ ३ ॥ नेपथ्यं कंचुकपरिधानादिनिवेद्यवि-

श्लेषं, यथा—धिमनारीरैर्दञ्ज्या । बहुवमनाह्वानिनागतनिकत्वान् ॥ यत्रौवनं न मृनां । चक्षुर्मा-

दाय भवतीह ॥ ४ ॥ स्त्रीकथायां चैते दोषा—आपणमोहदीरणा । जह्वाहो मुत्तमाधपस्थिणी ॥

वंत्रवप य अगुत्ती । पसंगदोसा य गमणाई ॥ १ ॥ जत्रिक्रमणादयः, त्रककथा—आवापनिर्वा-
 पारंजनिष्ठानवर्णनस्वत्रावा, तत्र शाकधृतादीन्धेतावंति, तस्यां रसवत्यामुप्युज्यंन इत्यावापकथा, एता-
 वंतस्त्र-पकापकान्नजेदा व्यंजनजेदा वेति निर्वापकथा, तित्तिरादीनामियतां तत्रोपयोग इत्यारं-
 कथा, एतावद् इविणं तत्रोपयुज्यत इति निष्ठानकथेति, लकं च—

सागधयादावावो । पकमपकं तु होइ निवाञ्ज ॥ आरंभु तित्तिराइ । निहाणं जा सय सहसं
 ॥ १ ॥ इह चामी दोषाः—आहारसंतरेण वि—गेही जजायप स इंगालं ॥ अजिइंदिय ज्द-
 रिथा । वाञ्ज य अणुन दोसा य ॥ ३ ॥ देशकथा तंदविधिविकल्पनेपथ्यविकथनस्वरूपा, तत्र तं-
 दो गम्यागम्यविनागो, यथा—लाटदेशे मातुलभगिनी गम्या, अन्याजागम्येति, विधियां यत्र दे-
 शे भोजनादिविरचना. विकल्पो यो यत्र नदीकूपसारण्यादिभिः शस्यनिष्पत्तिप्रकारो, ग्रहदेवकुल-
 निवेशप्रामनगरादिकिकल्पश्च. नेपथ्यं स्त्रीपुरुषाणां वेषः स्वान्नाविको विभूषणप्रत्ययश्च, इह दोषाः—
 रागहोसुपत्ति । सपरूपपरपकञ्च य अह्निगरणं ॥ बहुगुणइ मुत्तिदोसो । साञ्चं गमणं च अणोसिति
 ॥ ३ ॥ राजकथा नगरादिप्रवेशनिर्मबलकोषप्रशंसनरूपा, यथा—सियसिंधुरखंधगञ्च । सियचम

चारियचारोन्मिमे । हिय मरिय संककालकामा वा ॥ दुत्ताशुचोहाणे । (शुक्रगोगो अशुक्र-
 सारस्समयंते गहंत्वेत्तिरसुमंत इति कपया, यदिश कपया इव कपया, यथाहि तुवरिकादिकपय-
 कञ्चपिते वाससि मंजिष्ठादिराग. श्लिष्यति चिरं वा अशतिष्ठते, तथैतत् कञ्चुपितारमनि कर्म संबध्यते
 चिरस्थितिकं च जायते तदायत्तत्वात् तत् स्थिते. तिद्द अणुनागं कप्पायत्तं कुण्ड इति वचना-
 त्. ते च क्रोधमानमायालोभाभिधानाः, तत्र क्रोध. मोहनीयोदयसंपाद्यो जीवस्य परिणतिविशेष.
 क्रोधः एवं दन्तरेष्वपि य. संज्ञानं संज्ञा चैतन्यं तच्चासानवेदनीयमोहनीयकर्मोदयजन्यविकार्युक्त
 माहारसंज्ञादित्वेन व्यपदिश्यते. तत्ताहारसंज्ञासाः वेदनीयसमुह्याहारभिन्नाप, त्रयसंज्ञा भयमो-
 हनीयसंपाद्यो जीवगणिणाम. मैशुनसंज्ञा वेदोदयजनितो मैशुनाभिन्नापः, परिग्रहसंज्ञा चारित्र्यो-
 होदयकृतपरिग्रहाभिन्नाप. य. पिन्. समयपरिभाषया आहारः, स चारुनपानखादिमस्वरूप, त
 द्विजागश्रैवं—असणं उच्यणसत्पुण । सुभजगाराद् सज्जगविहीया ॥ विराद्ं सुरणाद्ं । मंडगप-

चिद्रय विज्ञेयं ॥ १ ॥ पाणं सो वीरजत् । दगाद्र चितं सुराद्यं चैव ॥ आत्कात् सवो ।
 ककडगजलाशयं च तद्वा ॥ २ ॥ जतोसंदंतार्द्र । खड्जूरं नातिकेरदकार्द्र ॥ चित्राद्विभ्रंगफण-
 सा—द्र बहुविद्ं खाश्रमं नेयं ॥ ३ ॥ दंतवणं तंबोदं । चितं तुलसी कुहेडगाश्रय ॥ महुरिणितिसुं
 तार्द्र । अणोगहा साश्रमं होद्र ॥ ४ ॥ जपमुजंति प्रतिपन्नार्थत्यागनोऽप्रधानीभवंत्येन्निसुमंत इत्युप
 सर्गाः, ते च दैव्यमानुपतैरश्रात्मसंवेदनीयरूपाः, तव दैव्या हास्यप्रदेषविमर्शपृथ्याविमात्राप्रजनाः, पु
 श्रजन्ना विविधा मात्रा हासादिवस्तुरूपाः पृथग्विमात्राः, तथा हासेन कृत्वा प्रदेषेण करोतीत्येवं सं-
 योगाः कार्याः, हासादयस्तु सुज्ञाना एव १. मानुषा अपि हासप्रदेषविमर्शकुरीत्प्रतिषेवणासमुद्भा,
 कुरीत्प्रमबह्व तस्य प्रतिषेवणं २. तैरश्रा आहारहेतुजयदेषापत्यलयनसंरक्षणोद्भवाः ३.

आत्मसंवेद्यास्तु षट्पनप्रपतनस्तंजनश्लेषणनिमिताः, तव षट्पनेन कचिच्चक्षुषि रजःप्रपाते मति
 तन्मलनेन, प्रपतनेन गर्तकीलादौ सखलनाद्भ्रूमौ निपतनेन, स्तंभनेन हस्तपादादः स्वापास्तब्ध
 नेन, श्लेषणेन करचरणोदेराकुंचितस्य वातदोषात्तथैव लगनेन ४. ध्यानमंतर्मुहूर्तमेकवस्तुनि चित्ता-
 वस्थानं, तदात्तैरौद्रधर्म्यशुक्लनेदजिनं, तत्र ऋतं उःखं, तत्र नवमार्तमनिष्टैरविषयवियोगशंसनादि-

चिंतारूपं १. रौद्रयत्परास्मिन्नि रूद्रः, प्राणिवधादिपरिणत आत्मा, तस्येदं कर्म रौद्रं. हिसाद्यतिनि
 स्तुंश्रताध्यवसानं २. धर्मः कृत्यादिवृत्तकृणस्तस्मादनपेतं धर्मं सूत्रार्थाद्यनुचिंतनं ३. शुभत्वं शुचि नि-
 र्मलं सकलं मिथ्यावादिमलापगमात्, यथा शुचिनि दुःखमष्टप्रकारं वा कर्म, तत. शुचं क्लमयति
 निरस्यतीति शुक्लमर्थत् व्यंजने व्यंजनादर्शं योगाद्योगान्तरे च संक्रामन. पूर्वगतश्रुतालंबनमेकद्रव्य-
 गतोपपादादिपर्यायेषु नानानयानुचिंतनमित्यादिकं ४. एतद्देवस्वरूपं च सविस्तरं ध्यानशतकादवसेयं-
 द्रव्यं तु नोच्यते ग्रंथविस्तरस्यात्. सामाधिक्यमिति. समो रागद्वेषरहित आत्मपरिणामस्तस्यायो ला-
 डाः समाप्यस्त्व ज्ञवं सामाधिकं, तत्र सम्यक्त्वश्चतुर्दशविरतिसर्वाविरतित्रेद्विज्ञं ४. चाण्यत इति जा-
 पा वचनं, सत्यासत्यमिश्रासत्यमृषास्वरूपा. तत्र सत्यासत्यामेत्यादि १. असत्या नास्ति आत्मेत्यादि
 २. मिथ्या पुनरुत्तररूपा, यथा विदित्वाथस्मिन्नगरे दश दारका जाता मृता वेत्याह ३. असत्यासु-
 पामंत्रणादिका. यथा हे देवदत्त इत्यादि ४. धर्मः प्रागवर्णितशब्दार्था दानश्रीलतपोभावनामयः ४.
 एते विक्रयादयो नव पदार्थाश्चतुर्गुणा चाविननीत्या चतुराहना भवंति सूरिगुणाः पट्त्रिंशदिति चा-
 वः इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—पंचमहव्यजुत्तो । पंचविद्यापरापातणुज्जुत्तो ॥ पंचसमिज्जुत्तिगुत्तो । तृतीय
 गुणो गुरु होद्र ॥ ३३ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं पंचमहाव्रतानि, पंच आचारा, पंच समितयस्ति-
 सौ गुप्त्य द्रव्यष्टादशपदानि. अमीषां स्पर्शनपातनत्रेदद्वैविध्यात् परत्रिंशदेतावद्गुणो गुरुर्नवतीति.
 तत्र स्पर्शनं विधिना गुरोः पुरः प्रतिपत्तिः, पातनमुपयोगतः प्रतिजागरणं. द्रव्यं च स्थितकटपादीनां
 यथासंज्ञवं सम्यगासेवनपरिज्ञानप्ररूपणपरिहरादत्रिः सूस्तिगुणत्वमवसेयमिति गाथार्थः, ॥ ३३ ॥ न-
 पत्यनुयोगप्रवर्तनमाश्रित्य तस्यैव गुरोर्गुणपरद्विशिकां विवक्षुर्गाथाचतुष्टयमाह—

॥ मूलम् ॥—देसकुलजाडरुवी । संघयणी धीद्रजुज्जुत्तं अणसंसी ॥ अविक्कहणो अमायी ।
 शिरपरिवाडी गहियक्को ॥ ३४ ॥ जियपरिसो जियनिहो । मन्नहो देसकालनावम् ॥ आसन्नल-
 रूपद्रभो । णाणविहदेसजासम् ॥ ३५ ॥ पंचविहे आयारे । जुत्तो सुत्तह तडुत्तयविहम् ॥ आ-
 हरणहेत्तकारण । नयनिजणो गाहणकुसलो ॥ ३६ ॥ ससमयपरसमयविज्ज । गंतीसो दित्तिमं सि-
 वो सोमो ॥ गुणसयकत्तिज्जं जुत्तो । पक्कणसरं परिकहेत्तं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—देशकुलजातिरू-
 पाण्यतिशायीनि विद्यंते यस्य स तथा, तत्र देशो मध्यदेशः सार्धपंचविंशतिजनपदरूपो वा, तडु

त्वत्स्य हि वचनं शिष्याः सुर्येनैवावगाहंति १. कुलमीहवाकुप्रभृति २. जातिमातृसमुवा, एतदुपेते
 हि प्रतिपन्नार्थनिर्वाहको ऋवति यच्छ्यते—अपिजातः प्रतिपन्नं । त्यजति न कञ्चैऽपि महति संप्र-
 दयवक्ष्यो ऋवति, तथाहि—, धम्मोदण रूवं' इत्यादि, सर्वगुणाश्रयश्च, यत्राकृतिस्त्व गुणा व-
 संतीति कृत्वा ४. संहननी विशिष्टसंहननसंयुक्त. स हि वाचनादिषु न श्राम्यति ५. यत्तियुतः सर्व-
 त्रातुश्लयमनाः ६. आशंसत इत्येवं शील आशंसी. न तथा श्रोतृन्योऽन्वस्त्राधाकांक्षावान् ७. अ-
 विकलनोऽबहुः पापी, अन्यामश्रयापरो वा ८. मायी मायावान्, न तथाऽमायी, परिचाराद्यर्थमनुषो-
 गाश्चिनः शिष्यान् शारथेन वाहयति ९. स्थिरा निश्चला प्रमादरहितत्वेन परिणादि. सूत्रार्थपर्यावर्तना-
 यस्य वा स तथा १०. गृहीतं वाक्यं येन यस्य वा स तथा, अत्रधारणावानादेयवक्ष्यो वेति ११.
 ॥ ३४ ॥

तथा जितेव जिता, निःकोटत्वेन परिपत्सना येन स तथा, स हि सदासि न मुह्यति १२. जि-
 तनिद्रस्तरय हि जागरूकत्वेन सूत्रार्थो न नश्यतः, तद्यु च शिष्यान् समयोदधेः परं प्रापयति १३.

मध्यस्थो रागद्वेषरहितत्वेन शिष्येषु समन्वितः १४. देश. साधुजावित्तादि, काय सुत्रिक्रिमादि, जा-
वः द्वायोपशमिकादि; तान् जानातीति तद्द्रु, स हि यथौचित्येन विहरति धर्मकथां च कुरुते १५.
१६. १७. आसन्नाः प्रशानंतरमेव लब्धा प्रतिबोत्तरदाने बुद्धिर्येन स तथा प्रशुभ्यन्नमनिरिचर्यः, स
हि क्वचिद्वादिना पृष्टस्तत्काळं निर्णयदायित्वेन प्रवचनप्रज्ञावको भवति १८. नानाविधदेशज्ञाणाङ्गः;
अप्यं हि नानादेशजविनेयावबोधको ज्वतीति १९. ॥ ३५ ॥

तथा पंचविधे आचारे ज्ञानादौ युक्त उद्युक्तः, स हि स्वयमुद्यतः शिष्यानुग्रहमयति २४. 'सु-
चलतडुभयद्विष्णु' सूत्रार्थतडुज्यानां विविधान् वेदान् जानातीति, ततश्च सूत्रज्ञो हीनात्यकारादिदोष-
विद्, अर्थज्ञोऽविवस्मत्तशुद्धसंप्रदायः, तडुज्यङ्गः सूत्रार्थकुशल, इह च तडुज्यपदेनैव गतार्थत्वे सु-
त्रार्थपदोपादानेनैव चतुर्दशीं सूचयति, तडुभयपदेन च तृतीयत्रांगस्य ग्राह्यनामाह, एवंविध एव ह्य-
नुयोगयोग्यो ज्वति २५. उदाद्विपते प्रस्तुतहेत्वाश्रयदर्शनाय प्रयुज्यत इत्युदाहरणं दृष्टांतः, हि-
नोति गमयति विवद्वित्तमर्थमिति हेतुरन्वयव्यतिरेकलक्षणः, कारणं दृष्टांतादिरहितमुपपत्तिमात्रं, य-
था निरुपमसुखासिद्धो ज्ञानानावाधप्रकर्षात्, अन्यत्र हि निरुपमसुखासंभवान्नोदाहरणमस्ति, उक्तंच-

हेज्ज आणुगमवदरेण—लक्षणो सक्षवद्युपज्जात् ॥ आहारणं दिठंती । कारणमुववचिमेत्त
 तु ॥ १ ॥ नया नैगम १ संग्रह २ व्यवहार ३ ऋजुसूत्र ४ शब्द ५ समन्त्रिस्त्वैवंचतान्निधानाः ६-७
 सप्त, तेषु निपुणः कुशलः, अनीहशो हि वचनमात्रेण न बोधयितुमत्वं १९, अत एव ग्राहणाकु-
 शलः परप्रत्यापनसहः ३० ॥ ३६ ॥ तथा स्वसमयो जैनमतं, परसमयः शाक्यादिसिद्धांतस्तौ वेत्ती-
 ति तद्विद्, स हि परवदित्तिरजय्यो ज्ञवति. ३१, गंभीरोऽनुबाशयः ३२, दीप्तिमान् सप्रताप, ताद-
 विशिष्टः? गुणानां मूलगुणादीनां शतानि, बहुबोपलक्षणं चैतत्, तै. कलित जपेन ३६. शुकोऽ-
 हः परिकथयितुं प्रवचनं द्वादशांगं तस्य, बहुबोपलक्षणं चैतत्, तै. कलित जपेन ३६. पुन किं-
 मिहं पुनः पुनर्गुर्गुणान्वेषणं क्रियत इत्याह—
 ॥ मूलम ॥—वृद्धो गणहरसहो । गोपममार्दहिं धीर्युरसिसेहिं ॥ जो तं उवद् अप्रपत्ते । जा-
 णंतो सो महाणवो ॥ ३७ ॥ व्याख्या—वृद्धो धृतो गणधरशब्दो गणभृद् ध्वनिः, कैर्धिया राजंत
 इति धीरस्ते च ते पुरुषाश्च तैः, किमादित्तिगौतमादितिः, मकारोऽलाङ्गणिकः, इंद्रश्चतिसुधर्मप्रभु-

तिन्निः यश्च तं गणधरशब्दं स्वजनशिष्यादिव्यामोहास्थापयस्मारेपयति अपान्नेजनहै पुरुषे जान-
 न्, प्रस्तावादपातवमनेन लक्षणपरीक्षया परीक्षितस्य कचिदंगारमर्दकादाविव व्यञ्जिचारैरपि न दो-
 षः, स महापापस्तकृततीर्थमादिन्याद्याचारस्य तन्मूढत्वात्, 'द्रह चैतदपि ज्ञातव्यं, यथा—एस पव-
 तिणिसदो । जो बूढो अज्जबंदणाईहिं ॥ जो तं उवद्द अपत्ते । जाणंतो सो महापावो ॥ १ ॥
 पावं पुनरियं—गीयह्वा कयकरणा । कुटजा परिणामिया य गंभीरा ॥ चिरदिकिया य बुह्वा । अ-
 ज्जावि पवत्तिणी भणिया ॥ १ ॥ एवं च—तम्हा तिहयराणं । आराहंतो जहो द्य गुरोसु ॥ दि-
 ज्जा गणं गीयहो । नाज्जाण पवत्तिणियं च ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ अयोम्यस्थापनामा-
 श्रित्य दोष उक्तः, संप्रति कुदेशनामाश्रित्य तमाह—

॥ मूढम् ॥—तिन्निवि रयणदं देइ गुरु सुपरिक्खिद्द न जस्सु । सीसहसीसु हरंतु जिह
 सो गुरु वद्धरि उ तस्सु ॥ सो गुरु वद्धरि उ तस्सु इत्थु संदेहु न किज्जद्द । सीसह सीसु हरंतु
 जे वंनरु नरह भणिज्जद्द ॥ सुपरिक्कयई न जस्सु सच्च संसज्ज मणिविन्निवि । देइ सुदेव सुध
 म्म सुगुरुयणदं तिन्निवि ॥ ३९ ॥ (द्विभंगिकालंदः) सुगमं, नवरं, संसारचारकनिवाससंज्ञस्तथा-

णिबाणमथमिति कृत्वा जंतुर्गुरुमाश्रितः, स च तेन कुदेरानया कुदेवादिषु देवत्वादिप्रतिपत्तिमुत्पा-
दयता सुतरां तत्र निक्षिप्त इति विश्वस्तयातित्वेन शीर्षाणहारिणा तुल्य इति ज्ञावः. तथा च—जह-
सरणमुवगयाणं इत्यादि ॥ ३९ ॥ अथ रत्नत्रयस्यैव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—सो जि धम्मु सचराचरजीवहृदयसहितं । सो गुरु जो धरधरणिशुरयसंगमर-
हितं ॥ इंद्रियविसयकमसादृहिं देवु जु मुक्कमद्ध । एहु देहु रयणत्तज्ज चित्तियदिन्नफद्ध ॥ ४० ॥
(रामावल्लयबंदः) व्याख्या—सुगमं, नवरं, सहचरैर्वर्तते इति सहचराः, ते च तेऽचराश्च सचरा-
चराः, ध्यनेन यैर्हिंसयापि धर्मोऽवहितो यथा—यज्ञार्थं पशव सुष्टा. । स्वयमेव स्वयंप्रयवा ॥ यज्ञो-
ऽस्य द्युयै सर्वस्य । तस्माद्यज्ञे वधोऽवध ॥ १ ॥ औषधः पशवो वृक्षा—स्तिर्यचः पक्षिणस्तथा ॥
यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः । प्राप्नुवंत्यमृतं पुनः ॥ २ ॥ इत्यादि ताव प्रतिक्षिपति, यतस्तैरेवोक्तं—सर्वं
वेदा न तच्छुभ्युः । सर्वं यज्ञाश्च पर्वति ॥ सर्वतर्थादिनिषेकश्च । यत्कुर्यात् प्राणिनां दया ॥ ३ ॥ इ-
ति. तथा सुरतसंगमवर्जनेनैव गृहिणीवर्जने सिद्धे यत्पुनस्तद्गणनं तद्धर्मपत्न्या द्यापि परिह्वारार्थं,
तथा च केचिदाहुः—क्रियाणां खद्व धर्माणां । सत्यन्यो मूलसाधनं ॥ इति ॥ ४० ॥ अथैनद-

त्वयं कथमवबुध्यत इत्याह—

॥ मूलम् ॥—देवं गुरुं च धर्मं च । त्वत्सायरत्तरयं ॥ गुरुणा सत्पत्न्येण । जणो जाणइ णि-
 हियं ॥ ४१ ॥ व्याख्या—पाठसिद्धः श्लोकः ॥ ४१ ॥ अथ प्रकारंतरेण पुनर्गुरोरेव स्वरूपमाह—
 ॥ मूलम् ॥—धम्मणू धम्मकत्ता य । सया धम्मपरायणो ॥ सत्ताणं धम्मसब्बह—देसजं भ-
 षण्ण गुरु ॥ ४२ ॥ व्याख्या—धर्मः श्रुतचारित्वलक्षणः, नं जानातीति धर्मज्ञो युगप्रधानागम इत्य-
 र्थः, अनेन ज्ञानमुक्तं, धर्मः क्वांत्थादिस्सभ्य कर्तानुष्ठापी, अनेन क्रिया प्रतिपादिता, चकारो विशे-
 षणसमुच्चये, तदनेन यदाहुः—किं मोक्षतरैर्बीजं ? सम्यग्ज्ञानं क्रियासहितमिति तदाविर्भावितं, स-
 दा सर्वकालं धर्मपरायणो, न तु दृष्टारमपेक्ष्य कदाचिदेव, तदियता स्वार्थ उक्तः, अथ तीर्थप्रवृत्तयं-
 गच्छतं देशानारूपं परार्थमाह—सत्त्वानां धर्मशास्त्रार्थदेशको त्ताण्यते गुरु, अनेन कामशब्दादिशा-
 स्त्रांतरदेशित्वप्रतिषेधमाह, इति श्लोकार्थः ॥ ४३ ॥ तदेवं गुरुण्यग्राममुपवर्ण्य तस्यैव माहारभ्यमाह—
 ॥ मूलम् ॥—तं सुगुरुमुद्धेसण-मंतक्करकन्नजावमाहणं ॥ जं मिह्विसपसुत्तावि । केइ पा-
 वंति सुहवोहं ॥ ४३ ॥ व्याख्या—तत् सुगुरुमुद्धेदेशेनैव मंवाङ्गणि, तेषां कर्णजापस्सस्य माहा-

त्यं प्रजावो, यत्किं? यद्भावप्रधानत्वाभिर्दशस्य, मिथ्यात्वमेव सद्योऽथप्रतिबंधसाधर्म्येण विषं तेन प्रसु-
 सा इव प्रसुप्ताः प्रणष्टसंविदः, ज्यपिः प्रकर्षव्योतने, केचिदात्मन्नसिद्धिकादयः प्राप्नुवंति शुभवोधमिति
 गाथार्थः ॥ ४३ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—सगणापवर्गमभयं । मभंगंताणं ज्यमगलजगणं ॥ दुग्णे त्रवकंतारे । नराण
 निहाराया गुरुणो ॥ ४४ ॥ व्याख्या—स्वर्गापवर्गमार्गं मार्गयमाणानां, अथ च ज्यमार्गलजगणं दु-

र्गे भवकंतारे नराणां निस्तरका गुरुवः, इति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—अत्राणनिरंतरतिमिर—पूरणद्विपूरियंमि त्रवन्नवणे ॥ को पयडेइ पयडे । ज-

इ गुरु दीवा न दिप्यंति ॥ ४५ ॥ व्याख्या—निगदसिद्धा. ॥ ४५ ॥ अथ मुग्धजनोचितमन्यव्यति-
 रेकतो गुरोर्दक्षिणमाह—

॥ मूलम् ॥—अकर अकर इकिपि न ईहइ । अन्नुवि त्रवसंसाह वीहइ ॥ संजमनियमि-

हेहि खणुवि न मुच्चइ । एह धमियमुहगुरु वुच्चइ ॥ ४६ ॥ त्वीहजीवनिकात विराहइ । पंचवि इं-
 दिय जो नवि साहइ ॥ कोहमाणपयमन्नरि जुत्तज । सो गुरु नरयह नेइ निरत्तज ॥ ४७ ॥ व्या-

स्या—अङ्कं धर्मप्रतिबन्धमाभ्याति, तच्च कथयन् व्यासादिवनाकिंचिदीहते श्रोतुर्यः, तस्यात्मना वक्रीतत्वेनाकल्पत्वात्, एतेन धर्माधिर्नैव देशना विधेयेति, अन्यच्च भवे चतुर्गतिके संसारे पर्यटनं तस्माद्धिजेति, मा क्वचिद्धत्सन्नं भविष्यतीति. समिति सभ्यन् यमा अहिंसादयो मूलगुणा इत्यर्थः, नियमाः शौचादय उत्तरगुणा इत्यर्थः. यदाह—

अहिंसासुदृतास्त्रेय—ब्रह्माकिंचनता यमा. ॥ नियमाः शौचं संतोषः । स्वाध्यायतपसी अपि ॥ १ ॥ देवताप्रणिधानं चैते तैः कृणमपि न मुच्यते, ईदृशो हे धार्मिक श्रुतगुरुकृत्यत इति ॥ ४६ ॥ यस्तु षड्विधजीवनिकायं विराधयति हिनस्ति, पंचापि, आस्तांपेकादिकं, इंद्रियाणि करणानि यो नैव साधयति जयति, अनिरुद्धाश्रवोऽसंवरश्रेत्यर्थः. क्रोधः कोपो, मानो दुर्यभिनिवेशः, मदो जात्याहृत्यसेकः, मत्सरः परगुणाद्यसहिष्णुता, तैर्युक्तो य इत्यत्रापि योगः, स गुरुवि गुरुस्तदात्सास्त्रेन नरकं नयति श्रोतारमिति गभ्यते, निरुत्तजति द्योकरूढ्या निश्चितः स्वक्रियानुरूपदेशित्वात्तस्येति वदनकद्वयार्थः ॥ ४७ ॥

अथ किमर्थमत्रीक्षणमिह गुरोर्युणोद् घोषणा? सत्यं, ऐहिकामुष्मिकसदनुष्ठानस्य सर्वस्यापि गु-

रसूत्रत्वात्, अतस्तथरीक्षातिरेकेण प्रवर्तमानस्य विप्रतारकमार्गदेशकचवनप्रवृत्तस्यैव मात्रद् उरुतर-
संसारदवीविनिपातस्तद्गुणप्रतीतिश्च कस्यचित्कथञ्चिज्जायत इत्यनेकथा गुस्तुणव्यावर्णनमदृष्टमिति,
ननु तथापि प्रथमदर्शन एव कथं तद्गुणवगम इत्याह—

॥ मूत्रम् ॥—श्यालयविहारराप्सा । चंक्रमणद्व्याणविणयकर्मोहिं ॥ सवन्मूत्रासिणहिं । जाणि-
ऊद्र सुविह्विजं साहू ॥ ४८ ॥ व्याख्या—श्यालय. सुप्रमार्जितादित्तकण, स्त्रीपशुपंडकादिदोषमहि-
तो वा उपाश्रय, विहारो मासकण्ड्यादि. रापा देशेन समुदायावणमाद्भाषासमिति. चंक्रमणमीर्यो-
पयुक्तस्य गमनक्रिया, अत्र चैकग्रहणे तज्जातीयग्रहणादखिलप्रवचनमर्पुणां ग्रहणं संतव्यं, स्थान-
मूर्ध्वस्थानं निःश्रमप्रवेशादिप्रदेशवर्जितं, विनयकर्म विनयहिंशुचितप्रतिपत्तिः, श्यामीषां दंड. एतैः
सर्वज्ञानापितैस्तीर्थकृद्भक्तदिगैरिति गम्यं, ज्ञायतेऽवगम्यते, सुष्ठु शोत्रनं विहितमनुष्ठानं यस्य स
सुविहितः साधुर्यतिः, न चैवमप्यंगारमर्दकोदायिन्युपमारकादित्रिव्यभिचारः, प्रायशःसंवादित्वात्, अ-
न्यथा धूमादीनामप्यग्निज्ञानादौ सम्यग् हेतुत्वं न स्यात्, तेपमपि क्वचिद्विप्रतारकगोपात्रधूमभृतव
टिकादौ व्यञ्जित्वादर्शनात्, व्यवहारनयप्रधान्येनैव च लक्षस्थानां प्रवृत्तेरेव, एवं च यावत्समज्ञावो

न ज्ञायते तावत्तेषामपि बाह्यदिगपरीक्षया प्रतिपत्तिः कर्मक्षयायैव. किं चातिशयज्ञानिनोऽपि पुर-
स्कर्त्तव्येव व्यवहारनयं, यदाह—ववहारोवि हु बलवं । जं लजमहंपि वंदद्र अरिंहं ॥ जो होइ
अणानिजो । जाणंतो धम्मयं एयं ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ अथेहं व्रतस्य सुबहितस्य वि-
चित्रचारित्रमोहनीयक्षयोपशमोपशमक्षयजेदंतो नामान्यदाह—

॥ सूत्रम् ॥—पुलायणामो षट्मो चरिती । बीजं बजसो तद्रजं कुसीलो ॥ चजहजं हो-
इ नियंजनामो । सव्वुत्तमो पंचमजं सिणानं ॥ ४९ ॥ व्याख्या—तत्र पुलाको निःसारशब्दादिक-
णस्ततः पुलाकवरपुलाकः, संयमसागपेक्षया च संयमवानपि मनाक् तमसारं कुर्वन् पुलाक इत्युच्यते.
ततः पुलाक इति नाम यस्य तथा षष्ठमं श्रावश्चारित्री साधुरयं च द्विविधो लब्धिप्रतिषेवाप्रेदात्,
तत्र लब्धिपुलाको लब्धिविशेषवान्, संयाश्याण कज्जे । सुत्तिजा चकवट्टिसैवापि ॥ ताए लब्धीए
जुजं । लब्धिपुलाजं मुणेयवो ॥ १ ॥

अन्ये ल्वाहुशसेवनतो यो ज्ञानपुलाकस्तरयेयमीहरी संज्ञा, स एव च लब्धिपुलाको न त-
क्ष्यतिरिक्तः कश्चिदपर इति. प्रतिषेवापुलाकश्च पंचधा, ज्ञानदर्शनचरणदिगपथासूत्रमप्रेदात्. तत्र

ज्ञानमाश्रित्य पुत्राकस्त्रस्यासारताकारी विराधको ज्ञानपुत्राकः, एवं दर्शनादिपुत्राकोऽपि. आह
च—खलिय्याद्द्रुमणेहि । णाणं संकाशएहिं संमतं ॥ मूत्रोत्तरगुणपन्तिसे—वणाए करणं वि
राहेइ ॥ १ ॥

लिंगपुत्रात् अन्नं । निकारणात् कसेइ जो लिंगं ॥ मणसा अकप्पियाणं । निसेवज्जेशो अ-
हासुहुमोत्ति ॥ ३ ॥ द्वितीयो नामशब्दस्यात्वापि संबंधाद्बहुज्ञानामा चारित्रीत्यत्रापि योगः, एवमुत्तर-
त्रापि. तत्र वक्कुशं शवलं कर्तुरमित्यनर्थीतरं, वक्कुशसंयमयोगाद्बहुशः, लुपकरणाशरीरभेदादयमपि-
द्विविधः, तत्र वस्त्रपात्राद्युपकरणविभूषानुवर्तनशीलः प्रथमः, नखवरणकरमुखादिदेहावयवविभूषानुवर्तो
द्वितीयः. स चायं द्विविधोऽपि पंचधा, आत्रोगानात्रोगसंबुत्तासंबुत्तयथासम्बुत्तवेदः, तत्रात्रोगः साधूना-
मङ्गत्समेतत् शरीरोपकरणविश्रुणमित्येवं ज्ञानं, तत्रधानो वक्कुश आत्रोगवक्कुशः, एवमन्येऽपि, इ
हायुक्तं—
आत्रोगे जाणंते । कसेइ दोसं अयाणमणभोगो ॥ मूत्रोत्तरेहिं संबुइ । विवरीय अंसंबुत्तो
होइ ॥ १ ॥ अहिमुइमुज्जमाणो । होइ अहासुहुमत्तं तहा वक्कुसो ॥ अहवा जाणिज्जंते । अ

संबुनो संबुनो इयरो ॥ २ ॥ इति. तृतीयः कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः, प्रतिषेवणाकषायजेदा-
 दयमपि द्वेषा, तत्र सेवना सम्यगाराधना, तत्रातिपक्वस्तु प्रतिषेवणा, तथा कुशीलः प्रतिसेवनाकुशी-
 लः. स पुनः पंचधा ज्ञानादिभेदात्, तत्र—द्रह णाणद्रकुसीलो । जवज्जीवं होइ णाणणज्जिईवं
 ॥ अह सुहमो पुण तुस्सं । एस तवस्सित्ति संसारे ॥ १ ॥ कषायैः कुशीलः कषायकुशीलः, अ-
 यमपीडमेव पंचधैव, द्रह गाथा—नाणे दंसणदिंगे । जो जुंजइ कोहमाणमाईहिं ॥ सो णाणा
 इ कुमीलो । कसायजं होइ विजेजं ॥ १ ॥

चारिसंमि कुसीलो । कःसायजं जो पयहई सावं । मणसा कोहाइए । निसेवजं होइ अह-
 सुहुमो ॥ २ ॥ अहवावि कसाएहिं । णाणार्द्धिणे जं विराहए जो जं ॥ सो नाणद्रकुसीलो । ने-
 जं वक्काणजेएण ॥ ३ ॥ इति, चतुर्थ एव चतुर्थको जवति, निर्गतो ग्रंथान्मोहनीयकर्माख्यादिति
 निर्बंधनामा, ज्ययं च पंचधा, तत्रोपशान्तमोहाद्यायाः क्षीणमोहहृन्नस्याद्यायाश्चान्तमुहूर्तप्रमाणयाः प्र-
 थमसमये वर्तमानः प्रथमसमयनिर्बंधः, १, शेषेषु त्वप्रथमसमयनिर्बंधः २. एवं निर्बंधाद्यायाश्चरम-
 समये चरमसमयनिर्बंधः ३. शेषेषु त्वित्तरः ४. सामान्येन तु यथासूक्तः ५. इति पारिजापिकीसं

दर्शन-
ज्ञा. उत्तं चेद-

टीका

१७२

अतमुह्यतपमाण्य-निगंध्रहाए पदमसमयमि ॥ पदमसमयनिगंधो । अत्रेसु अपदमसमन्त-
सो ॥१॥ एमेव तयहाए । चरमे समयंमि चरमसमन्तु सो ॥ सेसेसु पुण अचरमो । सामनेणं अहसु-
हुमोत्ति ॥१॥ सर्वेषामुत्तमः सर्वोत्तमः पंचमकः स्नात द्रव स्नानको यातिकर्मदक्षणमत्पदद्वान्नानात्,
अयमपि पंचथा, तत्राक्षणी यातिकर्मचतुष्टयक्षणांतरं तत्क्षणात्तत्रावादिति प्रथमः १. अश्रवत्त ए-
कांतविशुद्धचरणोऽतिचारणंकात्तत्रावादिति द्वितीयः २, अकर्मोद्यो विगतयातिकर्मोति तृतीयः ३, संशु-
द्धज्ञानदर्शनधरः केवलज्ञानदर्शनधारीति चतुर्थः ४, अपरिश्रवाी परिश्रवति आश्रवति कर्म बध्नाती
रुद्धानदर्शनधरः केवलज्ञानदर्शनधारीति चतुर्थः ४, अपरिश्रवाी परिश्रवति आश्रवति कर्म बध्नाती
त्वेवंशीलो न तथेति, अबंधको निरुद्धयोग इत्यर्थः, इति पंचमः स्नातकशेदः ५. अमीषां च श-
ब्दनयापेक्षया शेदः संत्राव्यते, द्रव्योत्तरोत्तरेषां विशुद्धिमत्त्वादिहं क्रमः पुत्राकादीनां, अमीषां
च वेदादि ३५ द्वारविचारः प्रज्ञासिपंचविंशतितमशतपट्टो देशकादवसेय इति वृत्तार्थः ॥ ४७ ॥ अ-
थैते सर्वेऽपि संप्रति प्राप्यंते किंवा कतिचिदेवेत्याह—
॥ मूलम् ॥—निगंध्रसिणयाणं । पुत्रागसहिषाण निष्ठा बुहेत्त ॥ बहुसकुसीला दोणिवि ।

जा तिष्ठं ताव होहंति ॥ ५० ॥ व्याख्या—निर्भ्रशस्नातकयोः पुलाकमहितयोस्त्रयाणां व्यवहेदो नि-
 वर्तन्म प्रतीत्य तेषां तृतीयचतुर्थारकयोरेव ज्ञावात्. अथ निर्भ्रशादिषु नामग्राहमत्रिहितेषु वया-
 णामिति गतार्थः, सत्यं, गतार्थानामपि दृश्यत एव लोके प्रयोगः तथा चाह जिनेन्द्रबुद्धिः—यदि
 गतार्थानामप्रयोग एव स्यात्तदा पचति देवदत्त दृश्यत पचतीत्येतत् तिनैवैकत्वस्याग्निहितत्वाद्देवदत्त
 द्रति सुप एकवचनं न स्यादिति. बहुशकुशिलौ द्वावपीति प्रागवत्, यावतीर्थं श्रीमहावीरस्य ताव-
 द्वाविष्यति, तथा च व्यवहारभाष्यं—बहुसपदिसेवगा खडु द्रतिरिहिया य संजया दुन्नित्तो तिष्ठण-
 सज्जंति गार्थार्थः ॥ ५० ॥ यतस्तौ यावतीर्थमनुष्येते ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—ता तेसिं असताणं । जहसति जहागमं जयंताणं ॥ काळोचियज्यणाय । व-
 हुमाणो होइ कायवो ॥ ५१ ॥ व्याख्या—तत्तस्मात्तयोर्बहुशकुशिलयोश्शठ्योरमायाविनोर्यथाशक्ति
 यथावत् यथागममागमानतिक्रमेण यतमानयोरुच्यतयोः, कथं? काळो दुःषमा तदुचितयतनया व-
 हतिशयेन मानः पूजा भवति कर्तव्य द्रति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥ अथ पूजामेव व्यनक्ति—

॥ मूलम् ॥—बहुमाणं वंदण्यं । निवेयणा पादणा य जतेण ॥ ज्वगरादाणमेवं । गुरुपू-

या होइ विज्ञेया ॥५३॥ व्याख्या—बहुमानो मानसिकी भीति; वंदनं द्वादशावर्तं, निवेदना द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो धनधान्यादिसर्वस्वसमर्पणं, ज्ञावतः सर्वात्मना मन समर्पणं. पातना तदुप- देशाराधनं, चकारस्यावधारणार्थत्वात्, यत्नेनैव परमरहस्यमिदमित्यादरेणोपकरोति संयममनुतिष्ठतः साधोरुपकारं करोतीत्युपकरणं चक्षणात्नादि, तस्य दानं विनरणमेवेति समुच्चये, चकारोऽभ्युहानाग- ङ्ङदन्निगमनगह्वदनुब्रजनांजलिप्रप्रहादिवाह्यप्रतिपत्तिरूचकं, किं गुरुपूजा ज्ञवति विज्ञेयेति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ अथ स्नातकाद्यपेक्षया हीनगुणानामन्येषां कथमिहं प्रतिपत्तिरित्याह—

॥ मूलम् ॥—पदए महागुणाणं । हवंति सेवास्त्रिहा लहुगुणावि ॥ अहमिए दिणनाहे । अ-
 हितसरइ जणो पर्दवंति ॥ ३५ ॥ व्याख्या—स्यथार्था, नवरं, पदयेऽभावे महागुणानां स्नातकादी-
 नां लघवः शवलत्वकप्रथकक्षुपितत्वान्यां गुणाश्चारित्गुणा येषां ते तथा, यतोऽस्त्वमिते दिननाथे
 सवितरि इदीपमप्यत्रिलपति जनः, तेनापि तमसि पदार्थावलोकनेन स्वार्थसिद्धेरिति ॥ ५३ ॥ य-
 स्नादागमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः तथाहि—

॥ मूलम् ॥—सममत्तनाएचरणणु—पाक्षमाणणुं च जं तह ॥ जिणपन्नंतं चत्तीए । पूय-

ए तं तद्वात्रावं ॥ ५४ ॥ व्याख्या—सम्पत्त्वं च ज्ञानं च चरणं च, तान्यनुपतत्यनुगृह्णतीति, तथा
 आह्वानुगं चासोपदेशानुक्तमपि यत् किञ्चित्सम्पत्त्वाद्यनुपाति स्यादिति तस्य पृथगुपन्यासोऽयं, यत्र
 पुरुषे पश्येदिति शेषः, तं ज्ञावं पर्यायविशेषं गुणान्नावेऽपि जिनप्रज्ञसमिति कृत्वा ज्ञतया बहुमान
 तस्तथा सम्पत्त्वाद्युचितप्रतिपत्तिप्रकारेण पूजयेत् सत्कारयेदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ इह च—

॥ मूलम् ॥—केसिं चिय आएसो । दंसएणाणेहिं वट्टए तिहं ॥ वोहिननं च चरिंतं । वय-
 माणे होइ पड्ढिंतं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—केषाञ्चित्प्रवचनैकदेशिनामादेशो मतं, किमित्याह—दर्श-
 नज्ञानभ्यां वर्तते प्रवहति तीर्थं चतुर्वर्णः संघः, चशब्दो हेतौ, यतो व्यवहृत्तं निवृत्तं चारिंतं, त-
 था चागमः—मूलगुणउत्तरगुणा । जम्हा न संति चरणसेदीत्त ॥ तम्हा जिणेहिं दोत्तिवि । पडि-
 सिद्धा सक्कसाहूणं ॥ १ ॥ अण्णग्घात्तं हणे मूळं मूळग्घात्तं य अण्णयं ॥ इति, अस्य व्याख्या—

जह तात्तदुभमस्स अण्णसूर्द्धए हयाए मूळो हत्तं चेव, मूळेवि हए अण्णसूर्द्ध हया, एवं मूळो-
 चरगुणेषुवि ज्वसंहारो, एवं च नहि कोइ सो संजत्तं जो मूळुत्तरगुणाणं अण्णपरं न पडिसेवद्द,
 अन्नयरगुणपडिसेवणे य इएहवि मूळुत्तराण अन्नावो, इएहवि अन्नावे सामादयसंजमस्स अभावो,

संज्ञमस्य अभावे पंचाह्वि नियंत्राण अभावो, एवं च अचरितं तिष्ठं भवद्विच सोपस्कारवादिति
 वदति शुवाणे भवति आपद्यते प्रायश्चित्तमागमप्रतीतं, अन्यथा परूपणेन श्रुतरयाद्यातनासंज्ञवात्,
 यतोऽत्रैव वक्ष्यति सिद्धांतवचनं— ' जो संज्ञमए ' इत्यादि. किंच चारिचिनिपेधकैरपि ड प्रसन्नांतं
 तीर्थानुवृत्तिरिष्टैव, न च ज्ञानदर्शनचारित्र्यव्यतिरिक्तं तीर्थमस्तीति स्ववचनव्याघातः, तथा च श्रीत्र-
 डवाहु.—दंसणनाणं चरितंमि निजसं जिणवरेहिं सर्वेहिं एण होइ तिष्ठं, इति, तस्मातीर्थमि-

ज्जता चारित्र्यमप्यकामे नैष्टयं.
 किंच यदि दर्शनज्ञानान्ध्यामेव तीर्थं वर्तते तदा श्रेणिकप्रभृतीनामपि श्रापणं प्रसज्येत, तेषा-
 मपि दर्शनज्ञानस्यभावत्, न च वाच्यं तेषुपि श्रमणा एव, श्रामण्यगुणयुक्तस्य नरेकबन्धनुपपात्तात्,
 तेषां च नरकगमनप्रतिपादनात्. यद्येकविश्रुतिवर्षसहस्राणि तीर्थानुवृत्तिरुच्यते तदपि नोपपद्येत,
 दर्शनज्ञानयोः षट्स्वपि समास्ववस्थितत्वात्, तयोरेव च मोक्षमार्गत्वे सर्वगतिभ्योऽपि मुक्तिगमन-
 प्रसंगाच्चिति स्थितं सांप्रतमपि चारित्र्यसहितं तीर्थमिति गाथार्थः ॥ १५ ॥ पूर्वोक्तमेव त्रावयन्नाह—
 ॥ मूत्तम ॥—जो भणइ नहि धम्मो । न य सामद्वयं न चेव य वयाइं ॥ सो समणसिंधव-

शो । कायवो समणसंवेण ॥ ५६ ॥ व्याख्या—यो जणति नास्ति धर्मः क्वांत्यादिवक्त्रणः, न च सामायिकं रागद्वेषात्तावरूपं, न चैव चेति समुच्चये, वतानि महावतानि. स श्रमणसंघत्राह. साधु-संघवद्विस्ततः कर्तव्यः श्रमणसंवेन, द्वादशविधसंगेन परिहर्तव्यः. संभोगश्च यथा—उबहि १ सु-य २ भत्तपाणे ३ । अंजलीपगहेइ य ४ ॥ दायणाय ५ निकये य ६ । अण्डुठाणित्तियावरे ७ ॥ १ ॥ किइकम्मस्सय करणे ८ । वेयावच्चकरणेणि य ९ ॥ समोसरणं १० सन्निसिज्जा य ११ । कइए य पवंधणे १२ ॥ २ ॥ अस्य रूपकास्यार्थो निशीथिपंचमोद्देशकत्वाप्यादवसेयः, नवरं दाय-णत्ति शिष्यगणार्पणं, निकायत्ति शय्योपध्यादिनिर्निमंत्रणं, यत्रानुयानादिषु बहव. साधवो मित्वांति तत्समोसरणं, सन्निसिज्जायत्ति निषद्यागतस्य निषद्यागतेन सह श्रुतपरावर्तनं, कथाया वाण्डव्या-दिरूपायाः प्रबंधनमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किमिति—

॥ मूढम् ॥—दुष्पसहंतं चरणं । जं भणियं जगवया ईहं खिते ॥ आणाजुत्ताणमिणं । न होइ अहुणत्तिया मोहो ॥ ५७ ॥ व्याख्या—दुःप्रसन्नो दुःप्रसभनामा आचार्योते यस्य तत्तथा, तद्दुणसंविज्ञानोऽयं बहुब्रीहिः, चरणं चारिन्नं यद्यस्माद्गणितं जगवना श्रीमहावीरतीर्थकना द्रहास्मिन्

भरतनाम्नि क्षेत्रे, यदवाचि—तिह्वो ज्ञेयकाले । दुष्णसमो नाम अणगारो ॥ तंमि कालगण चरितं । तिहं च वोह्विज्जिह्विति ॥ १ ॥ तस्मादपेर्गम्यमानत्वाद्वाङ्मायुक्तानामप्ययुना दुष्णमायां चरणं न द्रवतीत्येवंरूपा प्रतिपत्तिर्गामोहो मूढतेति गाथार्थः ॥ ५९ ॥ ननु तथाविधबुद्धिबलाद्यभावतः कथं मिदानीं चारित्रसंभव इत्याह—

॥ मूलम् ॥—कालोचियजयणाए । महारहियाणज्जमंताणं ॥ जणजत्तारहियाणं । होइ जइत्तं जइणसया ॥ ५८ ॥ व्याख्या—कालोचिनयननया प्राभ्यन्मरसरहितानामुपलक्षणत्वाद्गाम-
द्रववर्जितानामुद्यह्वतां प्रतिद्वेषनादिसामाचारीषु यतमानानां जनयात्वारहितानां कुनयतिक्किसुखडु-
खचित्तादिलोकव्यवहारमुक्तानां यतीनां यनित्वं चारित्रवत्त्वं द्रवति सदेति दुष्णमांत्तं यावदंतरहित-
मित्यर्थ इति गाथार्थः ॥ ५८ ॥ एतदेव समर्थयति—

॥ मूलम् ॥—न विणा तिहं नियं—हेहिं नातिह्वाय नियंतया ॥ लक्खयसंजमो जावो ता-
व अणुसंजणा इण्हं ॥ ५९ ॥ व्याख्या—न विना निर्धैश्यारिन्निस्तीर्थं, न चातीर्थं निर्धैश्यां,
तीर्थं विना तेऽपि न द्रवंतीत्यर्थः, अथनयोऽन्योन्याविनात्रावित्त्वमितिहृदयं, इह च पुत्राकृत्रकृशप्रति-

षेवणकुशीलानामेवयं नियमः . तथाच प्रहसिः—पुत्राणुं तंते किं तिहे हुजा अतित्ये हुजा ? गोयमा ! तिहे होजा नो अतिहे होजा, एवं बजसे पत्तिसेवणकुसीलिवि. कमायकुसीलिये पुत्रा, गोयमा ! तिहे वा होजा अतिहे वा होजा, जद्र अतित्ये हुजा तिहयरे हुजा पत्तेयबुद्धे हो जा ? गोयमा ! तिहयरे वा होजा पत्तेयबुद्धे वा होजा, एवं नियंतेवि, एवं सिणायेवि. तस्मात् षट्कणसंयमो यावत्तावदनुषंजना अनुवृत्तिर्दयोरिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥ उत्तरार्धमेव विवृणोति—

॥ मूलम् ॥—जा संजमया जीवेषु । ताव मूला य उत्तरगुणा य ॥ इत्तरिय त्थेय संजम । नियंत बजसाय पडिसेवी ॥ ६० ॥ व्याख्या—यावत् स्वार्षिकतत्प्रत्ययांतत्वात् संयमता रक्षणां, केषु विषये ? जीवेषु पञ्चिव्यादिषु, शेषगुणासंज्ञवेऽपि यावत् षड्जीवरक्षाभावमपि दान्यत इत्यर्थः . तावदुत्तरपदस्थगुणशब्दस्येहापि संबंधान्मूलगुणा उत्तरगुणाश्च, इत्तरं च सामाधिकं सामाधिकसंयमः, त्रीमादिन्यायेन त्तेदोपस्थापनीयसंयमश्च तौ, विनाक्त्योपश्वेह, यावच्चैतत्संयमद्वयं तावन्निर्यथौ, चकारस्य त्तेदोत्रांगत्रयान्मध्यपाताद्दीर्घत्वस्य च प्राकृतत्वात्, बहुशप्रतिषेधविणौ च बहुशप्रतिषेधेण कुशीलावित्यर्थः, अनुषज्ज्योते इति सर्वत्र योग इति गाथार्थः ॥ ६० ॥ एतदेव समस्तनीर्षिकु

तीर्थव्यवस्थितत्वेन समर्थप्रवाह—

॥ मूलम् ॥—सर्वजिणाणं निचं । बहुसकुसीदिहिं वट्टए तिथं ॥ नवरकसायकुसीला । अ-
पमत्तजर्डीव सत्तेण ॥ ६१ ॥ व्याख्या—सर्वजिनानां पुस्सिंतिमपथमविदेहजतीर्थकतां बहुशकुशी-
लाभ्यां वर्तते तीर्थं प्रवचनं नित्यमिति सततं, पुलाकादीनामद्वयत्वात् कादाचिकत्वात् सतामपि च
तीर्थप्रवृत्तिं प्रत्यनंगत्वात्, नवरं केवलमयं विशेष.—कंपायकुशीला अप्रमत्तयतयोऽपि सप्तमगुणस्था-
नवर्तिनोऽपि द्राण्यंत इति विशेष. कथं? सत्त्वेन कपायसत्तयेति गाश्रार्थं ॥ ६१ ॥ अथ सिंहाव-
लोकनन्यायेन यदुक्तं प्राग् यस्तं स्थापयत्यपत्रे स महापप इति तद्विशिनष्टि, यदिवा यत एव व-
कुशकुशीलाभ्यां तीर्थप्रवृत्तिरत एव—

॥ मूलम् ॥—गुरुगुणरहितं य द्रहं । दठवो मूलगुणविजतो जो ॥ न ज गुणमितविहीणु
—त्ति चंजरुहो जदाहरणं ॥ ६२ ॥ व्याख्या—चशब्दोऽत्र पुन शब्दार्थ, ततो गुरुगुणरहितः स
नरिह गुरुविचारे स एव दृष्टव्यो ज्ञातव्य, यः किं? यो मूलगुणवियुक्तो महाव्रतादिविरहितः स
मयज्ञानक्रियारहितो वा, उपलक्षणत्वाद्नीदृणमुत्तरगुणविराधकश्च 'जो चयद उत्तरगुणे । मूल-

गुणेऽपि अचिरेण सो चयद् ॥ ' इति वचनात्, न तु पुनर्गुणमात्रविहीनो मधुरत्वावशिष्टोप-
 शमादिगुणविकल इत्यस्मिन्नर्थे चंद्ररुद्रशंकरुद्राचार्य उदाहरणं दृष्टान्तः. इह च प्रयोग—गुणमा-
 बहीनोऽपि गुरुरेव मूढगुणमुक्तत्वात् चंद्रद्राचार्यवत्. तथा ह्यसौ प्रकृतिरोषणोऽपि बहूनां संविगमी-
 तार्थशिव्याणाममोचनीयो विशिष्टबहुमानविषयश्चाहत्, तत्कथानकं चैवं—आसीदासुक्तमुच्यते—
 ज्ञानादिगुणभूषणः ॥ चंद्ररुद्र इति श्रीमान् । सूरिः प्रकृतिरोषणः ॥ १ ॥ अनाजोगादपि कृते ।
 क्रियाद्योपे लघुन्यपि ॥ आचुक्रोशाक्शक्रोधा—वेशवरयो मुनीनसौ ॥ २ ॥ मनागपि मुनीनां स
 । स्वद्वितं दंतुमक्षमः ॥ संकटेशपीरार्हास्या—दूरदेशे स्थितिं व्यधात् ॥ ३ ॥ स तथा विहरत्
 ग्रामा—नुग्रामं नैष्टिकाग्निमः ॥ उज्जयिन्यामथान्येभु—रुद्राने समवासरत् ॥ ४ ॥ कश्चिदाकारमा-
 धुर्य—निर्जितामरदारकः ॥ इभ्यस्तनुस्तदावंती—नगर्यां पर्यणीयत ॥ ५ ॥ मुनिवातपदांभोज—
 रजःपातपर्वितं ॥ तद्व्यानं समं मित्रैः । क्रीडितुं स युवा ययौ ॥ ६ ॥ तत्रेभ्यस्तनोः सुहृद्ः । क्री-
 ढंतो दृदशुर्मुनीन् ॥ वंददरे च ते सर्वे । श्रेष्ठुतसमन्विताः ॥ ७ ॥ उचुश्च पूज्या. प्रब्रज्यां ।
 दत्त नः सुहृद् रथात् ॥ अयं हि वात्यात् संविग्नो । गृहवासपराङ्मुखः ॥ ८ ॥ विषय विषयानेष ।

विजयं द्योष्यशये ॥ तृणाय द्वैणमावाद्या—न्मेने मुनिरिवानिशं ॥ ९ ॥

श्रावन्तानिगतिर्ज्ञात्वा । साधवः सुधियोऽप्यथुः ॥ अधिकारी गुरुर्दीक्षा—दानादौ न पुनर्वयं
 ॥ १० ॥ गुरुः कर्वेति तदाप्युष्टै—रथ सूरिरदर्शयत ॥ अर्पणमौषधमसा—वेवेत्याद्योच्य साधुभिः
 ॥ ११ ॥ सुवर्षणोऽप्यमेकाकी । वर्षयानिति दारकैः ॥ सांतर्ही सेर्गुर्गत्वा । नत्वा न प्राणवदौच्यत
 ॥ १२ ॥ अष्टहो मया सहामीषां । मूर्खाणामेप विप्लवः ॥ ध्यात्वेत्यमर्षण. सूरि—स्तेर्भस्मानाययद्
 हुतं ॥ १३ ॥ पश्याम. किं करोत्येप । द्रति बुख्या द्वाश्रया. ॥ महासा. सहसा केचि—तस्मै न-
 सोपनिन्धिरे ॥ १४ ॥ अथ यून. शिरः सूरि—रुस्तुभमांतरस्थितं ॥ कृणाड्बुद्धुंच मित्रेषु । मुंच-
 मुंचेति वादिसु ॥ १५ ॥ नवोदश्रितयामास । वुंचितोऽस्मि यथातथा ॥ ममेदृशस्य वै तर्हि । ज्ञात. स-
 ता गृहमेधता ॥ १६ ॥ गृहीतं विप्लवेनापि । द्रावतो नवतु व्रतं ॥ दृषदित्याहतोऽप्यर्चा । ज्ञात. स-
 न्मणिरर्हति ॥ १७ ॥ अथ साश्रुणि मिवाणि । वचाणाञ्जिनवो मुनि. ॥ नद्राः प्रमोदावसरे । वि-
 पाद. क्रियते किमु ॥ १८ ॥ अक्रामस्यापि मे दीक्षा । जज्ञे पुण्योदयादियं ॥ अघादत्नसमभ्येन—
 तदसौ जाह्नवी स्वयं ॥ १९ ॥ न विप्लवममुं यूयं । सौम्याश्चेदकरिष्यथ ॥ कथं दीक्षा ममेदृक्षा—

भविष्यद् दुर्मतेस्तदा ॥ १० ॥ प्राणिनां स्यादुपाध्यायः । को वा नाधर्मकर्मणि ॥ निवर्त्यति पापा-
द्य—स्तद्धि मित्रं प्रवह्यते ॥ ११ ॥ दीक्षा यथातथावापि । गृहीता मुच्यते कथं ॥ अथ मुच्येत वा-
च्यत्वं । मज्जनं च त्रवार्षिके ॥ १२ ॥

तद्यात यूयं मा चैतत् । कमपि ज्ञापयिष्यथ ॥ नो चेन्मम करिष्यंति । ज्ञातयो व्रतखंडनं ॥
॥ १३ ॥ उत्सवेति दत्वाद्यंकारान् । विसृष्टः सुहृदोऽमुना ॥ अगमन केचन कापि । बाणपूर्ववृत्तेका-
णा ॥ १४ ॥ अथ शैक्षोऽभ्यधाद्गीति—रत्र मे स्वजनात्प्रभो ॥ प्रसह्य सद्यो गमन—मन्यत्र क्रि-
यतां ततः ॥ १५ ॥ स्मरिष्वे दिवा तर्हि । वर्त्मनः प्रत्युपेक्षणां ॥ गत्वा त्वं कुरु येन स्या—द्विहा-
रो निशि नौ सुखं ॥ १६ ॥ शैक्षकेण तथा कृत्वा । विद्मसो रजनीमुखे ॥ विहितावश्यकश्रृङ्ग—रु-
द्रस्तेन सहाचलात् ॥ १७ ॥ व्यक्तमग्रस्थिते मार्गे—मेकाग्रे कथयत्यपि ॥ तस्मिन् गुरुर्जराक्षिप्तः ॥
सख्यतिस्म पदे पदे ॥ १८ ॥

पंथानं प्रत्युपैक्षिष्यः । कीदृशं त्वं दुराशय ॥ दति तीक्ष्णाक्षरैः क्षौरै—स्त्रिात्रीक्षणं वपुर्दहनम् ॥
॥ १९ ॥ दंडेन गुरुराजघ्ने । शिष्यशीर्षे मुहुर्मुहुः ॥ नश्यद्गुणाक्रंदरवा—कारतात्कारदारुणं ॥ ३० ॥

युगं ॥ क्षमिणामग्रणी शैकः । स दध्यौ शुद्धधीस्त्विदं ॥ धिगहं गुरुसंताप—भागभागत्वं कथं
 ॥ ३१ ॥ विनीतस्येगितद्वास्य । विदुषः कृतकर्मणः ॥ गुरुः स्वपरिवारस्य । तस्यांतः सन् समाधिना
 ॥ ३२ ॥ दुरात्मना मया प्रापि । पश्य केशमयीं दशां ॥ जपसुवाय तिग्मांशो—र्भवेज्जहोर्हि संग-
 मः ॥ ३३ ॥ युगं ॥ गुरुणा विकटादस्मा—दाकृष्टोऽस्मि जवावदात् ॥ दुर्गमार्गांबुधावस्मिन् । मया
 तु निहितो गुरुः ॥ ३४ ॥ द्याक्रोशतो व्रतो वात्र । दोषः कोऽप्यस्ति नो गुरोः ॥ अपराधो ममैवा-
 य—मुपतापयतो गुरुं ॥ ३५ ॥ द्यति प्रावयतस्तस्य । क्षमोपचितचेतस ॥ घातिकर्मक्षयाद्विद्व्यं ।
 केवलज्योतिरुच्यौ ॥ ३६ ॥ करामलकवद्वोकं । तेनाकलयतोऽखिलं ॥ सुखं च नयतः स्मरिं ।
 विभातास्य विनावरी ॥ ३७ ॥

ततो नवोदितादित्य—किरणान्निमिषारुणां ॥ गुरु करंतीमैक्षिष्ट । शैक्षे रुधिरश्रोत्राणि ॥ ३८ ॥
 कुचे चेदद्वचरित—शिरस्रव्रजितोऽप्यहं ॥ त्वमद्यदीक्षितोऽपीह—गहो नौ महदंतरं ॥ ३९ ॥ गु
 रौ मय्यसती क्षांति—स्त्वयि शिष्ये कथं गता ॥ द्यविद्यमानं कूर्पुबु । प्रणाल्यां कथमागतं ॥ ४० ॥
 धिगाधन्यं गुणैः शून्यं । न्यूनं चारित्रिपर्यवैः ॥ मामाचार्यश्रुत्वं कोटि—माल्दं क्रोधपाप्मनः ॥ ४१ ॥

दर्शन- अस्य मे सुकृते जन्म । प्रवक्ष्या दीर्घकालिकी ॥ चिराद्गुरुपदोपास्तिः । सूत्रार्थविगमो मनाक् ॥

टीका

१८५

॥ ४२ ॥ आचार्यत्वं परिवार—स्तकिं यन्न क्रमोचितं ॥ तथापि दुर्भगं स्त्रीव । न तस्मा मां स्पृश-
त्यपि ॥ ४३ ॥ शुभं ॥ इति स्वं तीव्रसंवेग—योगाङ्घ्रिदशवाप सः ॥ आचार्यश्रृङ्खरोऽपि । शुभ-
त्वा केवलश्रियं ॥ ४४ ॥ भूयः सूरिस्तयाहाय । स्वपरीवासंपदा ॥ दर्शति इव शीतांशु—ज्योत्स्ना-
या समयुज्यत ॥ ४५ ॥ विहृत्य सुचिरं धान्या—मुञ्चत्य सुबहुं जनं ॥ त्रवांधकूपादाप श्री—चंड-
रुद्रः शिवास्पदं ॥ ४६ ॥ इच्छं क्वांतिगुणेन किंचिदमुनैवैकेन शून्योऽपि सत् । पूर्णो मूलगुणैस्त-
थोत्तरगुणैः श्रीचंडरुद्रः परैः ॥ रेखामेप युगप्रधानगणभृत्पंक्तौ परां प्राप्तवां—स्तत्केनापि गुणेन कश्च-
न गुरुर्नृनोऽपि पूज्यः सतां ॥ ४७ ॥ इति गाथार्थः ॥ ६२ ॥ संप्रति दुःखमाद्यनुत्नावमाश्रित्योपदे-
शमाह—

॥ मूलम् ॥—कालाद्दोसन्तं जह्वि । कह्वि दीसंति तारिसा न जद्र ॥ सवह तह्वि नहि-
ति । नेव कुजा अणसासं ॥ ६३ ॥ व्याख्या—कालो दुःखमा आदिर्षेषां चारित्र्यप्रतिकूलद्रव्यक्षे-
त्वभावानां ते तथा, तेषां दोषतो यद्यपि तादृशाः समस्तसाधुगुणकलिवा यतयो न दृश्यंते, तथापि

सर्वत्र न संतीत्येवंरूपमनाश्वासमनास्थां न कुर्यादिति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥ यतः—
 जेण विमुञ्चरिता ।

॥ मूलम् ॥—कुभाहकलंकरिहिया । जहसति जहागमं च जयमाणा ॥ जेण विमुञ्चरिता ।
 कहि्या अरिहंतसमयंमि ॥ ६४ ॥ व्याख्या—कुग्रहोऽसद्विनिवेशः, स एव कलंको दोषस्तेन रहि-
 ता यथाशक्ति यथागमं च यतमानाः, येन कारणेन विमुञ्चरिचरिणिण इति विशेषणयुक्ता. कथिता
 अहंसमये जिनमत इति गार्थार्थः ॥ ६४ ॥ तादृशश्च दृश्यंन एव, तथाहि—

॥ मूलम् ॥—अङ्गवि तिज्रपदथा । गरुयत्ररुवहणपञ्चला लोए ॥ दीसंति महापुरिसा । अ-
 खंनियसीलपधारा ॥ ६५ ॥ व्याख्या—अद्यापि संप्रत्यपि तीर्थेव तीर्णां पर्यतगमनान्महानदीव प्र-
 तिजा ' करेमि त्रंते सामाध्यं ' इत्याद्यभ्युपगमो वैस्ते तथा, गुरुश्चासौ त्रर इव भरश्च दुर्वहत्व-
 साधर्ष्यास्यमस्तस्योद्वहनं निर्वहणं, तत्र प्रत्यलाः समर्थाः, क्वचिद् द्रव्याद्यापद्यप्यनासेवित्तापवादा
 इति तत्त्वं, अखंनितशीलप्रपभारा वलात्कारामंत्रणोपनिपातेष्वप्यहुत्रितचेतसः, अत्र एव महापुरा
 लोके दृश्यंन इति गार्थार्थः ॥ ६५ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—अङ्गवि तक्खुसियंगा । तणुयकसाया जिहंदिद्या धीरा ॥ दीसंति जए जइणे

। ममदृष्टियं विपारंता ॥ ६६ ॥ व्याख्या—रमथा, नवरं धीराः क्रुदादिपरीषद्मदृष्टिणवः, तथा म-
न्यथास्य वेदोदयस्य हृदयं लक्ष्णया रहस्यं विदारयंत इति ॥ ६६ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—अज्जवि दयसंपन्ना । लज्जीवनिकायरक्कुञ्जुत्ता ॥ दीसंति तवस्मिगणा । वि-
गहविरत्ता सुर्दञ्जुत्ता ॥ ६९ ॥ व्याख्या—अद्यापि दयासंपन्ना अत एव पद्मजीवनिकायरक्ष्णोऽनुत्ता
दश्यंते तपस्विगणा विकथाविरक्ताः, श्रुतिः स्वाध्यायस्तेन युक्ता इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ पूर्वोक्तमे-
व संगृह्यन् किञ्चिद्विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—अज्जवि संतिपद्दठि—यादं तवनिपमसीलकलियादं ॥ विरत्तादं दूममाण् ।
दीसंति सुसाहुरयणादं ॥ ६८ ॥ व्याख्या—त्रावितार्थेयं, नवरं नियमा रज्याद्यान्निग्रहा इति ॥
॥ ६८ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—इद्द जाणिकण एयं । मा दीसं दूममाण् दाज्जण ॥ धम्मज्जमं पमुच्चद् । अ-
ज्जवि धम्मो जण् जयद्द ॥ ६९ ॥ व्याख्या—इति दर्शितप्रकारेण ज्ञात्वा एतद् दुष्पमायामपि चा-
स्त्रिास्त्रित्वं मा धर्मोद्यमं प्रमुंचतेति योगः, किं कृत्वा ? इत्वा दोषं चारिवप्रतिवृत्ततालक्ष्णं दुःषमा-

या अथसर्पिणीपंचमारकस्य, यतोऽद्यापि धर्मश्राखिलद्वारो जगति जयत्यतिशायिनया वर्त्तत इति गार्थः ॥ ६९ ॥ एवमनेकथा उ-पमायां चारित्रास्तित्वं प्रतिपाप्य निगमनमाह—

॥ मूलम् ॥—ता तुल्यि नियवदाणं । सतीए जहागमं जयंताणं ॥ संपुत्राच्चियकिरिया ॥
 दुष्पसहंताण साहूणं ॥ ७० ॥ व्याख्या—तत्तस्मात्तुलितनिजवदानां सर्वात्मना व्यापारिनस्वसा-
 मर्थ्यानां, संयमयोगेष्वाति शेषः, तथा शक्त्या यथागसं यत्मानानां यत्नावनां क्वचिदश्रिवादिक्कार-
 णेष्वकल्पप्रतिषेवायां प्रासायामिति गार्थं, संपूर्णैव न पुन भ्रक्तनयतिग्यो न्यूनता क्रिया संयमानुष्ठा-
 नं, स्वसामर्थ्यतुलनां प्रयुज्ययेपामपि समानत्वात्, उ प्रसभानानां साधूनामिति. नतश्च सांप्रतं यत्-
 योऽपि कतिचिसंपूर्णचारित्रवत एव, संयमयोगेषु तुलितनिजवदत्वात्प्राक्तनयतिवदिति गार्थः ॥
 ॥ ७० ॥ एवं चारित्रिणं व्यवस्थाप्य सामाधिकोत्कर्षमाविर्भावयंस्तस्यैव चित्तं नमस्कुरुते—

॥ मूलम् ॥—दाहालाहसुहसु । जीवियमरणठिर्दप्याणेषु ॥ हरिसविमयाविमुक्कं । नमामि
 चित्तं चरितीणं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—जानानार्था, नवरं हर्षः प्रमोद, स च दाजादिषु. विषादो दै-
 न्यं, स चालान्नादिषु, तान्यां विमुक्तं, तथा नमहेति विवक्षिते कवेरकण्ठगुरोर्नक्तिपारवज्यान् न-

मामीत्यायातमिति ॥ ७१ ॥ हर्षविषादविमुक्ततामेवोपदेशद्वारेण दृढयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—वंदिज्जंतो हरसिं । निदिज्जंतो करेज्ज न विसावं ॥ न हु नमिय निंदीयाणं । सुगर्दं कुगर्द्वं वेत्ति जिणा ॥ ७१ ॥ व्याख्या—वंद्यमानो नमस्यमानो जनैरिति शेषः, हर्षं न कुर्याद्वितीहापि योगः निन्द्यमानो हीव्यमानः कुर्यान्न विषादं, यदाह—वंदिज्जमाणा न समुहसंति । हीदिज्जमाणा न समुज्जादंति ॥ दंतेण चित्तेण चरंति लोए । सुणी समुग्घाइयरगदोसा ॥१॥ किमिति ? यतो हुरेवकारार्थः नैव नतानिदितानां यथासंख्यं सुगतिं मोक्खादिकां, कुगतिं वा नरकादिकां भुवते जिनास्तीर्थकृतः, तयोः स्वकृतसदसदनुष्ठानमूलत्वादिति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ सर्वजनवंद्यमानस्य गुरोर्हर्षो माभूदिति तर्जयन्निव त्रयोऽप्याह—

॥ मूलम् ॥—वंदामि तवं तह । संजमं च खंतीं च बंयं च ॥ जीवाणं च अहिंसा । जं च नियत्ता परावासा ॥ ७३ ॥ व्याख्या—वंदे तपस्तथा संयमं चोद्दिश्यमनोनिग्रहं क्वांतिं च ब्रह्मचर्यं च जीवानां चाहंसां यन्न निवृत्ता विरता गृह्यावासात्तच्च विरतत्वं वंदे इत्यर्थः. समदेहादित्वेन वंद्यत्वं विशेषान्नावाहुक्तगता ज्ञानदर्शनचारित्र्यपर्याया एव वंदनीया इत्यर्थः. चकाराः स्वगतानेकत्रेदसू-

चकाः इति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ अथ धर्मस्य दया मूलं, न चाहमावान् दयां समाधत्ते, तस्माद्यः
 क्रांतिपरः स साधयत्युत्तमं धर्ममिति वाचकत्रचनमाश्रित्य त्वया कर्मवाचदंघनीयेत्युपदिशन्नाह—

॥ मूलम् ॥—जद्र त्वमसि तो नमिज्जसि । उज्जद्र नामंपि तुह त्वमासमणो ॥ अह न ख-
 मसि नमिज्जसि । नामंपि निरहयं वहसि ॥ ७४ ॥ व्याख्या—यदि क्वमसेऽनिमित्तं निंध्यमानोऽ-
 पि क्रोधं न करिष्यसि, ततो नम्यसे इह लोकेऽपि जनवंदनीयस्तदा त्वविषयसीत्यर्थः. उज्जद्रति
 शोचते नामापि तव तत इतीहापि योगः, किं तन्नाम ? क्वमाश्रमण इति, क्वमाप्रधानः श्रमणः क्व-
 माश्रमण इत्यन्वयघटनात्, व्यतिरेकमाह—अथ न क्वमसे तदा न नम्यसे, नामापि क्वमाश्रमण
 इति निरर्थकं वहसि, अन्यथायटनाद् ब्रह्मपुरुर्येऽजरामरादिव्यपदेशवदिति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ अथ
 निरर्थकनामवाहिन एव श्रेदेनाख्याय तेषु कृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—पासह्वजसन्नकुसीलत्वा । संसत्तहाहंढसख्वधारी ॥ अ्यालावमाद्दीहि विवज्जाणि-
 ज्जा । अ्यवंदणिज्जा य जिणगमंसि ॥ ७५ ॥ व्याख्या—पार्श्वं ज्ञानादीनां तिष्ठतीति पार्श्वस्थः, अ-
 धवा मिथ्यात्वादयो बंधहेतवः पाशास्त्रेषु तिष्ठतीति पाशास्थः; अन्नसन्न इवावसन्नः सामाचार्याः सेव

ने शिथिलीयुतः परात्प्र द्यत्यर्थः, कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलस्तत एतेषां स्वरूपं स्वभावो येषां ते तथा, संसक्तः सदसदाचारयोः संपृक्तः, यथाऽदः स्वरुचिप्रधान उत्सृजप्ररूपक इत्यर्थः, तयोः स्वरूपं धारयति ये ते तथा, वचनव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, आलापादिभिरादिशब्दात्संवासादित्रिविर्वर्जनीयाः, तथा च—आलावो संवासो । विस्संजो संश्वो पसंगो य ॥ ह्रीणायारोहिं समं । सवजिणिंदोहिं प-
डिकुठी ॥ १ ॥ अवंदनीयाश्च जिनागमेर्द्धैत्यवचन इति. पार्श्वस्थादिस्वरूपं च सूत्रगाथान्निरुच्य-
ते—सो पासहो इविहो । सवे देसे य होइ नायवो ॥ सवंमि नाणदंसण—चरणणं जो ज पा-
संमि ॥ १ ॥ देसंमि ज पासहो । सेजायरभिहडनीयपिंनं च ॥ नीयं च अगणपिंनं । भुंजइ निक्का-
रणे चेव ॥ २ ॥ पिंइशब्दो नित्यशब्दश्च सर्वपदेषु संबध्यत इति. तथा—

कुलनिस्साए विहरइ । उवणाकुलाणि य अकारणे विसइ ॥ संखनिपटोयणाए । (विवा-
हावधलोकनाय) गहइ कह संश्ववं कुणइ ॥ १ ॥ मात्तादिसंबंधवटनसंबंधन्नकणं. उत्सन्नोवि य
इविहो । सवे देसे य तह सवंमि ॥ उजवरुपीत्तकलगो । उवियगत्तोइ य नायवो ॥ २ ॥ ऋतु-
इ पीणफलकासेवक एकांतेनास्तीणिसंस्तारक एव वा, शेषं सुगमं. देशावसन्नस्तु—आवसगस-

पढित्तेहणञ्जाणत्तिकं भत्तेह ॥ अद्दामणे निग्गमणे । ताणे य निसीयणत्तुयइ ॥ १ ॥ प-

ञ्जाए । पढित्तेहणञ्जाणत्तिकं भत्तेह ॥ अद्दामणे निग्गमणे । ताणे य निसीयणत्तुयइ ॥ १ ॥ प-

तेषु विषये देशावसन्नो जवतीत्यर्थः. कदा द्रव्याह— (यदैतानि सर्वथा न करोतीत्यर्थः)

ञ्जावसग्गाद्दयाह । न करे अह्वा वीहीणमहीयाइं ॥ (यदैतानि सर्वथा न करोतीत्यर्थः)

अन्यथा—गुरुव्यणवला य तहा । (कचिद्वितथाचरणे गुरुणा प्रेरितः सन् संयुखीअणालजाला-

नि वक्ति, न पुनः सम्यक् प्रतिपद्यते) भणित्त एसो ज नसन्नो ॥ १ ॥ तिविहो होइ कुसीलो

। एणो तहा दंसणे चरित्ते य ॥ तह य एणकुसीलो । अक्कालसञ्जापमाईहिं ॥ २ ॥ सम्पत्त-

कुसीलो पुण । संकाइसेवगो सुणेयवो ॥ कोणगअईकम्माह । सेवगो होइ चरणंमि ॥ ३ ॥ सौ-

भय्यादिकुत्ते गोषदादीनां त्रिकचतुष्कादिषु ज्ञानादिकरणं कौतुकं, ज्वराद्यपगमार्थमत्रिमंत्रितत्रास-

नो दानं श्रुतिकर्म, आदिशब्दात्रिमित्तादिकमवसेयमिति. संक्किष्ठाक्किहनेदात् संसकोऽपि देधा, त-

त्र—पंचास्रवणवत्तो । जो खलु तीहिं गारवेहिं पन्निवत्तो ॥ इह्वीगिह्मिंक्किजित्तो । संसत्तो संकि-

जित्तो ज ॥ १ ॥

स्त्रीसंक्किष्टः स्त्रीप्रतिषेवी, गृहिसंक्किष्टस्तद्व्यतिदित्तिकारी. अत्रसंक्किष्टस्तु—पासन्नाद्दणु । सं-

विगोसु च जह संमिदद् ॥ तह तारिसउ होइ । पियधमो अहव द्यरो उ ॥ १ ॥ धार्मिकम-
 ध्ये धार्मिकमिवात्मानं दर्शयति, इतरेषु त्वितरमिति. उस्सुत्तमापरंतो । उस्सुत्तं चैव पन्नवेमाणो
 ॥ एसो उ अहलंदो । इहलंदोत्ति एणइ ॥ १ ॥ इह चोपलक्षणमिदं, अन्येऽपि नित्यवासिकथि-
 कभाश्रिकमामकसंपसारिणः सूत्रेऽवंधवनेनात्रिहिताः, तद्वक्षणमिदं—एणखत्तंमि सया । तहाविहा-
 लंवंणं विणा जे उ ॥ विहरइ सायागरुत्तं । नियावासंतिगं वेत्ति ॥ १ ॥ आहारार्इणइ । जसहे-
 लं अहव पूयणनिमित्तं ॥ तक्कामो जो धम्मं । कहेइ सो काहिउ होइ ॥ २ ॥ दोइयववहारेसु ।
 दोइयमहाइएसु कजेसु ॥ पासणियत्तं (विचारणं) कुणइ । पासणित्तं सो उ नायवो ॥ ३ ॥
 खेत्ताइसु ममतं । कुणमाणो मामगो सुणेयवो ॥ कथविकयाय गिहिणा—मंततो संपसरिउ ॥
 ॥ ४ ॥ इति गाथार्थः ॥ ७५ ॥ अथैतदंदने को दोष इत्याह—

॥ मूलम् ॥—वंदंतस्स उ पासह—मार्इणो नेय निजर न किती ॥ जायइ कायकिउसेो
 । बंधो कम्मस्स आणार्इ ॥ ७६ ॥ व्याख्या—वंदमानस्य पार्थस्यादीन्निव निर्जरा कर्मक्षयलक्षणा,
 तीर्थकराङ्गाविराधनद्वारेण निर्गुणत्वात्त कीर्तिरहो पुण्यजागयमित्येवंलक्षणा, अपित्वकीर्तिरेव, यद-

यमेवंस्वरूपोऽप्येतात् वंदत इति. तथा जायते कायकत्रेशोऽवनामादित्कणः शरीरखेदः, तथा बंधो विशिष्टरचनया आत्मनि स्थापनं, क्रियत इति कर्म ज्ञानावराणीयादि तस्य, तदा चानुमोदनात्, तथा चात्रिहितं—किङ्कमं च पसंसा । सुहृसीलजणमि कम्मबंधा य ॥ जे जे पमायगणा । ते ते उववृद्धिया हुंति ॥ १ ॥ पदैकदेशेऽपि पदावगमादाङ्गात्रंगादयश्च जायंत इतीहापि योगः, तत्र रागवत्प्रतिकुष्टवंदनेनाङ्गाभंगः, तं दृष्ट्वान्येऽपि वंदंत इत्यनवस्था, तान् वंदमानान् दृष्ट्वान्येषां मिथ्यात्वं, कायकदेशतो देवताभ्यो वात्मविराधना, तद्दंदनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ एवं तावत्पार्थस्यादीन् वंदमानस्य दोषा जक्ता, सांप्रतं तेषामेव गुणाधिकवंदन प्रतिषेधमकुर्वतामपायान् दर्शयति—

॥ मूढम् ॥—जे वंनचेरसस वयसस चह्या । जहुंति पाए गुणसुद्धियाणं ॥ जमंतरे इल्लह्यो-
हिया ते । लाहेवि कुंठत्तणयं लहंति ॥ ७७ ॥ व्याख्या—पब्ध्याः पंचम्यर्थात्वात् ये ब्रह्मचर्याद्वनता-
च्छाः, शेषवतोपलक्षणमिदं, अस्मैव च भएणमेतच्छंशस्यातिदौर्ब्यख्यापनार्थं, इत एवात्रापवादो-
ऽपि नास्ति, तथा चात्र कल्पनाप्यं—कामं सवपणसुवि । जसगववायधमया जुता ॥ मुहुं मेहुण-

दावं । न विणा तं रागदोसेण ॥ १ ॥ उद्धृतिंति उपनयंति प्रादौ चरणौ गुणसुस्थितानां मूढोच-
रगुणधारिणां, वंदनमानानामिति शेषः, त एवमुपचितपापजरा जन्मांतरे दुर्लभोधिका नरकतिर्य-
क्षु भूयोऽयः परिब्रभ्य कदाचिपुनरनंतकायात्तदवाप्ते .

किंच लब्धायमपि बोधौ कुंठत्वमंठत्वमुपलक्षणत्वादांध्यबाधिर्यमौक्यरोगित्वादि च लज्जते, यथा
न शक्नुवंति धर्ममनुष्ठानं, कुंठः पाणि वैकल्यमंठस्तु विसंस्थुलोरुजंघ इति. तस्मादवंदनीया एते पा-
र्श्वस्थादय इति स्थितमिति गाथार्थः ॥ ७७ ॥ अत एव च—

॥ मूढम् ॥—पासहो जसन्नो । कुसीलसंसत्तनीय अह्वंदो ॥ एणहिं आयरियं । न आय-
रिज्ज न यासंसे ॥ ७८ ॥ व्याख्या—पार्श्वस्थादयो वर्णितस्वरूपास्तत एतैराचीर्णमाचरितं नाचरे-
त्तादांसेच्चेति गाथार्थः ॥ ७८ ॥ यतः—

॥ मूढम् ॥—जं जीयमसोहिकरं । पासहपमतसंजयाद्दिहिं ॥ बहुणहिंवि आइवं । न तेण
जीएण ववहरो ॥ ७९ ॥ व्याख्या—यज्जीतं सामाचारीविशेषोऽशोधिकरं न कर्ममत्तापनयनसहं
पार्श्वस्थप्रमतसंयमतादिनिः, पार्श्वस्थाः पूर्वोक्ताः प्रमादिनस्तत्पकारैर्बहुभिरप्यास्तामेकेन केनचिदाची-

दर्शन-
दर्शना-
६९६

र्षे प्रवर्तितं न तेन जीतेन व्यवहारस्तीर्थप्रवृत्तिः, ज्ञातमप्यंधानां न पश्यतीति न्यायाज्जीतलक्षणस्यै-

व वायोगाहवदप्रवृत्तिस्तु गौणवृत्त्यापि नवतीति गार्थार्थः ॥ ७९ ॥ किंतु—
॥ मूलम् ॥—जं जीवं सोहिकरं । संवेगपरायणेण दंतेण ॥ एकेणवि आह्वनं । तेण उ

जीएण ववहारो ॥ ८० ॥ व्याख्या—यज्जीतं शोधिकरं संवेगपरायणेनोपलक्षणत्वाद्गीतार्थेन च दां
तेद्विप्रदमादेकेनाप्यास्तां बहुतिराचीर्णे, तेन, तुरेवकारार्थः पुनः संत्राय्यते, जीतेन व्यवहार एव प्र-

दीपकरूपत्वात्, उक्तं च—एकोवि नायवार्द । अत्रदंवंनो विमुठववहारं ॥ सो होइ दावसंयो ।
जिणएण आणं अदंवंनो ॥ १ ॥ आचीर्णलक्षणं वेति—धिइसंघयणार्दणं । मेराहाणिं च जा

णित्तं थेरा ॥ सेइ अणीयहाणं । ठवणा अइणकंपरस ॥ १ ॥ अत्रदंविऊण कइं । जं किंवि
अप्यरंति गीयहा ॥ शोवावरहवहुणुण । सवेसिं तं पमाणंतु ॥ २ ॥ तस्मात्पार्थस्याद्याचीर्णे नाव-

रेन शंसेदिति गार्थार्थः ॥ ८० ॥ अत्रैवाभ्युच्चयमाह—
॥ मूलम् ॥—आणए अत्रदंवंतं । जो उववृहिकु जिणवरिदाणं ॥ तिहपरस सुयसस य ।

संयसस य पक्वणीड सो ॥ ८१ ॥ व्याख्या—जिनवरंदाणामाज्ञायामवर्तमानं य उपवृंहयेइ दादशा-

वर्तवन्नादिना स्तुयादस्त्रपात्वादिना च सम्मानयेत् स तीर्थकरस्य श्रुतस्य संघस्य च प्रत्यनीकस्त-
 यतिवृत्तवर्तनुभोदनादिति गाथार्थः ॥ ८१ ॥ अथ वस्त्रपात्वाद्यासंशया मार्गगामिनं महर्षिकगृह-
 स्थादिकमनुवर्तयति ये तासुप्रत्याह—

॥ मूयम् ॥—किंवा देह वराज । मणुज सुदुवि धणीवि भक्तोवि ॥ आणादृक्कमणं पुण ।
 तणुयं पि अणंतदुहहेज ॥ ८२ ॥ व्याख्या—किं वा किमिव ददाति वराको मनुजः सुदुष्यतिशये-
 न धन्यपि भक्तोऽपि किंचिदस्त्रपात्रादि, दददप्याङ्गानि क्रमणजनितापायापेक्षया न किंचित्त्वर्थः
 आङ्गानि भ्रमणं पुनस्तन्वपि स्वल्पमप्यक्षरपदाद्यरोचनमप्यनंतदुःखहेतुरनंतत्रयमणत्वादिति गा-
 थार्थः ॥ ८२ ॥

॥ मूयम् ॥—तस्मात् सद् सामहे । आणान्दंमि नो खदु जवेहा ॥ आणुकुलगेयरेहिं । अ-
 णुसद्दी शोद् दायवा ॥ ८३ ॥ व्याख्या—यस्मादाङ्गानि क्रमणमनंतदुःखहेतुस्तस्मात् सति सामर्थ्ये
 तद्व्यावर्तनप्रति विद्यमानायां शक्तावाङ्गाभ्रष्टे आङ्गानि क्रमकारिणि नो खदुरप्यर्थे, नोपेक्षाप्यौदासी-
 न्यमपि, आसां तदनुवर्तनं, कार्यति शेषः अयमल्पिप्रायः—य एवाङ्गाभंगं विधास्यति स एवान्न-

दुःखत्राग्भविष्यति, किमस्माकमिति बुद्ध्या नोदासितव्यं. यतः—आणान्रं ददुं । मध्ना मुत्तिवं-
 ति जे तुसिणी ॥ अविहिष्याणुमोयणा । तेसिंणि य होइ वयलोवो ॥ १ ॥ तेसिंणि य सामन्नं ।
 भठं जठवया य ते होति ॥ जे समणा कजाइं । विचारकाए कुवंति ॥ २ ॥ इति. तर्हि किं क-
 र्त्तव्यमित्याह—अनुकूलैः प्रियैरितैश्च निष्पुर्वैर्बोन्नरिति गम्यं, अनुशिष्टिः शिक्षा जवति दातव्ये-
 ति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ ननु संप्रत्याह्नातिक्रमकारिण एव महाजनपरिग्रहीताश्च बहवस्त्वावदुपलभ्यन्ते,
 ततः कथमिदं कर्तुं शक्यमित्याशयवतामुपदिशति—

॥ मूलम् ॥—एवं पाएण जणा । कालाणुजावा इहं तु सेवेवि ॥ णो सुंदरा जग्हा । आणा-
 जुत्तेसु पडिबंधो ॥ ८४ ॥ व्याख्या—एवमिति परिदृश्यमानप्रकारेण प्रायेण बाहुद्वयेन जनाः साधु-
 श्रावकादयः सर्वेऽपि कालानुजावाद् ड. षमाप्रभावादिह जगतक्षेत्रे, तुः पादपूर्णे, नो सुंदरा भव्या-
 संभवन्तीति योगः. यतः संप्रति ऋष्यतः प्रतिपन्नजिनशासना अपि बाहुद्वयेनाजव्या दूरजव्याश्चोक्ताः,
 इतिशब्दो वाक्यपरिसमाप्तौ, तस्मादाङ्गायुक्तेषु प्रतिबंधः, स्वल्पा अपि ये केचनाङ्गायां वर्तन्ते, ते
 एवैव गुरुबुद्ध्या बहुमानो विषेय इति ज्ञाव इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आङ्गाविरहितेषु तर्हि का वा-

र्तयाह—

॥ मूलम् ॥—इयरेसुवि य पञ्जसो । नो कायवो नवहिर्द्द एसा ॥ नवरं विवज्जाणिजा । वि-
हिणा सयमगनिरण्णं ॥ ८५ ॥ व्याख्या—इतरेष्वप्याज्ञाविकलेषु प्रद्वेषो मत्सरो न कर्तव्यो, यतो
नवस्थितरेषा, यद्विचित्रकर्मपरिणतेरेव जवन्यमध्यमोत्तमैर्जतुन्निर्यामिति । नवरं केवलं विवर्जनी-
या आलापादित्रिर्विधना सूत्रनीत्या सदा मार्गनिरतेन समयोक्तनीतिवर्तिनेति गाथार्थः ॥ ८५ ॥
अत्रैव विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—अग्नीथादाश्ने । खितेऽष्ठातिद अत्रावांमि ॥ भावाणुवयायत्तणु—वत्तणए ते-
सिं तु वसियवं ॥ ८६ ॥ व्याख्या—अगीत इत्येकदेशेऽपि समुदायावगामादगीतार्थः, ततश्च—गी-
यं मुण्णिण्णं । विद्वहं खलु वयंति गीयहं ॥ इतिवचनानीतो रूपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च
विदितोऽर्थो येन स गीतार्थः, न तथा पार्श्वस्थ इत्यर्थः । स आदिर्षणमवसन्नादीनां, तैराकीर्णं व्याप्ते
भावित इति यावत्, क्षेत्रे नगरादावन्यत्र क्षेत्रांतरे, स्थीयते आत्तिरिति स्थितयोऽवस्थानकारणादि,
तासामनावेऽस्थानयोग्यक्षेत्रांतरे सति पार्श्वस्थादिनाविते वस्तव्यमेवेति भावः, तेषां पार्श्वस्थादीनां

तुविशेषेण दर्शयिष्यते च द्रावस्य चारितरिणामस्यानुपघातेन

ति हृदयं, अनुवर्तनया चानुकृत्येन वाहनमस्कारादिकक्षणेन पुनर्वस्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

अन्यथा दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—द्वह्रा सपरवधाड । उज्जोनादीहिं अतणो लहुया ॥ तेसिंषि पावबंधो । दुगं

पि एयं अणितंति ॥ ८७ ॥ व्याख्या—द्वनरथा नदकरणे स्वपरोपघातः । तथा च उज्जोनादीहिं अतणो लहुया ॥ तेसिंषि पावबंधो । दुगं

मपि पापबंधो गुणितनप्रवेपात्, इयमपि चैतदनिष्टं इति प्रक्रमसमाप्ताविति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ नि-
गमनमाह—

॥ मूलम् ॥—ता दवज य तेसिं । अरतडठेण कज्जमासज्ज ॥ अणुयतणहमीसं । कायवं

किंपि नो ज्ञावा ॥ ८८ ॥ व्याख्या—तत्तस्माद् द्रव्यत, तुरेवकारार्थं, तेपामरकडेट्टेन साधुनेति ग-

म्यं कार्यं ज्ञानचरणदिकमासाव्य अनुवर्तनार्थमीपत्रमस्कारमात्रादिकं कर्तव्यं, न पुन किंचिदपि

ज्ञावतः, तथा चावागम—वायाए १ अ्यालपत्ते २ । नमुकारो ददुससेही य ३ सीसनमणं ४ च ॥

॥ मूलम् ॥—ता दवज य तेसिं । अरतडठेण कज्जमासज्ज ॥ अणुयतणहमीसं । कायवं

किंपि नो ज्ञावा ॥ ८८ ॥ व्याख्या—तत्तस्माद् द्रव्यत, तुरेवकारार्थं, तेपामरकडेट्टेन साधुनेति ग-

म्यं कार्यं ज्ञानचरणदिकमासाव्य अनुवर्तनार्थमीपत्रमस्कारमात्रादिकं कर्तव्यं, न पुन किंचिदपि

ज्ञावतः, तथा चावागम—वायाए १ अ्यालपत्ते २ । नमुकारो ददुससेही य ३ सीसनमणं ४ च ॥

संपुहण ५ त्वां ६ शोच—वंदणं ७ वंदणं वावि ८ ॥ १ ॥ परिणयपरिसपुरिसिं । खैतं कालं च
 आगमं नाजं ॥ कारणजाए जाए । जहारिहं जस जं जोगं ॥ २ ॥ एयाइं अकुवंतो । जहारिहं
 अरिहदेसिए मभगे ॥ न जवइ पवयणत्ती । अजत्तिमंताइया दोसा ॥ ३ ॥ अजत्तयादयोऽभ-
 त्तिप्रदेषस्वार्थिब्रंशवंचनादयो दोषा इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ ननु पूर्वं मात्त्रापात्रयमीभिः सार्धं तत्क-
 थमिदमुच्यते ? सत्यमपवादमाश्रित्य, अथोत्सर्गापवादयोः कः कस्मात्सिद्ध्यतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—उन्नयमविक्र निब्रसस । पसिद्धी उन्नयसस निब्रान्ज ॥ इय अन्नोन्नोवेक्का । उ-
 स्सग्गववाय दो तुद्धा ॥ ८९ ॥ व्याख्या—उन्नतमपेक्ष्य निम्नस्य पसिद्धिः, सद्भाव उन्नतस्य निम्ना-
 त्, लक्ष्योपे पंचमी, निम्नमपेक्ष्येत्यर्थः; इत्येवमन्योन्यापेक्षावुत्सर्गापवादौ द्वावपि तुद्यौ, निम्नतो-
 न्नतत्त्वपरत्वापरत्वपरस्परसव्यपेक्षितैवानयोः, न पुनः कश्चिक्तुतोऽपि सिद्ध्यतीति भावः. अत एव नि-
 शीथादिसूत्राणि सर्वाणि सापवादानि पठ्यन्ते. तथा च तत्रैवोक्तं—जावइया उस्सग्गा । तावइया
 केव हुंति अयववाया ॥ जावइया अयववाया । तावइया केव उस्सग्गा ॥ १ ॥ अतो द्वयोरपि भगव-
 दुत्कर्त्वेन निर्जराहेतुत्वं, केवलमनयोर्विषयः सभ्यविवेचनीय इति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ अथ विस्त-

रससंगं वाक्यसंभेन निरंश्वन्नुक्तानुक्तार्थसंप्रहं संक्षिप्य शार्दूलेनाह—

॥ मूलम् ॥—किं बहुणा ?—मा आयाणह मा य यन्नह गिरं कृतिहियाणं—
कुत्रोहकुत्राहगाहवह्नाणमत्राणवि ॥ एणिणं चरणज्जुयाण य तहा किच्चं करेहापरा । निस्सेसं ज-

एरंजणहमुचियं विंगाविसेसाणवि ॥ ९० ॥ व्याख्या—किं ? न किंचिदित्यर्थः, बहुनोक्तेनेति शेषः, संक्षेपस्यैव प्रभ्रतत्वात्, मा आकर्णयत ? कदाचिदाकर्णनेऽपि मा च मन्यतामन्युणह्वत गिरं वाचं कुतीर्थिकानां शाक्यपादीनां, तथा तेनैव प्रकारेण सूत्रोत्तीर्णाऽत एव कृत्सितो बोधस्तेन कुप्र-
हः कदात्रिनिवेशः स एव ग्रहस्तेन प्रस्तानां स्वीकृतानामपि स्वयूथानां गिरमिति सक्रियमिहापि सं-
वध्यते. तथा च कटपत्राण्यं—

जो तं जगण्णर्द्धवेहिं । पणीधं सबत्रावपणवणं ॥ ए कुणह सूयं पमाणं । न सो पमाणं पव-

यणमि ॥ १ ॥ ज्ञानिनां चरणोद्यतानां च, चकारो ज्ञानचरणयोः समुदितयोरेव प्रामाण्यमावेदय-
ति. यदाह—नाणाहीणं सर्वं । एणण्णं भण्ह किंच किरियाए ॥ चरणण्णं किरियाए । तडुज-
यणा होय समत्तं ॥ इति. तथा सूत्रत्रणितप्रकारेण निःशेषं कृत्यं कृतिकर्मादि कुरुत ? आदरात् सर्व-

प्रयत्नेन, लिङ्गमेवाविशेषं भ्रूरिति येषां, न पुनर्ज्ञानादि, तेषामपि जनसंजनार्थमुचितमादापनम-
स्कारादि कुरुतेति वृत्तार्थः ॥ ९० ॥ तथा—

॥ मूढम् ॥—गुरुकर्मण जिघाणं । अस्मसंजसचेष्टियाणि दहूण ॥ णिदपत्तंसं मणयंपि ।
सबह्वा संविवज्जेजा ॥ ९१ ॥ व्याख्या—गुरुकर्मणां जीवानामसमंजसचेष्टितानि, तथा प्रवचनप्र-
तिषिद्धाचरणानि दृष्ट्वा निंदां दोषनाषणं प्रदोषं मात्सर्यं मनानगपीषदपि सर्वथात्मपरोन्मयौ सम्भ्रमंतः-
करणशुश्रूष्या विवर्जयतेति गार्थार्थः ॥ ९१ ॥ अन्यच्च—

॥ मूढम् ॥—उत्समकादसख्वं । कम्मवासितं च तेसि जीवाणं ॥ ज्ञावेह कुणह गुरु—आ-
यरं च गुणवंतपत्तेसु ॥ ९२ ॥ व्याख्या—उत्समकादसखरूपं कर्मवदित्वं च तेषां दुःषमासमयोद्भव-
नां जीवानां ज्ञावयत चिंतयत, अत एव उद्वेजत्वाद्गुणवतां कुरुत गुर्वादरं च, गुणवत्पात्रेषु गुणव-
त्पतिपत्तिमितरवर्जनं च, पुनःपुनरुपदिशन्नित्येवैदिकसुष्मिकार्थसाधकमित्यावेदयतीति गार्थार्थः ॥
॥ ९२ ॥ इति श्रीदेवत्रयसूरिविरचिते दर्शनशुद्धिवरणे साधुतत्वं समाप्तं ॥ श्रीस्तु ॥

नमो नवतत्वविदे,
वैण सहस्रस्य—पूर्वे—

॥ मूलम् ॥—जीवाजीवा पुत्रं । पञ्चासव संवरो य निज्जराणा ॥ वंशो मुक्तो य तदा । न-
वतत्ता हुंति नायवा ॥ १ ॥ व्याख्या—तत्र जीवितवंतो जीवंति जीविष्यंति चेति जीवा, व्युत्पत्ति-

निमित्तं चेदं, प्रवृत्तिनिमित्तं तु संवित्कृष्णवमेव, तेन सिद्धैर्न व्यभिचारः, ततो जीवाश्च तद्विपरी-
ता अजीवाश्चेति द्वंद्व, पुण्यं शुभप्रकृतिस्य तीर्थकरनामादि. पापमशुभं मिथ्यात्वादि विना क्त्योप-
श्च प्राकृतत्वात्, एवमुत्तरत्वापि, आश्रवत्यागहृत्यनेन कर्मत्याश्रवः कर्मोपादानहेतुर्हिमादिः. संवरो-
संवरो गुप्यादिभिराश्रवनिरोधश्च, चः समुच्चये, निर्जग विपाकालपसो वा कर्मपरिशादः, वंशो जीव-
कर्मणोरत्यंतसंश्लेषः, मोक्षः कृत्स्नकर्मक्षयत स्वात्मन्यवस्थानं, चकारोऽवधारणे, एतान्येव तत्वानि,
न पुनः सुगतसांख्योद्धकादिपरिकल्पितानि, तेषां विचाराक्षमत्वात्. तथा तेनागमोक्तप्रकारेण नव-
तत्वानि, प्राकृतत्वात् पुंसो निर्देशः, चवंति ज्ञातव्यानि. इह च तत्वानां नवसंख्यत्वं मध्यमप्रस्थाना-
पेक्षया, अन्यथा संक्षेपापेक्षया जीवाजीवयोः, एवं च वंशादीनामंतर्गावसंनवाद् द्वित्वमेव. विस्तरन-

सु तदुत्तरोत्तरजेदविवक्षयानंशमेव स्यादिति गाथासंक्षेपार्थः ॥ १ ॥ अथ प्रत्येकमेतान् विवरतुका-
मो यथोद्देशं निर्देशं द्रति न्यायादादौ जीवतत्वं विवृणोति—

॥ मूलम् ॥—एणविह्विद्विह्वतिविहा । चउहा पंचविह्वविहा जीवा ॥ चेयण तस द्युरे-
हिं । वेयगइकरणकाणहिं ॥ २ ॥ व्याख्या—एकविधद्विविधत्रिविधाश्चतुर्विधाः पंचविधषड्विधा
जीवा ज्ञवंतीति शेष. कथमिति क्रमेणह—चेयणेत्यादि, चेतनया एकविधाः. सर्वसत्वानां तदव्य-
भिचारत्. त्रसाश्च चरंत द्रतरे च स्यावरासतेषां ज्ञावस्तत्वं, तेन च द्विविधाश्चरत्वाचरत्वलक्षणसंगृही-
तत्वात् सकलसंसारिसत्वराशेः, एवमुत्तरत्रापि लक्षणानां व्यापकत्वमन्निधेयं, इह च सूत्रे ब्रुमन्नाव
प्रत्ययं पदमुपात्तमिति. वैद्. स्त्रीपुंनपुंसकैस्त्रिविधाः, गतिजिनैरिक्ततिर्यग्भारामलक्षणादिश्चतुर्धाः, क-
रणैः स्पर्शनादित्रिरिंद्रियैः पंचविधाः, कायैः पृथ्वीकायादितिकार्यैः षड्विधाः. इह च सर्वजीवानां चे-
तनवत्त्वेनकरूपाणामेव सत्त्वं, संसारिसत्त्वेषु चरत्वाचरत्वाह्युपाधिद्विविधत्वादिकमवसेयमिति गाथा-
र्थः ॥ २ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—पुढवी ज्ञाऊ तेऊ । वाऊ वणसइ तहेव वेइंदी ॥ तेइंदिय चउरिंदिय ।

पंचिदिय नेषत् नवहा ॥ ३ ॥ व्याख्या—पृथिव्यापस्तेजोयोगत्तेजोऽन्निर्वाणुर्बनस्पतिस्तथैव हीडि-
यास्त्रीद्विषाश्वतुरिन्द्रियाः पंचेन्द्रियाः सोपस्कारत्वादिति नेदानवधा जीवा जवंतीति शेषः. ननु पृथि-
व्यादीनि जीवशरीराणि कतिन्यादित्यङ्गणानि, जीवा. पुनरुपयोगत्तदङ्गणः, तत्कथं पृथिव्याप इत्या-
दिनेदतो नवधा जीवा इति ? उच्यते—जीवशरीरयोर्न्योन्यानुगतत्वेन विनागाभावादेवमुक्तं, न
चैतदनार्पं, यत उक्तं—अनुन्नाण गयाणं इमं च नं चत्ति विनज्जाणमकुत्तमित्यादि. एवमन्यत्वापि
यथासंभवमूह्यमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—एणिदिय सुहमियरा । सन्नियरण्णिदिया सवित्तिचकु ॥ पज्जातापज्जात्ता—
नेएण चउहस दाणा ॥ ४ ॥ व्याख्या—एकेन्द्रिया. सूक्ष्मेतराः सूक्ष्मनामकर्मादयात्सूक्ष्माः सकल-
लोकव्यापिनो निरतिशयानामहश्चाः, इतरे वादरनामकर्मादयाद् वादरा. प्रतিনিयतस्थानवर्तिनः, त-
था संज्ञिनश्च मनोविज्ञानयंतः, इतरे चासंज्ञिनः पंचेन्द्रियाः, सवित्तिचकुत्ति सूचनानात्सूत्रस्य सह द्वी-
द्विषत्रीद्विषचतुरिन्द्रियैर्वर्तत इति, द्वीद्विषत्रीद्विषचतुरिन्द्रियादितिः सहितः पूर्वं इत्यर्थः, ते च प-
र्यासापर्यासनेदन चतुर्दश, दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्. समुदायोपचाराद्भ्रतश्राणा जीवस्थानानीत्यर्थं इति

गाथार्थः ॥ ४ ॥ पुनः प्रकारंतरेण जीवज्ञेदानेवाह—

॥ मूलम् ॥—पुढविदगाध्यागणमाख्य—वणसयणंता पणिदिया चजहा ॥ वणपत्तेया विगला । ड्रविहा सर्वेपि वतीसं ॥ ५ ॥ व्याख्या—पृथिव्युदकाग्निमाखनानंतवनस्पतयः, इह ज विचित्रत्वा-
ःसूत्रस्य विशेषणस्य परनिपतः, पंचेद्रियाश्च प्रत्येकं चतुर्धा, चकारमंतरेणापि समुच्चयोऽत्र गभयते,
इतीह च शिष्येनोक्तं, यथा—अहरहर्नयमानो । गामश्वं पुरुषं पशुं ॥ वैवस्वतो न तृप्यति । सुरा-
या इव दुर्मदी ॥ १ ॥ तत्र पृथिव्यादयः सूक्ष्मत्वाद्दरपर्याप्तभेदात्पंचेद्रियास्तु संक्षिप्तसंक्षिपर्या-
सापर्याप्तभेदादिति षष्ठां चतुर्भिस्ताडनाच्चतुर्विंशतिः, तथा वणपत्तेयत्ति सूत्रत्वादेव प्रत्येकवनस्पतयो
' विगलन्ति ' विकर्त्तव्येन्द्रिया द्विविचतुरिन्द्रिया द्विविधा इत्यर्थे, सर्वेऽपि पूर्वोत्तरसंमीलनाद् द्वात्रिंशदेते
सर्वेऽपि सामान्येन व्यवहार्यव्यवहारि भेदाद् द्विविधाः, तत्र सूक्ष्मानंतवनस्पतयो व्यवहारिणोऽव्यवहा-
रिणश्च, शेषास्तु सर्वेऽपि व्यवहारिण एवेति कृतमात्मनो भेदप्रपंचनं प्रसंगात्, स्वरूपं ब्रूमः, तथाहि
—आत्मा शरीरव्यापी, तेन सह कथंचिद्विभाजितः, प्रतिदेहं च नैक एव, एकस्य सुखदुःखाद्यनुभ-
वेऽन्येषां तथातुपलंजात्. न तु विद्युः, शरीर एव तादृशान्मृतचैतन्योपलंजात्, नाप्यंशुष्टपर्वाद्यधि-

त्रापि, स्थिबुकश्च जलविंदुः, सूची च प्रसिद्धा, पताका च ध्वजः, अग्नेकानि च विचित्रद्रव्याणि
 तेषां संस्थानान्याकारा येषां तानि, तथा क्रमेण पृथिव्युदकान्निमस्त्वनवनस्पतीनां, चः पुनर्थे, संस्था-
 नानि वपुःपुद्गलरचनाविशेषाः, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वं, तदिदमव तात्पर्यं—पृथिवीजीवशरीरसंस्थानं म-
 स्तरकाकारजीवतनुसंस्थानं स्थिबुकाकारमित्यादि नेयमिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ अथ जीवाधिकारे एव
 यावद्दूरादिद्रियाणां स्वविषयप्राहकत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—संगुलजोयणदरको । समहिङ् नवचारसुकसो विसृज् ॥ चखुत्तियसोयाणं ।
 अंगुलत्रयसंखजानियरो ॥ ७ ॥ व्याख्या—स्वांगुलमात्सांगुलं तेन निष्यन्तानि योजनानि तेषां द-
 ङं समधिकं सातिरेकं, नव द्वादश च व्याख्यानात् स्वांगुलयोजनानीत्यत्रापि पदद्वयेऽपि संबध्यते,
 जलुष्यत इत्युत्कर्षः सर्ववहुरित्यर्थः, विषयो प्राहणयोष्यता क्रमेण चकृषश्च, त्रयाणां परिशिष्टेः सर्प-
 नरसनद्याणानां समूहत्रिकं च, श्रोत्रं च, तेषामिह च योजनलक्षादीनामाकाशदेशात्वे नोद्रियाविषय-
 त्वात् तद्गतपुद्गलद्रव्याणामेव विषयत्वमुन्नेयं, आधाराधेययोरजेदोषचारसंज्ञं त्रणनमिति, अंगुलासं-
 ख्यत्रागवतीं खितरो जयन्यविषयः, सर्वेषां व्याख्यानान्नयनवर्जानामिति ज्ञेयं, चक्षुषस्तु संख्येयत्राग-

वर्त्येव, अतिसन्निकृष्टस्य तेनानुपदंन्नात्, तथा च नाण्यं—अथरमसंखेज्जगुल—जगान्त् नयणव-
 ज्ञाणं ॥ संखेज्जाद्रभागात् । नयणरस मणसस न विसयपमाणं ॥ १ ॥ इति. तप्रेह समधिकः स्वां-
 गुलपोजनलक्षश्रुर्विषयोऽभासुरद्रव्यमधिकृत्य, चासुरं तु द्रव्यमेकविंशतियोजनलक्षेत्र्योऽपि परतः
 पश्यन्ति, यथा पुष्करद्वीपार्धं मानुषोत्तरनगप्रत्यासन्नवर्तिनः कर्मसंक्रान्तौ सूर्याविधं, तथा चोक्तं—ल-
 केहिं एगवीसाए । सादरेगेहिं पुष्करठम्मि ॥ उदये पिबंति नरा । सूरं उक्कोमए दिवसे ॥ १ ॥
 इति गाथार्थः ॥ ७ ॥ अथ जीवगतप्राणाद्विदारप्रतिपदादिपया गाथामाह—

॥ मूलम् ॥—पाणा पज्जतीज । तणुमाणं आजयं च कायविर्द ॥ लेसासंजमजोणी । एए
 सिं जाणियव्वाइं ॥ ८ ॥ व्याख्या—प्राणेत्येन्निरिति प्राणा ईडियादयः, पर्यासय आहारादि ग्रहणा-
 दि सामर्थ्यानि, तनुमानं शरीरपरिमाणं, एति याति चेत्याणुर्जीवितं, चराब्दोऽनुक्तममुच्चये सर्वाते
 च संज्ञात्सयते. काये पृथिवीकायादितिकाये स्थितिः, लेअ्याः कृष्णादिद्रव्यसाच्चिन्त्यादात्मन. परिणा-
 मविशेषाः, यदाहुः—कृष्णादिद्रव्यसाच्चिव्यात् । परिणामो य आत्मनः ॥ स्फटिकस्येव तत्त्वायं । ले
 अ्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥ संयमः सावद्याद्विरतिः. युवंति निश्रीजवंति कर्मणशरीराणि औदारि-

कादिशरीरैस्तु जंतवो जुषंते सेवंते ता इति वा योनय उत्पत्तिस्थानानि, चकाराद्योगोपयोग्यु-
 णस्थानमार्गणस्थानानि च, एतेषां प्रस्तावाज्जीवनां ज्ञातव्यानीति द्वागार्थः ॥ ८ ॥ अथ यथो-
 देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमं प्राणद्वारं विवृणोति—

॥ मूत्रम् ॥—पंचिंद्रियतिवह्वलं । नीसस्तुमास आजयं केव ॥ दस पाणा पन्नता । तेसिं
 विधाजं भवे हिंसा ॥ ९ ॥ व्याख्या—पंचिंद्रियाणि स्पर्शनादीनि, द्रुष्टोपः प्राकृतत्वात्, एवमुत्तर-
 वापि, त्रिविधं बलं मनोवाक्कायजनितः शक्तिविशेषः, उद्वसति हेतुसंबंधादात्मनः सामर्थ्यविशेषः ८,
 निःश्वसनं निःश्वासोऽधःपवनसंचारः, उह्वासस्तूर्ध्वं, एताभ्यामेकमेव रूपं, द्वयोरपि शारीरवायुविशे-
 षत्वात् ९, आयुर्जीवितं १०, चैवेति समुच्चये. एते दश प्राणाः प्रज्ञास्तीर्षकृदादिभिः, एतच्चतिरे-
 केण जीवनाभावात्, अत एव तेषां विधातो विभोजनं त्रवेहिंसा, न तु सर्वथा जीवविनाशः, त-
 स्यात्प्रच्युतानुत्पन्नास्थिरैकस्वभावत्वात्, इह चैकेन्द्रियाणां स्पर्शनेन्द्रियकायबलानिःश्वासोह्वासलक्षणश्च
 त्वारः, द्वीन्द्रियाणां रसनवाग्बलसहिताः षट्, त्रीन्द्रियाणां घ्राणयुताः सप्त, चतुरिन्द्रियाणां चक्षुर्दीकि-
 ताष्टौ, असंज्ञिनां श्रवणोपेता नव, संज्ञिनां तु संपूर्णा दश प्राणा इति गार्थः ॥ ९ ॥ अथ प-

यांसीः ग्रह—
 यांसीः प्राह—

॥ मूलम् ॥—आह्वारसरिन्द्रिय—पञ्जती आणुपाणुभासमणे ॥ चत्वारिपंच लविय । णिं-
 दिशविगलसत्रीणं ॥ १० ॥ व्याख्या—तथाविधाहारुग्लग्रहणपरिणामनसामर्थ्यमाहारपर्यासिः १,
 औदारिकादिशरीरत्रयश्रयोभ्यरुलानामादाने तत्तद्रूपतया परिणमने च सामर्थ्यं २, इंद्रियपर्यासिः
 ३, आनापानोचितद्रव्याणां ग्रहणे तद्रूपतया परिणमने निस्सरणे च सामर्थ्यं ज्ञापापर्यासिः ५, मनः-
 तुर्विधजापाहेतुरुलानां ग्रहणे तद्रूपतया परिणमने मनने च सामर्थ्यं मनःपर्यासि ६, द्रह च कृ-
 त्समुचितपुरुलानामवतंवने मनोरूपतया परिणमने मनने च सामर्थ्यं मनःपर्यासि ६, द्रह च कृ-
 तद्रहस्याद्यपद्रवस्य पर्यासिजवदेन सह पठीतसुरूप उत्तरपदवये च द्रहैकवद्वावाह्विपयसप्तस्येकवच-
 नं, द्रह च वैक्रियाहारकशरीराणां शरीरपर्यासिरांतमौहूर्तिकी, शेषास्तु सामयिकयः, औदारिकाशरी-
 रिणां त्वाहारपर्यासिरेव सामयिकी, शेषास्तु प्रत्येकमांतमौहूर्तिकय इति.

अथ पुनः केषां कियत्प्रत्याह—चतस्र आह्वारशरीरेंद्रियानापातलक्षणः, पंच ज्ञापाञ्चिताः,
 पन्पि च मनःसमन्विताः क्रमेणैकैन्द्रियाश्च विकलाश्च द्विविचतुरिन्द्रियासंक्षिप्तरूपाः संक्षिप्तश्च, ते-

षां, एता अपि च यथास्थं परिपूर्णाः पर्याप्तनामकर्मोदयवतामेव ज्वंति, केवलमपर्याप्ता अपि ये भ्रियंते, तेऽप्युह्यवासादिपर्याप्तिभिरेव विज्ञेयाः, न तु शरीरेन्द्रियपर्याप्तिभ्यां, यतः परिजवायुर्कं च ध्या भ्रियंते तच्च शरीरेन्द्रियादिपर्याप्त्यपर्याप्तैर्बध्यत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ आहारपर्याप्तिरिति हि ता, तत्किं जीवाः सर्वेऽप्याहारका एव किंवा नेत्याह—

॥ मूलम ॥—विगहाद्भावना । केवलिणो समुहया अजोगीया ॥ सिद्धा य अप्णाहारा । सेसा आहारगा जीवा ॥ ११ ॥ व्याख्या—समुदायार्थः स्पष्टः, अथववार्थस्त्वयं—विग्रहणं विग्रह आनुपूर्विकर्मोदयाद्वकं स्वत्यनं वक्रीजवनमिति यावत्, तेन गतिर्विग्रहगतिः, इह हि ज्ञांतरं गज्ज-तामसुमतां द्वयीगतिः, ऋजुर्वक्त्रा च, तत्र जीवपुजलयोरनुश्रेणिगमनावदा श्रेणिस्यमुत्पादस्थानं ज-वति तदर्जुगत्यैव एकोनेन समयेन गह्वति तस्मिन्नेव चाहारग्रहणं. यदा तु विश्रेणिस्यं तदा वक्त्रमे-कं द्वे वीणि वा संज्वंति, केचिच्चत्वारिति ज्ञाणंति. तत्रैकं वक्त्रं द्वाभ्यां, द्वे तु त्रिभिः, वीणि चतुर्भिः चत्वारि तु पंचभिः समयैः, तद्युनरिडं—

विदिसाज दिसिं पदमे । वीण पविसद णान्मिसंमि ॥ ऊढं तदण तुरिये य । नीद्विदिसिं

दु पंचमए ॥ १ ॥ इति तत्र चाद्यसमये लोक्त्वशरीराहारः, पर्यंतसमये लाणामिशरीराहार आहा-
 र्ण्यासिसमयत्वात्तस्य, मध्यमेपु त्वेकद्वित्रिसमयेषु यथाक्रमं द्विक्रादिषु केवलकर्मण्योभयानाहार-
 को व्याख्यातः प्रज्ञाप्यभिप्रायस्त्वासमयात्प्रभृत्येवानाहारकस्त्रिवक्त्रेव च विग्रहणतिरिति. तथा केवल-
 नः समयक् समंतत जग्रावत्येनात्मप्रदेशान् इति प्रतिक्रियंतिस्मेति, यद्विवा इति वेद्यमानगोत्रपु-
 लान् शानयंतिस्मेति समुद्भवताः, सृत्रयादलोपः, समुद्धानं गना इत्यर्थः.

स वेद्यमुत्पन्नदिव्यज्ञान ज्ञायुषोऽपत्वं वेदनीयस्य प्राचुर्यमवधार्य तत्समतापादनाय दंडादि-
 क्रमेण चतुर्दशरज्ज्वात्मकं लोकमात्मप्रदेशैरापूरयति. तत्र प्रथममेवावर्जिकरणमांतर्माहूर्तिकमुदीर-
 णावलिक्रयां कर्मप्रक्षेपव्यापाररूपमन्वेति, तदनु—प्रथमे समये दंडं । (स्वदेहविक्रंनमूर्ध्वमथश्च
 लोकांतगामिनं) कपाटमथ चोत्तरे तथा समये ॥ मंथनमद्य तृतीये । लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ १ ॥
 संहरति पंचमे िवं—तराणि मंथानमथ पुनः षष्ठे ॥ सप्तमे तु कपाटं । संहरति ततोऽष्टमे दंडं ॥
 ॥ १ ॥ इह जीवप्रदेशानां दंडतया प्रक्षेपे संहारे च औदारिकक्रयाव्यापारादौदारिकक्रयायोग एव,
 द्वितीयषष्ठसप्तमेषु पुनः प्रदेशानां प्रक्षेपसंहारयोरोदारिके तस्य च वह्निः कर्मणे वीर्यपरिसंपदादौदा-

रिक्कार्मणमिश्रः, तृतीयचतुर्थपंचमेषु तु बहिरौदारिकात्कार्मणकायव्यापारादसहायः कार्मणः, तस्मिन्नेव च समयत्रयेऽनाहारकः, तथा यद्यपि मंथकरणे कपाटन्यायेनौदारिकस्यापि व्यापारः संज्ञाव्यते, तथापि कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पंचमे तृतीये वेति वचनादसौ कथंचिन्नास्तीति मंतव्यमिति. योगिनो मनोवाक्कायव्यापारवंतो न तथा निरुध्योगत्वादयोगिनः शैत्रेश्चवस्थामास्थिताः, तदध्यारोहणक्रमश्चायं—

द्रव्य केवलज्ञानप्रादुर्भावादन्तरमंतर्मुहूर्तादिं देशोनपूर्वकोट्यंतं कालं केवली विहत्यांतर्मुहूर्तावशेषायुः सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिशुद्धाध्यानतृतीयश्रेदं ध्यायन् योगनिरोधमारिप्युः प्रथममेव पर्याप्तमात्रजंघन्यमनोगोसंजिमनोद्रव्यस्तद्व्यापारेभ्योऽसंख्यगुणविहीनानि मनोद्रव्याणि तद्व्यापारं च निरंशानोऽसंख्यसमयैस्तत्सर्वनिरोधं करोति. उत्कं च—पञ्जातमित्तमन्निसस । जचित्यार्दं जहन्नजोगिसस ॥ हंति माणोदवादं । तवावारो य जंमित्तो ॥ १ ॥ तदसंख्यगुणविहीणे । समये समये निरंशमाणोसो । मणसो सवनिरोहं । कुणद भ्रसंखेज्जसमणदिं ॥ २ ॥ तदनु च प्रथमसमयोत्पन्नसूक्ष्मपनकजघन्यकाययोगतोऽसंख्यगुणहीनं काययोगं प्रतिसमयं निरंशं देहविनागं च मुंचन्नसंख्येयसमये-

रेव सर्वं निरुणद्धि. उक्तं च—ततोथ सुहृमपणसस । पदमसमनुववन्नसस ॥ जो किर जहन्नजो-
गो । तयसंखेज्जगुण्णीणमेक्केक्के ॥ १ ॥

समए निरंभमाणो । देहत्तित्रागं च मुंचंतो ॥ रंनइ स कायजोगं । संखाइएहिं चेव सम-
एहिं ॥ २ ॥ तो कयजोगनिरोहो । सेत्तेसीत्तावणामेई ॥ इहं योगत्तयनिरोधं विधाय समुत्तिन्न-
क्रियमनिर्तिशुक्कय्यानचतुर्थेन्दंभायन् ' इण्डज ऋत्तु ' इत्येवंस्वरूपइत्थात्तरपंचकस्सत्तपप्रयत्ताडुत्ता-
विदांबितोच्चारकादां शैत्तेश इव शैत्तेशो मुनिर्निरुद्धयोगतयात्संतस्थैर्येण तस्येयमवस्थेति व्युत्पादि-
तशब्दां शैत्तेशीमनुत्रवति, तस्यापवस्थापामयोग्यनाहाराकश्च भवतीति. तत्र च वेद्याद्युर्नामगोचरस-
त्कर्मणि गुणपत्तनपयत्तनेन न्यायेन—तय संखेज्जगुणाए । गुणसेत्तीए रइयं पुराकम्मं ॥ समए
समए खवयं । कम्मं सेत्तेसिको तेण ॥१॥ तय संखेज्जगुणा इति. इहैकादश गुणश्रेणयस्सथाहि-
सम्यक्त्वे ? देशविरतौ २ विरतौ ३ अन्नंतानुबंधिवियोजने ४ दर्शनत्तपणे ५ शमने ६ उपा-
शांतमोहत्वे ७ त्पणत्वे ८ कीणमोहत्वे ९ सयोगिनि १० अयोगित्वे ११ चेति. ततश्च तस्याः स-
योगिगुणश्रेणेर्दलिकान्यपेक्ष्यासंख्यगुणेति—सवं खवेइ तं पुण । निद्वेवं किंचिद्व्यवसिरे समये ॥

किञ्चिद्दोष उचरिमेति. ततः—देहादिनिर्मुक्तः । प्राणायुःश्रेणिवीथिमसपर्शी ॥ समयेनैकेनावि-
 ग्रहेण गत्वोर्ध्वमप्रतिव. ॥ १ ॥ सिद्धिदैत्रे विमले । जन्मजरारोगमरणनिर्मुक्तः ॥ लोकाग्रगत. सि-
 ङ्घ्र्यति । साकारेणोपयोगेन ॥ २ ॥ इति कृतं प्रसंगेन. एवमेते सितं ब्रह्मिहाष्टविधं कर्म तदाध्या-
 तं द्रस्मसाद्भूतमेषामिति सिद्धा ध्यानानलनिर्दग्धाष्टकर्मधनाः, उक्तं हि—सियं धत्तति सिद्धस्स ।
 सिद्धस्तमुवजायद् ॥ इति. ते चानाहारकाः, प्रथमश्चकारः पूर्वेषां सिद्धेभ्यो वैलक्षण्यव्यापकः, द्वि-
 तीयश्च ससुन्नये, शेषा आहारयंतीत्याहारका इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ सप्रसंगं पर्याप्तद्वारमभिहित-
 मथ्य तनुमानवसरः, तत्र पृथिवीकायानां तावदाह—

॥ मूलम् ॥—अहामलयपमाणे । पुढवीकाए हवंति जे जीवा ॥ ते पारेवयमिता । उंबुद्दी-
 वे न माइज्जा ॥ १२ ॥ व्याख्या—सुभामा, न वरमार्द्रमिन्नकं पीडुव्हकमयूरस्तथा स्थून्नकल्पनैवेयं
 मुखधियां सुखावबोधाय, यथा पारापतमात्राणि यदि तेषां शरीराणि स्युस्तदा उंबुद्दीपे न मांशुरि-
 ति. यावता ततो लघुतरशरीरा अपि संख्यातद्दीपसमुद्भेष्वपि च नैव मायुः, न चैतन्निरुपपत्तिकं, अ-
 पी ज्ञामंख्या लक्षप्रसंख्येयकमपि चानुयोगद्वारेष्वनवस्थितशलाकाप्रतिशलाकामहाशलाकापद्यसर्प

दर्शन-

टीका

२१८

पैः प्ररूपयता एक एव चरमोऽनवस्थितपद्यः संख्येयद्दीपसमुद्भ्रमाणः प्रतिपादित इति गाथार्थः ॥

॥ १२ ॥ संप्रत्यपामाह—

॥ मूद्यम् ॥—एगमि जदगविंद्मि । जे जीवा जिणवेरेहिं पन्नत्ता ॥ तेवि य सरसवमिन्ता-

। जंबूद्दीवे न मायंति ॥ १३ ॥ व्याख्या—गतार्था, केवलमुदकविन्दुयो वाताग्रेऽवतिष्ठते, सर्पणमा-
त्रप्रणनेन चात्र शुश्रिवीकायिकशरीरेऽभ्योऽमीषां सूक्ष्मत्वमाह, एवमुच्चरोत्तरसूक्ष्मत्वं, तेजोवाय्वनंतवन-

स्पतिशरीरेष्वपि विज्ञेयं, तद्युनरसंख्यगुणहीनतयेति ॥ १३ ॥ ननु यद्येवमतिसूक्ष्माणि पृथिव्यादि-

शरीराणि तत्कथं मांसचक्षुषः पश्यंतीत्याह—

॥ मूद्यम् ॥—एगस्स डएह तिएहव । संखेज्जाण जाव ए पासिजं सका ॥ दीसंति सरिगइं
पुढविजियाणं अंसंखेज्जा ॥ १४ ॥ व्याख्या—विना कियत्सपादेकं द्वे तीणि वा यावत्संख्येयानि

शरीराणीति योगः, दृष्टुं न शक्ताश्चर्मचक्षुष इति शेषः तर्हि कथमित्याह—दृश्यंते शरीराणि पृथि-
वीजीवानामसंख्येयानि समुदितानीत्यर्थः इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अन्येषामतिदेऽपमाह—

॥ मूद्यम् ॥—आजतेज्जाव । एसिं सरिगणि पुढविजुत्तीए ॥ दीसंति वणसरिग । दीसंति अ-

संखसंखेज्जा ॥ १५ ॥ व्याख्या—आपस्तेजोवायुः, किमेषां शरीराणि पृथिवीयुक्त्या दृश्यंतेऽसंख्ये-
यानि मितितानीत्यर्थः. तथा 'वणत्ति' वनस्पतिजीवशरीराणि दृश्यंतेऽसंख्येयानि संख्येयानि च,
कोऽर्थः—साधारणवनस्पतिनामसंख्यानि, प्रत्येकशरीराणां त्वसंख्यानि केषांचित्, केषांचित्तु संख्ये-
यानीति. दृह च प्रत्येकवनस्पतिं विमुच्यैकेंद्रियाणां बादाशामंशुलासंख्यत्राण एवोक्तृष्टनो जव-
न्यतश्च तन्मानं सूक्ष्माणामप्येतदेव, केवलमेतदसंख्येयकं लघुतरमवसेयं, प्रत्येकशरीराणां तूक्तृष्टनो
योजनसहस्रं साधिकं, जघन्यतस्त्वंशुलासंख्यत्रागः, एतत्पुनरसंख्यसंख्येयानि च दृश्यंते दृष्टि ब्रूवाणेन
सूचितं, यद्येवं दींद्रियादीनां किमिति तनुमानं नात्रिहितं ? सत्यं, अमीषां लोचनगोचरत्वेन सुज्ञा-
नत्वात्, अस्मान्निस्तु स्थानद्वान्यार्थं किंचिद्व्यपते—

तत्र सर्वेषामपि जघन्यतस्त्वादंशुलासंख्यत्रागः, स पुनरपर्याप्तावस्थानां प्रारंभकात्रे, उक्तृष्टत-
स्तु द्वींद्रियाणां द्वादश योजनानि, त्रींद्रियाणां गव्यूतत्रयं, चतुरिंद्रियाणां गव्यूतचतुष्टयं, पंचेंद्रिया-
णां तिरश्चां समूर्द्धिमानां गर्भजानां च योजनसहस्रं, मनुष्याणां तु समूर्द्धिमानामंशुलासंख्यत्रागो,
गर्भजानां तु गव्यूतत्रयं, देवनां सप्त नारकाणां पंचधनुःशतीत्यलं प्रसंगेन, विस्तरार्थिना तु संग्रहण्य-

दिशंथान्वेषणं विधेयमिति गाथाचतुष्टयार्थः ॥ १५ ॥ संप्रत्यायुर्द्वारं विमण्डिषुर्गाथायुग्ममाह—

॥ मूलम् ॥—वावीससहस्रा सत्—सहस्रादं त्रिन्विंशतिरसौ ॥ वा० त्रिन्विंशत्सहस्रां । दसवा-
 ससहस्रिसया सका ॥ १६ ॥ संवह्वराणि चारस । सार्द्धद्विंशतिरिति च्छत्रणपत्रासा ॥ नृम्याप त्रिन्विंश-
 तिया । पुढ्यार्द्धाणि त्रिंशत्सकोसा ॥ १७ ॥ व्याख्या—वातवृक्षयोः साक्षादन्विधानादंते च पृथिव्या-
 दीनामिति त्रणनारयुथियरेजोवायुवनस्पतिद्वित्रिचतुर्पंचद्विगाणां नवानां क्रमेणैतदायुरुक्तप्रवर्गांत-
 व्यं. तथा ' दसवाससहस्रिसया ' दस्यत्रोपत्तो वर्णशब्दः प्रथमगाथायां ' त्रिन्विंशतिरसौ ' इत्येतेद्वि-
 मुच्य सर्वत्र संबध्यते. वृक्षग्रहणं च वनस्पतिमन्थे वृक्षाणामेवैतदायुर्भवति इति ज्ञापयति. न तु व-
 द्यादीनां निरुपद्रवस्थानेषु च सर्वेषामेतदायुरवसेयं. जघन्यतसतु सर्वेषामनंतवनस्पतीनामुत्कर्षतोऽ-
 पि चांतर्मुहूर्तमितिगाथाद्वयार्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ अथ कायस्थितिमाह—
 ॥ मूलम् ॥—असंकोसपिण्डि—सपिण्डीज एणिदियाण चत्त ॥ चत्तएहं ता चेत्र ज्ज । व-
 णसर्द्धे ज्ज बोधवा ॥ १८ ॥ व्याख्या—अवसर्पति प्रतिसमयं काट्टप्रमाणं जंतूनां शरीरायुर्वत्तबु-
 ध्यादिक्रमपेक्ष्य ह्याममनुभवंत्यवश्यमित्यवसर्पिण्यश्च दशासागरोपमकोटाकोटीपरिमाणाः, उत्सर्पत्युक्त

न्यायतो वृद्धिमुभवंत्यवश्यमित्युत्सर्पिण्यश्च तावत्प्रमाणा एव, उत्तदोपः सूत्रत्वात्. ततोऽसंख्यशा-
 ब्दस्यानेन सह कर्मधारयेऽसंख्यावसर्पिण्युत्सर्पिण्य एकैरुच्याणां चतुर्णां पृथिव्यासेजोवायूनां, ताश्चै-
 वावसर्पिण्युत्सर्पिण्योऽनंताः. वनस्पतेः पुनः, स्त्रिया निर्देशः प्राकृतत्वात्, बोधव्या. द्रव्याद्यौ तुशब्दौ
 पादपूरणे. तथा चोक्तं—तुशब्दो विशेषणपादपूरणावधारणसमुच्चयेषु, तृतीयस्तु विशेषणयोजित
 एव, इयं चोक्तप्रतः कायस्थितिरुक्ता, जघन्यतस्तु सर्वेषामंतर्मुहूर्तमिति. तथेहानंतकालं कायस्थितिः
 सामान्येन वनस्पतिजीवान् निगोदजीवान् वापेक्ष्य विज्ञेया, विशेषापेक्षायां तु प्रत्येकवनस्पतीनां त-
 था निगोदानां बादशाणां सूक्ष्माणां चासंख्यकालैव स्थितिः, यदुक्तं—पत्तयसरीरपायववणफडकाद-
 याणं व्रंते केवदश्यं कालं विद्दि पन्नता ? गोयमा ! जहृषेणं अंतोमुहुसंतं उकोसेणं सत्तरिसागरोवमको-
 मकोमीडं. निजणं व्रंतेति० उड्यति० कालजं किच्चिरं दोद्र ? गोयमा ! जहृषेणं अंतोमुहुसंतं उ-
 कोसेणं अणंतं कालं अणंतानं उमपिणजसपिणीडं, खित्तनं अह्वाडजा पुगलपरिपट्टा. वा
 मरनिगोए पुष्ठा—जहृषेणं अंतोमुहुसंतं उकोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडीडं. सुहुमनिगोए पुष्ठा—
 जहृषेणं अंतोमुहुसंतं उकोसेणं अणंसखेज्जं कालंति. व्रसेषु पुनः कायस्थितिरिहानुक्तापि सूबांनरा-

द्रष्टते, तत्र सामान्येन वर्षाधिकानि विक्रतिः सागरोपमशतानि. विशेषस्तु—वाससहस्रं त्र्यसंखा
 । विगलाण विर्द्धं होद्र णयवा ॥ सत्तठभवा तु भवे । पण्डितिरिमणुयजकोसा ॥ १ ॥ इति
 गार्थः ॥ १८ ॥ अथ क्षेत्राद्वारमधिकृत्याह—

॥ मूलम् ॥—किण्हा नीला काञ्च । तेज पश्चा तद्देव सुका य ॥ नहसा खलु एषा । जी
 बाणं हुंति त्रिणेया ॥ १९ ॥ व्याख्या—लेशयंति श्रेयंत्यात्मानमष्टविधेन कर्मणा स्थितिहेतुत्वा-
 दिति क्षेत्र्याः, तत्र कृष्णवर्णपुद्गलसंनिधानादात्मनोऽशुचनम. परिणाम कृष्णक्षेत्र्या. नीलवर्णपुद्गल-
 संनिधानादशुचनरपरिणामो नीलक्षेत्र्या. कापोतवर्णपुद्गलसंनिधानादशुचनपरिणाम. पद्म-
 तैजसवर्णपुद्गलसंनिधानाच्चुचनपरिणामः शुक्लक्षेत्र्या. श्रेयं रपटं, कृष्णादिद्वय्याणि च सक-
 क्षेत्र्या. शुक्लवर्णपुद्गलसंनिधानाच्चुचनमपरिणामः शुक्लक्षेत्र्या. स्थितिहेतवः, यदाह—ताः कृष्णनीलकापो-
 लकर्मपद्मतिनिर्णदत्तानि. तदुपाश्रित्तानो यावक्षेत्र्या. स्थितिहेतवः, यदाह—ताः कृष्णनीलकापो-
 त—तैजसीपद्मशुक्लनामानः ॥ श्रेय एव वर्णगंधस्य । कर्मबंधस्थितिबिधात्रयः ॥ १ ॥ एतासां च व-
 णां दिविस्तरस्वरूपमुत्तराध्ययनादिसिद्धांतादवसेयं, इह तु नोच्यते ग्रंथगौरवत्रयादिति गार्थः ॥

॥ १७ ॥ एताश्च दृष्टान्ततः स्पष्टतयावगम्यं न इति दृष्टान्तद्वयसूचनायाह—

॥ मूलम् ॥—मूलं साहचर्यात् । गुह्यफले विद्विपनिपत्रकण्ठ्या ॥ सर्वं माणुसपुरिसे । साजह जुध्नं
 धणहरणा ॥ २० ॥ व्याख्या—किल केचन षट्पुरुषाः क्षुत्क्षामकुक्षयः प्रचुरतरफत्रनगरावनम्रमेकं
 जंबूद्वीपमद्राक्षुः, ततः सर्वेषामपि फलानि जियस्सूनां कथं पुनरेतानि गृहीतव्यानीति संजातो मन-
 सि मनोरथः, तेषामेकः प्राह मूलं निश्कथं विंतेति सर्वव योज्यं, यथा पतितस्य शालिनः सुखमा-
 स्वाद्यंते फलानि, द्वितीयः प्राह शालाः, स्कंधप्रजवमूलवेदेऽपि तास्त्रेव फलावासेः, तृतीयः प्राह प्र-
 शाला. शालाप्रभवाः, शालान्रंगेऽपि प्रशालास्त्रेव फलसद्भावात्, तुर्यः प्राह गुह्यान् प्रशालाप्रसूतान्, प्र-
 शालाब्रंशेऽपि गुह्येष्वेवातुह्यफलत्वात् । पंचमः प्राह फलानि गुह्याप्रजातानि, तदर्थमेव प्रवृत्तेः. ष-
 ट्ठः पुनः प्राह पतितानि फलानि यानि संति तान्येव नक्षयत, अतः मूलवेदादिभिः, दृष्टाद्यः कृष्ण-
 दीश्यो यावदंतिमः शुक्लेद्यः परिणामतारतम्यादिति. अथवा द्वितीयमुदाहरणं—

किल केचन षण्णामदिभ्युत्थाः कंचन ग्राममुत्खंडयितुं प्रतस्थिरे, ततस्तत्र प्रविशतां तेषामवोच्च-
 देको यथा—सर्वे तिर्यग्मनुष्यादिकं, द्वितीयस्तु मानुषान् न पुनस्तिरश्चः, तृतीयः पुरुषान् न पुन-

स्त्रियः, चतुर्थस्तानपि सायुधान् न पुन. प्रहरणरहितान्, पंचमो युध्यमानान् न पुन सायुधानस्तु-
दासीनान्, प्रस्त्रावात्सर्वत्र हतेति विशेषः. षष्ठस्तु धनहरणे नैव न. प्रयोजनं, अतो धनमेव हरन्,

मा कंचिदधिष्ट्यर्थः, ऐश्वर्योपसंहारस्तु प्रावदिति गाथार्थः ॥ ३० ॥ संप्रति संयमद्वारमाह—

॥ मूढम् ॥—सामाज्यं पदमं । नेजवटावणं त्रवे वीयं ॥ परिहारविसुधीयं । सुहुमं तह सं-
परायं च ॥ ३१ ॥ तसो य अहत्कायं । सर्वास्मि जीवतोणंमि ॥ जं चरिज्जण सुविहिया । वञ्चंत-
यसामरं दाणं ॥ ३२ ॥ ज्यात्या—समुदायार्थः सुगमः, अत्रयवार्थः पुन. कथ्यते, सामागिकं द्विवि-
धमित्त्वरं यावत्कथिकं च. तत्रैत्त्वरं भरत्तरवतेषु प्रथमचरमजिनतीर्थयोस्तथापनायां नेदोपस्थापनीय-
चारित्र्यावेन तद्व्यपदेशाच्चावात. यावत्कथिकं च मध्यमतीर्थकरनीर्त्त्रेषु महाविदेहेषु चोपस्थापना-
भावे तद्व्यपदेशस्य यावज्जीवमपि संतत्रवात. तथा नेद. स्मात्तिसारस्य यतेर्निसत्तिसारस्य वा शैक्करस्य
तीर्थान्तरसंबंधिनो वा तीर्थान्तरं प्रतिपद्यमानस्य पूर्वपर्यायव्यवहैदरूपः, तद्व्यक्तोपस्थापना महावनारो-
पणरूपा यस्मिंस्तद्देदोपस्थापनं. परिहारविशुद्धिकं द्विविधं, निर्वाशमानकं नितिष्कथिकं च, आश-
मासेवमानानां, द्वितीयमासेवितचारिवाणामिह च नवको गणः, तत्र चत्वारः परिहारकाश्चत्वारस्त-

द्वैयावृत्यकरा अनुपरिहारका; एकस्तु कल्पस्थितौ वाचनाचार्य, तेषामिदं तपः; तथाहि—परिहारि
 याण उ तवो । जहृष्णमशो तदेव उक्रोसो ॥ सीजएहवामकात्रे । त्रणिज धीरेहिं पत्तेयं ॥ ६ ॥
 तन्न जहृष्णो गिभे । चउन्नठं तु होइ मक्षिमळं ॥ अठममिहमुक्रोसो । इतो सिसिरे पवकामि
 ॥ १ ॥ सिसिरे उ जहृष्णार्द । न्हार्द दसम चरिमगो होइ ॥ वासासु अठमार्द । वारसजंतज ने-
 ज ॥ १३ ॥ पारणगे आयामं । पंचसु गहदोसुत्रिगहो त्रिको ॥ कण्ठिया उ पद्ददिण । करंति ए-
 मेव आयामं ॥ ४ ॥ एवं लभ्मासतवं । चरिजं परिहारगा अणुचरंति ॥ अणुचरणे परिहारिग । प-
 इडिण जाव लभ्मासा ॥ ५ ॥ कण्ठिजिवि एवं । लभ्मासतवं करेइ सेसाज ॥ अणुपरिहारिगिजावं
 । वयंति कण्ठियतं च ॥ ६ ॥

एसो अह्वारसमास—पमाणो य वत्रिज कण्ठो ॥ संखेवो य विसेसो । सुताज तसस नायवो
 ॥ ७ ॥ कण्ठसमचीए तयं । जिणकण्ठं वा जिवंति गहं वा ॥ पन्निज्जमाणगा पुण । जिणससा
 से पवज्जंति ॥ ८ ॥ तिहयरसमीवा—सेवगस्स पासेव न उ अब्रस ॥ एणसिं जं चरणं । परि-
 हारविसुद्धिं तं तु ॥ ९ ॥ उपशमश्रेणिक्कपकश्रेणोर्लोत्ताणुवेदनसमये सूहमः संपरायो लोभांश

कृपयो यस्मिंस्तन्वृद्धसंपरायं. यथस्थानमर्हत्कथितस्वरूपानतिक्रमवत्तच्च तद्भस्त्रयोपश्रांतद्वीष-
मोहाख्यगुणस्थानद्वयवर्तिनः सयोभययोगिगुणस्थानद्वयस्थायिनः केवलिनश्च ज्ञवतीति गार्थार्थः ॥

॥ ११ ॥ अथ योनिद्वारं विवृणोति—

॥ मूलम् ॥—पुटविदग्भ्यण्णिमास्य । इम्केक्के सत्तजोणितक्कान्तं ॥ वण्णत्सेय अणंता ।

दस चउद्दस जोणितक्कान्तं ॥ १३ ॥ किण्णदिण्णसु दोदो । चउरो चउरो य नारयसुरेसु ॥ ति-
रिण्णसु हुंति चउरो । चउद्दसलक्का ल मण्णसु ॥ १४ ॥ व्याख्या—सपुटे, नवरं सर्वमीदृजनाच्चतुर-
शीतिलक्काणि. अत्र च समानवर्णगंधस्रपर्शपरिणामा बह्वयोऽपि व्यक्तयः, एकैव योनिः, अन्यथा
प्रतिव्यक्तियोनिभेदे योनिद्वयस्त्वं प्राप्नोतीति. इह चैताः सर्वा अपि सामान्येन सचित्त तन्मिश्र सं-
वृत्त तन्मिश्र विवृत्त तन्मिश्र शीतोष्णतन्मिश्रजेदात्रयथा जवंतीति गार्थार्थः ॥ १४ ॥ अथुना यो-

गानाह—

॥ मूलम् ॥—सच्चं मोसं मीसं । असच्चमोसं मणो वद्धे अण्ण ॥ कान्तं जरात्त विक्किय । आ-
दाराण मीस कम्मद्दो ॥ १५ ॥ व्याख्या—इह प्रथमं तावत्सुखप्रतिपत्तये मनोवाक्काययोगस्वरूपमु-

च्यते, तत्रात्मना सर्वप्रदेशैर्गृहीता मनोयोग्याः पुरुलाः शुभादिमननार्थं करुणानावमलंबंते, तस्मिं-
 बंधादात्मनः पराक्रमविशेषो मनोयोगः, तथात्मना वाप्योग्याः पुरुला गृहीता विसृज्यमाना वाक्त्वे-
 न करुणतामापद्यंते, तेन वाकरणेन संबंधादात्मनो नाषणशक्तिर्वियोगः. कायः शरीरमात्मनो नि-
 वासः, तद्योगाज्जीवस्य वीर्यपरिणामः काययोगः, ते चास्मी बयोऽपि मनोवाक्कायसंबंधाद्विसंबंधादि-
 ष्टकादे रक्तेवात्मनो वीर्यपरिणतिविशेषा मनोवाक्काययोगा दृश्युच्यते. यदाह—जोगो विरियं श्यामो
 । उज्जहापरकर्मो तदा चिद्धा ॥ सत्ती सामहं चिय । जोगस्स हवंति पज्जाया ॥ १ ॥ एते स्थविरस्य
 दुर्बलस्य वाद्यंबनयपठ्यादिवज्जीवस्योपग्राहका इति. संप्रति गाथाव्याख्यानमनुश्रियते—सद्बुधोऽर्थोत्पदा-
 र्थेऽप्यो हितं यथावत्संकल्पनेनेति सत्यं, तद्विपरीतं मृषा, मिश्रमुन्नयस्वनावं, अस्मत्साम्बुधमुन्नयस्वभाववि-
 कल्पमनोदलिकरूपं, मन इति मनोयोगः. वेदति चकारानावेऽपि समुच्चयावगमाद्वाक्स्मत्यादिरूपेत्यर्थः,
 तत्र सत्या जीवं जीवमिति प्ररूपयतः, अस्मत्सा जीवमजीवमिति. सत्यामृषा क्वचिद्विद्वितसमये मनु-
 ब्यशतमुत्पन्नमुपरतं चेति. अस्मत्साम्बुषा तु विवेदि स्वाध्यायं, नैतत्सदृशमन्नयत्तपोऽस्तीत्येवमादि. ए-
 तमप्रौ योगाः, तथा काञ्चि क्वाययोगः, उरालति उदारं शेषशरीरेऽप्यः प्रधानं, प्राधान्यं, चेह, ती-

शीकृत्तणशरीरापेक्षया, तदन्यस्यानुत्तरशरीरस्याप्यनंतगुणहीनत्वात्, यद्वा साधिक्यो जन-
 सहस्रप्रमाणत्वेन शेषशरीरेभ्यो बृहत्प्रमाणमुदारं, बृहत्त्वं च जवधारणीयापेक्षं, उत्तरवैक्रियं तु ज-
 क्यो जनमानमपि स्यात्.
 वैक्रियादिवर्गिणात्. परिश्रुवर्गिणानिष्यन्नत्वेन वा उत्तरमौदारिकशरीरं. तत्रो गोप्युदारः. वि-
 विधा विशिष्य वा क्रिया विद्विधा, तस्यां भवं वैक्रियं, तस्यायं योग इति वैक्रिय. आह्वियंते गृह्यं-
 ते तीर्थकरादेः समापत्त. सूक्ष्मा. पदार्थां ज्यनेनेत्याहारकं, तस्यायमित्याहारकः, तथा मिश्रो ज्यमेवो-
 दारिकादिरपर्याप्तकस्य जंतोस्तत्रोत्पत्तावौदारिक काययोगः. कर्मणेन ज्योदारिकशरीरिणश्च वैक्रिया-
 दारिककरणकाष्ठे तादृयामेव मिश्रो जवतीत्यौदारिकमिश्रः, वैक्रियमिश्रो देवादीनामुत्पत्तिप्रमये का-
 दारिककरणकाष्ठे तादृयामेव मिश्रो जवतीत्यौदारिकेण, ज्योहारकमिश्रस्तु साधिताहारककायप्रयो-
 मणेन कृतवैक्रियस्य पुनरोदारिकमिश्राट्यायामौदारिकेण, ज्योहारकमिश्रस्तु कर्मण्युत्ति कर्मणे विप्रदे-
 जनस्य पुनरोदारिकप्रवशे ज्योदारिकेणेति प्रज्ञापनाव्याख्यानात्प्रियः. कर्मण्युत्ति कर्मणे विप्रदे-
 केवलिसमुद्भवात् चेति. तेजसस्य तु सदैव कर्मणसहचरत्वात् तद्व्यापार. पृथगिति न तद्विधान-
 मिति काययोगः सप्तधा. सर्वमीदने योगाः पंचदशेति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथ जीवलक्षणावु-

योगानाह—

॥ मूलम् ॥—एषां पंचविंशत् । अष्टाणतिगं च सवसागरं ॥ चतुदंसणमणारं । ज्व-
 जगा वारस द्वोवन्ति ॥ ३६ ॥ व्याख्या—ज्ञायतेऽवबुध्यतेऽनेन वस्तुतत्वमिति ज्ञानं, तच्च सभ्यज्ञा-
 नमेव पंच विकल्पा ज्ञेया यस्य तत्तथा, ज्ञेयाश्चानिबोधिकश्चतमनःपर्यवकेवलव्याख्या; तत्राभिमुखो
 योग्यदेशावस्थितवस्त्वपेक्षया नियतः स्वस्वविषयपरिहेदकतया बोधोऽभिनिबोधः, स एवाभिनिबोधि-
 कमिन्द्रियानिन्द्रियप्रवमर्थप्रहादिज्ञेदं. श्रूयते तदिति श्रुतं शब्दमात्रं तच्च उच्यश्चतमेव. यत्पुन.
 शब्दमाकर्णयतः स्वयं वा वदतः पुस्तकादिन्यस्तानि वाक्प्राण्युपलभमानस्य शेषैरुच्यगृहीतं वार्धं वि-
 कल्पयतोऽक्षानुरूपं विज्ञानमुपजायते तदिह ज्ञावश्चतमकरणमस्य शेषैरुच्यगृहीतं वार्धं वि-
 व्येषु परिहेदकतया प्रवृत्तिरित्येवंरूपा. तदुपलक्षितं ज्ञानमप्यवधिर्देवनारकाणां तत्प्रत्ययः, शेषाणां
 सविपक्षानुगामिकावस्थितहीयमानज्ञेदात् पोदा.

मन इति मनोद्रव्यपर्यायास्तान् परिसमंतादवगाहतीति मन.पर्यव ऋजुविपुलभेदं मनुष्यक्षेव-
 वर्तिसंज्ञिमनःपर्यायाणां ग्राहकं, न तु तच्चित्तवाह्यवस्तुनां, तेषामनुमानगम्यत्वात्, तथा च—जा-

एह नभे अणुमाणाजति , केवलमसाधारणमनंतं वा सकलद्रव्यगुणपर्यायवत्रासकमिति. तथा।म
 व्यात्वोदयवतामसदवसायात्मकानि ज्ञानान्यथज्ञानान्येव, तेषां त्रिक्रमस्यज्ञानश्रुताज्ञानविभंगरूपं स-
 वमिति सुप्तोपः प्राकृतत्वात्, सर्वं ज्ञानमज्ञानं च, सह आकारेण प्रार्थार्थसारूप्यत्वादि, तत्र
 इमिति सुप्तोपः प्राकृतत्वात्, सर्वं ज्ञानमज्ञानं च, सह आकारेण प्रार्थार्थसारूप्यत्वादि, तत्र
 इति साकारं विशेषग्राहकमित्यर्थः. तथा चतुर्णां दर्शनानां समाहारश्चतुर्दर्शनं चक्षुर्दर्शनं, के-
 दृति साकारं विशेषग्राहकमित्यर्थः. तथा चतुर्णां दर्शनानां समाहारश्चतुर्दर्शनं चक्षुर्दर्शनं, के-
 चक्षुषा सामान्याकारस्य ग्रहणं चक्षुर्दर्शनं, श्रोत्रेन्द्रियमनसा वाचक्षुर्दर्शनं, अर्थाविना त्वविधिदर्शनं, के-
 वलेन पुनः केवलदर्शनं. न विद्यते आकारो प्रार्थार्थसारूप्यं यस्य. सामान्याकारग्रहणादनाकारमि-
 ह च मन.पर्यवज्ञानं विशेषाकारग्राहकमेवेति, न तत्कृतो दर्शनज्ञेद्, यदाह—विशेषानेव गृह्णा-
 नं । द्रयोपशमपाट्यात् ॥ जपद्यते मनोज्ञान—मनस्त्वं न दर्शनं ॥ १ ॥ यत्पुनर्मन.पर्यवज्ञानी
 क्वचित्सामान्याकारं गृह्णाति तद्वधिदर्शनेनैव वेदितव्यं. तथा चिन्तितो दर्शनमवधिज्ञानिना समा-
 नमेवेति न ज्ञानवत्त्वापि ज्ञेद्; तथाच प्रहसि—जुहिदंसणअणगारोवज्जताणं भंते किं णाणी अ-
 ज्ञाणी ? गोयमा ! नाशीवि अज्ञाणीवि, जे नाणी ते अज्ञेगइया तिन्याणी अज्ञेगइया चज्जनाणी. जे
 अज्ञाणी ते नियमा तिन्याणीति. एवमुपयुज्यंते जीवस्य पदार्थग्रहणंप्रति साधनतां व्रजं नीत्युपयोगा

दादश जवंतीति गार्थः ॥ १६ ॥ संप्रति जीवस्यैवोत्तरोत्तरविशुद्धिरूपणि गुणस्थानान्याह—

॥ मूलम् ॥—मिहद्विती सासा—यणे य तह सम्ममिहद्विटी य ॥ अविश्यसम्मद्विटी । विर-
याविरर्द्ध पमत्ते य ॥ १७ ॥ तत्तो य अणमत्ते । नियद्वि अत्रियद्वि बाय रे सुहुमे ॥ उवसंनखीणमो-
हे । होइ सजोगी अजोगी य ॥ १८ ॥ व्याख्या—तिष्ठंति यथासंभवमविशुद्धविशुद्धरूपतया गुणा
एष्विति स्थानानि अथस्थाविशेषा गुणानां ज्ञानदीनां स्थानानि गुणस्थानानि चतुर्दश जवंतीत्यनुं-
क्तमपि प्रस्तावाद् ज्ञेयं, तत्र मिथ्या वह्यमाणमिथ्यात्वोदयाद्विपर्यस्ता दृष्टिर्यस्य सः, तथा गुणस्थान-
त्वं चास्य षड्भक्त्याद्यपेक्षया १. आ र्द्धपस्वादनं तत्रश्रद्धानरसानुभवः, सह तेन वर्तन इति सास्त्रा-
दनोऽनंतानुबंधुदयतो वह्यमाणौपशमिकसम्पत्तवात्प्रच्यवमानोऽद्याप्यनुदिनमिथ्यात्वश्चेत्यर्थः. एकारः
सर्वत्र प्राकृतत्वात् २. तथा सम्पन्निमथ्या च सम्पन्निमथ्या, सम्पन्निमथ्या दृष्टिर्यस्य सः, तथा वह्यमा-
णार्धविशुद्धपुंजवेदनान्मिश्रदर्शन इत्यर्थः, सर्वाण्यप्यव्ययानि समुच्चयार्थानि ३. न विरतोऽप्र-
त्याख्यानकषयोदयात् सावद्ययोगेत्य इत्यविरतः, स चासौ वह्यमाणसम्पत्तवयोगात्सम्पत्त-
दृष्टिश्च स तथा ४. विरतश्चासौ देशतः, अविरतश्च सर्वतः प्रत्याख्यानकषयोदयाद्विरताविरतः ५.

प्रमत्त इति नीमादिन्यायात्प्रमत्तसंयतः, प्रमाद्यनीति प्रमत्तोऽज्ञानसंशयविपर्ययरागद्वेषस्मृतिब्रंशयोग-
दुःप्रणिधानधर्मानादराणां मध्यादन्यतमप्रमादवात्, स चासौ संयतश्च सर्वविरतः ६. ॥ २१ ॥ तत-
श्चाप्रमत्तसंयतो वर्णितप्रमादरहितः १. नियद्विति निवृत्तिबादरस्तत्र निवृत्तिमंतो व्यावृत्ता अथवसा-
यतः परस्परविलक्षण इत्यर्थः, बादरा बादरकषया जंतवो यत्र स तथा. इयमिह ज्ञावना—

किलैतस्मिन्नाद्यसमय एवासंख्यलोकप्रदेशतुल्यानि जयन्यादीन्युत्कर्षोत्तान्यभ्यवसायस्थानानि
उत्तरोत्तरेषु च समयेष्वधिकानि, तेषु च जयन्याडात्कर्षे, प्राक्तनोत्कर्षोत्तरजयन्यमनंततुणुणविशु-
द्धं, ततश्च शुणपदेतजुणस्थानं प्रतिपन्नानां अंतूनां परस्परमध्यवसायतो वैलक्षण्यं नेत्यर्थः. इह च
कर्मणां स्थितिघातरसघातादीनपूर्वात् कुरुते, इत्यपूर्वकरणोऽप्ययमुच्यते. तत्र पूर्वगुणस्थानेषु याव-
त्स्थितिसंबन्धकं रसबंधकं च हतवांस्ततोऽत्र बृहत्तरं हंति, तथा विशुद्धिक्वशादपवर्तनाकरणोपरितनस्थि-
तेरवतार्योदयक्षणांततरमंतर्मुहूर्तकालक्षणीयानां प्रतिसमयमसंख्यगुणवृद्ध्या दलिकानां विरचनं गु-
णश्रेणिस्तां च प्राकालतो गुर्वामपवर्तितस्वल्पदलिकां विरचितवान्, इह तु कालतो लब्धीमपवर्तित-
द्वारदलिकां च रचयति. तथा शुभप्रकृतिष्वशुभप्रकृतिदलिकानां विशुद्धिक्वशादनुसमयमसंख्यगुण-

ब्रह्मानयनं गुणसंक्रमः, तमप्यत्रापूर्वं करोति स्थितिवंधं च पूर्वं दीर्घं कृतवान् इह तु ह्रस्वमिति. अ-
 यं चोपशमकृत्ययोग्यकर्मदलिककरणादुपशमकक्षकश्च द्राण्यते U. अग्निवृत्तयो व्याहृत्यावाद्वा ग-
 स्मिन्नसावनिवृत्तिवाद्दरः, प्रतिममयमनंतगुणविशुद्धकैकाध्यवसायस्थानत्वादस्य गुणपदेतत्प्रतिपन्नानां
 परस्य वशाय वैलक्ष्ण्यमित्यर्थः, अयमप्युपशमकः क्षपकश्च ए. सुहमिति सूक्तसंपरायस्तत्र समंतात्
 परायंति पर्यटंति जीवाः संसारमेतिरिति संपरायाः कथायाः, इह तु शेषाणामनुदयाद्धोत्र एव श्राह्यः,
 सूक्तः कीदृश्व्रतसंपरायो यस्य स तथा, अयमप्युपशमकः क्षपकश्च १०. मोहात्तदस्योत्थयत् संबंधा-
 द्दुपशांतो विद्यमान एव करणविशेषाद्भस्महन्नाशिवद्दयायोगीभूतो मोहो यस्य स तथा उपशमश्रे-
 णेरुत्तीर्ण इत्यर्थः ११. कीर्णो ज्ञानावमापन्नो मोहो यस्य स तथा क्षपकश्रेणोः परतः केवलतोत्पत्तेर-
 वाग्वर्ती भवति १२. सयोगिति सयोगिकेवली, तत्र सह योगैर्मनोवाक्कापव्यापारैर्वर्तत इति सयोगी,
 सर्वधनाधनादेराकृतिगणत्वद् बहुव्रीहैर्मवर्था यः, सयोगी चासौ केवली च, न च केवलिनो म-
 नोयोगो नास्ति, मन.पर्यवह्रान्यादित्रिर्मनसा पृष्ठस्य मनसैव देशकत्वात् १३. योगनिरोधादयोगी,
 स चासौ केवली च १४. गुणिरूपतया चामीषामभिधानं गुणगुणिनोः कथंचिदनन्यत्वादिति. का-

दर्शन-
लमानं चापीषं—
मिहत्तत्रवाणं । अणाश्यमणंतयं मुणेषवं ॥ भवाणं तु अणाद्र । सपज्जवसियं तु सम्मत्तं ॥

टीका

३३४

॥ १ ॥ तावदीयं सासाणं । समहिय त्तितीससागरवज्जं ॥ देरुणपुव्वकोदी । पंचमणं तेरसंचपुदी
॥ २ ॥ लहुणंचकरचरिं । तश्यं नठाद्र वारसं जाव ॥ द्य अह्मणुणवाणा । अंतमुहुत्ता य पत्तियं
॥ ३ ॥ अयमन्यश्च विशेषः—मिहे सासाणे वा । अवरियम्मममि अह्व गहियमि ॥ अंति जि-
या परदीगे । सेस्सिकारसमुणे मोत्तुं ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ २१ ॥ एवमियता ग्रंथेन जीवस्था-
नानि तरुतयोगोपयोगणुणस्थानानि च प्रतिपादितानि तानि च गत्यादिद्वारेषु विचार्यत इति
तान्याह—

॥ मूलम् ॥—गद्र इंदिण् काण । जोण वेण कसायणाणे य ॥ संजमदंसणत्तेसा । त्रवसंममे-
सन्नि अादारे ॥ ३८ ॥ व्याख्या—इह प्राकृतत्वात् कचिद्विनाक्त्योपात् कचिरन्वेकवद्भावस्तत्र गता-
विति गतिमंगीकृत्य ४, इंदिण्यति इंद्रियाण्यंगीकृत्य ५, एवं काये पुश्चिवीकायादौ ६, योगे मन अा-
दौ ३, वेदे स्यादौ, ३, कषाये क्रोधादौ ४, ज्ञाने मत्यादावुपलक्षणत्वान्मत्यज्ञानादौ च ८, एवम

न्यत्रापि यत्र सविपदं पदं तत्रायमेव हेतुः, संयमे देशसंयमसामायिकादावसंयमे च ७, दर्शने च कूर्दर्शनादौ ४, देश्यासु कृष्णाद्यासु ६, भीमसेनवत्समुदायशब्दानामवयवेऽपि वृत्तिदर्शान्द्रवसिद्धि-
केऽप्येव च २, सन्मिति सम्यक्तवे क्रयोपशमिकङ्गायिकौपशमिकमिश्रसाखादनरूपे मिथ्यात्वे च ६,
संज्ञिन्यसंज्ञिनि च २, प्रथमः चकारः समुच्चयार्थः, द्वितीयस्त्वेतेषामेव पदानामवांतरजेदसूचकः, अ-
त एव मूलतश्चतुर्देशरूतरजेदापेक्षया तु द्विष्टिप्रमाणेद्विति गाथार्थः ॥ २७ ॥ किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—एषु मणणजणेषु जीवणुजोणुवणेणामगिज्जांति ॥ ३७ ॥ इति वाक्यं. ए-
तच्चैवं विचित्रात्तंत्ररचनायाः, अत एव नानालंदोविशेषैर्वरचनमिति. मार्यते विचार्यते जीवादिप-
दान्यास्विति मार्गणाः, ताश्च तानि स्थानानि च विचारारूपदानि तेषु, शेषं रूपदं, तथा यद्यपि पूर्वमेकत्व-
द्विविधत्वादिभिर्वहुनि- प्रकारैर्जीवस्थानानि प्रतिपादितानि, तथाप्यतिसंक्षेपाश्रयणाद् डुरवगमं, विस्-
राश्रयणे च संक्षेपरुचित्वात्सत्वानामनादेयं स्यादिति मध्यमस्थानवर्ती चतुर्दशक एव मार्गणासु मा-
र्यते, अस्त्वैव सूत्रे प्रायो विचारणात्. तत्र गतिमंगिकृत्य तावत्सुरनारकयोः पर्यासापर्याससंज्ञौ, म-
नुष्येषु तृतीयोऽसंख्यपर्यासः, तिर्यक्षु चतुर्दशापि जीवस्थानानि १. इंद्रियाण्यधिकृत्यैकेन्द्रिये पर्यासाप-

पर्याप्तसूक्ष्मत्वादाः, द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु तावेव पर्याप्तापर्याप्तौ द्वौ द्वौ, पंचेन्द्रियेषु पर्याप्तापर्याप्तसंज्ञिनः ४, कायद्वारे स्थावरेषु पंचस्यार्थकेन्द्रियेष्विव ४, वसेषु श्रेया दश ३, योगद्वारे मनोयोगे पर्याप्तसंज्ञे च वायुगे पर्याप्तद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिनः ५, काययोगे सर्वेऽपि ४ वेदद्वारे पुंस्त्रीवेदयोः कर्मप्रंथान्निप्रार्थेण पंचेन्द्रियेष्विव ४, सूत्रान्निप्रार्थेण तु पर्याप्तापर्याप्तसंज्ञिनावेव, असंज्ञी तु पर्याप्तोऽपर्याप्तौ वा नपुंसकवेदो वा, तथा च प्रह्लासि—

असंज्ञिपुञ्जा—गोयमा नपुंसकवेयगा, नपुंसकवेदे तु सर्वेऽपि ५, कायद्वारे चतुर्थापि सर्वेऽपि ७, संयमद्वारे देशसंयमे सामायिकादिषु च ५ पर्याप्तसंज्ञी, व्यसंयमे तु सर्वेऽपि ८, दर्शनद्वारे च-
 ह्युदर्शने पर्याप्तचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिनः ३, व्यचह्युदर्शने सर्वेऽपि, व्यभिधिदर्शने पर्याप्तसंज्ञिनौ, केवल-
 दर्शने संज्ञिपर्याप्तकः, ७ देशद्वारे व्याख्यासु तिसृषु सर्वेऽपि, तैजस्यां वादरापर्याप्तकः संज्ञिद्विकं च
 ३, पद्मशुक्लयोस्तु संज्ञिद्विकं, १० ज्ञान्यद्वारे ज्ञान्येष्वज्ज्ञान्येषु च सर्वेऽपि, ११ सम्यक्त्वद्वारे कापोपश-
 मिककायिकयोः संज्ञिद्वयं, सास्वादानेऽपर्याप्तत्वादरद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिनः संज्ञिपर्याप्तकश्च ७,
 मिश्रौपकामिकयोः पर्याप्तसंज्ञी, यत्पुनरौपशमिके संज्ञिनमपर्याप्तमपि केचिद्विडंति तन्न युक्तिरूपं, य-

तोऽपर्यासावस्थायां तथाविधशुद्ध्यभावात्तस्यानुत्पत्तेः—अणुबंधो १ दश २ माउग—बंध ५ कालो ॥
 च सासणो कुण्ड ॥ ज्वसमसमदिठी । चउणहमिककंपि नो कुण्ड ॥ १ ॥
 इतिवचनात् पारत्रविकस्याप्यधटनादिति, मिथ्यात्वे तु सर्वेऽपि, १२ संज्ञिद्वारे संज्ञिनि संज्ञिकः

मसंज्ञिनि संज्ञिकरहिता द्वादश, १३ व्याहारकद्वारे व्याहारकेषु सर्वे. अनाहारके तु ससापर्यासाः.
 संज्ञिपर्यासिकाश्चेति १४ मार्गितानि गत्यादिषु जीवस्थानानि, संप्रति गुणस्थानानि मृग्यंते—तत्र ग-
 तिद्वारे देवनारकयोरस्थानि चत्वारि, तिर्यक्षु पंच, मनुष्येषु चतुर्दशापि १, इंद्रियद्वारे एकोऽप्येव
 कर्त्तृद्वयेष्वधो द्वे, पंचेन्द्रियेषु चतुर्दश २, कायद्वारे पृथिव्युदकवनस्पतिष्वधो द्वे, तेजोवायुषु प्रथम-
 मेव, त्रसकाये चतुर्दश ३, योगद्वारे सामान्येन त्रयोदश, चरमगुणस्थानं त्वयोगिन एवमुत्तरत्वापि
 ज्ञावनीयं ४.

वेदद्वारे नव ५, कषायद्वारे कषायवधे नव, लोभे तु दश ६, ज्ञानद्वारे मतिश्रुतावधिष्वविर-
 तादीनि नव, मनःपर्यवे तु प्रमत्तादीनि सप्त, केवले चरमे द्वे, अज्ञानविके त्वाधो द्वे, मिश्रदृष्टेरप्य-
 ज्ञानवादिनां तु मते त्रीणि, सास्त्रादनसम्प्यदृष्टेस्त्वनंतानुबंधिकषायैरतिदूषितत्वाद्ज्ञानमेव ७, संय-

मद्वारे सामाधिकवेदोपस्थापनीययोः प्रमत्तादीनि चत्वारि, परिवारविशुद्धिके प्रमत्ताप्रमत्ते, दर्शन-
 तरङ्गासंपराययोः स्वं स्वं, यथाख्याते चरमाण्यसंयमे त्वाद्यानि चत्वारि ८, दर्शनद्वारे चक्षुरचक्षुर्द-
 र्शनयोगाद्यानि द्वादश, अर्वाधिदर्शने त्वरिताद्यानि नव, केवलदर्शने चरमद्विकं ९, लेख्याद्वारे कृ-
 र्शनयोगाद्यानि पद्. तैजसीपद्मयोः सप्त, शुद्धायां त्रयोदश १०. मलयद्वारे नव्येषु
 षण्णनीलकापोतलेख्यास्याद्यानि पद्. तैजसीपद्मयोः सप्त, शुद्धायां त्रयोदश १०. मलयद्वारे नव्येषु
 सर्वाणि, अभव्येषु प्रथममेव ११, सम्यक्तवद्वारे द्वायोपशामिके चत्वार्यविरतादीनि. द्वायिके त्वेका-
 दश. औपशामिके पुनरष्टौ, सास्यादनमिश्रमिथ्यात्वेषु स्वं स्वं १२ संज्ञिद्वारे संज्ञिषु चतुर्दश, सं-
 ज्ञित्वं च सयोगिनो द्रव्यमनः प्रनीत्यायोगिनस्तु पूर्ववस्थापसंज्ञिषु मिथ्यात्वसास्यादनौ १३, आहा
 रकद्वारे आहारकेष्वद्यानि त्रयोदश, अनाहारकेषु मिथ्यात्वसास्यादनाविरतसयोग्ययोग्याख्यानि पं-
 चेति १४. मार्गितानि गुणस्थानकानि, मंप्रति योगानामवसरः, तत्र नावद्येषु पदेषु पंचदशापि येषु
 च त्रयोदशयोगाः मंत्रवांति तानि लाघवार्थं कथ्यंते, तथाहि—मनुजगति १ पंचोदिय २ त्रसकाय
 ३ काययोग ४ पुं ५ नपुंसकवेद ६ कषाय १० मति ११ श्रुता १२ वध्य १३ चक्षु १४ र्वधिदर्शन
 १५ लेख्यापद्क १६ नव्य १७ द्वायोपशामिक १८ संज्ञि १९ लक्षणपंचविशतिस्थानेषु

पंचदशाणि. निर्भंगति १ स्त्रीवेदा २ ज्ञानविका ५ संयमा ६ ज्ञानो ७ पश्चिमिकसाम्यत्वसाख्यादन ८ मि-
 श्यात्वे १० व्याहारकतन्मिश्रवर्जिता १३ मनो १४ बाण्योग १२ मन.पर्यव १३ सामागिक १४ जेदोपस्था-
 पनीय १५ चक्रदर्शनेषु १६ तौदारिकमिश्रकर्मणवर्जितास्त्रयोदशेति. संप्रत्यवशिष्टेषु कथ्यते. तत्र गति
 द्वारे सुरनारकगत्यौदारिकद्विकश्चाहारकद्विकवर्जिता एकादश एकादश. इंद्रियद्वारे एकैद्वियेबौदारि-
 कवैक्रियद्विककर्मणाः, विकलेबौदारिकद्विककर्मणसत्याम्भानाभाः ४, २. कायद्वारे वायुकाये औदा-
 रिकवैक्रियद्विककर्मणा. ५, शेषस्थावरकाये ४ त एव वैक्रियद्विकवर्जाः ३, ३, योग ४ वेद ५ कषाय ६
 द्वाराण्युत्तार्थानि. ज्ञानद्वारे केवलज्ञाने सत्या अस्सत्याम्भवाण् २ मनः ३ कर्मणौदारिकद्विकानि ७, ७.
 संयमद्वारे परित्तरविशुद्धिकसूक्ष्मसंपराययोर्वाक्यत्वतुष्ट्यमनश्चतुष्ट्यौदारिकाः ९, यथाख्याते त एव का-
 र्मणौदारिकमिश्रसहिताः देशसंयमे तु पूर्वे नव वैक्रियद्विकान्विताः ११. दर्शनद्वारे केवलदर्शने के-
 वलज्ञानोक्ताः सप्त ९, देख्या १० ज्ञान्यद्वारे ११ तृत्तार्थे. सभ्यत्वद्वारे मिश्रदृष्टौ वाक्यत्वतुष्ट्यमनश्च-
 तुष्ट्यौदारिकवैक्रियाः १०. १२.

संज्ञाद्वारे असंज्ञिन्यौदारिकद्विकवैक्रियद्विककर्मण्यसत्याम्भानाभाः ६, १३. आहारकद्वारे

आहारकेपु कर्मणवर्जाश्रतुर्दश. आनाहारकेपु कर्मण एवेति १४. गत्याद्विपु योगमार्गिणा कृता.
 व्यथोपयोगा गर्वेष्यते—तत्र गतिद्वारे सुरानारकतिर्यगतिपु मन.पर्यवकेवलाद्विकरहिता नव, द्रव
 यत्र क्वचिद् ज्ञानदर्शने विवक्षियेते तत्र द्विकमित्यात्रिधास्यते मनुजगतौ द्वादशापि १. इंद्रियद्वारे
 एकद्विबोद्वियेष्वचक्षुर्दर्शनं मतिश्रुतज्ञाने च ३, चतुरिन्द्रियेषु चक्षुर्दर्शनं चतुर्थपंचेन्द्रियेषु सर्वेऽपि ३.
 कायद्वारे स्थावरकायवर्केन्द्रियेष्वत्र त्रसकाये सर्वेऽपि ३. योगद्वारे सामान्येन सर्वेऽपि ४. एवं के-
 दद्वारेऽपि. कपायद्वारे चतुर्ष्वपि केवलद्विकहीना दश ६ ज्ञानद्वारे मतिश्रुतावधिमन पर्यवेद्याद्यानि
 चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि च दर्शनानि, केवलत्रे केवलद्विकमज्ञानविके त्वज्ञानविक्रमाद्यदर्शनद्वयं च ७.
 ननु पूर्वं विभंगिनोऽप्यवधिदर्शनं प्रतिष्ठितं, तत्रेहाज्ञानात्रिके प्रथमदर्शनद्वयं प्रतिपादयतः क-
 थं न विरुध्यते ? सत्यं, तत्प्रज्ञाशयेन. एतत्पुन. कर्मग्रंथान्निप्रायेणेति, अत्र विभंगिन सामान्यका
 रग्रहणं अचक्षुर्दर्शनेनेति. संयमद्वारे सामापिकादिपु चतुर्ष्वथचतुर्ज्ञानदर्शनत्रिकाणि ७, यथाह्या
 ते तान्येव केवलद्विकश्रुतानि दश. संयमे प्रथमज्ञानत्रयदर्शनत्रये, अग्रमंयमे मन पर्यवसकेवलद्विक-
 वर्जने वा U. दर्शनद्वारे चक्षुरचक्षुर्दर्शनयोः केवलद्विकरहिता दश, अत्रधिदर्शने प्रथमचतुर्ज्ञानत्रि

काणि, केवलदर्शने केवलद्विकं ७.

लेख्याद्वारे पंचसु केवलद्विकरहिता दश, शुक्रायां तु सर्वेऽपि १०. ज्ञयद्वारे ज्ञयेषु सर्वेऽपि, अज्ञयेष्वज्ञानविकमाद्यदर्शनद्वयं च ११. सम्यक्त्वद्वारे द्वायोपशमिकौपशमिकयोराद्यचतुर्ज्ञानदर्शनत्रिकाणि, द्वायिके तान्येव सकेवलद्विकानि ७, सास्त्रादनमिथ्यात्वयोरज्ञानवयदर्शनद्वयलक्षणाः पंच, मिश्रे ज्ञानत्रयदर्शनत्रयरूपाः षट् केवलमज्ञानमिश्राः १२. संज्ञिद्वारे संज्ञिन सर्वे, असंज्ञिन्याद्यमज्ञानद्वयं दर्शनद्वयं च १३. आहारकद्वारे आहारकेषु सर्वे, अनाहारकेषु मनःपर्यवचकुदर्शनरहिता दर्शेति १४. दृढ च योगद्वारे वाग्योगः कायं विना, मनोयोगश्च वाक्कायव्यतिरेकेण न संजवतीति तयोरेव जीवादिमार्गिणा, कायस्तु वाङ्मनोर्यां, वाक् तु मनसा विनापि संभवतीति निश्चयनयमत्तेन तयोस्तद्विनाकृतयोर्जीवादयो मार्ग्येते; तत्र काययोगे आद्यानि चत्वारि जीवस्थानानि, द्वे गुणस्थाने अज्ञानेऽचकुदर्शनं चेति त्रय उपयोगाः; औदारिकद्विकर्तृक्रियद्विकर्मणाः पंच योगाः; मनोरहितवाग्योगे पर्याप्तपर्याप्तद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिनः ८ जीवा., आद्यौ द्वौ गुणौ औदारिकद्विकर्मणाः सत्यामृषाः ४ स्वरूपा योगाः; आद्या अज्ञानद्वयदर्शनद्वयरूपास्तूपयोगाः; मनो-

योगे पर्यासापर्याससंज्ञिनौ जीवौ चरमवर्जस्रयोदश गुणाः, कर्मणौदारिकमिश्रवर्जस्रयोदश योगा-
द्वादशोपयोगा इति, निश्चयमतेन चापर्यासस्यापि बाह्यनोयोगो लब्धयेते इति तयोस्तद्विधानम-
नवद्यमिति. अत्र यंलक्षणापना. यथास्थानं तु योगेषु या मार्गणा सा व्यवहाराधिप्रायेणेति कृतं प्र-
संगेनेति जीवतवं. सप्रपंचं जीवतत्वमिहितं, संप्रत्यजीवतत्वस्यावसरः, तत्र जीवतत्वे जीवचतुर्दश-
क उक्तः. दृह त्वजीवचतुर्दशकमाह—
 ॥ मूलम् ॥—धर्माधममागामा । नियनियमेया नहेव अत्र य ॥ संधा देसपण्सा । परमाणु
 अजीव चउदसदा ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पदेऽपि पदसमुदायवगमाठर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायाका-
 ङास्तिकायाः, तत्र धारयति गतिपरिणान् जीवपुद्गलांस्तस्वभावतायामिति धर्मः, अस्तयश्चेह प्रदे-
 शारतेषां चीयत इति काय. संबानोऽस्तिकायः, ततो धर्मश्रामावस्तिकायश्चेति धर्मास्तिकाय, जीवपु-
 ल्देऽशप्रदशानुगसमानपरिणतिमद्विद्रिष्टं द्रव्यं, एवमुत्तरत्वापि. न धारयति गतिपरिणतवपि जीवपु-
 ङलांस्तस्वभावतायां नावस्थापयति स्थित्युपष्टंनकत्वात्सर्वेत्यधर्मः. आङ्घ्रिनि मर्यादया स्वस्वत्रावापरि-
 त्यागरूपया काशंते स्वरूपेणैव प्रतिनामंतेऽस्मिन् पदाध्यां द्रव्याकाशाः, यदा तन्निविधावाह् तदा

श्राद्धिति सर्वत्रावात्रिव्याप्त्या काश्रत इत्याकाशः. एते किमित्याह—त्रयः परिमाणमस्येति त्रिकः, ततो वीप्सायां द्विर्वचने त्रिकत्रिको जेदो येषां ते तथा, एकैकस्त्रिभेद इत्यर्थः, तथाहि—

धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायदेशो धर्मास्तिकायप्रदेशश्च. एवमुत्तरत्रापि. एवमेतेन च तथैव ते-
नैवाजीवत्वप्रकारेण श्राद्धा च कालोऽयं त्वेकविध एव वर्तमानसमयलक्षणः, ये पुनरतीतानागतस-
मयास्तेषां विनष्टानुत्पन्नत्वेन असत्त्वात्, आबलिकादयस्तु पूर्वसमयनिरोधेनैवोत्तरसमयसद्भाव इति
तत्त्वतः समुद्रयसमुत्पन्नसंज्ञत्वेन व्यवहारार्थमेव कल्पितः. तथा स्कंदंति शुष्यंति धीयंते च पोष्यंते
च पुरुजानां विचटनेन चटनेन चेति स्कंधाः संहतिविशेषज्ञाजः, पुरुजानाः. दिश्यंते प्रदेशापेक्ष-
या असमानपरिणतिरूपत्वेऽपि देशापेक्षां समानपरिणतिमाश्रित्य विशिष्टरूपतया देश्यंत इति दे-
शाः स्कंधभागाः. प्रकर्षेण सौहृभ्यातिशयलक्षणेन दिश्यंत इति प्रदेशाः. स्कंधानामेव निरंशा ज्ञा-
गाः परमाणवः, तदन्यसूक्ष्मतरासंज्ञवात्, प्रकर्षवंतस्ते च तेऽणवश्च परमाणवः, स्कंधरूपत्वापरिणत-
निर्विज्ञानाद्भव्यरूपाः, एवमजीवाश्चतुर्देशथा भवंतीति गाथार्थः ॥ २७ ॥ एवमेते धर्मास्तिकायादीनां
देशादिजेदैश्चतुर्देशथाभावजेदैः पुनरमी कति स्युरित्याह—

॥ मूलम् ॥—धर्माधर्मापुग्गल—नह कालो पंच-हुंति अजीवा ॥ चलणसहवो धम्मो । धिरसंठाणो अधम्मो य ॥ ३० ॥ व्याख्या—पूर्वाध्वं सुगमं, न वरममी अचिद्रूपा अकर्तारिः, पुरु-लमंतरेणाभूर्ता नि.क्रिया एकैकद्रव्यरूपाश्च, धर्माधर्मावेकजीवप्रदेशप्रमितसंख्यप्रदेशौ लोकव्यापि-नौ, आकाशमनंतप्रदेशं लोकालोकव्यापि, पुरुलाः पुनरनियता अनियतप्रदेशा लोक एव वर्तते. कालस्त्वनंतसमयात्मको मनुष्यक्षेव एव, यद्धक्तं—समयावटिकापक्क—मासवर्षयनसंज्ञिन. ॥ नु-लोक एव कालस्य । वृत्तिर्नान्यत्र कुत्रचित् ॥ १ ॥ इति.

अथैते किंलक्षणा इत्याह—चक्षते गम्यतेऽनेनेति चलनं गमनक्रियाहेतुरेवंविधः स्वभावो यस्य स तथा गतिवक्षण इत्यर्थो धर्मो धर्मास्तिकायः. तथा स्थिरत्वस्य संस्थानं व्यवस्था यस्माद्-सौ स्थिरसंस्थानः, ह्यस्त्वभावप्रत्ययस्य व्यधिकरणो बहुव्रीहि, स्थितिदक्षणे इत्यर्थोऽधर्मास्तिकायः, स हि स्थितिपरिणतानां जीवपुरुतानां स्थितिदक्षणाकार्यं प्रत्यपेक्षाकारणत्वेन व्याप्रियत इति स्थि-त्यैव लक्ष्यते इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—अथगाहो अगासो । पुग्गलजीवाण पुग्गला चजहा ॥ संधा देसणप्सा । प-

ए चैव नायवा ॥ ३१ ॥ व्याख्या—अथगाहंतेऽवकाशं, लभंतेऽस्मिन्नियत्रगाह आकाश, केषामव
गाहः स इत्याह—पुन्यजीवानां, अर्पेनावगाहकारणत्वमस्याभिहितं, इह च कात्यपुन्यतयाः सु-
ज्ञानत्वाद्धक्षणं नाभिहितं, तत्पुनर्वर्तमानत्वक्षणः कात्यः, वर्तते तेन तेन रूपेण ज्ञावा ज्ञंति ता-
न्यति प्रयोजकत्वं वर्तना, तथाहि—यदमी शीतातपवर्षादय ऋतुविज्ञागेन ज्ञंति, तदवश्यममीषां
नैयत्यहेतुना केनापि ज्ञाव्यं, स च कात्यः शब्दांधकारोद्योतज्ञापातपवर्षांध्रमसस्पर्शादित्यक्षणः पु-
न्यताः, शब्दस्य च पौन्यत्तिकत्वं मूर्तना च प्रतिघातविधायित्वादिति, ज्ञकं च—प्रतिघानविधायित्वा-
—द्वोष्टवन्मूर्तता ध्वने. ॥ द्वारावातानुपाताच्च । धूमवच्च परिसफुटं ॥ १ ॥ अंधकारादीनां तु पौन्यत्ति-
कत्वं चर्हर्षिज्ञानविषयत्वादित्यलमतिविस्तरेण. अथ पुन्यताः कतिनेदा इत्याह—पुन्यताश्चतुर्धा
स्कंधा देशाः प्रदेशाः परमाणवश्चैव ज्ञातव्याः ननु स्कंधादिनेदाः पूर्वमुक्ता एव, सत्यं, किंतु न पु-
न्यत्वनेति गाथार्थः ॥ ३१ ॥ अथ कात्यस्वरूपमाह—

॥ मूलम ॥—समयावद्विषयमुहुता । दिग्हा पक्का य मास वरिसा य ॥ जणित् पद्विया सा-
गर । जसण्णित्तसण्णिकात्तो ॥ ३२ ॥ व्याख्या—समयाः परमनिःकृष्टा. कात्यविशेषाः, ते च

प्रवचनप्रतिपादितपट्टश्राटिकापादनदृष्टांतादवसेयाः श्रावणिका अग्रसंख्येयसमयसमुदयलक्षणाः, मुहूर्त-
 प्रवचनप्रतिपादितपट्टश्राटिकापादनदृष्टांतादवसेयाः श्रावणिका अग्रसंख्येयसमयसमुदयलक्षणाः, मुहूर्त-
 ती द्विवटिकाप्रमाणाः, दिवसाश्रतुःप्रदशात्मकाः, पक्षाः पंचदशाहोरात्रमाना, चः समुच्चये, मासास्त-
 द्द्विगुणाः. वर्षाणि द्वादशमासानि, पलियति उत्तरपदलोपात् पद्योपमानि, एवं सागरोपमाण्यपि.
 तत्र पद्योपमप्रमाणं—योजनविरतुतः पद्य—स्तथा योजनमुच्चित् ॥ सप्तशतप्रख्यानं । केजाग्राणां
 स पूरितः ॥ १ ॥ ततो वर्षशते पूर्णं । एकैकं केशमुद्धरेत् ॥ क्षीयते येन काञ्चन । तत्पद्योपमसु-
 च्यते ॥ २ ॥ पद्योपमदशकोटीकोट्यात्मकानि सागरोपमाणि, अथसर्पिण्युत्सर्पिण्यश्च पूर्वोक्तमानाः,
 किमित्याह—काट्यो त्रिणित इति संबंधः. इह चानुक्ता अपि प्राणस्तोकत्वाद्यः काट्यविशेषाः स्व-
 यं ज्ञेयाः, उपलक्षणात्वात् सूत्रस्येति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ अथसितमजीवतत्वं, अथ शेषाण्याह—
 ॥मूतषा॥—सुगाश्मगो पुंसं । दुग्गाश्मगो य होइ पुण पावं ॥ कम्मसुहासुह्यासव । सं-
 वरणं तस्स जो नियमो ॥३३॥ व्याख्या—सुगतिः सुदेवत्वसुमानुषत्वलक्षणा, तस्या मार्गं द्वय मार्गिस्त-
 त्यापकत्वेन, किं? तत्पुणं शुनप्रकृतिरूपं, दुर्गतिर्नारिकत्वतिर्यक्तवक्तुकुमानुषत्वलक्षणा, तस्या मा-
 र्गः पूर्ववत्, चकारः पुण्यपापयोरात्मनो बंधतत्त्वंपति समत्वमाक्षिपति, तथा चोद्दुष्यते—पुण्यपाप

क्षयान्मोक्ष इति, भवति पुनः पापं. तथा कर्म मनोवाक्कायव्यापारः, किंविशिष्टं? शुभाशुभं, आश्र-
वः शुभाशुभमनोवाक्कायव्यापारैर्हि जंतूनां शुभाशुभकर्माणि श्रवंति, तथा चोक्तं—मैत्र्यादिवासितं चे-
तः । कर्म सूते शुभात्मकं । कषायविषयाव्रतं । वितनोत्थशुभं पुनः ॥ १ ॥ शुभार्जनाय निर्मिथ्यं ।
श्रुतज्ञानाश्रितं वच. ॥ विपरीतं पुनर्द्वैय—मशुभार्जनहेतवे ॥ २ ॥ शरीरेण सुयुक्तेन । शरीरी चि-
नुते शुभं ॥ सततरंजिणा जंतु-घातकेनाशुभं पुनः ॥ ३ ॥ इति. संवरणं संवर इत्यर्थः, तस्याश्र-
वस्य यो नियमो नियंत्रणं निरोध इत्यर्थः, स पुनर्द्वैधा, द्रव्यतो जावतश्च, तव ज्ञानावरणादिकर्मा-
दाननिरोधो द्रव्यसंवरः, एवहेतुक्रियानिरोधस्तु भावसंवरः, स च द्रौतेइयवस्थायां इति गाथार्थः ॥
॥ ३३ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—तवसंजमेहिं निज्जर । पाणिवहार्द्धिं होइ बंधोत्ति ॥ कम्माण सब विगमो ।
मुको जिणसासणे जणित्ति ॥ ३४ ॥ व्याख्या—तप.संयमार्भ्यां निर्जरा, इयमपि सकामाकामत्रे-
दाद् द्विधा, तत्र सकामा संयमिनां निर्जरणाभिप्रायेण तैस्तपः संयमविधानत्, अकामा तु नारक-
तिर्यगादिजंतूनां तेषां कर्मनिर्जराभिप्रायविकलानामपि शरीतोष्णक्षुत्तपिपासादिकत्रैशैर्विपाकादेव क-

मनिर्जरात्, इह च यद्यपि 'अणुकंपकामनिज्जर' इत्याद्यात्रिधानादकामनिर्जराया अपि सभ्य-
 त्वलाभहेतुत्वेनोपयोगित्वं, तथापि प्राधान्यव्यापनार्थं सकामवाचिद्वितीति. तथा प्राणिवधादित्रि,
 आदिशब्दान्मृषावादादत्तादानमैशुनपरिश्रद्धमिथ्यात्वकषायदुष्टयोगप्रमादैर्नैवति बंध, एतैश्चाशुत्रप्रकृ-
 तीनामेव बंधः, सदेवादीनां तु देवपूजादित्रि, इह च—प्रकृतिस्थित्यनुभागा—प्रदेशा विधयोऽस्य
 तु ॥ प्रकृतिस्तु स्वभावः स्याद् । ज्ञानावृत्यादिस्थथा ॥ १ ॥ निकर्षात्कर्षत. कात्या—त्रिपमः कर्म-
 णां स्थितिः ॥ अत्रुत्रावो विषयकः स्यात् । प्रदेशोऽप्यकल्पनं ॥ २ ॥ तथायमपि संपरायप्रत्ययेर्यापि-
 थप्रत्ययज्ञेदाद् द्विवैध, तत्रोपशांतमोहादर्वाक् संपरायप्रत्यय, परत. पुनरीर्यापथप्रत्ययोऽ्योगितोऽर्वा-
 गिह पुन. सांप्रयायिक एवोक्तः, इतरस्य तु प्रकृतित. सदेवविषयत्वेन, स्थितिनो द्विसामयिकत्वेन,
 अत्रुत्रागतो मंदानुभावात्वेन, प्रदेशतोऽल्पप्रदेशत्वेन, सत्यविषयत्वाच्च विवक्षा, इति वाक्यसमाप्तौ,
 तथा कर्मणां सर्वविगमो, न तु देशविगम, नस्यासंसारं प्रतिक्षणमेव संपद्यमानत्वान्मोक्षो जिनशा-
 सने चाणितः, अनेन शासनांतरेषु यदन्यथान्यथा मोक्षत्रणनं तत् प्रत्याक्षिपतीति गाथार्थ. ॥३४॥
 एवं देवधर्ममार्गसाधुत्वस्वतत्वं प्रपंचितं, संप्रति यदुक्तमेतद्विषयं श्रद्धानं सभ्यत्वं तद्बुद्धुराह—

॥ मूलम् ॥—जीवाद् नवपद्मे । जो जाणद् तस्म होद् सभक्तं ॥ ज्ञानेण सहहंते । अ-
 याणमाणे वि सभक्तं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—जीवादिनवपदार्थान् यो जानाति, उत्तरार्थार्थानः शब्द-
 ज्ञानस्येहापि संबन्धादर्थावशाच्च षष्ठ्यन्ततायां तस्य शब्दधत् एवेति सभ्यत्वं, यतोऽस्ति हि स कश्चि-
 दात्मनः परिणामो येन सत्यपि जीवादिस्वरूपावबोधे कस्यचिदेव सभ्यप्रतिपत्तिर्भवति, न पुन-
 सर्वस्य, यथा हि सत्यपि दर्शने कस्यचिद्विचारादि जायते, अन्यस्त्वन्यथाज्ञावमिति, तत्र कारणविशे-
 षोऽनुमीयते, एवमिहापि, ततश्च जीवादिस्वरूपपरिज्ञानस्य सभ्यत्वावहेतुरात्मपरिणामविशेष-
 त्वं, न तु ज्ञानमेव, अत एव हि ज्ञानादाचरणभेदो विषयभेदः कारणभेदो ज्ञानकारणत्वं च स-
 भ्यत्वस्य श्रुतकेवलिनोक्तमिति. ननु पूर्वं देवादिविषयं श्रद्धानं सभ्यत्वमन्निहितं, इह तु जीवादि-
 विषयमिति कथं न विरोधः ? न, देवादीनां जीवादिष्वेवांतर्भावितत्वात्. अथैतत्परिज्ञानविक्रमेण
 का वार्तित्याह—भावेनांत-करणेन शब्दधत्ति जिनवचनमेव तत्रमिति प्रतिपद्यमाने अज्ञानस्यपि स-
 भ्यत्वं, तत्पुनर्देव्यसभ्यत्वमेव, प्राच्यं तु ज्ञानसभ्यत्वं उक्तं हि—जिणवंपणमेव तत्तं । इहोद्
 होद् दवसभक्तं ॥ जेह नाणजावसधा । परिसुद्धं ज्ञानसभक्तं ॥ १ ॥ यतः—सभं अथा य गुणा

। सुंदरपणिमि द्रोद जा सदा ॥ ततोऽंतगुणा खद्यु । विणायगुमि बोधवा ॥ ३ ॥ इति गा-
 थार्थः ॥ ३४ ॥ तदियता ग्रंथेन देवो धर्मो मग्गो द्रस्यादि द्वारागाथापूर्वार्धं व्याख्यातं, अथुन ' त-
 विवरियं ' द्रस्यादिकमुत्तरार्धं विवरितुमाह—

॥ मूलम् ॥—दुविहं लोदयमिहं । देवगयं गुरागयं मुणेयवं ॥ लोअत्तरंरपि दुविहं । देवगयं
 गुरागयं चैव ॥ ३५ ॥ व्याख्या—द्विविधं, लोका जिनमत्तबहिर्वात्तनो जनास्तेषु भवं लौकिकं मि-
 थ्यात्वं, कथमित्याह—देवान् गतं प्राप्तं देवगतं देवविषयमित्यर्थः, एवं गुरातमपि मुणितत्त्वं ज्ञातव्यं
 इपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च, तत्र देवगतं यद्देवेष्वपि स्त्रीशस्त्राक्षान्नादिसूचिनरागद्वेषमोहेषु
 नाद्याद्द्वाराससंगीताद्युपलवविसंस्थितेषु प्राकृतजननिर्दिशेषु देवत्वबुद्ध्या वंदनपूजनसत्कारादिकरणं,
 गुरागतं यंदगुरुष्वपि सर्वगोत्रेषु मिथ्योपदेशिष्वब्रह्मचारिषु महापरिश्रितेषु शाक्यतापसादिषु गुरुब्र-
 बुद्ध्या वंदननमस्करणादि, हिंसादिदूषिते मिथ्यादृष्टिनिषेविते धर्मे धर्मबुद्धिरित्येतदपि मिथ्यात्वं, किं-
 तु देवप्रणेतृकत्वाद्गुरुपदेष्टृकत्वाच्च धर्मस्य तद्ग्रहणेनैव ग्रहणमिति न पृथग्गणनं, लोकेभ्यो वर्णि-
 तस्वरूपेभ्य उत्तरा ज्ञानादिगुणान्नात्वाद्भक्तमा अर्हंतस्तेषु त्रवं मिथ्यात्वमपि लोकोत्तरं, तदपि द्वि-

विधं, देवगतं गुरुगतं च, एवोऽवधारणे, तेन न प्राग्बदत्रापि धर्मविषये मिथ्यात्वं, तत्र देवगतं य-
द्वीतरागेऽप्युपयाचितादिना रागाद्यारोपणं, उक्तं च—द्वोगुत्तमदेवमिव । गेह य देवाण जाणि
दिंगाणि ॥ इहापरिगहाहर्दणि । तेसिमारीवणं मिहा ॥ १ ॥ गुरुगतं तु यद्वोकोत्तरादिगिष्वपि पा-
श्चस्थादिषु गुरुत्वबुद्ध्या वंदनादिविधानं, प्रपंचितं चैतत्पुरस्तादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथैतत्परिहा-
रेण फलमाह—

॥ मूढम् ॥—चञ्चयेयं मिह्रतं । तिविहं तिविहेण जो विवज्जेद ॥ अकदकं सभ्तं । हो-
द फुढं तस्स जीवस्स ॥ ३६ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं तिस्रो विधाः करणकारणानुमतिक्रणा
यस्य तत्र त्रिविधं मिथ्यात्वं, त्रिविधेन मनोवक्त्रायतक्रणेन करणेनेति गभ्यं, इहैवं ज्ञावनागाथा—
एयं अणंतरुतं । मिहं मणसा न चिंतद करेमि ॥ सयमेसो व कारज । अनेण कए व सुधकयं
॥ १ ॥ एवं वाया न जणद । करेमि अन्नं च न भणद करेहि ॥ अन्नकयं न पसंसद । न कुण
द सयमेव काणं ॥ २ ॥ कायाए न करेमि । न य कारवेद अनेणं ॥ अन्नकयं न पसंसद ।
जोनियसहियाहिकिठाहिं ॥ ३ ॥

तथा विवज्जइत्ति, विशेषेण गुरुमादिकवत्तद्वेणेन वर्जयति प्रत्याख्याति. अकलंकमत्तिचार
 कालुष्यात्तावात्, सुदं प्रकटमुद्वाटितशिरस्कतयेति. इह च क्वचित् पंचरूपं मिथ्यात्वमुपवर्णते, य-
 था—आञ्जिगहियं आणिटि—ग्राहं च तह अभिनिवेमियं चेव ॥ सांसद्वय अणान्नाणं । मिहत्तं
 पंचहा एवं ॥ १ ॥ तत्राभिप्रहितं पासंदिनां स्वस्थशास्त्रनियंत्रितविवेकालोकानां परपक्षप्रतिक्षेपद-
 द्वाणां नवति. अनाभिप्रहितं तु प्राकृतलोकानां सर्वं देवा वंदनीयाः, न निंदनीयाः, एवं सर्वं गुरु-
 वः सर्वं धर्मा इति. आञ्जिनिवेशिकं जानतोऽपि यथास्थितं वस्तु इरिञ्जिनिवेशविष्णवित्तथियो गोष्ठा-
 माहिल्लादेशिव भवति. सांशयिकं च देवगुरुधर्मेष्वयमयं वेति संशयानस्य नवति. अनाजोगिकं वि-
 चारशून्यस्य एकैद्विधादेर्वा विशेषविज्ञानविकलस्य भवतीति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ एवं यथा सम्यक्त-
 नवति तथा दीर्घतं, अशुनारस्यैव कर्मक्षयमूलकारणत्वं व्यतिरेकरूपतया विनष्टिषुर्दृष्टान्तमाह—
 ॥ मूलम् ॥—कुणमाणोवि हि किरियं । परिच्चयंतोवि सयणथणान्नाणे ॥ दिंतोवि दुहस्स
 जुरं । न जिणइ अंधो पराणीयं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—कुर्वन्नपि क्रियां प्रहरणप्रक्षेपादिरूपां, परित्त-
 जन्नपि स्वजनधनजोगान्, संग्रामैकतान इति हृदयं, दददपि दुःखस्योरः, शरीरनिरपेक्ष द्रव्यार्थः, न

जयस्यंधः परानीकमित्यकार्थः । नावार्थः संप्रदायगम्यः, स चायं—श्रीवसंतपुरे पूर्वं । जितशत्रुभ्रमुन्तुपः ॥ तस्यांधः शब्दवेधी च । सूरसेनः सुतोऽजनि ॥ १ ॥ तस्यानुजोऽनवहीर—सेनः शूरशिरोमणिः ॥ अथरेद्युः परानीकै—विष्वक्पुत्रमरुथत ॥ २ ॥ संबर्भ्य युद्धश्रद्धाद्बु—रथ ज्येष्ठसुतो रथी ॥ महावीर्यः पुराणित्वा । वार्यमाणोऽपि निर्ययो ॥ ३ ॥ ऋद्वेधीतया यत्र । यत्राश्रौषीदसौ ध्वनिं ॥ तत्र तत्र क्षिपन् बाणा—नवधी द्वैरिणो रणे ॥ ४ ॥ अंध कथंचिन्निश्चित्य । हतशेषैः स वैरिभिः ॥ मौनमास्थाय निपुणैः । पाणिग्राहमगृह्यत ॥ ५ ॥ तदाकर्ण्य कनिष्ठोऽस्य । ज्ञाता संबर्भ्य निर्गतः ॥ अशिश्रुके कथाशेषा—नशेषान् शूरशेखरः ॥ ६ ॥ जयश्रिया समं सूर—सेनं प्रत्यानिनाय सः ॥ प्रसूहन्सूहरहित—श्राद्धज्ञौ गैकमाजनं ॥ ७ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३७ ॥ तदेवं दृष्टान्तमुपदर्श्य दा-
र्शतिकमाह—

॥ मूलम् ॥—कुणमाणोवि निवितिं । परिश्वयंतोवि सयणधणनोगे ॥ दितोवि उहसस उरं । मिडदिठी न सिभ्रद उ ॥ ८ ॥ व्याख्या—कुर्वन्नापि निवृत्तिमन्यदर्शनाभिहितां, तद्यथा—पंच य-
माः पंच नियमा इत्यादिकां, तथा परित्यजन्नापि स्वजनधननोगान्, पंचाभितपय्यादिना दृददपि दुः-

स्वभयोरो मिथ्यादृष्टिर्न सिद्ध्यति, तुरवधारणे, नैव सिद्ध्यति दर्शनविकलत्वात्दंशुकुमारवदसमर्थः कार्य

सिद्धये, इति गाथार्थः ॥ ३७ ॥ यत् एवं ततः किं कर्तव्यमित्याह—

॥ मूढम् ॥—तस्याकम्पाणीयं । जे न मणो दंसणम्मि पयदज्जा ॥ दंसणवत्तु हि सफला-

णि हुंति तवणाणचरणणि ॥ ३८ ॥ व्याख्या—यस्मात्सिद्धिमार्गमूढरूपदसम्यग्दर्शनमंतरेण न क-

र्मिक्यः स्यात्तस्मात् कर्मानिकं जेतुमनाः सम्यग्दर्शने प्रयतेत, तस्मिंश्च सति यद्भवति तददर्शयति—

दर्शनवतो हि हेतौ यस्मात् सम्यग्दर्शनिनः सफलाणि भवंति तपोज्ञानचरणानि, चक्षुष्मतो वीरसे-

नकुमारस्येव संग्रामप्रवर्तनानि, अतस्तत्र यत्नवता भाव्यमिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ किंच चारिन्नमप्य-

तिशेते सम्यग्दर्शनमित्याह—

॥ मूढम् ॥—उठेण चरित्तान् । सुहृयरं दंसणं गहेष्वं ॥ सिद्धंति चरणरहिणा । दंसणरहि-

या न सिद्धंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—अप्येन च्युतेन, कुतः ? चारिजात् सुहृदतरं सुतरां पुनर्बाधित्वा-

न्नानुर्बाधदर्शनं गृहीतव्यं, शक्यमोक्षोपायत्वात्, यदन्यथापि—जद्र न तरसि धारेत्तं । मूढगुणान्न-

सज्जत्तगुणं च ॥ मुत्तए तो तिद्धमी । सुसावगत्तं वरतराणं ॥ १ ॥ तथा सिद्ध्यति चरणरहिताः प्रा-

णिनो दीक्षाप्रवृत्त्यनंतरं तस्य तत्कृत्वेव तिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं तद्भावभावितत्वात्, एतत्पुनर्दर्शनन्यायिप्रयादनिधीयते, तत्त्वतस्तु चारिवमेव दर्शनज्ञानसमन्वितं मुक्तिकारणं, न पुनः सम्यग्दर्शनमेव, तस्य सर्वगतित्वपि ज्ञावात्, न च मनुजगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिश्चारिवाभावात्, उक्तं हि—सवाजिवि गर्ह्यं । अविरहिणो नाणदंसणधरेहिं ॥ ता मा कासि पमायं । नाणेण चरित्तरहिणण ॥ १ ॥ यद्यथ्यंतकृत्केवलिनश्चरहिता अपि सिद्ध्यन्तीत्यत्रिहितं तदपि नातिपेश्यं, यतस्तेषामपि सर्वसंवररूपचारित्र्यव्यतिरेकेण सिद्धेरज्ञावात्, चारिवव्यतिरेकेण केवलज्ञानस्याप्यनुत्पादात्त्व. तथा च स्वयमेव वक्ष्यति—चरणकरणेहिं रहिजं । न सिद्ध्यद् सुहु सम्मदिठीवि ॥ इति गाथार्थः ॥ ३७ ॥ इहं सम्यक्तवस्वरूपमनिधाय तद्देदानाह—

॥ मूलम् ॥—एगविह डविह तिविहं । चजहा पंचविह दसविहं सम्भं ॥ मोक्कतरुशीयभूयं । संपद्रशयाव धारेज्जा ॥ ४० ॥ व्याख्या—तत्रैकविधं तत्त्वरुचेः सर्वज्ञानगतत्वात् १. तस्या एव नैसर्गिकाधिगमजातत्रेदविवक्षया द्विविधं, तत्र नैसर्गिकं जातिस्मरादिप्रज्ञवं, अधिगमजं तु गुर्वाह्युपदेज्ञात्तत्वाधिगमसंज्ञवं २. अविवक्षितनिसर्गाधिगमज्ञापिकक्षयोपशमिकौपशमिकभेदविवक्षया वेदकर्य

त्रिविधं, तत्र

दर्शन-

श्रीका

३५६

ज्ञायोपशमिकत्वेन विवक्षणात्सास्त्रादनस्य चानंतानुवाधिकपाशद्वूपितत्वेनाविवक्षणाच्च त्रिविधं, तत्र
ज्ञायिकमनंनानुवांधिमिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वप्रक्षयाज्जातं. ननु सम्यक्त्वक्षये कुतः सम्यग्दृष्टित्वं? उच्य-
ते—निर्मदनीकृतकोडकत्वा एव सम्यक्त्वं, तत्परिक्षये च तत्कथंचिपरिणा-
मा निवृत्ते. प्रत्युत श्रद्धणाद्रपट्यापगमे चक्षुर्दर्शनवद्विशुद्धतरापरतेः. ज्ञायोपशमिकं पुनरेवं—
दृष्ट कश्चित्प्रवाह्नोऽनादिमिथ्यायादृष्टस्याविश्वधर्माचार्यसामग्रीसमवधाने सत्यपूर्वकरणेनात्रिसु-
खीत्रवन्मिथ्यात्वपुंजकान्मिश्रपुंजकं करोति, मदनकोद्वपुंजकादिवार्धविशुद्धतरपुंजकं. ततोऽपि स-
म्यक्त्वपुंजकमर्धविशुद्धकोद्वपुंजकादिव सर्वविशुद्धतरपुंजकं, तच्च निर्मलतयात्मनस्तत्त्वकचेराद्यतिं न
करोति. स्वज्ञापमद्वयदृक्मिव प्रदीपप्रज्ञायाः, तनस्तृतीयसम्यक्त्वपुंजकं विशिष्टविशिष्टविषयकतो वे-
दयन् जंतुः ज्ञायोपशमिकसम्यग्दर्शनी ज्ञापते. यत उत्कं—‘मिब्रतं जमुद्धरं’, उदयावतिकास्त्रं
, तं खीणं जणुद्वयं तु ज्वलंतं, विष्कंभितोदयमपनीनमिथ्यास्वत्रावं चोपसुच्यते, तत्र विष्कंभितो-
दयं श्रेयमिथ्यात्वं. ज्ञपनीनमिथ्यास्वत्रावं च विशोधि नसत्त्वपुंज एव ‘मीसीभाव’, ज्ञायोपशमरूपं
, परिणयं वेदज्ञानं, प्रदेज्ञतो मिथ्यात्वं, रसतस्तु सम्यक्त्वं, खल्वसमं’, ज्योपशमिकं तु—ज्व-

सामगसिद्धिगयस्स । द्वाद उवसामियं तु सभमं ॥ जावा अकयतिपुंजो । अखविगमिहो लहद
सभं ॥ १ ॥ द्रह्वां पतीतमेव, द्वितीयं तु विक्रियते—

द्रह यथाप्रवृत्तिकरणेन सागरोपमकोठाकोटेरंतर्भिथ्यात्वस्थितिमानीयोदयकृणादंतर्मुहूर्तमतिक्रम्यापूर्वकरणानिवृत्तिकरणभ्यामंतर्मुहूर्तप्रमाणमंतरकरणं करोति जंतुः, ततस्समादधस्तन्युपरितनी चेति मिथ्यात्वस्य स्थितिद्वयं जवति. ततोऽथस्तनीं स्थितिमंतर्मुहूर्तन वेदयित्वांतरकरणं प्राप्तः प्रथमसमयादेवौपशमसम्यक्त्वं लजते, तत्पुनर्न पुनलातुजवरूपं, अपित्वध्यवसायमात्रं, यदुक्तं—ऊसरदेसं दडि—द्वयं च विश्वाद् वणदवो पण ॥ इयमिहस्स अणुदण । उवसमसभं लहद जीवो ॥ १ ॥ नच्चावस्थितस्वरूपं, यदाह—जं मिहस्साणुदज । न हायए तेण तस्स परिणामो ॥ जं पुण सयमुवसंतं । न वदुणवठिजं तेण ॥ २ ॥ औपशमिकस्य च क्षायोपशमिकादयं विशेषः, क्षायोपशमिकं प्राक्सामितमनुसमयमुदेति, प्रदेशतश्च वेद्यते क्षीयते च स्थानितमपि कोडवदृष्टांतात्, नत्वस्मिन्नयं प्रकाशोऽस्ति, उदयविक्रंजमावत्वाद्दिशून्याहारवत्, अस्मादेव च ब्रह्मंतो क्षीद्रियाद्दिशूरण्यंते, नान्यस्मात्, अन्यतो ऋटिति मिथ्यात्वप्राप्त्या षड्बलिककात्तासंजवात्.

कारकरोचकदीपकभेदतो वा विविधं, कारकं साधुनामिव, रोचकं श्रेणिकादेरिव, दीपकमंगार-
 मर्दकादेरिव, वेदकस्य पृथग्विवक्षया चतुर्था, तत्स्वरूपं च—वाचीसमंतमोहस्य । सुहृदत्रियकर्यामि
 श्रादत्ते ॥ जीवस्म चरमसमये । श्राणुन्नवणे वेपगं होह ॥ १ ॥ द्रह च क्षायोपशामिकं समस्तपरि-
 वेपिनन्नोजनसमानं, वेदकं तु चलतुत्र्यामिनि चेदविवक्षा. ईपसत्वश्रुतानत्वेन सास्वादनस्यापि स-
 भ्यक्तवविवक्षया पंचविधं, तरुण.—उद्यमससमत्ताज । चवज्ज् मिहं श्रापावमाणसस ॥ सासायणस-
 म्पत्तं । जावत्त्रियं होह नायवं ॥ १ ॥ द्रह च क्षायिकं माद्यपर्यवमितं, क्षायोपशामिकं तूत्कृष्टतः पू-
 र्वकोट्टिष्टश्चत्वाधिकानि पष्टिसागरोपमाणि, जवन्नयत्तर्मुहूर्तं, श्रापशामिकमुपश्राप्यंतर्मुहूर्तं, वेदक-
 मेकसामयिकं. सास्वादनमुत्कर्षतः पञ्चवत्त्रिकं, जवन्यतस्त्वकसामयिकं. एतेषामे कैकस्य निसर्गा
 धिगमन्नेदविवक्षया दशाविधं मय्यक्तवमिति सर्वव योगः. निसर्गरुख्यादिचेदतो वा दशाविधं, तत्रात्र
 —निससम्यु १ वणसर्द २ । श्राणसर्द ३, सुत्त ४ वीथसर्द य ५ ॥ अग्निगम ६ विज्ञासर्द ७ ।
 विसिया ८ संस्वेव ९ धम्मसर्द १० ॥ १ ॥ रुचिशब्द सर्वपदेषु दृश्यः, सम्यक्तवे गुणेषु चान्ये शु-
 णिरूपतया जिधानं तयोः कथंचिदन्यत्स्वख्यापनाय. एतेषां व्याख्यानगाथाः—जो जिणदिहे चावे ।

चञ्जविहे (इज्याद्विरूपतया) सहहाद सयमेव ॥ एमेव नञ्जहति य । निरस्यगच्छसि नायगो
 ॥ १ ॥ एए चेव उ चावे । उवदहे जो परेण सहहद ॥ उजमहेण जिणेण व । उवणपरुद्ध
 नायवो ॥ २ ॥ रागो दोसो मोहो । अन्नाणं जस्स अन्नगयं होइ ॥ (देशत एव न सर्वेनः
 आणए रोयंतो । (आङ्ग्यैवाचार्यसंबन्धिन्या तथ्येति श्रद्धधानो मापनुष्ठादिवत्) सो खड्डु आण
 रुद्धं नाम ॥ ३ ॥ जो सुत्तमहिज्जंतो । सुएण उगाहए उ सम्भत्तं ॥ अण्णेण चाहिरेण व । सो
 सुत्तरुद्धत्ति णायवो ॥ ४ ॥ एणएणेगादं । पयादं जो पसरइ उ सम्भत्ते ॥ उदएव तेज्जविदू
 सो वीयरुद्धत्ति नायवो ॥ ५ ॥ तत्तैकदेशोत्पन्नरुचिरपि कुर्योपशमविशेषात् समस्ततत्त्वेषु रुचिमात्र
 द्रवतीत्यर्थः । सोहेइ अग्निगमरुद्धं । सुयनाणं जेण अन्नञ्जं दिठं ॥ एकारसअंगादं । पश्चना दि-
 दिठिवाञ्जं य ॥ ६ ॥ दवाणं सबजावा । (पर्यायाः) सबणमाणोहिं जस्स उवत्तथा ॥ (ये य-
 द्विषयास्ते तेन) सवाहिं नयविहिहिं । विन्नरुद्धत्ति नायवो ॥ ७ ॥ विस्तारविषयत्वेन ज्ञानस्य रु-
 चेरपि तद्विषयत्वादस्य ज्ञानपूर्विकात्तरुचिः दंसणनाणचरित्ते । तवविणए सच्चसमिदुत्तुत्तु ॥ जो
 किरिया चावरुद्धं । सो खड्डु किरियारुद्धं नाम ॥ ८ ॥ दर्शनवाचाचारानुष्ठाने यस्य चावतो रुचिरस्ती-

त्यर्थः. चारित्र्यान्तर्गतत्वेऽपि तपश्चादीनां पुनर्भणनं विशेषमुक्त्यंगत्वव्यापनार्थं. अणानिगद्विष्य कुदि-
 टी । संस्वेवरुदन्ति होद्द्र नायवो ॥ अविसारन् पवयणे । अणानिगद्विष्यं य सेसेसु ॥ ७ ॥ उ-
 कविशेषणो यः संक्षेपेणैव चित्वातीपुत्रवत् प्रथमादिपदत्रयेण तत्त्वस्त्विमवाप्नोति मसंक्षेपरुचिरित्यर्थः.
 जोद्ब्रह्मिकायधम्मं । (अस्त्रिकायधर्मादीनां धर्मं गत्युपटंन्नादिपर्यायं) सुयथम्मं खड्डु चरित्तधम्मं च
 ॥ सहहृद्द जिणाभिहियं । सो धम्मरुदन्ति नायवो ॥ १० ॥ धर्मेषु पर्यायेषु धर्मं वा श्रुतधर्मादौ रु-
 चिरस्येति कृत्वा. शिष्यमतिव्युत्सादनार्थं वेहमुपाधिजेदेन सभ्यत्तत्रेदान्निधानं, अन्यथा हि निस-
 र्गापदेशयोरधिगमादौ वा क्वचित् केषांचिदंनर्त्वाव द्दति जावनीयमिति. एवं सभ्यत्तवस्य कर्मक्षयत्न-
 क्षणमनंतरफलं तद्भेदाश्च प्रतिपादिताः, संप्रति तस्यैव परंपरफलयप्रतिपादनपुरस्सरं तत्पात्तने दृष्टान्त-
 माह—सभ्यत्तवं मोक्षतरैर्वाजान्नमनेन मोक्षः, परंपरफलयमेतस्येत्यन्निहितं, संप्रतिराजवत्कारयेत्,
 संप्रदायगम्यश्चायमर्थस्तथाहि—

अस्ति वत्सेषु कैशांवी । नगरी निर्जितालका ॥ वसंति धनिनो यस्या—मतिपुण्यधनेश्वराः
 ॥ १ ॥ तस्यां पुर्यामथाचार्यौ । महागिरिमुहस्तिनौ ॥ युगाग्रण्यवनुग्रामं । विहरंतावुपेयतु ॥ ३ ॥

तत्रैकलत्रदर्शिक्षे । भिक्षाहेतोः सुहस्तिनः ॥ साधुसंघाटकः प्राप—देकमीश्वरमंदिरं ॥ ३ ॥ धन्यंम-
 न्यस्तमानभ्य । गृहेशः सपरिहृदः ॥ खंडखाद्याभिर्नोर्ज्यै—रतिप्राज्ञैरुपास्थितः ॥ ४ ॥ तदाग्रहाज्ञा-
 गृहतुः । स्लोकस्तोकं तु तौ मुनी ॥ भिक्षाकस्ताहगाद्राक्षी—देकस्तद्विस्मितेक्षणः ॥ ५ ॥ विवेक-
 लोचनसयांधं—करिण्या व्यथितः क्रुधा ॥ प्रगल्भैश्चाट्टनिर्मोज्यं । प्रार्थयामास तौ ततः ॥ ६ ॥ त्र-
 दं राक्तं गुरोरेत—दिति तौ प्रत्यवोचतां ॥ पृष्टदग्रस्ततस्ताभ्या—मन्यर्णं सोऽमद्गुरोः ॥ ७ ॥ त-
 दर्शनोद्भवानंद—बाष्पैः स्वेदं विनुद्य सः ॥ ययाचे तत्रमाचार्यं । कारुण्यैकमुथानिधिं ॥ ८ ॥ त्र-
 क्तदानाद्भविष्यंतं । प्रेत्य शासनदीपकं ॥ श्रुतातिशयतो ज्ञात्वा । तत्रवित्तमन्नाषत ॥ ९ ॥ जिष्यकृ-
 र्वत्स चेद्दीक्षां । कक्षीकुरु तदाहर्ती ॥ इति तं दीक्षितं स्वैरं स्निग्धस्वादन्यजीजयत् ॥ १० ॥ तेना-
 तिमावद्भुक्तेन । नक्तं जातविसूचकः ॥ मृत्युमासादयामास । प्राणिधानपरायणः ॥ ११ ॥ इतश्च पा-
 ट्यापुत्र—मित्यस्ति नगरं गुरु ॥ मौर्यैर्वंशध्वजश्रंद्ध—गुप्तस्तत्राभवन्नुपः ॥ १२ ॥ ततो जनदृशा-
 मिड—विंडुसारनुपोऽजनि ॥ मूर्धा यज्ञासनं द्रूपै—दक्षे विंडुरिवाक्षरैः ॥ १३ ॥ तस्मादासीदशोक-
 श्री—द्वैधरो द्विमवानिव ॥ पावनी व्यानशो कीर्ति—गंगा यत्प्रभवा भुवं ॥ १४ ॥ प्राणैर्योऽपि

प्रियः पुण्यै—र्दाङ्कितो राजलक्ष्णैः ॥ अश्रुदायतदोर्नालः । कुणालस्तस्य नन्दनः ॥ १५ ॥
 अग्निष्टांकिना मातु—सपत्नीन्यः स ऋभता ॥ बालोऽप्यवन्त्यां कौमार—मुक्तौ प्रेम्णा व्यसु-
 ज्यत ॥ १६ ॥ राजा स्वहस्तविन्यस्त—वर्णानि लिखितान्यथ ॥ प्राहिणोदन्वहं खेहा—मृतस्यंदी-
 नि सूनवे ॥ १७ ॥ कलाप्रहणकालं च । सूनोर्ज्ञान्यदा नृपः ॥ स्वयं लिखित्वा लिखित—म-
 वन्त्यां प्राहिणोदिति ॥ १८ ॥ अग्नीयतामधिकृता । हितचितान्नश्रिरं ॥ कुमारस्त्यक्तनिशेषा—पर-
 न्यापारमादरात् ॥ १९ ॥ अस्यसंयैव तं लेखं । देहचिंताचिकीर्षया ॥ नृपः प्रमादादुद्व्याटं । मुक्त्वा
 निधिमवोहितः ॥ २० ॥ नृपपार्श्वोपविष्टासीत् । काचिद्देवी तदा किल ॥ सा लेखं वाचयंत्युच्चै—र-
 ऋन्मत्सरपिडिता ॥ २१ ॥ दत्त्वा विंडुमकारस्य । व्यथादंभीयतामिति ॥ कौकालं कुसुतौ किंचिं—
 दनाचार्यं हि योषितां ॥ २२ ॥ निवृत्तेन पुनर्दास्यो—अतिवाच्यैव ऋजुजा ॥ संवर्त्य मुद्वितः स्थूलः
 । प्रमादस्तादृशामपि ॥ २३ ॥ तं राज्ञा प्रेषितं प्रेक्ष्य । कुमारः पिप्रियेतरां ॥ शुद्धानिव द्विशुः प्रा-
 प्य । विपाक्तमपि मोदकं ॥ २४ ॥ उन्मुञ्चाधिकृतेनोच्चै—र्यावद्वेष्टः प्रवाचितः ॥ तावदालोकि दुर्वा-
 चं । दुःश्रावं चेदमग्रतः ॥ २५ ॥

तदुच्चारणदुःस्थेऽस्मिन् । मौनमास्थाय तस्थुषि ॥ उत्सुकस्तत्करोद्धरं । कुमार. स्वयमग्रहीत्
 ॥ २६ ॥ लेखार्थाधिगमेऽध्यासी—द्वार्ये मौर्यशासनं ॥ तच्चेन्मयि स्वल्पत्यन्यः । कस्तदा पाठयि-
 ष्यति ॥ २७ ॥ दद्यान्नंज दृशौ सद्यः । संतसायःश्लाकया ॥ मामेति तुमुदं जल्प—त्यनल्पं
 मंतिमंन्दत्ते ॥ २८ ॥ किंवदंती ददंती सा । मूर्धांमूर्धापतेभृशं ॥ प्राविशत्कर्णयोस्तस—त्रयुधारानु-
 कारिणी ॥ २९ ॥ मूर्धांते शोकसंताप—निर्यद्वाष्पच्छुतेक्षणः ॥ विदलताप विशामीशो । रोदयन्निव
 रोदसी ॥ ३१ ॥ द्वा वत्स स्वहृदय । कुलाधार कलानिधे ॥ विनीत स्फीतदाक्षिण्य । विवेकिन्
 मधुराकृते ॥ ३२ ॥ किमेवमविविच्यैव । विमर्शकशिरोमणे ॥ व्यथास्त्वं निर्धुणं कर्म । मम त्राभ्य-
 विपर्ययात् ॥ ३३ ॥ संगतश्चैवमूर्धांशः । शोकोत्कर्षवशां दशां ॥ कथंचिन्मंत्रिन्निर्विद्या—वयोवृद्धैर-
 बोध्यत ॥ ३४ ॥

राज्यानर्हं द्रति ग्राम—मेकं दत्त्वास्य जीवने ॥ उज्जयिन्याः प्रयत्नवेऽन्यं । सुतं राजा न्ययो-
 जयत ॥ ३५ ॥ न्यायेन लाटयन् ग्राम—लोकं गीतकलाप्रियः ॥ कुणालः कालममर—कुमारक
 द्रवानयत् ॥ ३६ ॥ स रंकजीवस्तत्रास्य । सुतत्वेनोदययत ॥ ततः कुणालो राज्यार्थी । पाठनीपु-

उभाययौ ॥ ३१ ॥ नत्रात्मवश्यतां पैरात् । मृगानिव नयन्नयं ॥ विपंचीश्रुतिचि. स्फ्रीतं । प्रगीतो-
 द्गीतमदद्युतं ॥ ३७ ॥ तद्गीतकल्या सद्यो । बंदितामधिरोपिताः ॥ तं राज्ञः पुरत. पैरा । वर्णया-
 मिति चक्रिरे ॥ ३९ ॥ अस्ति कश्चिद्द्विधायातो । देव संप्रति गायनः ॥ यस्य श्रेष्ठा कला गीतौ ।
 वर्ण्यते किमन.परं ॥ ४० ॥ ततस्तमाहूर्ध्वार्था. । कौतुकोत्सुकमानस. ॥ व्यंगत्वाच्चांतरे कृत्वा । प्र-
 तिशीरामजीगपत् ॥ ४१ ॥ बभाण पीतितोऽस्यर्थ—मथ गीतामृतोर्मिन्निः ॥ दंष्ट्रो वृणु वरं स्वैरं ।
 त्वं गाथकमतस्त्रिक ॥ ४२ ॥ कालितावसरः कात्—वेदी स्वाजन्यसूचकं ॥ जगौ प्रगल्भककल्याक्
 । कुणालः श्लोकमीदृशं ॥ ४३ ॥ प्रपौत्रश्रंद्रशुभस्य । विंडुसारस्य नत्तुकः ॥ अशोकश्रीननुर्जोषो ।
 याचते तात काकिणीं ॥ ४४ ॥ चिरं रूढमपि प्राच्य—शोकमुद्भिन्नमुद्वहन् ॥ तस्मान्नव्वचसः खद्ग
 —प्रहारमिव गर्जितात् ॥ ४५ ॥ आगन्नागह वत्सेति । दूरोदंचडुजो नृपः ॥ आहूय सस्यजे स्तुतुं
 । वक्त्रः स्त्रिंचन वनाश्रुभिः ॥ ४६ ॥ युषमं ॥ सगद्गदमवादीब । यान्वयोऽहं त्वं च याचकः ॥ का-
 किणीत त्वया कुडं । किमेतद्याचितं ततः ॥ ४७ ॥ अथोक्तं मंदिनिर्नाटप—मिदं किंतु बहु प्रयो
 ॥ राज्यं हि काकिणी राज्ञां । कुमारस्तदयाचत ॥ ४८ ॥ सामं प्राह नृपः पुत्र । राज्यं लभ्यं त्व-

या भृशं ॥ त्वन्नेत्रे हरता किंतु । वेधसा न खटापितं ॥ ४९ ॥

सोऽप्यधात्तात राज्याय । मौक्तिकायोषविड्धवत् ॥ नाहोऽस्मि नूनमर्हस्तु । सुतो मे मेघविड्ध-
वत् ॥ ५० ॥ राजोचे ते कदा स्तुतुः । सोऽप्यधात्तात संप्रति ॥ ततः प्रीतः सुतं वेगा—दानये-
त्यादिशन्नुपः ॥ ५१ ॥ तमानीतं ततः पश्यन् । विनिद्रैः स्वैर्विलोचनैः ॥ मृभृन्नांगेषु मातिस्म । वि-
स्यस्मेरमानसः ॥ ५२ ॥ तेनारुणकरेणोच्चै—र्वाद्येनोत्संगसंगिना ॥ दास्वता भृभृतां मन्थे । स
पूर्वाद्विस्त्रिवावन्नौ ॥ ५३ ॥ पित्रा यत्संप्रतीत्युकं । तेन नामक्रियोत्सवे ॥ भृपतिः संप्रतिरिति । बा
लकस्यानिधां व्यधात् ॥ ५४ ॥ निर्विघ्नमनयद् बुद्धिं । कलाः किंचाध्यजीगपत् ॥ उज्जयिन्यां च
साम्राज्ये । प्रौढिप्राप्तमतिष्टिपत् ॥ ५५ ॥ तस्यासीमप्रतापस्य । शासनं मनुजेभ्यः ॥ अवचूत्ककलां
निन्यु—दुर्गतिक्लमविक्रमाः ॥ ५६ ॥ किंचार्धन्नरतक्षेत्रे । नासीत्कश्चिदसौ नृपः ॥ नास्मै ननाम सं-
प्रीत्या । प्राभृतीकृतवैभव ॥ ५७ ॥ व्याचंडगुप्साद्वर्धिष्णु—मौर्यवंशः दानैः शनैः ॥ संप्रतिनृपतौ प्रा-
पत् । परां बुद्धिं श्रियान्वितां ॥ ५८ ॥ अन्यदा वंदितुं जीव—स्वामिनीं प्रतिमां गुरुः ॥ समवास
रतां तव । मह्यगिस्सुहस्तिनौ ॥ ५९ ॥

तत्रापि स्थयात्पार्था । राजमंदिरमीषिवान् ॥ पुरःप्रसुमरोद्दाम—नानानाढ्योत्सवो रथः ॥ ६० ॥
 तत्र वातायनासीन । संप्रतिः पृथिवीपतिः ॥ संघसंगतमद्राक्षी—दुरुपार्थसुहृत्स्तिनं ॥ ६१ ॥ तत्रक्व-
 चिदमुनस्त्रि । दृष्टपूर्वा मुनीश्वरान् ॥ द्रष्टृत्वां चक्रिवान् यावत् । तावत्प्राग्जातिमस्सरत् ॥ ६२ ॥ त-
 तश्चैतामणोर्लाञ्छा—दधिकं मुदमुद्वहन् ॥ कव्याणित्र किरागत्य । वंदतेऽसौ गुरुकृपान् ॥ ६३ ॥ त-
 त्प्राख्यद्विस्तरतस्तस्य । धर्मं जैनश्वरं गुरुः ॥ प्रकाशयितुमात्मान—सप्राक्षीदथ पार्थिवः ॥ ६४ ॥
 जगवन् कथयथाव्यक्त—सामायिकफलं किमु ॥ गुरुर्जगद् रज्यादि—रथ्यक्तममताफलं ॥ ६५ ॥
 संजातप्रत्ययेनोक्त—मेवमेतन्न संशयः ॥ परं प्रत्यजिजानीत । मां नवेति निवेद्यतां ॥ ६६ ॥ श्रुतो-
 पयोगाद्विज्ञाय । प्राग्भवं भगवानथ ॥ प्राह प्रत्यजिजानामि । शिष्योऽधुः प्राग्भवे मम ॥ ६७ ॥
 एवं संवादितज्ञानि—पादपीठेषुवन्नुपः ॥ नत्रत्पसादविरसूर्ति—रेषेति स्तुतवान् गुरुं ॥ ६८ ॥
 तदाप्रभृति सम्यक्त्व—मूढं धर्ममगारिणां ॥ प्रपेदे गुरुप्रादंति । शंकादिभिरकश्मलं ॥ ६९ ॥ श्रु-
 एवानः श्रुतमश्नांत—श्रद्धासंशुद्धमानसः ॥ जीवाजीवादितत्वानि । समंतादधिजमिवात् ॥ ७० ॥
 विधिना जिनवैश्रमनि । तद्विधानि च निर्ममे ॥ तेषां च स्थापनान्युच्चैः प्राज्यन्याय्यवसुव्ययात् ॥

॥ ७१ ॥ परःसहस्रैर्भुम्भि—राहंप्रथमिकैर्भुतः ॥ रथयात्रां व्यथान् कुर्वन् । रथे पुष्पादिरोहणं ॥ ७१ ॥
 तासु वासःफलस्त्रे—पुष्पपात्रकपर्दकान् ॥ रथास्तो निचिक्षेप । दिक् कुस्यविकक्षणः ॥ ७३ ॥ अ-
 ग्रण्यं सर्वपूज्यानां । श्रीसखं भूशामार्चिचत् ॥ आवाधेः पटहृत्थानै—रमास्मिदयोषयत् ॥ ७४ ॥

किं बहुना ? तथा कथांचिज्जिनैर्दं । सिषेवे धर्ममात्मनि ॥ अजीगमद्यथा सात्म्यं । संप्रतिः प-
 रमार्हितः ॥ ७५ ॥ कुलकं ॥ अन्वदा प्राग्नवोद्भूत—श्रुदातंकस्मृतेर्नृपः ॥ उज्जायिन्याश्चतुर्दिक् ।
 सत्रागाराण्यचीकरत् ॥ ७६ ॥ गुणवानगुणः स्वीयः । परो वेत्याविशेषितं ॥ विश्रब्धस्तेषु युक्तवाथ ।
 सुब्धाप प्रमदाज्जनः ॥ ७७ ॥ भक्त्या विज्ञपयामास । गुरुं चार्यसुहस्तिनं ॥ अनुगृहीत मां त्रक्त-
 पानादिग्रहणाद्विभो ॥ ७८ ॥ प्रत्यवोचन्नुपं स्मरिः । कल्याणी ते मतिर्नृप ॥ किंवाद्यां तमतीर्थ्यानां
 । राजपिभो न कल्पते ॥ ७९ ॥ आहूय सत्वाधिकृता—नन्येद्युभवदन्नुपः ॥ सवेध्वनादिना युक्त-
 शेषेण क्रियते किमु ॥ ८० ॥ अत्रदंस्ते तदस्माकं । त्रवनेषूपयुज्यते ॥ ततस्तानादिशङ्कद्वा—
 स्तसाधुन्यः प्रयत्नत ॥ ८१ ॥ अहं वो वितरिष्यामि । मूढ्यं वत समर्पादं ॥ यत्रामी राजपिंनत्वात्
 । किंचिद् गृह्णति मद्गृहे ॥ ८२ ॥ एवं पौषिकसार्पिक—प्रमुखा वणिजः स्वयं ॥ राज्ञा सप्रणयं

प्रोक्ताः । प्रदाने स्वस्ववस्तुनः ॥ ८३ ॥ राजाज्ञा स्यात्कृता पुण्यो—पार्जना च यथातथा ॥ द्रव्या-
लोच्य वचो राज्ञः । सर्वे ते बहु मेनिरे ॥ ८४ ॥ ततः स्यादिष्टपानाद्य—वाद्यादीन्यादराजानैः ॥
वस्त्रपत्राणि चाभ्यर्था । प्रस्यलान्यत साधवः ॥ ८५ ॥ महानिश्चय तद् ज्ञात्वा—नुशास्तिस्व सुहृ-
स्तिनं ॥ आयेदं राज्ञपानादि । नैषणशुद्धिमृहति ॥ ८६ ॥ शिष्यानुशासनः सोऽपि । तद्वद्यं वि-
दन्नपि ॥ श्यपहुतेस्य ही मोह—सादृशेष्वप्यनर्गलः ॥ ८७ ॥

प्रभो नैवान्न शंकापि । कार्या यस्यादसौ प्रजा ॥ भाक्तिकं वीड्य राजन—मस्मानाद्विद्यतेनरां
॥ ८८ ॥ यद्युक्तं—राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः । पापे पापा. समे समा. ॥ राजानमनुवर्तते । यथा रा-
जा तथा प्रजा ॥ ८९ ॥ ज्ञाः किमस्मात्परं पापं । यदकृत्यं विदन्नपि ॥ सेवते किंच कृत्यत्वं । त-
स्यैव स्यापयत्यसौ ॥ ९० ॥ तदुत्पथस्थितस्यास्य । सत्त्वावासेन किं मम ॥ इति बुध्या व्यथातस्य
। विसंभोगं महागिरिः ॥ ९१ ॥ युग्मं ॥ सुहस्तिनि ततः सद्यो । विवेकः कश्चिद्व्ययौ ॥ अन्यो-
न्यवर्षणाज्जात—श्रित्रपानुस्विराणो ॥ ९२ ॥ ततोऽसौ गर्हमाणः स्वं । पाददधो महागिरिं ॥ प्र-
तिपद्य स्वकं दीपं । क्षमयापाम तत्कृणात् ॥ ९३ ॥

प्रायश्चित्तं वितीर्यार्यं—महागिरिसुं रयात् ॥ अंतश्चकार मंनद्याः । संतो हि प्रहवस्सदाः ॥
 ॥ ९४ ॥ अण्यदा संप्रतिर्भूषः । सर्वानाजूहवन्नृपान् ॥ अनार्यानिार्यमूर्धन्यो । जैनशासनत्रावितः ॥
 ॥ ९५ ॥ धर्मं विस्तरतस्तेषा—माचक्षे विचक्षणः ॥ सर्वतो गमयित्वा च । श्रहयामास दर्शनं ॥
 ॥ ९६ ॥ प्रभुश्चेदस्मि वः सभ्यन् । जवत श्रावकास्तदा ॥ एतदेवार्थये शुभम्—आर्थादीत्यादिदेश
 च ॥ ९७ ॥ तेऽन्निनंच वचो राद्गः । स्वदेशेषु तदाद्गया ॥ ययुर्धन्यतसंमन्याः । प्रात्या धर्ममहा
 निधेः ॥ ९८ ॥ ततस्ते स्वीयदेशेषु । चंडभिन्मिमादानात् ॥ अहिंसां घोषयामासुः । संप्रतिन्नक-
 मानिनः ॥ ९८ ॥

चक्रुश्चैत्यानि तेषवर्ह—आरुविबान्यतिष्ठित् ॥ रथांश्च रथयात्राश्च । व्यधुः संप्रतिराजवत् ॥
 ॥ ९९ ॥ अथान्यदा पुनस्तेषां । धर्मं स्थैर्यविधित्तया ॥ श्रीसुहस्तिनमाचार्य—मवंतीशो व्यजिज्ञ-
 पत् ॥ १०० ॥ प्रत्रो प्रत्यंतविषयान् । बोधयंतो महर्षयः ॥ विहरंति न किं सत्वो—पकारे ह्यादरः
 सतां ॥ १ ॥ आचार्यः प्रत्यवोचत्ते । कल्ध्याकल्धं तथैषणां ॥ न जानंति तद्देषु स्या—न्मुनीनां
 विहृतिः कथं ॥ २ ॥ मुनिचर्याबहिर्भूते—ष्वनार्येषु हि जगमुषः ॥ प्रायश्चित्तसमापत्ति—र्यतेः सूत्रे

निगद्यते ॥ ३ ॥ ततस्त्वाव चायामास । मुनिवेषधैर्यैर्भेदे ॥ अनायदेजान्मुनि—समाख्यं किं हि
 धीमतां ॥ ४ ॥ तैर्देव्यमेषणापूर्वं । गृह्णन्निः सर्वतस्तदा ॥ कट्याकट्यं च जटपट्टि—र्षाव्यामा-
 सिरे जनाः ॥ ५ ॥ ततस्तेषु सुखं माधु—विहार. समजायत ॥ क्षेत्रेषु बीजनिक्षेप । इव कृष्टेषु धी-
 धनैः ॥ ६ ॥ कुट्टुकंभ्रमहराप्—श्रविहाद्यास्तदादितः ॥ अनायदेजा साधूनां । जवमु. सुखवि-
 हारतां ॥ ७ ॥ श्रीमान् संपतिराजैरो । मौर्यवंशोज्ज्वलञ्चजः ॥ परसहसैर्दुर्धर्यः । सैन्यैरिव गुणा-
 दूत ॥ ८ ॥ नातिवामन् क्वचिद्वज-त्रयीं अक्तित्रयीमिव ॥ धर्मं न्यायमिव स्थाने । प्रशुंजानश्चतु-
 र्विधं ॥ ९ ॥ पुरस्कृत्यनुपायज्ञ—ममात्यमिव महुरं ॥ समूहवातमाहस्य । मिश्र्यात्वमिव शास्त्रवं ॥
 ॥ १० ॥ इहं स्वस्यव जनस्य । निससीमपदिभावधिः ॥ श्रीसासनस्य साम्राज्य—मेकलवमसूत्रयत्
 ॥ ११ ॥ इहं यथा परिषेत्तिमपुण्यलत्य—सुत्रैस्तरामथन संपतिद्रुमिपालः ॥ तद्वद् बुधाः शिवप-
 ददुमबीजयुत—मव्याहिनं बह्वन दर्शनरत्नमेतत् ॥ १२ ॥ इति गाथार्थः ॥ ४० ॥ अथ सम्यक्तवयो-
 ग्यमाह—

॥ मूलस्य ॥—नागामद्भुष्टिविवेग—विणयकुसलो जियक्क मंत्रीसो ॥ उवममणुणेहिं जुतो

। निहयववहारनयनिजणो ॥ ४१ ॥ जिणगुरुसुयत्ति—रुत्तं हियमियणियवणजंपिरो धीरो ॥ संकाइदोसरहिनं । अरिहो सभमत्तरणसस ॥ ४२ ॥ व्याख्या—जाणा सावद्येतररूपा, मतिर्मेधा यथास्थितशास्त्रार्थविवेचनं, बुद्धिरौत्पत्तिक्यादिका, विवेकः सम्यक्भृत्याकृत्यपर्यालोचनं, विनयो-गुर्वादिष्वन्युज्जानादिः, एषु कुशलो निपुणः। जिताहो नियंत्रितेन्द्रियः, गंतीरोऽनुपलक्षितरोषतोषविषादादिः, विशेषणसमासश्चानयोः, जपशमेनोपलक्षिता गुणाः समसंवेगादयो बह्यमाणास्त्वैर्युक्तो, न-यशब्दस्य प्रत्येकमत्रिसंबंधान्निश्चयनयव्यवहारनयनिपुणः ॥ ४१ ॥ तथा जिनगुरुश्चतत्रकिरतो-व्य-क्तं, हितमितिप्रयवचनजल्पकः, तत्र हितं पथ्यान्नवत्, मितमल्पं कार्यापेक्षमिति, अथ प्रियमाल्लादि, तच्च तद्वचनं च तज्जल्पनीत्येवंशीलः, प्राक् सामान्येन जाणापरिज्ञानमत्रिहितं, इह तु यथा तज्जल्पनं तथेत्यपौनरुक्त्यं, धीरो व्यसनेषु चाविक्लवः, शंकादयः शंकाकांक्षाविचिकित्सापरणाखंनप्रशंसा-तत्संस्तवास्ते च ते, दुष्यते सम्यक्त्वमेभिरिति दोषाश्च तै रहितः, तत्र शंका संदेहः, सा च सर्व-विषया देशविषया च, आद्यास्ति वा नास्ति वा धर्म इत्यादि, द्वितीया त्वेकैकवस्तुधर्मगोचरा, यथा-स्ति जीवः केवलं सर्वगोऽसर्वगो वा सप्रदेशोऽप्रदेशो वेत्यादि. इयं च द्विधाप्यर्हत्पणीतप्रवचनप्रत्य-

याप्रत्ययरूपा सम्यक्त्वं दूषयति, केवलज्ञानगमया अपि हि पदार्था अस्मदादिप्रमाणपरीक्षातिरपेक्षा
 व्यास्रणेतृक्त्वात्वं संदेभुं योग्याः, यत्रापि मोहवशात् क्वचन संशयो न्वति तत्राप्यप्रतिहतेयम
 र्गता, यथा—

कह्व य मद्भुवत्वेण । तद्विदा यस्थिकिरहृजं वावि ॥ शेष गह्वणत्वेण य । नाणावरणोदृष्ट-
 एं च ॥ १ ॥ हेजदाहरणसं—नवे य मद् सुठु जह्वन्न बुद्धिजा ॥ सवन्नुभयमवितहं । तहावि-
 हं चित्तए मद्भमं ॥३॥ व्याणवकयपरणुगह—परायणा जं जिणा जगण्वश ॥ जियरागदोसमोहा ।
 नन्नहावाश्रणो तेणं ॥ ३ ॥ कांक्षा अन्यान्यदर्शनप्रहणं, सापि सर्वतो देशतश्च, सर्वतः सर्वपाखंदि-
 धर्मकांक्षारूपा, एकादिदर्शनाकांक्षा तु देशाकांक्षा, यथा सुजातेन शिक्षणामकदेशको धर्म जणदि-
 ष्टः, तथाहि—

मुद्दी ज्ञाया प्रातरुज्ञाय पेया । भक्तं मध्ये पानकं चापराहे ॥ डाक्षाखंडं शर्करा चापराहे ।
 मोक्षश्चांते ज्ञाप्यपुत्रेण दृष्टः ॥ १ ॥ एतदपि घटमानकथेव, न ड्यारपेतमित्यादि. इयमपि परमा-
 र्थतो जिनमतानास्थारूपा सम्यक्त्वं दूषयति. विचिकित्सा चित्तखवः, स च सत्यपि व्युत्पयागमोप-

त्रे जिनधर्मेऽस्य महतस्तपःकश्चेत्शस्यायत्यां फलसंपद्धान्विन्यथवा कश्चेत्प्रामात्रमेवेति, यत कृषीवंत्यादीनां क्रिया. सफलता अफलाश्रय इत्यंन इति. यदाह—पुत्रपुत्रिसा जहोचिय—मगाचरा घडद तेसि फलजोगो ॥ इयहेसु धीसंघयण—विरहजं न तह तेसि फलं ॥ १ ॥ इह च शंका सकला सकलपदार्थभाक्त्वेन द्रव्यगुणविषया, अस्मै पुन. क्रियाविषयैवेति भेदः, यदा विचिकित्सा सदाचारानेदा, यथाऽज्ञाने प्रखेदजलक्लिन्नत्वाद् डार्गो वपुष इति को दोषः स्याद्यदि प्राशुकवारिणांगप्रकालनममी कुर्वोरन्निति. पारंत्नप्रशंसा च सर्वतः, सर्वदर्शनानि शुक्तियुक्तानीति मध्यस्थप्राया दृष्टिः, इदमपि सभ्यत्वदूषणमेव, यदुक्तं—सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य । न नाथ मुद्रामतिशेरते ते ॥ माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये । मणौ च काचे च समानुबंधाः ॥ १ ॥ देशतरित्वदमेव बुद्धादिवचनं तत्वमिति. इदं तु व्यक्तमेव सभ्यत्वदूषणं, तैः सह संस्त्वः परिचयस्तत्संस्त्वः, एकत्रवासे हितल्यतिक्रियादर्शनात् दहसभ्यत्वस्यापि दृष्टिभेदः संभाव्यते, किमुन मंदबुद्धेः ! एतंत्रिधगुणयुक्तोऽर्हः सभ्यत्ववरत्नस्य, अमीषां गुणानां मध्ये केचित्सभ्यत्वदाजहेतव, केचिद् दूषणकल्पाः, केचित्प्रतिपातप्रतिबंधकाश्च विज्ञेयाः, एतावद्दुणमार्गणेन प्राप्तं चिंतामणितुल्यं सभ्यत्ववरत्नमपात्रे समारोपयत.

दर्शन-
दीक्षा

७१४

सिद्धान्तविराधनामाहेति गाथार्थः ॥ ४७ ॥

अथ स्वर्गापवर्गादिपरमसुखनिबंधनमयस्वयुष्मत्प्रशान्तिनां

श्लोकाभाह—

॥पृथग॥—ने श्वत्वा ताण नमो । ते चिय चिरजीविणो बुद्धा ते ज ॥ जे निरङ्गारभेयं । धरि
नि ममत्तवरसयणं ॥ ४८ ॥ व्याख्या—न पत्र धनमहेतीति धन्या आर्यनिकैकानिकथनवंतः, उक्तं

हि—धनेन हीनोऽपि धर्मा मनुष्यो । यस्यास्ति मयस्वयधनं विचित्रं ॥ धनं भवेदेकत्रवे सुखाय

। धने त्रवेऽनंतसुखा मुददि ॥ ६ ॥ तत्र एव नम . मकल्लगुणाधारदर्शनसुक्त्वान्, त एव चिय

प्राथम्यं सर्वत्र योऽप्य, चिरर्जाविनो तत्रंत्विति श्रेयः . धर्मानुगतर्जावितत्वान्, बुधाश्च त एव विवेकसंप-

न्नयान् . तु . ममुत्रये दर्शिन पत्र . उत्तरार्धे स्पष्टं . केवलमविचारा . प्रागभिहिता इति गाथार्थं ॥

॥ ४८ ॥ इह च दर्शनविषयेषु कालाव्यवत्पादिषु क्वचिन् मंत्र्याविषयान् क्वचिन्नामविषयान् क्वचिन्ना-

स्तिन्वविषयान् परयां विप्रतिपत्तिस्तत्रिराकर्तुमाह—

क्वकाऽयं इत्यप्रकृतं नवपदमहितं जीवपरक्रावलेभ्या . । पंचान्येवास्ति काया वनसमितिगतिज्ञा

नचास्ति नोदा . ॥ इत्यनन्मोक्षमूलां विदुश्चनमहितैः प्रोक्तमहेतिरीशैः । प्रत्येति श्रद्धयानि भृशानि च

मतिमान् यः स वै शुरुदृष्टिः ॥ १ ॥ व्याख्या—त्रिकालमेव त्रैकाद्यं द्युनवन्नविषयस्वरूपं, इव्या-
 णि पुरुलाश्रयास्तेषां षट्कं धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायकालपुरुलास्तिकायजीवास्तिका-
 यरूपं, पद्यंते गम्यंते सम्यग्ज्ञानत्रिरिति पदानि तत्त्वानि नव च जीवाजीवादीनि तानि पदानि च.
 तै. सहितं, षट्शब्द. सिंहावलोकितन्यायेन जीवशब्देनापि संबध्यते, तत. प्रत्येकं षड्जीवाः, एक-
 द्वित्रिचतु.पंचोडियानिद्विया, काया. पृथ्वीकायादय, लेस्याः कृष्णाद्याः, पंचान्येवास्तिकाया धर्मास्ति-
 कायादयः, कालस्तु निरुहसमयरूपत्वात्वास्तिकाय, पंचशब्दस्योत्तरपदेष्वपि संबंधः, व्रतानि प्राणि-
 वधविरमणादीनि, समितय दर्श्याद्या, गतयो नारम्याद्याः, ज्ञानानि मत्यादीनि, चारित्र्येदाः सामा-
 यिकादयः, द्यतिरुद्धेखे, एतत् त्रैकाद्यादिज्ञानश्रदानानुष्ठानविषयतया मोक्षमूढं. किं स्वमतिकल्पन-
 या ? नेत्याह—त्रिभुवनमहितैः प्रोक्तमर्हद्विरीशैस्ततश्च प्रत्येति निश्चयरूपतया जानाति, ज्ञातमपि
 कश्चिन्न तद्येति प्रतिपद्यत इत्याह, श्रद्धधाति रोचयति, रोचयन्नपि कश्चिन्नानुतिष्ठतीत्याह, स्पृशति
 चासेवते, मतिमान् यः, इह च प्रत्ययादीनां त्रैकाद्यादिषु यथासंज्ञवं योजना कार्या, स वै स्फुटं
 शुरुदृष्टिः सर्वोपधाशुरुदर्शन इति वृत्तार्थः ॥ ४३ ॥ कैः पुनर्द्विगैः सम्यक्त्वमस्तीति श्रद्धीयत इ-

॥ मूलम् ॥—उत्तममयंवेगो वि य । निवेज्जि वि य नहेव अणुकंपा ॥ आहिक चैव तदा । समत्तं लक्षणा पंच ॥ ४४ ॥ व्याख्या—उत्तममोऽनंतानुबंधिनामनुदयः । विनाक्तियोपः प्राकृतत्वात् । अन्ये तु क्रोधकंदुविषयतृष्णोपशान्तिरुपशम इत्याहुः । नन्वेयं कृष्णश्रेणिकारीनां सापराधे निरपराधे च परे क्रोधवनां विषयतृष्णातुराणां च कथमुपशम ? तदत्रावे च सम्यक्तयं न गभयेत, नैवं । तिगिति मति तिगैरवयवं भाव्यमिति नायं नियमः । दृश्यते हि धूमरहितोऽप्यपरस्कारणहेतु बद्धिः । अयं तु नियम सुपरीक्षिते तिगो तिगी जवत्येव यदाह—तिगो तिगी भवत्येव । तिगिन्येवेभरंतुनः ॥ नियमस्य विपर्ययसि । संबंधो तिगातिगिनोः ॥ ६ ॥ संज्वलनोदयाद्वा कृष्णादीनां ज्योत्कण्ड विषयतृष्णे । संज्वलना अपि केचित्तीव्रतया अनंतानुबंधिसदृशविपाकवंत इति सर्वमन्वयं, संवेगो मोक्षाभिलाषोऽपि । चेति ममुच्चये । एवं सर्वान्यथानि १. निर्वंदो भववैराग्यं, अन्ये तु संवेगो जवतिरागो निर्वंदो मोक्षाभिलाष इति विपर्ययमाहुः ३. अनुकंपा तु खितेष्वपहृत्पातेन तु लक्षणात् । अस्तीति मनिरत्येत्यास्ति कस्तम्य ज्ञावः कर्म वास्तिभयं । तत्त्वान्तरश्रवणेऽपि जिनोक्तमवधि-

षय । नराकाङ्क्षाप्रतपत्तः ५. एतान् सम्पत्सर्व लक्ष्मिपतव्यान् । त शेषः, लक्ष्मिपत भभ्यत पराङ्क
म्यत्सर्वमेभिरति लक्ष्मिणानि पंचेति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ इत्यथानादिविषयकपापयन्वलितात्मसु प्रा
कथमुपश्रामादि संजवतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—इह य परिणामो खलु । जीवस्म सुहो होद विज्ञेत् ॥ किं मलकलंकमुक्तं
कण्ठं द्रुवि भ्रामलं होद ॥ ४५ ॥ व्याख्या—अत्र सुसम्पत्सर्वे सति परिणामो जाव. खलु निश्चय
शुन एव विशुद्ध एव जवतीति ज्ञातव्यः, तत्प्रतिबंधकक्लिष्टकर्मापणमात्, शुनजावरूपाश्रामी उप
मादयः, उत्तस्यैव समर्थनायाह—किं मलकलंकमुक्तं किदृकादिमादिरहितं कनकं द्रुवि ध्याम
जवति ? नैवेत्यर्थं द्रुति गाथार्थः ॥ ४५ ॥ संप्रत्युपश्रामादीनामेव सहेतुकफलदर्शनद्वारेण स्वरूप
पवर्णयति—

॥ मूलम् ॥—पयर्द्रुए कम्भाणं । विद्याणिजं वा विवागमसुहंति ॥ अवरुद्वेवि न कुण्ठ ।
वसमन्तं सवकालंपि ॥ ४६ ॥ व्याख्या—प्रकृत्या स्वभावेन कर्मणां कषायलक्षणात् विज्ञाय वा ।
पाकं परिणाममशुभं कटुफलमित्यस्माद्धेनोरपराधेऽपि चावोक्तविप्रियेऽपि सति न कुप्यति श्रुतत्व

दर्शन-

शंका

५७८

पराधकारिभ्य एन. उपश्रमन. सर्वगतमप्यपराधनिर्णानामाभ्यर्थोपतावपीत्यर्थं इति गार्थार्थः ॥ ४६ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—नरविद्वेषं नरमोक्षं । डकं चिय जावत् उ मवन्तो ॥ संवेगत् न मोक्षं । मोक्षं किं पि पडिद ॥ ४७ ॥ नरविद्वेषं श्राणां नरेडमुद्राणां मुखमेव मौख्यं विषयसेवाजनितमरणे, मन्यमान. संवेगतो न मोक्षं मुक्त्वा किमपि पार्थयतऽतिलपति, मोक्षमुखस्यैव जावतः मुखत्वेन मत्तयादिति गार्थार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—णारयनिरियणारमर—तवेयु निवेयत्त वमद डकं ॥ अक्रयपरलोभमगो । ममत्वनिभयगरद्विज व ॥ ४८ ॥ व्याख्या—नारकादि तवेयु निवेदतो ड खं यथा जवत्येवं वमत्या- स्त. अयमनिभय.—नानाविधजारीरमानमड खगहने संमारकारागारे कर्मदंडपात्रिकैस्तथातया क

दर्थ्यमान. प्रतिवर्तुमममर्थो निवेदद इ खं वमति. किंचिशिष्ट. सन्? चारिजमोहनीयपारतंत्र्यान क

तः परलोको जन्मांतरं, स पुनरिह प्रस्तावात् शुभस्तस्य मार्गं द्वय मार्गः कुशलानुष्ठानं येन सोऽपि, यद्वा परः प्रकृष्टसर्वातिशायी स चासौ समुदायप्रयोगाज्ञोकश्च सिद्धिक्षेत्रलक्षणः परलोकस्तस्य मार्गं प्राभवत्, यद्यपि कर्मदोषाद्वावाच्येर्निस्तरणोपायं नानुतिष्ठति, तथापि तत्र निर्विष एवास्ते द्रव्यार्थः. अत एव ममत्वमेव दारुणपरिणामत्वेन विषं, तस्य वेगो लहरिस्तेन रहितोऽनित्यतादिजावनान्नावितत्वेन धनस्वजनशरीरादिवस्तुषु त्यक्तात्मीयत्वात्प्रिमान द्रव्यार्थोऽपि त्रिन्नकमे योजित एवेति गार्थः ॥ ४८ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—द्रूण पाणिनिवहं । जीमे ऋवसायसिम्भि दुक्तं ॥ अविसेसज्जुक्कंपं । दुहा-
वि सामञ्जं कुण्ड ॥ ४९ ॥ व्याख्या—पूर्वार्धं सुगमं, अविशेषनोऽपद्रूपातेन, पद्रूपातेन तु स्वा-
पत्यादिषु करुणा व्याघ्रादीनामप्यस्ति. अनुकंपा द्विधापि द्रव्यतो बाह्यापत्प्रतीकारेण, भावतश्चाहं हृद-
यतया, सामर्थ्यतः स्वशक्तिमपेक्ष्य करोत्यनुकंपामिति गार्थार्थः ॥ ४९ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—मन्त्रद तमेव सच्चं । निस्संकं जं जिणेहिं पन्नतं ॥ सुहपरिणामो सम्भं । कंला-
श्विसुत्तियारहिजं ॥ ५० ॥ व्याख्या—मन्यतेऽभ्युपगच्छति तदेव सम्पक सत्यमविसंवादि निश्रं कं

निसंदेहं तत् किं ? यत्किंनैः प्रकृतं, शुभपरिणाम आस्तिक्यलक्षणो यस्य स तथास्तिक इत्यर्थः-
 सम्यक्शब्दो योजित एव, कांक्षादय एव विश्रोतसिकाश्चित्तबन्धुतयस्तात्री रहिन इति. अन्ये तु-
 परामादीन्यन्यथा व्याचक्षते, सुपरीक्षितप्रवक्तृप्रवाच्यप्रवचनतत्वाभिनिवेशान्निभ्यान्निवेशोपशां-
 तिरुपशमः यो ह्यतत्त्वं विहाय तत्त्वं प्रतिपन्नः स लक्ष्यते सम्यग्दर्शनीति १. संवेगो जयं जिनप्रव-
 चनानुसारिणो नरकादिषु नानादुःखमवलोकयन्सद्भीरुतया तत्प्रशमोपायञ्चतं धर्ममनुतिष्ठतो लक्ष्य-
 ते विद्यतेऽस्य सम्यक्त्वमिति २. विषयेष्वनतिपंगो यथा द्रव्यपरलोकयोर्दुरंतः कामभोगान्निवृत्तं, त-
 स्माद्भिन्न एवमिति निर्वेदाच्चक्ष्यते सम्यक्त्वमिति ३. अतुकंपा कृपा, यथा सर्वे एव सत्त्वाः सुखाधि-
 नो दुःखप्रहाणार्थिनश्च, तत्रैषामट्टपापि पीदा मया कार्यस्यनयापि लक्ष्यते सम्यक्त्वं ४, संति खलु
 जिनप्रवचनोपदिष्टा अतीन्द्रिया जीवपरलोक्यादयो भावा इति परिणाम आस्तिक्यं, अनेनापि ल-
 क्ष्यते सम्यक्त्वमिति गाथाार्थः ॥ ५० ॥ प्रकृतमेव निगमयन् सम्यक्त्वमाह—
 ॥ मूलम ॥—एवंबिहपरिणामो । सम्महिठी जिणेहिं पन्नतो ॥ एसो उ जवसमुद्धं । लंबद
 धोवेण कावेण ॥ ५१ ॥ व्याख्या—एवंविध उपशमादिरूपः परिणामो यस्य स तथा सम्यग्दृष्टि-

निर्नैः प्रज्ञासः, एष एवोत्कृष्टदर्शनाराधको जवसमुद्रं लंघयति स्तोकेन कात्रेनोत्कृष्टस्तेनैव जवेन, जवन्यतरस्तृतीयेन, तथा चागमः—उक्तोसदंसणेणं व्रंते जीवे कश्चिं भवगहणेहिं सिद्धिज्जा ? गोयमा ! उक्तोसेणं तेणेव, तउ मुक्के तद्वयं नाश्कमश्चि गाथार्थः ॥ ५१ ॥ एवमैकांतिकसौख्यं हेतुः सम्यक्त्वमुक्तं तदनुनिर्विरतिसहायमेव ज्ञेयं, तद्विना कृत्यस्य निकाचितकर्मकृतस्त्वसोऽप्यसार-त्वादिदमेवाह—

॥ मूलम् ॥—सम्मादिठिस्सवि अविश्यस । न तवो बहुफज्जो होइ ॥ हवइ हु हल्लिहाणं । वुंदल्लिययं व तं तस्स ॥ ५३ ॥ व्याख्या—मिथ्यादृष्टेस्तपससावदसारवं सुस्थितमेव, तथाच—सठिं वाससहस्सा । तिसत्तल्लुत्तोदएण धोएण ॥ अणुचिन्नं तामल्लिणा । अण्णाणतवोचि अण्णज्जो ॥ १ ॥ सम्यग्दृष्टेरपि सावद्ययोगेभ्योऽविरतस्य न तपोऽनशनादि बहुफलं शिवसुखफलं ज्ञवति, स्वर्गादि सुखफलं तु भवत्येव, किंतु तस्याल्पत्वात्, किमित्येवमित्याह—

हुर्यस्मादर्धे, यस्मात्तपस्तपस्य हस्तिस्नानमिव हस्तिस्नानं ज्ञवति, यथा हि हस्ती स्नात्वा पुनर्धूलिपुंजमंगे निक्षिपति, एवमयमपि तपसा कर्म क्षययित्वा पुनरविरत्या बध्नाति. वुंदांजितकं, वाजा-

शुपमानार्थो वाच्य, वुंदं तद्वणामुपकरणविशेषस्तस्यां तिनमाकर्षणं, एतद्धि वधात्त्रिरावेष्ट्य कसा-
न्यामाहुष्यते, तच्च यदा वामकरेणकृष्यते तदा दक्षिणतो वधावेष्टकैः पूर्यते, यदा तु दक्षिणेन त-
दा वामत, एवमयमर्थेकनस्तपसा कर्म कृषयति, अन्यतस्त्वविरतया वधातीति गाथार्थः ॥ १३ ॥ ज-
त्तमेवार्थमुदाहरणद्वारेण समर्थयितुमाह—

॥ मूलम् ॥—चरणकरणेहिं रहितं । न सिध्दं सुहस्रममदितीव ॥ जेणागममि सिद्धो ।
रद्वंधपंशुदृष्टो ॥ १४ ॥ व्याख्या—चरणकरणाभ्यां रहितः सुद्वपि सम्यग्दृष्टिः क्षायकदर्शनोऽ-
पीत्यर्थः, न सिध्यति, येन कारणेनागमे सामायिकनिर्मुक्तौ शिष्ट. कश्चित्तो दृष्टान्तः, केषां? स्यांध-
पंशुनां. तत्र रथदृष्टान्तो यथा—संजोगसिद्धि ए फलं वयंति । न तु एकचक्रेण रक्षो पयाइ ॥ द-
ति. अंधपंशुदृष्टान्त. पुनरन्वयतो यथा—अंधो य पंशु य वणे समिधा । तेसिं पडसा नयरं पवि-
टा ॥ व्यतिरेकनस्तु—पशंतो पंशुदो दिष्टो । धावमाणो य अंधज ॥ इति. संप्रदायगम्यौ पुनरि-
मौ. तथाहि—

कुनश्चिन्नगराद्योक्तः । परचक्रजयाहुतः ॥ पलाय्य सपरिवारः । किंचिकांताभमाश्रयत् ॥ १ ॥

दर्शन-
दैवतत्रायणवस्कंद-त्रये कंदलितोदये ॥ प्रणश्य त्यक्तसर्वस्वः । सदिशो विदिशो ययौ ॥ २ ॥ अं-

टीका

२८३

धः पंगुश्च तत्र द्वा—वनाथौ केवलं स्थितौ ॥ जजागार शुगांताग्नि—मित्रमत्रारतरे दवः ॥ ३ ॥ तद्ग-
यादाकुलं धावन् । दृग्धीनः पंगुनोच्यत ॥ सुष्टु मागाः पुरोभागा—देति दावानत्रो ज्वलन् ॥ ४ ॥
का गतिस्तर्हि मे स्यादि—त्युक्ते तेनावदत्युनः ॥ समा चिंता ममाप्येषा । त्वमंधः पंगुलस्त्वहं ॥
॥ ५ ॥ किंत्वरोपय मां स्कंधे । तव पादौ ममाक्षिणी ॥ एहोहि येन संयुज्य । तरावो व्यसनार्णवं
॥ ६ ॥ द्यधैवं विहिते तेन । कृतसाहायकौ मिथः ॥ तौ स्थानं बांलिनं प्राप्नौ । न सिद्धिः किं हि
संहते ॥ ७ ॥ समेते सिद्धये स्याता—मेवं ज्ञानक्रिये द्यपि ॥ विधत्तास्मिन् द्वये यत्न—मसपत्नं
ततो बुधाः ॥ ८ ॥

व्यतिरेकस्तु—पुरे कापि वियद्व्यापि—ज्वालमासीत्पदीपनं ॥ आदाय नद्मिया प्राणान् । प्रा-
णश्यकोऽपि कुत्रचित् ॥ १ ॥ जनस्य नश्यतो वेगात् । कौचिदंधलपंगुद्यौ ॥ वराकौ विस्मृतौ दैव
—महो दुर्बलघातकं ॥ २ ॥ धावन्नितस्ततोऽबंध्य—मंधः प्लोषतयाकुलः ॥ गर्तियां पतितो दावा
—तद्वृणं भस्मसादव्रत् ॥ ३ ॥ पश्यन् पलायितुं मार्गं—मार्गं चोपांतमागतं ॥ प्रसह्य दह्यमानांगः

। पंगुलः पंचतां ययौ ॥ ४ ॥ तद्वद्दर्शनचारित्रे । निराकांक्षे परस्परं ॥ नैव साधीयसी स्यातां । वां-
जितार्थप्रसिद्धये ॥ ५ ॥ इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ अथ चरणकरणयोरेव स्वरूपमाह—

॥ मूलप्र ॥—वयसमणथमग्रंजम—वैयावकं च वंजगुतीडि ॥ नाणाइतियं तवकोह—नि-

गादाइ चरणमेयं ॥ ५४ ॥ पिंदविमोही समिर्दं । ज्ञावण पन्मा य इंदियनिरोहो ॥ पडिदेहण-
गुतीडि । अदिगादा चैव करणं तु ॥ ५५ ॥ ज्यात्या—तव व्रतानि प्राणानिपातविस्मणादीनि
पंच, श्रमणधर्मः क्वांत्यादिर्दशाथा, मंयम. पृथिव्यादिमंरक्षणदिः सप्तदशाथा, वैयावृत्यमाचार्यादिविष-
यं दशाथा, स्त्रीपंडपशुमद्वसति. १, युवतिदुक्तासनं २, मिथुनकलितकुब्जांतर. ३, सरागवनिताकथा
४, प्राक्तनसुरतचितनं ५, कामिनीकमनीषांगवीक्षणं ६, स्थांगसंस्कारः ७, प्रणीतव्रोजनं ८, अति-
व्रोजनं ९, चेतुप्रनस्वरूपा व्रतगुणयो नव. ज्ञानादित्रिकं प्रसिद्धं. तपोऽनशानादि द्वादशाथा, क्रोध-
निग्रहादि शोधमानमायाव्रोजनयः, एतत् किं? चरणं चारिवमुच्यते. अत्राह—दशाविधश्रमणधर्मं
क्वांतिमार्दवार्जवमुत्तीनामुक्तत्वादिह क्रोधादिनिग्रह इति न वाच्यं, पुनरुक्तत्वात् उच्यते—तत्र ते-
पामासेवनरूपत्वेन विधिरूपनया संगीतत्वादिहत्वमे निग्रहरूपनया प्रतिषेधरूपाः परिज्ञातव्याः, ननो

न पौनरुक्त्यं विधिप्रतिषेधयोर्निबलक्षणत्वात्, अथवा तत्र क्वांस्यादित्तुष्टयग्रहणेन क्रोथादित्तुष्टय-
निग्रहं उक्तः, इह तु साधोरपि तथावृत्तकारणवशाद्बलात्क्रोथादिविजृम्भणे तत्फलविपाकसंवेदनेन
विफलतापादनं कार्यमिति क्रोथादिनिग्रहं द्रश्युक्तमतो न पौनरुक्त्यं.

ननु च संयमतपसी अपि दशविधश्रमणधर्मग्रहणादुक्ते एव, तत्कथं पृथगुपन्यासेन ? उच्य-
ते—प्राधान्यख्यापनार्थं, तथाहि—संयमो गुप्तिकृत्, तपस्तु प्राणुपात्तकर्मकृत्यकृदिति. एवं तर्हि वैयावृत्य-
ग्रहणं न कार्यं, द्वादशतपोग्रहणेनैवोक्तत्वात्, उच्यते—एकादशविधं तप आत्मन एवोपकारि, इदं तु
स्वपरोपकारित्वेन प्रधानमिति भेदोपन्यासभागित्यदोषः. ननु चैवं विनयः कस्मान्न पृथगुक्तः ? अ-
सावद्युन्नयोरप्युपकारक इति, उच्यते—उक्त एवासौ 'वैयावचं चेति' चशब्दग्रहणात्. ननु च
चारित्र्यग्रहणं न कार्यं, व्रतग्रहणादेवास्योक्तत्वात्, न, चारित्र्यं समुदायरूपं, व्रतानि तु चारित्र्यैकदे-
शः, ततश्च व्रतग्रहणेनाशेषचारित्र्यग्रहणमिति. तथा च सामान्यविशेषयो. कथंचिद्देद एवेत्युक्तं चर-
णं ॥ ५४ ॥ तथा पिंडस्य चतुर्विधाहारस्योपलक्षणत्वाद्ब्रह्मयावस्त्रपात्राणां च विशुद्धिरुग्मोत्पादनैष-
णादोषमलाभावः, संमितयः पंचेर्यादयः, नावना अप्नित्यादयो द्वादश, इंद्रियाणि स्पर्शनादीनि पंच,

तेषां निरोधः. दृष्टानिष्टविषयेषु रागद्वेषस्तिारेण जयः, प्रतिद्वेषना वस्त्रपात्रादीनां पंचविंशतिधा,
 गुण्यलिखो मनोमुष्यादयः, अभिभ्रष्टा उच्यन्तेत्रकालावाविषयाश्रतुर्विधाः, च समुच्चये, एवति ए-
 वं, तुः पुनरर्थ, तेनतदुक्तं भवति, करणं पुनरेवं जयति. ननु चरणं करणं चेति किं कृत्नो नाम.
 ज्ञेद ? द्वयोख्यासेवनारूपत्वात्, उच्यते—

चरणं मूढगुणरूपं. करणं तूत्तरगुणस्वभावमिति. अत्र एव चर्यत इति चरणं सततासेवनारूपं,
 तथाहि—व्रतादीनां यावत्कथं मननमासेव्यमानत्वात्. करणं तु कादाचित्कं, तथाह्यनकार्थी न पि-
 त्वादेत्. एवं समिनयोऽपि कादाचित्का. सर्वदा गमनादेरयोगात्. जावना अपि विशिष्टकालविष-
 या व्यानोपरमादिषु ज्ञान्यमानत्वात्. प्रतिमा अपि विशिष्टपुरुषकालविषया एव. तथैन्द्रियनिरोधोऽ-
 पीष्टानिष्टविषयप्रक्षा रागादिव्रजनं, क्वचित् प्रत्युपेक्षापि विशिष्टकालविषयैव, गुणयोऽप्यनिवृत्ता एव,
 क्वचित्संस्तुचिनकायात्रवस्थासु संनवात्. अग्निप्रहा अपि क्वचिदेव काले पुरुषे वा म्युरिति. तद्विद्यता
 क्रियासद्वचरितमेव मय्यदर्शनं मोक्षायेति स्थापितमिति गात्राद्वयार्थ. ॥ ११ ॥ अत्र सम्यग्दर्शन-
 क्रियायां, सद्व्यकारित्वे सति किं केन स्वभावेनोपकुर्वते ? किमविशेषेण द्विनिकोदाहक्यपुरुषवत्. उ-

त त्रिजस्रभावतया गमनक्रियायां नयनचरणादिवत्, अत्रोच्यते, त्रिजस्रजावनया अत आह—

॥ मूलम् ॥—सम्पत्तारस पयासं द्रव जावे णाणं तवो सीहणं । कम्माणं चिरसंचियार
निययं गुत्तीकरो संजमो ॥ बोधवो नवकम्पुणो नियमणे जावेह एयं सया । एसि तिण्हवि संग
मेण चाणित्तं मोक्खो जिण्हिदागमे ॥ ५६ ॥ व्याख्या—तत्र कचवरसमन्वितमहाशुद्धशोधने प्रदी-
पपुरुषादित्यापारवद्विह कर्मकचवरभूतशोधनालंबनो ज्ञानादीनां स्वजावरोदेन व्यापारोऽवसेय इति
समुदायार्थः, अथवयवार्थस्तु सन्मार्गस्य मोक्षाध्वनः प्रकाशकमिह सहकारिव्यापारविचारे भवेत् ज्ञा-
नं प्रदीपवत्, क्रिया तु तपस्यमरूपतया द्विधा, तत्र यत् शोधयतीति शोधनं कर्मणां चिरसंचित्तानां,
कर्मकरपुरुष द्रव कचवरस्य, नियतं निश्चितं गुप्तिकरो निरोधकः संयम. बोधव्यः कस्य ? नव-
कर्मणे ज्ञागंतुकपाप्मनः, पवनधेरितकचवरादिनिरोधकवातायनादिस्थानवत्, निजमनसि भावय, नै-
वं सदा न पुनरेकमेव ज्ञानं क्रिया वा सर्वैव प्रकाशादिष्वलमैवंरूपान्युपगमस्य मिथ्यात्वात्, यदा-
ह—नाणहीणं सबं । नानाणनत्तं जणइ किंच किरियाए ॥ चरणनत्तं किरियाए । तदुत्तयगा-
हा ज सम्पत्तं ॥ १ ॥ इति. एतदेव पर्यवसितमाह—

एषां त्रयाणामेव ज्ञानादीनामपिशब्दोऽवधारणाद्विसंभावेने वा, किं मंत्रावयति ? निश्चयतः कान्-
 यिकानां न तु द्वायोपशमिकानां संगमेन ज्ञातौ मोक्ष सर्वथाष्टकर्ममत्तविणमलक्षणा जिनैर्द्रागमे इति.
 ननु पूर्वं सम्यग्दर्शनत्रिययो. सहकारित्वं प्रस्तावितं. इह तु सम्यग्दर्शनस्य नामापि नोपात्तं. तत्कथं न
 पूर्वापरविरोधः ? न. तस्य सञ्चरणत्वेन ज्ञानविश्लेषत्वात्तद्विज्ञानेनैव त्रयणमवसेयं, एवं च सम्यग्दर्श-
 नज्ञानत्रासिवापि मोक्षमार्ग इत्येतदपि सुप्रतिष्ठितमिति ज्ञानतप शब्दोपादानेन व्युत्पन्नमलमनेना-
 विच्छिन्नमिति वृत्तार्थः ॥ ५६ ॥ मांप्रतं सूत्रकार. स्वाभिधानं भंग्या प्रतिपादयत् यदादौ यत्सुहृमती-
 नामनुग्रहद्वयेति प्रतिज्ञानं तत्रिर्वहणेनोपसंहरति—

॥ मूलम् ॥—चंदादिपद्वत्परमुरि—पयनिवहपदमववेहि ॥ जेषि नामं तेहि । परोवयसंमि नि-
 राहि ॥ ५७ ॥ इय पायं पुत्रायसिय—रदयागाहाण संगहो एसो ॥ विहिन्तं द्यणुणगहवं । कुमया-
 लमगाण ज्ञेयाणं ॥ ५८ ॥ द्याख्या—चंदादिपदनिवहपदमववेहिर्गेषां नाम तच्चंद्रप्रतमुरिरिति, तः
 परोपक्रमनिर्नरिति विमिष्याह—इति. ममाप्ता. प्रायो बहुद्वयेन पूर्वार्थापरचिन्नाद्यानां संग्रह इ
 तस्ततो भणितानामिह संनय एष मादाडक्तो ज्ञातः. प्राय इत्यनेन च सूत्रतः स्वोपज्ञा अपि

काश्चन गाथाः संतीत्यावेदयति, अत्रुग्रहार्थं कुमार्गलभानां जीवानामेतद्गणनं चामीषां विशेषानुक्त-
पनीयत्वख्यापनार्थं. यतः—सुहृसीदत्तेण गहिण् । जवपद्धिं तेण जगन्निपमणाहो ॥ जो कुणइज्ज
वियत्तं । सोवन्नं कुणइ तिव्वस्स ॥ १ ॥ कुमार्गलभत्वं च तेषामज्ञानतया न पुनरत्रिनिविष्टत्वेति
गाथाद्वयार्थः ॥ ५८ ॥ तथा चाह—

॥ मूलम् ॥—जे मज्झन्ना धम्म—ह्रिणो य जेसिं च ज्ञागमे दिठी ॥ तेसिं जवयाक्करो ।
एसो न ज्ञ संकिट्टिठाणं ॥ ५९ ॥ व्याख्या—ये मध्यस्था अपहृणतितनस्ते पुनरुदासीना अपि
स्युर्नेत्याह, धर्माधिंनश्च धर्मश्रुटालवस्तेऽपि स्वमतिप्रवृत्तयो धूर्तविप्रतास्ति वा स्युः, न, येषां चाग-
मे दृष्टिदर्शनं श्रद्धानं बहुमतिरिति यावत्. तेषामुपकारकरो हितिक्रुदेष ग्रंथः, न तु संक्षिपानां
रागद्वेषोपहनमनोवृत्तीनां तेषामुपकर्तुमशक्यत्वात्, तथाच—रागासक्के चेत्तसि । धर्मकथा स्थानमेव
नो लभते ॥ नीलीरक्के वाससि । कुंकुमरागो ड्ढराधेयः ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ५९ ॥ अथैतस्या
दर्शनशुद्धेर्विद्वच्चेतसि गौरवमारोपयन्नामान्याह—

॥ मूलम् ॥—जवएसरणकोनं । संदेहविसोसहिं च विजयजणा ॥ अहवावि पंचरणं ।

दंसणमुट्टि द्रमं जणह ॥ ६० ॥ व्याख्या—उपदेशा एव समीहितमाधकत्वेन रत्नानि तेषां को
शो निश्चितं. संदेह एव व्यामोहकत्वेन विषं तस्यौषधित्वां वा अथवापीति समुच्चये, रत्नानीव र-
त्नानि व्याण्यप्राप्यत्वत. ननश्च पंचानां देवगुरुधर्ममार्गमाधुतत्वत्कृणानां रत्नानां समाहारः पंचरत्नं
दर्शनस्य सम्यक्तव्यस्य शुद्धिहेतुत्वान्युद्धितमिमां दे विदुःकृना भणतेति सर्वत्र योग इति गार्थः
॥ ६० ॥ अथैतस्वस्वरूपनिरूपणपुरस्सरं तद्व्यानामुपदेशस्वरूपतया पठनात्प्राशियः प्राह—

॥ मूलम् ॥—मिहमहापावनारण—वरियं व्यागमममुद्दविदुममं ॥ कुगाहगाहमंतं । संदेहविमो-
सदि परमं ॥ ६१ ॥ एयं दंसणमोहि । सवे तवा पदंतु निमुणंतु ॥ जाणंतु कुणंतु लहंतु । निवसुहं
सामयं ऊत्ति ॥ ६२ ॥ व्याख्या—मिथा अज्ञानान् कुगाहश्रवणाद्वा विपर्ययः, स एव दुर्लभत्वेन
महार्णवस्तस्य नारणे तरो नावं. अनेनाभिप्रद्विक्रानानिप्रद्विक्रानाभोगजमिथ्यात्वस्य निरासः, व्या-
गमममुद्दे विदुममां. कुग्राह कदन्निनिवेडा म एवामन्नेप्रपवर्नकत्वेन शहो दूनात्वावेतास्तदुच्चाटने
मंत्रं. अनेनात्तिनिवेदिकस्य संदेहविषेपपथि प्रायत. अनेन तु मांशयिकस्य परमामेकांनिकात्यंति-
की. प्राग् नामप्रत्नावेननदुक्तं. इह तु स्वरूपनिरूपणद्वारेणेति न पानरुक्त्यं, विशेषैश्चामीत्ति.

पंचविधमिथ्यात्वनिरासदर्थिञि, यदुक्तमादौ ' तं किंपि सिक्खियवं जं कज्जाकरं चत्ति ' तत्संबन्धितं, ज्ञाणमसमुद्रविंदुसमत्वेन च यदुक्तं ' शोवं चत्ति ' नदिति. एतां दर्शनशुद्धिं सर्वे ज्ञयाः पठंतु स्व-
वतः, निश्रुणवंत्वर्थत, ततश्च जानंतु द्वेषापि, ततोऽपि च ज्ञानस्य फल्य विरतिरिति कृत्वा कुर्वंतु ए-
तदुक्तमनुतिष्ठंतु, तदनुष्ठानस्य तु शिवसुखमाधनंप्रत्यविक्रमकारणत्वाद्भ्रमंतां शिवसुखं शाश्वतं ऊ-
दिति, तदर्थत्वात्सर्वानुष्ठानानामिति गाथाद्वयार्थः ॥ ६१ ॥ इति श्रीदेवजन्मरिविरचिते दर्शनशुद्धि-
प्रकरणविवरणे पंचमं जीवादितत्वं समाप्तं ॥ श्रीरस्तु ॥

किमप्यूहाद्ग्रंथान्तरविवरणेभ्यश्च किमपि । इत्साचिव्यात् किञ्चिन्निरुमुखात्त्राप्य किमपि ॥ इ-
यं दसा वृत्तिस्तदपि यदसत् किञ्चिदुदितं । विशोध्यं तत्पार्झरैरविशदमतिर्मुह्यति न कः ॥ १ ॥ आसते
तुंगो धनान्नोः । सुप्रतिष्ठो युवस्तत्रे ॥ आस्थानं द्विजसार्थानां । श्रीकोटिकाण्डुम. ॥१॥ तत्राय-
ता धनहाया । सुमन.स्त्रोमसंस्तुता ॥ वैशाखास्त्रि विख्याता । सदैव फलशास्त्रिनी ॥ ३ ॥ गोप्ति.
सुधावपस्याभि—स्त्रिपिताशेषतद्गतदं ॥ तस्यां सुवृत्तसंशोचि चांद्रं । विजयते कुतं ॥४॥ अर्हत्त्वस-
सनकाननैकवसतिव्यार्य्यानगुंजासै । श्रोतृस्वतनिकुंजकदमषट्पातुत्वासयम् सर्वतः ॥ प्रोन्मादिप्रति

वादिवारणययाविकीः ददोऽनव—तत्र जयमिह द्वाविनप्रख्यातिं द्यानः प्रभु ॥ ४ ॥ नहिष्यः
 समजायताहुननिधिभ्यारि विणामप्रणीः । शान्तराम्य विधापक कुगतधीर्निःशेषशालाञ्चनि ॥ ७ ॥
 सप्येह त्रिरात्रिरंनविषरुत्तरकर्ता कृतौ । श्रीनं उपनमूरि रित्यत्रिधया ख्यान. किनौ मडुरु ॥ ५ ॥
 गतपद्भुंरंधर कामनिधि श्रेष्ठसप शालिनां । प्रह. श्रीजयमिह रूपनिशिरोरलांशुयोत्क्रम ॥
 अर्हं जामनधारिर्वर्धनविधो नागधिनयोऽभव—इत्यांभोजवनप्रबोधनरवि श्रीधर्मवोप. प्रभु ॥ ६ ॥
 आचार्येण कुलीनना मुत्ताना रूपेण आंया नप. । स्यामित्तेन गुणज्ञता विदुरता श्रीद्विन दाड्यं
 श्रिया ॥ इहं यम्य पुं कुटुंबिन द्वाभ्युर्गुणा मुस्थिता । त्रिप्यस्तस्य ममंत तदगाणभुसोऽभुज्ज-
 गद्दीपकः ॥ ७ ॥ शिष्यस्तस्याथ चंद्रप्रपममगुरोरहिनीयो द्विनीयो । वंशु. श्रीधर्मवोपात्रियमुनिवृष-
 नान्यनुजानोऽत्रिजान. ॥ प्रज्ञाप्रपत्तरपश्रान्तुनविद्युथमुर्मावनामुरिरुच्यै—श्रे गण्यो मुर्नानां विम-
 लगणिरि नि श्यायनामा वद्व ॥ ८ ॥ नरया विचारवहुता । मन्नकानंदहेतुरस्ताथा ॥ दर्शनशु
 ङ्दृत्ति । द्वाभाभुनोऽजनि नदीव यन. ॥ ९ ॥ मुरि श्रीदेवभद्रस्य—स्तस्य त्रिष्योऽस्ति मंदधी ॥
 प्रनिश्चि स्वयं श्रीम—दर्मवोपायमुरिभिः ॥ १० ॥ गुरोर्नन वृहद्दृत्ति—रुद्दृत्ति कनिचिद्ववा

॥ निवृत्ता वृत्तिरूपेण । सत्त्वानां हितकाभ्यया ॥ ११ ॥ सूरैः श्रीशांतिब्रह्मव्य—स्वशिष्यस्य महान्-
मतेः ॥ साहाय्याद्यमारंभो । निष्ठाकोटिमटीकत ॥ १२ ॥ मुनिप्रज्ञाभिधानेन । विदुर्बुधा स्फुटाङ्गरा
॥ अद्वैतसि प्रथमादर्शो । विश्वविज्ञानशास्त्रिणा ॥ १३ ॥ ग्रंथाग्रं श्लोकमानेन । वृत्तावस्थामुदीरितं ॥
बुधैस्त्रीणि सहस्राणि । संयुतान्यष्टत्रिः शतैः ॥ १४ ॥ यावद्व्योमवने निरायतकरैर्नक्षत्रपुष्पावली ।
चिन्वानो वरिवर्तते प्रतिदिनं त्रास्वान्महापातिकः ॥ ग्रंथस्तावदयं सुवर्णनिधिवन्नानार्थसिद्धिप्रद—
स्त्वप्रीतिरस्विनां कृतधियां चेतश्चिरं चुंबतु ॥ १५ ॥ श्रीरस्तु ॥

अथ ग्रंथ श्रीजामनगरनिवासी पंडित श्रावक हीरादादा हंसराजे स्वपरना श्रेयमाटे
पोताना श्री जैनत्रास्करोदय ताणखानामां तापी प्रसिद्ध कर्षो डे.

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथो गुरुश्रीमन्नास्त्रिजिजयसुप्रसादात् ॥

॥ इति श्रीदर्शनशुद्धिका समाप्ता ॥

